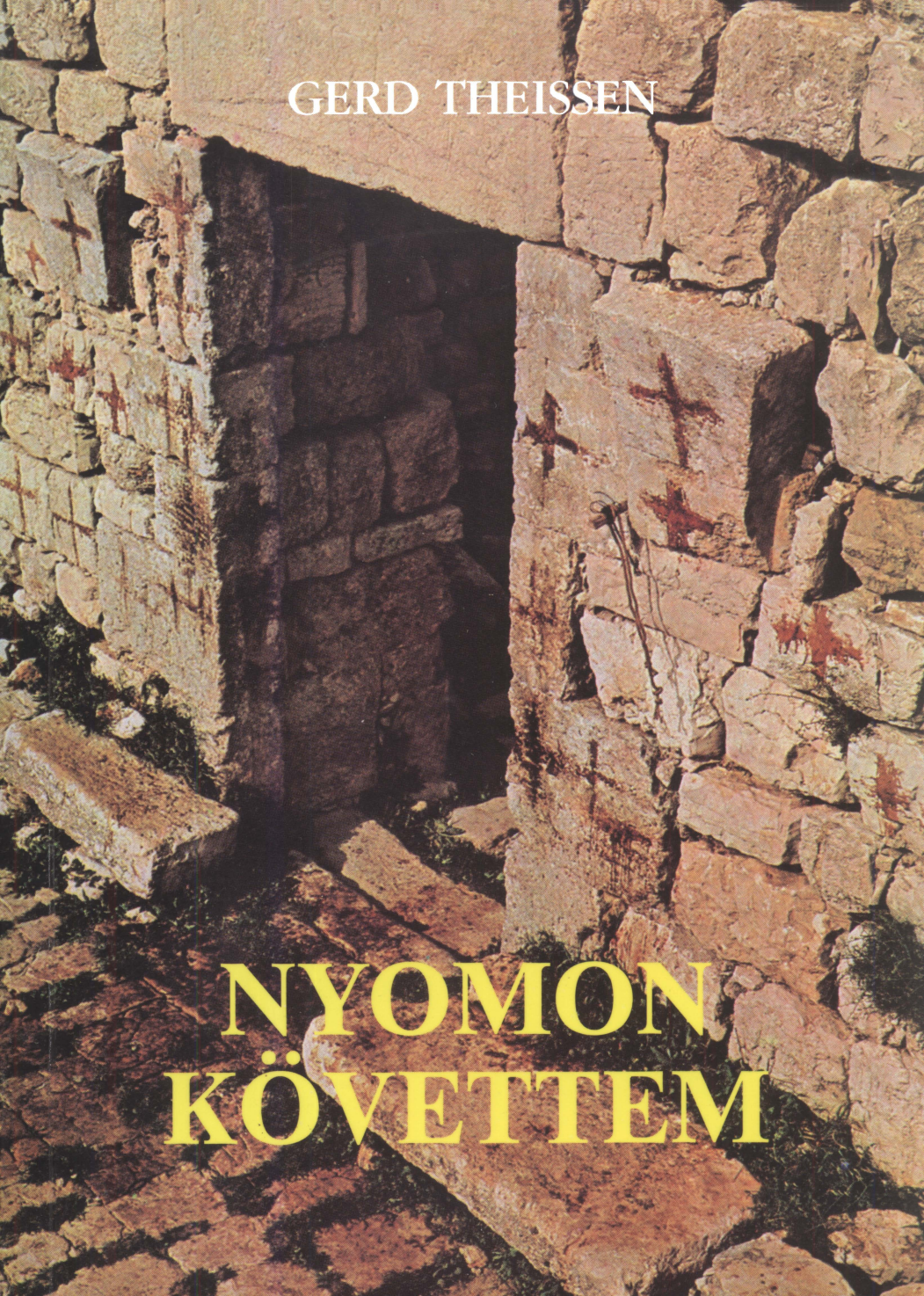

GERD THEISSEN

**NYOMON
KÖVETTEM**

GERD THEISSEN
NYOMON KÖVETTEM

GERD THEISSEN

NYOMON KÖVETTEM

*Jézusra vonatkozó kutatások
elbeszélés formájában*

OMC
BÉCS—BUDAPEST
1989

FORDÍTOTTA:
M. JESZENKOVITS TERÉZ I.B.M.V.
ÉS
M. TATÁR MARGIT I.B.M.V.

Theissen, Gerd: Der Schatten des Galiläers: histor.
Jesusforschung in erzählender Form
© 1986 Chr. Kaiser Verlag, München

ELŐSZÓ HELYETT

Igen tisztelt Kratzinger Kolléga!

Köszönöm levelét. Az Önhöz eljuttatott hír bizony igaz. Tényleg egy Jézusról szóló könyvön dolgozom. Meg akarja velem ígertetni, hogy ez az írás sohasem lát napvilágot. Tudományos hírnevemet félti és aggódik, hogy ezentúl nem fognak komoly újszövetségi bibliamagyrázónak tartani.

Aggodalma jogos lenne, ha valamiféle Jézus-regényről volna szó, ahol azt, amiről a történelmi források hallgatnak, a képzelet színeivel pótolnám és így hatáskeresés kedvéért fölláldoznám a történelmi igazságot. Megnyugtatom, hogy nagyon irtózom olyasmit írni Jézusról, ami nem forrásokon alapszik. Könyvemben nem lesz semmi olyan, amit nem az egyetemen tanultam.

Viszont azt a keretet, amelyben az esemény játszódik, én találtam ki. András, a főszereplő, soha nem élt, de élhetett volna Jézus korában. A róla szóló elbeszélésben sok történelmi forrást dolgoztam föl. Tapasztalatai azt akarják szemléltetni, amit az akkori palesztinai emberek megélhettek.

Azt kérdezheti, áttekinthető lesz-e az olvasó számára a valóságnak és a képzeletvilágnak ez a szövevénye? Ennek érdekében a szöveget állandóan jegyzetekkel kísérem és ezekben idézem a fölhasznált forrásokat. Természetesen minden olvasó maga dönti el, hogy a jegyzeteket elolvassa-e vagy sem.

A másik kérdés az lehet, hogy mit akarok tulajdonképpen ezzel a könyvvel? Jézusról és koráról a jelen tudományos kutatások eredményeivel olyan képet szeretnék nyújtani, amely teljesen megfelelő, vagyis hiteles és manapság jól érthető. Az elbeszélő forma pedig olyan legyen, hogy nemcsak az eredmény, hanem a kutatás folyamata is kibontakozzék az olvasó előtt.

Az elbeszélő formát azért választottam, hogy még olyanok is, akiknek nincs lehetőségük történelmi kutatások tanulmányozására, megközelíthessék a tudományos felismeréseket és érveket.

Mellékelten megküldöm az első fejezetet és kérem a véleményét. Nagyon örülnék, ha elolvasása után úgy vélné, hogy tervem elfogadható.

Szívélyes üdvözléssel:

Gerd Theissen

A KIHALLGATÁS

A cellám sötét volt. Az előbb még pánikszerűen rohantak mellettem az emberek. Most meg egyedül vagyok. Csak úgy zúg a fejem. Fájnak a tagjaim. A katonák olyan ártalmatlanoknak látszóttak. Velünk tüntettek, velünk kiabáltak. Senki sem gondolta volna, hogy beépített emberek, egész addig a pillanatig, amíg elrejtett furkósbottaikat elő nem rántották és közénk nem vágta. A legtöbben közülünk elmenekültek. Egyeseket menekülés közben eltapostak, másokat a furkósbotos katonák agyonverték.

Nekem semmi okom nem volt a menekülésre. Timonnal és Malkussal csak éppen véletlenül jártunk arra. Nem a tüntetés érdekelt, hanem Barabás, akit észrevettem a tüntetők között. Éppen hozzá akartam menni, amikor kitört a riadalom. Mindenki összevissza kiabált, verekedett, füttyült, és az emberek rugdosták egymást. Mire magamhoz tértem, már le is tartóztattak. Timont is. Hogy Malkussal mi lett, azt nem tudom.

Most itt kuksolok a sötétben. Egész testemben fájdalmat érzek. Nemcsak az ütés és a bilincs fáj. Ami a tagjaimat megbénította, az ennél több. A megaláztatás, a durva erőszak fáj. Félek a további megaláztatástól is, aminek tehetetlenül ki vagyok szolgáltatva.

Odakint őr járkált fel-alá. Hangokat hallottam, majd valaki kinyitotta a zárat. Aztán megbilincselve kihallgatásra hurcoltak — valahol a római prefektus jeruzsálemi székhelyén. Egy tiszt ült velem szemben, és egy írnok vezette a jegyzőkönyvet.

„Beszélsz-e görögül?” — volt az első kérdés.

„Nálunk minden művelt ember beszél görögül” — válaszoltam.

A kihallgatómnak finom arcvonásai voltak. Éber szemekkel mustrált engem. Más körülmények között talán rokonszenves lett volna számomra.

„Hogy hívnak?”

„János fia, András vagyok.”

„Hová való vagy?”

„A galileai Szeforiszbán lakom.”

„Foglalkozásod?”

„Gyümölcs- és gabonakereskedő.”

A tiszt kicsit megállt. Várt, míg az írnok a mondottakat lekör-mölte.

„Mit keresel Jeruzsálemben?” — folytatta a kihallgató.

„A pünkösti ünnepeken vettem részt.”

Felemelte a tekintetét és jól a szemembe nézett; „Miért tüntetél Pilátus ellen?”

„Én nem tüntettem, véletlenül keveredtem a tömegbe.” Inkább azt mondhattam volna, hogy egy régi ismerőstemet fedeztem fel a tüntetők között. Ezt semmi esetre. Barabás gyűlölte a rómaiakat. Amikor csak lehetőség nyílt rá, a körözöttek listájára tették.

Engem nem hozhatnak kapcsolatba vele.

„Azt állítod, hogy te nem kiabáltad a tüntetőkkel: Egy garast se Pilátusnak!”

„Azt sem tudtam, hogy miről volt szó” — hazudtam.

Kihallgatóm gúnyosan mosolygott. Aki csak itt volt Jeruzsálemben, tudhatta, hogy arról a pénzről volt szó, amit Pilátus a templom kincstárából akart elvenni, hogy új vízvezetékét építtessen Jeruzsálemnek.¹

„Tudnod kellene, hogy a tüntető tömegtől távol tartja magát az ember.”

„Senkinél sem volt fegyver, minden békésen folyt, amíg csak be nem avatkoztak a katonák” — válaszoltam hevesen.

„De a tüntetés ellenünk, a rómaiak ellen irányult. — Az ilyesmi mindig gyanús. Nem keveredtél te már bele egyszer ilyen zsidók és nem zsidók közötti összetűzésbe? Nem ismerünk-e már téged?”

„Miféle összetűzésbe?”

„Olyan összetűzésre gondolok, amelybe városainkban hozzád hasonló korú forrófejűek belebonyolódnak egymással. Ostoba vitatkozással kezdődik az ilyesmi, és utcai harc lesz belőle, mint Cézáréban.”²

„Szeforiszbán lakom. Békeszerető város. Jobbára görög művelt-ségű zsidók lakják.”

„Szeforiszt említed? Ott is volt már nyugtalanság. Hogy is volt az a zendülés Heródes halála után? Terrorista fészek az a város!”³ — üvöltött rám váratlanul.

„Nem igaz! — Harminchárom évvel ezelőtt egész Palesztina fellázadt a rómaiak és a Heródes dinasztia ellen. Egy csapásra lerohanták a felkelők a várost és a lakosságot harcra kényszerítették a rómaiak ellen. Ők meg a városunkon álltak bosszút. Quintilius Varus római hadvezér ránk küldte csapatait. Szörnyű csapást mért a városra. Lakóit megölték vagy rabszolgaságba hurcolták.”

Hogy lehetne másra terelni a szót? Nem mindenkit öltek meg. Nem mindenkit adtak el rabszolgának. Többeknek sikerült megszökniük. Közéjük tartozott Barabás apja is. Ezt Barabástól hallottam, többször is mesélt róla. Hogy engem most őmiatta hallgattnak ki? Vajon mit tudnak a mi barátságunkról? Mindenesetre el kell terelni a szót erről és mindarról, ami vele ezzel kapcsolatos.

Újra hangsúlyoztam:

„Szeforisz minden lakójának bűnhődnie kellett a felkelés miatt. De Varust is elérte a sorsa. Nem sokkal utána Germániában elpusztult három légiónak együtt.”

„Ennek aztán örült Szeforisz” — mondta még mindig dühösen.

„Senki sem örvendezhetett, mert mind meghaltak vagy rabszolgaságra jutottak. A város romhalmazzá lett, Heródes fia Antipász építtette újjá, és Róma-párti lakosságot telepített oda. Az én apám is ekkor költözött Szeforiszba. Megkérdezheted a galileaiakat, hogy új ez a város. A mi városunk a rómaiaknak barátja, én ebből a Szeforiszból származom.”⁴

„Ezt már mind lenyomoztuk. Még egy kérdés: Milyen állást tölt be családod a városban?”

„Apám dekurió, a tanács tagja.”

Városunk a görög városokhoz hasonlít városi hivatalokkal, népgyűléssel, választásokkal és tanáccsal. Átugrottam erre a témára, mivel tudtam, hogy a rómaiak támogatják a köztársasági szervezetet és annak tehetős polgárait.

„Tehát apád gazdag, ha Szeforisz dekuriói közé tartozik. Mi a foglalkozása?”

„Gabonakereskedő, úgy mint én.”

„Kivel kereskedtek?”

„Galilea látja el a Földközi-tenger partvidéki városait mezőgazdasági termékekkel: Cézárea, Dor, Ptolomaisz, Tirusz és Szidon. Már a Cézáreában állomásozó római csaptnak is szállítottam gabonát.”

„Majd kivizsgáljuk. Van-e kereskedelmi kapcsolatotok Heródes Antipással?”

„Természetesen! Legnagyobb birtokai neki vannak Galileában. Régebben Szeforiszban volt a székhelye. Többször volt dolgom a gondnokával.”

Észrevettem, hogy a kihallgató tiszt a Heródes Antipász témára felfigyelt.

„Mi a vélemény Szeforiszban Heródes Antipászcól?”

„A mi városunkban megbízhat. Viszont a környéken még mindig tartózkodóak a Heródes dinasztiával szemben.”

Kihallgatóm papírlapot vett elő és átfutotta. Kérdőleg nézett rám, majd folytatta:

„Timon rabszolgáttal felvett jegyzőkönyvet nézem, ebben egy s más nem így hangzik. Valóban azt akarod bizonygatni, hogy ti hűséges alattvalói vagytok Heródes Antipásznak?”

Megijedtem. Timont már kihallgatták! Rabszolgáknál ez nem egyszer a kárpadon történik. Timon sok mindent mesélhetett rólam és családomról. Észrevettem, hogy fejembe szökött a vér és egész testemet átjárta a félelem.

„Tehát ki vele! Mi a kifogástok Heródes Antipász ellen?”

„Mint minden valamirevaló ember Szeforiszban, mi is támogatjuk uralmát” — bizonygattam.

„Akkor otthon miért derültetek rajta?”

„Hogyhogy?”

„Rabszolgátok azt mondta, hogy levitézlett királynak, ingadozó nádcszálnak, ravasz rókának nevezgetitek.”

Megkönnyebbülten nevettem.

„Ő lett volna Heródes trónutódja, de Heródes többszörösen megváltoztatta a végrendeletét, és így Antipász nem örökölte sem a királyságot, sem az országot, és annak még csak nem is a legnagyobb és legjobb darabját, hanem csak egynegyedét, Galileát és Pereát.”

„Most meg arról ábrándozik, hogy az egészet birtokába veszi?”

Hirtelen csend lett a helyiségben. Még az írnok is abbahagyta a körmölést és rám nézett.

„Talán. Mindenesetre valaha erről álmodozott” — válaszoltam.

„És mi van azzal, hogy ingadozó nádcszál?”

Az a megnyugtató érzésem támadt, hogy Antipász fontosabb

neki, mint az én személyem. Róla akarna ez a hivatalnok információkat gyűjteni? Kissé bizakodóbban folytattam:

„Ingadozó nádszál — ez egy szólásmondás. Amikor tíz évvel ezelőtt Antipász áthelyezte székhelyét a mi városunkból Tiberiásba, ebbe a császár tiszteletére építtetett városba, akkor sok kritika érte. Mi Szeforiszban nem örültünk neki, hogy elvitte tőlünk a fővárost. A fővárosban mindig jobb üzleteket lehetett csinálni, mint vidéken. Ezért hát Szeforiszban sokat bírálgatták Antipászt.”

„És mi köze ennek az ingadozó nádszálhoz?”

„Az úgy volt: az új fővárosban Antipász új pénzt veretett. Rendes körülmények között az érmék az uralkodó képését viselik. A zsidó törvény szerint viszont tilos embert vagy állatot ábrázolni, ezért Antipász valami olyan ártalmatlan ábrázolást keresett fővárosa számára, ami jellegzetes a Galileai-tó környékére. Így jutott el a nádhoz: az ingadozó nádszál került oda az első pénzérméken arra a helyre, ahol az ő képének kellett volna egyébként lennie. Ezért még ma is ingadozó nádszálnak csúfolják. Ez hát az egész.”⁵

„Mik vagy kik között ingadozik Antipász?”

„Szeforisz és Tiberiás között.”

„Csak a két város között ingadozik?”

„Az asszonyok között is!”

„A Heródiás-féle ügyre gondolsz?”

„Igen. Ingadozott első felesége, a nabatai hercegnő és Heródiás között.”

„Nemde most is ingadozik a nabataiak és a rómaiak között. Hiszen a nabatai király egyik lányát vette feleségül!”

Ahá: tehát ezért érdeklődik ez a római az ingadozó Antipász ügyei iránt! Nyugodtan folytattam hát — és ez az igazság:

„Nem! Antipász éppúgy, mint az apja, Heródes, teljesen a rómaiak pártján áll.”

„De ez hogyan egyezik azzal, amit az előbb mondtál, hogy szigorúan tartja a zsidó törvényeket és elutasítja a képek tiszteletét?”

„Ezt minden zsidó így csinálja.”

„Csakugyan? Timon, a rabszolgátok azt mesélte, hogy nálatok a házban, az egyik kamrácskában szintén bálványszobor áll.”

„Azt a szobrot az egyik pogány üzletfelünkől kaptuk ajándékba, és nem akartuk megbántani azzal, hogy visszautasítjuk” — mondtam elgondolkozva.

„Érdekes, hogy a házatokban bálványszobrokat rejtegettek!”

„Antipász maga is tart állatábrázolásokat. S ahogy tudjátok, testvére, Fülöp ráverette a császár képét is a pénzérmékre.”

„Micsoda? Állatábrázolásokat? Igazán?”

„Saját magam láttam. Ott vannak Tibériásban, az új palotájában.⁶ Otthonukban a jómódú emberek nagyvonalúbban kezelik a zsidó törvényeket, mint a nagy nyilvánosság előtt.”

„Na, szép is lenne, ha kikerülne a nép közé, hogy Antipász titokban bálványimádó. És sok szeforiszi polgár sem különb, mint ő.”

„A képek, szobrok még nem istenek. Mesteremberek készítményei. Tárgyak, mint minden egyéb. Ha ilyesmi ott áll náluk, ez még nem bálványimádás.”

„Ezt nem értem. Szerte az egész világon képek, szobrok formájában tisztelik az isteneket.”

„Nem tiszteljük soha istenként, amit ember alkotott. Isten láthatatlan. Nem lehet róla képet készíteni.”

Kis szünet következett. A tiszt elgondolkozva nézett rám. Nem volt-e ostobaság, hogy adott helyzetemben annyira kihangsúlyoztam azt, ami bennünket, zsidókat a többi néptől — így engem is ettől a római tisztától — annyira megkülönböztet? Végre nyugodtan ezt mondta:

„Hogy hogyan jutottatok el ehhez a képpel nem ábrázolt istenhez, én a következőket hallottam valamikor: réges-régen járvány tört ki Egyiptomban. A fáraó Ámmon isten jósdájához fordult tanácsért. Azt a feleletet kapta, hogy tisztítsa meg országát tőletek, istentelen zsidóktól, akkor megszűnik a járvány. Akkor kiűzték a zsidókat a pusztába és ott sorsukra hagyták őket. A legtöbben elvesztve erkölcsi tartásukat ott tévelyegtek a pusztaságban. Egy közülük, Mózes arra biztatta őket, hogy ne várjanak isteni beavatkozásra, vagy emberi segítségre. Az istenek már amúgy is elhagyták őket. Bízzanak önmagukban és győzzék le a jelen nyomorúságot.”⁷

— Amikor ezt a történetet hallottam, azon gondolkoztam, hogy hisztek-e ti egyáltalán az Istenben?”

Mit akarhat tőlem ez az ember a bibliai történet karikatúrájával? Provokálni akar? Vagy érdeklődik a vallásunk iránt? Ez alig elképzelhető. Mit is feleljek? Valami merészet, vagy csak úgy mondjak valamit a láthatatlan Istenről, akit senki sem ért és nem tud felfogni, sem ő, sem én. Akit senki sem ismer. — Valami olyant, ami eltéríti őt

ezeztől a nagy kérdésektől? Ekkor hirtelen az jutott eszembe: ha elkezdek vitatkozni vele az alapelvekről, ezzel teljesen elterelem a figyelmét Barabásról. Ezért dacosan ezt mondtam:

„Isten egészen más, mint a népek istenei. A láthatatlan Isten nem a hatalmasokat pártolja, hanem a kitaszítottak pártján áll, akiket kiűznek a pusztaságba.” Észrevettem, hogy a tiszt összerezzen.

„Kétkedsz abban, hogy az istenek a rómaiak pártján állnak? Ha így van, akkor hogy sikerült meghódítaniuk a világot? Hogy lehetett a kis Rómából ekkora világbirodalom?”

„Minden nép azt gondolja, hogy az istenek a győztesek oldalán állnak. Mi azonban tudjuk, hogy a láthatatlan Isten állhat a vesztesek oldalán is.”

Kihallgatóm találva érezte magát. Hangja elszorultnak hatott.

„A ti hitetek lázong minden földi hatalommal szemben, de ti is megtaláljátok majd helyeteket a római birodalomban úgy, mint a többi nép. A mi feladatunk az, hogy békét és rendet teremtsünk a világon. Akik meghódnak, azokat megkíméljük és a lázadókat legyőzzük⁸ — itt az országban és az egész világon.”

Kis szünet után hozzáfűzte: „A te ügyednek még érnie kell. Ellenőrizzük a vallomásodat, és az dönti el, hogy vádat emelünk-e ellened vagy sem.”

Ezzel elbocsájtottak. Visszavezettek a zárkamba. Most pedig várnom kell! Hogy meddig? Amíg lenyomozzák az ügyemet. Tulajdonképpen bizakodom. Tekintélyes családból származom, jók a kapcsolataink a rómaiakkal. De ott vannak a bizonytalansági mozzanatok is. Mi mindent mondhatott még rólam Timon? Tartotta-e a száját, ha Barabásról volt szó. Látni sohasem látta, de hogy beszéltünk róla, azt hallhatta. Ha nem derül ki a Barabással való kapcsolatom, akkor igazában nem lehet sok bajom — ha!

Aztán rossz sejtelmeim támadtak. Úgy tűnt, hogy a sorsom népem sötét végzetét hirdeti, amely majd egész népünket sújtja. Fokozódik és nyílt lázadássá fajul, a zsidók és a rómaiak közötti feszültség, amely a Pilátus elleni tüntetéshez vezetett. Kimondhatatlan nyomorúság szakadhat az országra. A háború minden nyomora és elnyomatása.⁹ Ehhez a nyomorúsághoz képest az én bebörtönzésem csekélység. Ez viszont nem sok vigaszt nyújtott. Pilátus sötét börtönében végtelennek tűnt a várakozás. Komisz időszak volt ez számomra.

Igen tisztelt Kratzinger Kolléga!

Köszönöm az első fejezettel kapcsolatos állásfoglalását. Hiányolja, hogy nincs olyan nyom benne, amely Jézushoz vezet. Kérem, legyen türelemmel. Amikor Jézus korát ecsetelem, akkor én csupán a történész feladatát töltöm be, aki a történeti jelenséget az egész összefüggésből próbálja megérteni. Jézus esetében ez az összefüggés a zsidóság szociális és vallási világa.

Erről egyoldalú képet fest az evangélium. Kr. u. 70 és 100 között írták, a zsidóság belső megújulásának idején. Ebben a korban Jézus körül a zsidóságon belüli megújulási mozgalmából olyan vallás alakult a zsidó vallás mellett, amely azzal mint vallási szülőanyjával vetélkedett. Irodalma gyakran csak torz képet ad a zsidóságról. Így a Biblia olvasói előtt nem lehet világos, hogy Jézus milyen mélyen belegyökerezett a zsidóságba.

Az evangéliumok továbbá arról igyekeznek meggyőzni, hogy Jézus annak idején Palesztina történelmének a központjában állt. Történetileg nézve azonban, Jézus peremen mozgó esemény volt. Nem bukkanunk rögtön a nyomaira, amikor Palesztina Kr. u. első századával foglalkozunk. A történésznek ezt a tapasztalatát közvetítenie kell az olvasóval. Biztosítom, hogy elbeszélésemben még sok olyan nyommal találkozok, amely Jézushoz vezet.

Leveléből úgy veszem ki, hogy könyvemről majd akkor akar véglegesen véleményt mondani, ha már többet olvasott belőle. Úgy vehetem ezt, mint felszólítást, hogy további fejezeteket küldjek? A másodikkal éppen most készültem el.

Szívélyes üdvözlettel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Vö. Josephus bell 2, 175—177 (II, 9, 4): Egy idő múlva Pilátus újra lázadásra adott okot... amikor a templom Korbán-nak nevezett kincseit vízvezeték építésére használta fel... A tömeg ezen nagyon felbőszült és amikor Pilátus Jeruzsálembe jött, kiabálva és átkozódva a helytartóságra (bírói szék) tódultak. Mivel Pilátus sejtette a zsidók lázadását, sok civil ruhás, de felfegyverzett katonát küldött a tömeg közé, azzal a paranccsal, hogy kardot ne használjanak, de az üvöltözőket a furkósbotokkal intézzék el. Mikor aztán az előre megbeszélt jelet Pilátus megadatta, hirtelen megkezdődött a verekedés. Az ütések záporában sok zsidó elpusztult. Másokat menekülés közben saját honfitársai eltapostak. A halottak sorsától megrémülve a tömeg elnémult.

2. Josephus hírt ad a Kr. u. 66-ban, tehát kevéssel a zsidó háború előtt Cézáréában kitört zendülésről (Jos. bell 2, 284—292=II, 14, 4k). Ezt a várost ugyan a zsidó Heródes építtette, de megengedte, hogy pogány templomot is építsenek benne. Ezért a nem zsidók is igényt tartottak a városra. A polgárjogokért folytatott viták már az ötvenes években megkezdődtek (vö. bell 2, 266—270=II, 13, 7), de gyökerei már korábbra is nyúlhatnak.

3. A szeforisi zendülésre vonatkozólag vö. Jos. bell. 2, 56 (II, 4, 1); a város lerombolásáról és a lakosság elhurcolásáról Quintilius Varus idején vö. 2, 68 (II, 5, 1).

4. Szeforisz ellentétben Galileával a zsidó háború idején a rómaiak pártján állt. Vö. Jos. vita 346 (= 65).

5. Tiberiás alapításának emlékérméje valóban nádat ábrázol, mint Heródes Antipász jelképét.

6. Heródes Antipász palotájában az állatszobrokat a felkelők még a zsidó háború kezdetén összezúzták. Ezek nyilvános botrányul szolgáltak. Josephus Jeruzsálemből parancsot kapott eltávolításukra, de mire ő Tiberiásba érkezett, már megelőzték a felkelők (Jos. vita 65f = 12).

7. Az Egyiptomból való kivonulásnak ez a zsidóellenes feldolgozása több különböző megfogalmazásban létezik. A fenti, szabadon visszaadott, itt közölt megfogalmazás Tacitustól származik (Hist. V, 3).

8. Ezekkel a szavakkal (Pacique imponere morem, parcere subiectis et debellare) Vergilius a római költő (Kr. e. 70—19) a római birodalom világra szóló misszióját írja le (Aeneis VI, 852 k.).

9. A háború árnyéka valójában már sokszor rávetődött az országra. Amikor Cáius Caligula császár Kr. u. 40-ben a saját szobrát akarta felállíttatni a templomban, akkor már sok zsidó fegyverhez nyúlt. Csupán a császárnak 41 januárjában bekövetkezett hirtelen halála akadályozta meg a háborút. Kr. u. 66-ban azután kitört a nagy felkelés. Ezt a felkelőknek Cestius Gallus szíriai légátus csapatainak aratott győzelme után Vespasianus és Titus két nagy hadjáratral leverte. Kr. u. 70-ben a rómaiak meghódították Jeruzsálemet és 73- vagy 74-ben a felkelők utolsó erődtéménye, Maszada is elesett. Ezt a harcot Josephus először a felkelők oldalán mint tábornok harcolta végig, elfogatása után pedig a rómaiak oldalán élte át. Erről írta meg „de bello judaico” című nagy művét.

A ZSAROLÁS

A legnehezebb az volt, hogy senkivel sem tudtam helyzetemről beszélni. Ki tudhat egyáltalán valamit erről? Sejtik-e szüleim, hogy hol vagyok? Vajon Malkus hazavergődött-e? Itt fekszik-e vajon Timon ennek a boltozatos pincének a másik sarkában? Rémképek leptek meg. Hány zsidó raboskodott már itt? Hányat vontak itt kínpadra? Hányat öltek meg belőlük? Hányan tűntek el nyomtalanul? Vajon rám milyen sors vár?

Ebben a sötét lyukban, ahová a nap soha nem süt be és az őrség léptein kívül egyéb zaj nem hallatszik, elveszti az ember az időérzékét. A cella koporsónak tűnik, amelybe élve zártak be. A fojtó levegő halálfélelmet áraszt. Kétségbeesetten imádkoztam:

Uram, Istenem, tégy igazságot,
ártatlan vagyok.

Tebenned bízam,

Vizsgálj meg, tégy próbára.

Jobban ismersz, mint én magamat.

Védj meg ítélőszékük előtt

rágalmak és hamis tanúk ellenében.

Őrizz a titkos rendőrség mesterkedéseivel szemben.

Nem voltam én bűntársa a hatalmasoknak.

Megvetem azokat, akik semmibe és szemétszámba veszik az emberi életet, akik börtönbe vetnek, megaláznak és kínoznak minket.

Ne hagyj elpusztulni kezük között!

Kezükhöz vér tapad.

Vagyonukat megvesztegetéssel szerzik,
zsarolással jutnak hatalomhoz.

Akik egy szót is szólnak ellenük, eltűnnek pincéikben.

Akik szembeszállnak velük, azokat eltiporják.

Uram, engedd, hogy újra lássam hajlékodat,
dicsőséged lakhelyét.
Szabadíts meg ezeknek a gonosztevőknek kezéből,
hogy nevedet áldhassam és dicsőíthesselek a gyülekezetben.¹

A rendszeresen élem tolt hitvány ételadagokon számolgattam a napokat.

Elmúlt egy hét, és nem történt semmi. Elmúlt a második hét is. Egész évnek tűnt nekem. Végül a harmadik héten értem jöttek.

Vajon szabadon engednek-e? Remény ébredt bennem. Folyosók labirintusán haladtam keresztül, majd egy nagy terembe toltak be. Az ablakon beözönlő fény vakított, ahogy ott álltam. Aztán lassan felismertem a tárgyakat. Elöttem az emelvényen a bírói szék állt. Azon egy apróka ember ült. Drága, fehér, bíbor szegélyű tógát viselt, kezén aranygyűrű csillogott — jeléül annak, hogy római lovag. Előállítom a fülembé súgta: ez a prefektus. Ez volt tehát Poncius Pilátus, Júdea és Szamaria prefektusa.²

Kihallgatás a legmagasabb hatóság előtt. Itt döntenek a sorsomról. Hacsak Barabás révén ki nem derült valami!

Amikor beléptem, Pilátus egy tekercset tanulmányozott. Jobb és bal oldalán a testőrség egy-egy tagja állt. A jegyzőkönyvet az írnok vezette. Pilátus, anélkül, hogy felemelte volna a tekintetét, megkezdte a kihallgatást.

„János fia András, elolvastam vallomásod jegyzőkönyvét. Azt vallottad, hogy csak véletlenül kerültél az ellenem tüntetők közé. Közben több információt szereztünk felőled. Sok mindent tudtunk meg. Miért hallgattál el valami fontosat?”

„Fogalmam sincs róla, mi lett volna még fontos” — mondtam vonakodva.

„Pedig ez fontos.”

Közönyösen nézett rám, majd monoton hangon folytatta:

„Valamit kihagytál az életrajzodból.”

„Nem tudom mi érdekelhetné még a római hatóságot.”

„Hol voltál a gimnázium befejezése után?”³

Tehát ez az. Valaki egyszer figyelmeztetett, hogy az államrendőrség előtt az igazat mondd, de minél kevesebbet belőle. Azért azt mondtam:

„Egy esztendő az egy Bannosz nevű aszkétánál töltöttem a pusztában.”

„Úgy, és ott csak aszkézist gyakoroltál és egyébként semmi más nem csináltál?”

„Az igaz élet útját kerestem, Istenünk törvényeit tanulmányoztam.”

„Miért hallgattad ezt el?”

„Miért említettem volna ezt az esztendő, az egész csupán vallási ügy volt.”

„Ez a pusztán vallási ügy más egyéb magyarázatot is megenged. Először is: Te eltűntél egy esztendőre a forradalmárok közé. Másodszor: Téged a római prefektus elleni tüntetésnél fogtak el. Harmadszor: Ezt a tüntetést a földalatti mozgalom szervezői irányítják.”

„Én talán ilyen vezető vagy szervező lennék? Ez képtelenség!”

„De lehetséges.”

„Én a pusztában voltam, hogy gondolkodjam a magányban. Nem mindenki lázadó vagy terrorista, aki időnként visszavonul a napi élettől. Én a béke híve vagyok.”

„Pusztai tartózkodásodat elhallgattad. Ez gyanús.”

Megizzadtam. Hajam a homlokomra tapadt. Ruhám bűzlött. Már három hete nem válthattam. Mosakodni sem engedtek. Keservesen nézhetett ki a külsőm. De zűrzavar volt a bensőmben is. Én mint sokan mások tényleg vallási okokból voltam a pusztában. Az oázis magányában az életet akartam átgondolni és Isten akaratát fontolgatni.⁴ Igaz, ott ismerkedtem meg Barabással. Vajon tudhat-e erről Pilátus? Mindig csak azt ismételgette:

„Ez mind igen gyanús!”

„Minden gyanús, amit az ember gyanakodva néz. Én csak véletlenül kerültem bele a tüntetésbe. A lelkiismeretem nyugodt, azért nem is szaladtam el, mint a többiek mind” — bizonygattam.

Pilátus még mindig teljesen részvétlen maradt. Mit akarhat tőlem? Rövid szünet után így szólt:

„Törvényszéki tárgyalást rendelhetek el ellened.”

„Ott fel kell menteniük!”

„Talán. De elküldhetnélek Rómába is, további kivizsgálásra.”

„Ott is felmentenek majd.”

„Az két évig eltart. Kétévi biztos börtön lenne számodra.” Rámnézett és sokatmondóan mosolygott.

Mire akar kilyukadni? Nem küldhet minden gyanúsítottat Ró-

mába. Akkor fél Palesztinát hajóra kellene raknia. De függetlenül attól, hogy elítélnék vagy felmentenek, az biztos, hogy ki vagyok neki szolgáltatva. Pilátus így folytatta.

„Becsületes ajánlatot teszek. Azonnal szabad vagy, ha hajlandó vagy anyagot szolgáltatni az országban folyó vallási mozgalmakról.”

„Ez zsarolás.”

Felháborodtam és forrt bennem a düh. Legszívesebben arcul köptem volna Pilátust. Szemtelenül megpróbál zsarolni és ezt becsületes megegyezésnek nevezi.

„Nevezzük ezt üzletnek, mely mindkét félnek hasznos.”

„Nem akarok kémkedni.”

„Ne használjuk a kémkedés szót ebben az összefüggésben, beszéljünk inkább tudakozódásról. Senkit sem kell feljelentened, vagy besúgnod.”

Milyen cinikusan beszélt Pilátus. Mintha nem tudná, hogy besúgásba torkollik, amikor jelentjük valamelyik embercsoportról, hogy eszméi nem egyeznek a rómaiakéval. Uralkodtam magamon, és próbáltam amilyen nyugalommal csak tudtam, mondani:

„A tudakozódás és a besúgás közötti különbség egyetlen honfitársam előtt sem lesz egyértelműen világos.”

Pilátus kissé oldalra hajtotta a fejét, mintha csak gondolkodnék, aztán mint aki láthatólag megtalálta a helyes kifejezést, azt mondta:

„Úgy tekintenénk téged, mint vallásügyi tanácsadónkat.”

Hallgattam.

„Jó, ahogy akarsz! Akkor megindítjuk ellened az eljárást, és nagyítóüveg alá téve vizsgáljuk ki azt az időt, amíg a pusztában — vagy tudom is én, hogy hol — voltál!”

„Tehát, mégiscsak zsarolás!”

Vajon megtudott-e valamit Pilátus Barabással való kapcsolatomból? Mi mindenre lehet ez az ember képes? Rossz hírek keringenek róla, erőszakoskodásáról és a kínzásokról. Módjában állna engem is egyszerűen eltüntetni, vajon nem tudna-e hamis vádakats felsorakoztatni ellenem is? Nem tudna-e kínzással rákényszeríteni akármilyen vallomásra? És ha megtörnek? Minden erőmmel küzdöttem az ilyen gondolatok ellen.

„András, te lázongsz. Megértelek. Még fiatal vagy. Én azonban egy hosszú élet során megtanultam, hogy emberek hasznos feladatok vállalására szabad elhatározásból nehezen indíthatóak. Segíteni kell nekik.”

Pilátus hangja még mindig tartózkodó és józan volt, mint a kihallgatás kezdetén. Az volt a benyomásom, hogy személyes sorsom hidegen hagyta. Úgy látszott, hogy alapjában mindegy neki, elfogadom-e az ajánlatot vagy sem. Ez félelemmel töltött el.

„Bánom is én, hogy minek nevezed. Nevezd zsarolásnak. Próbáld meg az ügyet az én szemszögemből látni. Ebben az országban én felelek a rendért és a békéért. Nehéz feladat. Kérde: Miért? Mert mi rómaiak — akaratunk ellenére is — mindig megsértjük vallási érzékenységeket. Vedd például ezt a vízvezeték ügyet. Azt terveztem, hogy Jeruzsálemnek ésszerű vízvezetékét építtetek. A legkiválóbb mérnökök és építőmesterek végezték volna a munkát. Csupán a pénz nem volt elegendő. Szakértők azt állították, hogy Jeruzsálem vízellátásának gondja a templompénztárra tartozik.⁵ Pénz van ott elég. Hiszen minden zsidó fizet évente templomadót. Abban a hiszemben fordultam a templomhoz, hogy a költségeket onnan fizetik — teljesen a ti törvényetek értelmében. És mi történt? Néhány fanatikus vést szimatolt. Kiadták a jelszót: Egy garast se az istentelen Pilátusnak! Egy fillért sem adunk a templompénztárból a rómaiaknak. Mintha csak arról lett volna szó, hogy istentelen célokra akarjuk lefoglalni a pénzt. Mintha a pénz nem is a vízvezeték építésére kellene, ami a templom és egész Jeruzsálem javát szolgálná. Megint mi rómaiak vagyunk az erőszakoskodó hatalmasok, akik nem tartják tiszteletben vallási törvényeiteket — még hozzá a templom kincstárát akarjuk kirabolni.”

Ahá, ezt akarta hát a vízvezetékekkel! A tekintélyét akarta vele emelni. Ez alaposan félresikerült. Most hát én segítek neki, hogy sikeres propagandát csináljak ügyének. Pilátus hangjába csak pár pillanatra csúszott bele felindulás, de ez szappanbuborék módra eltűnt. Aztán így folytatta:

„Az egész csak visszaütés volt. A visszaütések ellenére azonban mindent meg kell tennünk az ország békéje érdekében. Minden lehetőség megvan rá. Bizakodásom két megfontoláson alapul. Először is a római politika jól bevált elvei alapján tudja, hogy hogyan kell bánni a meghódolt népekkel. Sikerünk titka, hogy az ellenségeskedést barátsággá tudjuk változtatni. Mert kik a rómaiak leghűségesebb szövetségesei? Éppen azok, akik a legkonokabb ellenségei voltak. Léteznék-e ma a birodalom, ha széles körű előrelátással nem olvasztotta volna eggyé a győzőkkel a legyőzötteket.⁶ A zsidók

pedig nem is voltak mindig ellenségeink. Éppen ellenkezőleg. Mint a mi szövetségeseink ráztátok le magatokról a szíriai király uralmát.⁷ A mi segítségünkkel sikerült saját vallásotokat és kultúrátokat megőriznetek. Csak később, mikor szomszédaitok tőlünk kérték védelmet katonai túlkapásaitokkal szemben, akkor kerültetek uralmunk alá. Éppen jókor, mert így tudtuk megakadályozni a polgárháborút, amely mélységes nyomorúságba döntötte volna országotokat.⁸ De még ebben a helyzetben is sértetlenül hagytuk a vallásotokat! Politikánk továbbra is ez: tiszteletben tartani vallásotokat, isteneteket, szokásaitokat, érzékenységeket. Mi tiszteletben tartjuk azt is, ami számunkra idegen, de elvárjuk, hogy ti is tiszteletben tartsátok, ami számunkra szent. Elvárjuk, hogy katonáink császárhűségét tiszteljétek és meghagyjátok mindenütt és mindenkinek a szabadságot, hogy az isteneit tisztelhesse. Ez a megbecsülés kölcsönös legyen.

A másik megfontolásom: vezető papjaitokkal való tárgyalásokból tudom, hogy alapjában véve ti is elismeritek az uralmunkat. Isteneitek már régen megengedte, hogy más népek kormányozzanak benneteket. Elviseltétek a babiloniakat, a perzsákat és a görögöket, akkor bennünket rómaiakat miért nem, akik sokkal méltányosabban bánunk a leigázott népekkel, mint az előbb említett nagyhatalmak? Azt mondjátok, hogy minden ami történik az egy igaz istentől függ, akit ti Jeruzsálemben tiszteltek.” — Kis szünetet tartott, mintha gondolkodási időt akart volna adni nekem. — „Akkor el kell ismernetek azt is, hogy azt is ő akarta, hogy mi rómaiak felépítsük világbirodalmunkat. Azt is ő akarta, hogy függetlenségeket — amelyet a mi segítségünkkel szereztetek meg a szírektől —, miáltalunk ismét elveszítsétek.”⁹ Semmi ok sincs arra, hogy a zsidó nép ne ismerje el a mi világuralmunkat, főképp mert mi belátással vagyunk, hogy az összes keleti nép közül egyedül a zsidók nem tisztelhetik istenként a császárt.

Ezek szerint nincs köztünk alapvető ellentét. Gyakorlatilag mégis nagy nehézségeink vannak. Az első közülük, hogy vezető papjaitok nem mondják el azt, mi mozgatja a népet. Úgy tűnik, hogy vallásotokban manapság sok minden változik. Valami erjed a nép körében.

Mindig újabb eszmék és mozgalmak támadnak. Próféta és prédikátorok járják az országot. Mi nehezen értjük ezeket az új mozgalmakat, de vezető papjaitok sincsenek jobb helyzetben. A

lakosság egyes köreiből elvesztették lelki irányító szerepüket. Viszont éppen ezektől a köröktől függ az ország biztonsága. Róluk kell nekünk tájékoztatás. Készek vagyunk rá, hogy amíg csak lehet, tiszteletben tartjuk vallási meggyőződésüket, és elkerüljük a fölösleges botrányokat. De ehhez tudnunk kell, hogy mi történik a nép körében. A hivatalos zsidóságban van elég szakértőnk. Olyan valakire van szükségünk, akinek a füle közelebb van a föld népéhez. Csak ilyen információk birtokában tudjuk elhárítani az összeütközéseket, mielőtt kirobbannának.”

„Vajon miért éppen én lennék az erre alkalmas ember?”

„Képzett ember vagy. Beszéled a mi és az ő nyelvüket. Ismered a zsidóság vallási kérdéseit és a mi vallási felfogásunkat. Nem vagy fanatikusan elfogult. A rómaiakkal rokonszenvező családból származol és békét akarsz. Az pedig, hogy a kamrátokban kis bálványszobrot őriztek, egyenesen rokonszenvensé tesz benneteket. Már régen kiadtam a megbízást, hogy egy ilyen embert keressenek. Te vagy az igazi!”

„De én ezt nem akarom!”

Én valóban nem akartam. Elviselhetetlen kettős játék volna. Hogyan hozzam közös nevezőre, hogy Barabással barátkozom és a rómaiaknak dolgozom? Könnyen eshetek két szék közül a pad alá. Pilátus azonban nyugodtan azt mondta:

„Gondold meg! Gyanú mindig tapad hozzád, még akkor is, ha felmentenek. Csak annyit kell mondanom Cézáréban: fennáll a gyanú, hogy terroristákkal vagy kapcsolatban. Ez nem válna épenséggel üzleted javára. Romlásodat okozná, sőt még apádét is.”

Tehát mégiscsak zsarolás! Éreztem, ahogy elhatalmasodik bennem a megvetés érzése. A hatalmasoknál minden csak taktika, kiszámított ravaszság. Valódi érzelmeik, igazi beállítottságuk rejtve marad. Csak annyi bizonyos, hogy hatalmon kívánnak maradni. Vajon Pilátus kitalálta-e a gondolataimat? Újra kezdte:

„Találj valakit ebben az országban, aki zsarolás nélkül megtesz nekünk valamit! Te most engem nyilván borzalmas embernek tartasz, mások pedig embertelennek. A napokban hallottam, hogy az alexandriai zsidók körében hogyan beszélnek kormányzásomról. Szerintük az egész megvesztegetések, erőszak, rablás, kínzás, sértetetés, a törvénytelen kivégzések, folytonos és elviselhetetlen szörnyűségek láncolata.¹⁰ Bevallom, a béke érdekében sok mindenre kész vagyok. De embertelen mégsem vagyok!”

Fanyarul mosolygott. Érezte, hogy szavai nem hatottak elég meggyőzően. Talán ez is csak taktika volt. Megpróbáltam időt nyerni.

„Hogy találjak utat ezekhez a vallási mozgalmakhoz? Semmiképpen sem tudnám azt a benyomást keltetni, hogy már kapcsolatom lett volna velük.”

„Ezzel ne legyen gondod! Kis ideig még a börtönben maradsz. Jól bánnak majd veled, mindened meglesz. Arról is gondoskodunk, hogy kiszivároгjon a hír: A rómaiak fogva tartanak egy fiatal embert, aki kiválik helytállásban és a zsidó valláshoz való hűségben. Rossz sora ellenére nem csinál titkot belőle, hogy a rómaiak illetéktelenül vannak ebben az országban, amely egyedül Istené. Egyszer dicsfényt teremtünk a fejed köré. Aztán szabadon bocsátunk. A jámbor körök bízni fognak benned. Neked csupán az országot kell járnod és jelentést írnod a nép vallási hangulatáról. Emellett minden érdekel bennünket, ami veszélyeztethetné az ország politikai biztonságát, minden ami megkérdőjeleznэ a mi uralmunkat. Metilius, az a hivatalnokom, akit már ismersz, pontosan elmagyarázza majd a feladatodat. Ő majd ellát téged azokkal az információkkal, amelyek már eljutottak hozzánk. Megértetted?”

„Még egyszer szeretném megfontolni a dolgot!”

„Jó, gondolkozz rajta holnapig, és gondolj arra, hogy minden rosszindulatú híresztelés ellenére, én nem vagyok embertelen.”

Ismét kínosan mosolygott. Ezzel befejeződött volna a kihallgatás? Nem, Pilátus újra felém fordult:

„Láttad-e magad is azokat a képeket Antipász palotájában, amiről a jegyzőkönyvedben szó van?”

„Igen. Mások is vannak, akik ezt bizonyítani tudják.”

„Ez a képmutató! Állatképeket helyez el otthonában, de tiltakozik, ha én a jeruzsálemi székhelyemen a császár nevével díszített címert akarok kitenni,¹¹ mert ez ellenkezik a törvényeitekkel.

Egyébként is micsoда képmutatás ez. Megütközne azon, ha az érmékre ártatlan áldozati képeket véretnek,¹² de a templomadót csak tiruszi pénzben lehet fizetni. És mi van arra rávésve? Melkart bálványisten képe!¹³ A templom előcsarnokában mindenfajta pénzt beváltanak olyan pénzre, amelyen a bálványisten képe van. Amikor áthaladok a templom előtti udvaron, néha kedvem volna a

pénzváltók asztalait felborítgatni! Ezek miatt senki sem bosszankodik! De az én ártatlan rézpénzeim miatt nagy felháborodás támadt! De hagyjuk ezt most!”

Pilátus dühében beszélt. Szinte úgy tűnt, mintha megfeledkezett volna jelenlétemről. De a következő pillanatban megint felém fordult. Hangja újra józan, hűvös és élettelen volt. Félelmet ébresztett bennem.

„Jól fontold meg elhatározásodat. És ne felejtse el, hogy én vagyok, aki rendben akarja tartani az országát.”

Elvezettek, és újra sötét zárkámban ültem. Kivezető utat mutattak, de ez zsákutca volt. Csapdába kerültem. Elátkoztam a helyzetemet és tehetetlenségemben megint atyáim Istenéhez fordultam.

Segíts meg Uram, mert fogynak a szentek,
Kiveszett a hűség az emberek között.
Álnok ajakkal hívságot beszélnek,
Kétféleképpen szól szívük.
Veszítse el az Úr az álnok ajkakat
S a nagy szavaktól hangos szájakat.
Kik így szólnak: „Nyelvükben az erő,
És velünk van az ajkunk!
Kicsoda Úr mirajtunk?”
„Gyengék nyomorúságáért,
Szegények sóhajáért,
— úgy mond az Isten — immár fölkelek,
S megmentem, aki mentségért eped.”
Az Isten szava tiszta szó:
Agyagkemence lángja közt
Hétszer megpróbált színezüist.
Uram, te őket megvédelmezed,
E nemzedéktől minket megvédesz mindörökkön.
Hiába jár körül a vétkes oly kevélyen,
S hiába úr a hitványság a földön.¹⁴

Csodálkozik rajta, hogy milyen gátlástalanul írok kitalált történeteket Pilátusról. Önt, a hitoktatót és történészt nem vinné rá a jó lelkiismeret.

Természetesen Pilátus soha nem folytatott olyan beszélgetéseket, mint ahogyan én írom. Adva vannak azonban cselekvésének keretfeltételei: ezek lépnek állandóan előtérbe egy-egy beszélgetésnél. Az Újszövetség kortörténetéről tartott előadásaimban éppen ezeket a keretfeltételeket elemzem. A történettudomány tárgykörébe ugyanis beletartozik nemcsak az, ami egyénileg történik az emberekkel, hanem odatartoznak bizonyos összecsapások és feszültségek, valamint strukturális képződmények, amelyek tipikusan jellemzőek. „Játékszabályok” ezek számomra: szerintük megy végbe a cselekmény, amelyet kigondolok.

Ha szabad a mi tudományos szakkifejezésünket használnom, akkor azt mondanám: ez az elbeszélő bibliamagyarázat. Így nevezik manapság az olyan jellegű elbeszéléseket, mint az én Jézus-könyvem. Az eseménytörténetből a felépítmény-történet irányába tett lépés ez. Az elbeszélő bibliamagyarázatnál az alépítményt történetileg helyükre tett magatartás-minták, összecsapások és feszültségek szolgáltatják, felépítményüket pedig kitalált események adják, amelyekben költői feldolgozást kap a történeti forrásanyag. Lehet, hogy ez az „elbeszélő bibliamagyarázat” kifejezés nagyképűen hangzik, de Ön tudja, hogy amit nem elég bonyolultan határozunk meg, azt az akadémikus képzettségű világ nem veszi komolyan.

Az „elbeszélő bibliamagyarázat” műfajnál egyébként az időrend olykor elhanyagolható. Jézus korának történeti adottságait jól megvilágíthatják mint illusztrációt Jézus halála utáni események is. Én például az 50-es évek körül a Jordán-völgyi sivatagban működő „Bannosz” aszkétának a tevékenységét nyugodt lélekkel helyezem vissza 25 évvel korábbra. Ön ezt időrendi elírásnak minősíti és mint „anakronizmust” kritizálja. Gyakran azonban a tudomány is anakronisztikusan jár el. Nem joggal kritizálnak meg például egy Keresztelő Jánossal foglalkozó tudományos értekezést, ha nem

mutatna rá Bannosz pusztai aszkétára, mint a Keresztelőhöz legközelebb eső rokon jelenségre?

Nagyon érdekel a következő fejezetre vonatkozó véleménye.

Szívélyes üdvözléssel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Az ima a 26. Zsoltár nyomán készült.
2. Cézáréában talált, Pilátusról való felirat szerint Pilátusnak nem prokurátor, hanem prefektus volt a rangja. Mindkét ranglistán gyakran találkozunk a lovagi rend képviselőivel. Lovag volt minden polgár, akinek a vagyona meghaladta a 400 000 szeszterciust. A lovagoknál magasabb rang a szenátoroké. Vagyonuk több, mint 1 000 000 szesztercius. Ezek az adatok a Kr. u. első századról érvényesek.
3. A gimnázium görög iskola. Palesztinában minden görög jellegű városban található volt. Ptolemaisban maga Nagy Heródes építtette a gimnáziumot (bell. 1, 422 = I, 21, 11) Szeferiszban a gimnázium létezése csak feltehető. De (később?) színháza volt, ami a görög műveltséggel szorosan összefüggött. Abban az időben a zsidóságnak biztosan voltak tóra-iskolái. Gamaliel fia, egy Jézus nevű főpap valószínűleg 63—65-ben megreformálta a zsidó iskolarendszert.
4. Jómódú családok fiai visszavonultak a pusztába vallási tanulmányok végzésére, erre maga Josephus Flavius a példa. „Életrajzában” elmondja, hogy a zsidóság különböző vallási irányzatának tanulmányozása után három évre visszavonult a pusztába és csatlakozott egy Bannosz nevű pusztai remetéhez, aki vad növényekkel táplálkozott és (valószínűleg a Jordánban) gyakran vallásos tisztálkodást végzett (Jos. vita 11 k. = 2).
5. A babiloni Talmudnak a templomadóról szóló „Sekalim” részében az áll, hogy a vízvezeték költségeit a templompénztárból kell fedezni. (Vö. Sekalim IV, 2).
6. A két utolsó mondat szó szerinti idézet a római filozófus Seneca (kb. Kr. e. 4—Kr. u. 65) „A harag” című írásából II, 34, 4.
7. A szírek elleni felkelés vezére Makkabeus Júdas Kr. e. 161-ben valóban kötött a rómaiakkal támogatási szerződést. (1 Makk 8; Jos. ant 12, 414—19 = XII, 10, 6) Ezt később Simon idejében (kb. Kr. e. 139) megújították (1 Makk 14, 16kk; 15, 15kk).
8. A Makkabeusok utódai, főleg Alexander Janneusz (Kr. e. 103—76) leigázták Júdea (és Galilea) nem zsidó szomszéd városait. II. Arisztobulosz és II. Hirkánusz közötti trónviszály Kr. e. 63-ban Pompéjusz alatt alkalmat adott a rómaiaknak, hogy a kis zsidó királyságot meghódítsák és Júdea nem zsidó szomszéd városait „felszabadítsák”.
9. Josephus (a Kr. u. 66—70 között; vesztés háború után) ezt a nézetet vallja a dolgok állásáról. Ő adja ezeket a szavakat II. Heródes Agrippa szájába, a zsidó háború kezdetén a vezetőkhöz intézett nagy szónoklatban (Vö. Jos. bell. 2, 345—401 = II, 16, 4).
10. Idézet Philo: Legatio ad Gaium (= Követség Gájuszhoz) művéből. 302. Philo Alexandriában élő kortársa volt Jézusnak.
11. Erről az eseményről és a tiltakozásokról beszámol Philo, Legatio ad Gaium 299—305.
12. A zsidóknál Pilátus volt az első prefektus, aki pogány jelképeket merészelt az érmékre veretni: a madárjós augurok botját, és az italáldozatnál használt kelyhet. Pilátus előtt és az utána következő prefektusok mindig szigorúan kerültek a pogány bálványtiszteltéssel összefüggő képek használatát, nehogy a zsidók vallási érzékenységet megsértsék.
13. Vö. A. Ben-David, Jerusalem und Tyrus 1969 könyv ábrázolásait.
14. 12. Zsoltár (Sík Sándor fordítása, 1923.).

ANDRÁS DÖNT

Én, András kémkedjek Pilátusnak? Nem! Sohasem! Minden fellázadt ez ellen bennem! Tartson itt engem Pilátus akár évekig elzárva ebben a pincelyukban — mégsem árulnék be senkit a rómaiaknak. Igaz ők teremtetek békét és rendet országunkban. De milyen béke az, amelynek elnyomás és zsarolás az ára? Miféle nyugalom az, amely csak úgy áll fenn, hogy erőszakkal elhallgattattak embereket? Ilyen gondolatok tomboltak bennem.

De hát mit tegyek? Mi lenne, ha nemet mondanék? Kínpadra vitetne-e Pilátus, hogy barátaimra, családomra, esetleg Barabásra vonatkozólag is vallomást csikarjon ki belőlem? Vagy esetleg titokban kivégeztet, hogy zsarolási kísérleteiről senki se tudjon meg semmit? Vagy talán mások elriasztására nyilvánosan megfeszített? Képes lenne családukat anyagilag tönkretenni? Mi történne Timonnal? Fülembe csengenek még Pilátus utolsó szavai: Nem vagyok olyan embertelen, mint mások gondolják! Ez talán nyílt figyelmeztetés volt? Talán azt jelentette: Légy óvatos velem szemben, esetleg mégis olyan embertelen vagyok, mint amilyennek tartanak!

Csak megszabadulnék ezektől a gyötrelmektől! Valamerre, ahol semmiféle zsarolás nem érhet utol. Ahol senki nem parancsol, senki sem fenyeget. Ahol a gyötrő hang elnémul bennem, ahol nagy csend uralkodik!

A halált kívántam. Nem arra tanítottak-e a filozófusok:¹ a leghelyetlenebb helyzetekből is van kiút. A halál ajtaja mindig nyitva áll. Ezen a kapun át a legborzalmasabb zsarnoktól is megszabadulhatsz. De vajon helyes megoldás az öngyilkosság? A rómaiak megcsodálták, amikor Cato és Brutus a halált választották, amikor nem volt kiút helyzetükből. Ez a felfogás nem volt ismeretlen a zsidóknál sem. De alapjában a mi gondolatvilágunk más. Isten az életre teremtett minket. Nem dobhatjuk azt vissza, mert túl nehéznek találjuk. Ki tudja, milyen tervei vannak még velünk az Istennek. Annak az Istennek, aki a vesztesnek, a kitaszítottnak is

erőt ad. Őseink is magukra maradtak: nem hagyatkozhattak a bálvány istenekre, magukra hagyták őket az emberek is. Támasz nélkül és kétségbeesetten bolyongtak a pusztában, de nem hagyták el magukat. Hittek Mózesnek, hogy nagy feladat vár rájuk, melyet el nem árulhatnak.

Bárcsak szabadon bolyonghatnék a pusztában! Ekkor futott végig rajtam a gondolat: Miért ne fogadhatnám el látszatra Pilátus ajánlatát — hogy nyomtalanul eltűnhessek a pusztában? Megtanultam, hogyan kell megélni a pusztában. Bannosz megtanított rá. Elmehetnék hozzá. Most már talán jobban megérthetném tanait. Akkor még nem voltam érett rá.

Mi is vezetett akkor hozzá? Nagy nyugalanság volt bennem, amit csak nehezen tudok megmagyarázni. Szabadelvvű családban nőttem fel. Zsidó erkölcsök és meggyőződés szerint éltünk, de a filozófusok szellemében. Apám mindig azt mondta: A Biblia kimondja azt, amit a görög filozófusok gondolnak. Emlékszem, ahogy egyszer megcsodáltuk a napkeltét. Megmáztunk egy hegyet, hogy ott várjuk be. A nap áttörte a reggeli párát és a színek és a fény csodálatos játékvá varázsolta a tájat. Apám azt mondta: Nagyon megértem, hogy a pogányok tisztelik a napot. A nap ugyan visszfénye csak az igaz Istennek. Ők azonban a visszfényen keresztül megsejtik az Istent. Igaz, összetévesztik a Teremtőt és a teremtményeket, de van érzékük a világ szépsége iránt.²

Apám szerette a szépet. Ezért ajándékozott nekünk egyszer egy kis bálványszobrot az egyik ügyfelünk. Apámnak ez csak egy szép emberi alakot ábrázolt és semmi mást. Ezért rejtette kis kamránkba a szobrot. Meggyőződése volt: Ha már egyszer Isten hasonlíthatatlan nagyságának a gondolata mélyen belegyökerezett mindnyájunk szívébe, akkor nyugodtan ábrázolhatjuk képekben ennek a világnak összes dolgait!³

Ilyen légkörben nőttem fel. Később rájöttem, hogy nem mindenki gondolkodik úgy, mint az én szüleim. Aztán megismertem az egyszerű emberek hitét, akiknek nem volt igényük annak a bizonyítására, hogy hitük felér a görög filozófusok gondolataival. Magától értetődőnek tartották az egy Istenbe vetett hitet. Őt nem kell sem megvédeni, sem igazolni. Az volt a döntő feladat számukra, hogy Isten akaratát teljesítsék és parancsait komolyan vegyék a mindennapi életben. Ez új világot jelentett számomra.

Akkor ébredt bennem a vágy, hogy zsidó vallásomat alaposan megismerjem. Betűről betűre akartam áttanulmányozni — erre tettem rá egész életemet. Bizonyosságra és tisztánlátásra vágytam. Ekkor hallottam Bannoszról. Az vonzott, hogy a pusztában tanított, távol a mindennapi élettől. Az ő véleménye is az volt, hogy nekünk zsidóknak újra előről kellene kezdenünk mindent. Mint ahogyan Egyiptomból kijövet a pusztán keresztül vonultunk, hogy ebbe az országba jussunk, úgy kellene ismét visszatérnünk a pusztába. Ismét hallgatnunk kellene Annak a szavára, aki a tövisbokorból így szólt hozzánk: „Én vagyok, aki vagyok!”

Bannosznak radikális nézetei voltak. Nemcsak a zsidóknak, hanem az egész világnak előről kellene kezdenie. A mostani világ rossz útra tévedt. Az igazságtalanság, az elnyomás, a kizsákmányolás, a félelem világa ez. Isten hatalmas büntető ítéletéből pusztulnia kellene saját önellentmondásai során. Akkor viszont új világ kezdődhetne. Még fülembé cseng a hangja.

„Akkor majd örök országot alapít az Isten,
minden embernek rendelt királyságot,
az Isten, aki egykor a törvényeket adta.
Őt tiszteli majd minden ember
Áradatként vonulnak fel templomába.
Egy templom lesz csupán,
utak vezetnek felé mindenhonnan.
Járhatóak lesznek a hegyek, hajózhatóak a tengerek.
Békében élnek mind a nemzetek,
elnémulnak a fegyverek.
Igazságosan megosztják, amijük van.
Ott él majd az Isten az emberek között.
Farkas és bárány együtt legelésznek a hegyeken.
Együtt tanyázik a párduc a gödölyével.
Együtt heverésznek a borjak és a medvék,
szénát eszik jászolból az oroszlán, mint az ökrök,
kisgyermekes terelgethetik kötőféken.
Sárkánykígyók és viperák alszanak a csecsemők bölcsőjében,
és nem ártnak semmit nekik,
mert az Úr keze ott lesz felettük.”⁴

Szép álmok voltak ezek! Álmok, menekülés valami új és jobb világba. De nem sokkal jobbak annál, mint az én álmom, hogy a pusztába menekülök. Mennyire valótlan volt az egész. A rómaiak tudtak az én pusztai tartózkodásomról. Mindenfelé nyomoznának utánam. Még Bannoszt is végveszélybe sodornám. Valószínűleg Barabásnak is akkor jutnának csak igazában a nyomára.

Én akkoriban egy ideje már Bannosznál voltam, amikor Barabás is hozzánk csatlakozott. Ő is Galileából jött és úgy mint én, szintén Szeforiszból származott. Szülei, mint fiatal házások, csak nagy nehézségek árán tudtak elmenekülni a katasztrófa elől városunkból. Házukat és birtokukat elvesztették. Gisalában laknak most, Észak-Galileában, igen szerény körülmények között.

Menekülésük Szeforiszból, és ahogy barbár módon elbántak a várossal, rányomta bélyegét a család életére. Megvetették a rómaiakat, csakúgy mint a heródesi család hercegeit. Báboknak tekintették őket, akik a rómaiak szolgálatában állnak. Nem az idegent gyűlölték bennük, hanem azt, hogy elnyomást és rabszolgasort hoztak a népre.

Mit keresett Barabás a pusztában? El akart rejtőzni a rómaiak elől? Vétett ellenük? Nem tudtam meg. Csak annyit, világosan állt azonban előtttem, hogy amíg én úton voltam, hogy a zsidóság nagyvilágában megtaláljam a helyemet, ő eldöntötte a saját sorsát. Megtalálta a maga hazáját. Minden erejével arra törekedett, hogy ellenálljon az elpuhult római és görög világ csábításának. Egész lénye biztonságot sugárzott. Ez vonzott hozzá. Ő már felismerte, hogy mi adhat értelmet és tartalmat életének. Én még csak kerestem.

Különbözött a hozzáállásunk mesterünk, Bannosz tanaihoz. Az új világ ígérete engem nem ragadott meg a lelkem mélyéig. Én ezt a világot otthon megtanultam szeretni. Barabás annak gyűlöletét hozta hazulról a lelkében. Szenvedélyesen foglalkoztatta az új világ gondolata. Csupán egy pontban tért el Bannosz felfogásától. Szerinte az új világ nem jön el önmagától. Isten azt akarja, hogy tegyünk valamit érte, akár erőszakkal is dolgozzunk eljövételén.⁵ Az Egyiptomból menekülő zsidók is új világba indultak, de nem kapták ingyen. Vállalták a fáradságot. Küzdöttek a külső ellenséggel, és óvakodniuk kellett a saját köreikben támadt árulóktól.

Barabást rokonszenvesnek találtam, de visszariadtam a gondolattól, hogy erőszakkal kell meghoznunk az új világot. Az erőszak elzülleszt, az erőszak megvesztegethetővé tesz (korrupttá tesz). Barabásban a

tettrekészség tetszett nekem. Nem akart várni. Meggyőződése volt, hogy a világ, ha még oly rossz is, el nem veszett. Belőlem hiányzott a meggyőződés, hogy ez a vállalkozás sikerülhet. Nem találtam megvalósíthatónak. A rómaiak túl hatalmasak.

Jelen helyzetemben kezdtem pusztai társaimat jobban megérteni. Bannosz nem vállalhat közösséget az elnyomásnak és erőszaknak ezzel a világgal. Nem az volt-e a legjobb, hogy ott hagyja, szennyét és piszkát a Jordánban lemossa? Mi mást érdemel ez a világ, mint azt, hogy elpusztuljon? Ha volna hozzá hatalmam, tüzet bocsájtanék alá az égből, hogy Pilátust és katonáit elpusztítsa.

Megértettem Barabást: Nemde kellene valamit a rómaiak ellen tenni? Védekeznünk kellene? A nyílt ellenállás nemde pusztán kétségbeesett kísérlet volna? Ekkor egy új gondolatom támadt. Vajon nem volna-e okos az ilyen aljas Pilátus-féle emberek piszkos játékába látszataból belekapcsolódni? Ha Pilátus zsarolással dolgozik, mi mást érdemel, mint hogy becsapjuk? Nem kellene igent mondanom az ajánlatára, csupán csak azt jelenteném, aminél nekünk zsidóknak érdekünkben áll, hogy tudjanak róla a rómaiak? Minden egyébről hallgatnom kellene. A rómaiaktól is megtanulhatnék egy s mást, amivel népemnek szolgálhatnék. Igaz ez aljas játék! A hamisság és alakoskodás játéka! Vállalhatjuk-e ezt a játékot? Szabad-e csálni szükségből?

Mit is tett Ábrahám? Hogy meg ne öljék mint férjet, nem mondta-e testvérének a saját feleségét a fáraó előtt?⁶ Ez hazugság volt. Jákob nem csalással és ravaszsággal szerezte-e meg az áldást — és az áldott mégis ő lett?⁷ Nem szolgált-e Dávid, mint zsoldos⁸ a filiszteusoknál — és mégis ő lett a zsidók nagy királya?

Népem története hányszor igazolta, hogy nemcsak a nemes tettek végbevivői nyerhetnek áldást, hanem a kicsinyek, az üldözöttek is, akik nem annyira a dicsőségért, hanem a fennmaradásukért küzdöttek? Nem ugyanaz játszódik le most életem sorsomban, ami nagyon gyakran népemnek jutott osztályrészül: magasztos, eszményi dolgokról kellett lemondania, hogy életben maradhasson és megmeneküljön? Most nemde én voltam a menekülő Ábrahám, az üldözött Jákob, a bandavezér Dávid? Nagy nyugalom fogott el, amint sorsomat népem sorsával egybevettem. Egyszeriben meglett a bizonyosságom, hogy nem leszek népemnek árulója, ha állom Pilátus ajánlatát, hiszen népem története ismétlődik meg életemben.

Feküdtem, de még sokáig ébren maradtam. Mikor végre elaludtam, azt álmodtam, hogy Pilátus áll előttem bíborszegélyű tógájában. Egyre azt ismételgette: „Nem vagyok embertelen! Nem vagyok vadállat!” Arcvonásai eltorzultak. Óriási fogak villogtak ki a szájából. Kezét ökölbe szorította. Ahogy felragyogott a gyűrűje, karmai látszottak. Teste felduzzadt, végül is egy óriási állat, egy tüzet okádó szörnyeteg állt előttem, amely gúnyosan fenyegette mancsaival a világot és egyre csak ezt üvöltötte: „Nem vagyok szörnyeteg, nem vagyok vadállat!”

Futni akartam, de lábam nem indult. Egy helyben topogtam. Közben a szörnyeteg egyre közelebb jött hozzám. Szaglászta a lábamat. Mancsával a térdemet tapogatta. Majd felegyenesedett, hogy elkapja a torkomat. Azután hirtelen összezsugorlott, meglapult, összezugorodott, majd vinnyogott és hempergett a porban, mintha valami láthatatlan hatalom mögüle térdre kényszerítette volna. Hirtelen elszállt minden hatalma és büszkesége.

Megfordultam. Mögöttem egy férfiú állt, kíséret vette körül. Könyveket hoztak elő. Ott állt bennük följegyezve a szörny gaztettein kívül Pilátus és az egész római birodalom minden gonosztette. Minden gaztettüket felolvasták — közben a szörnyeteg egyre csak szűkölt és fetrengett a porban. Majd elhangzott az ítélet. Az állatot félrevágták és megölték. A férfiú vette át kíséretével az uralmat.

Felébredtem. Nem olvastam-e már hasonló álmról a Könyvekben? Emlékszem már. Dániel álmodik a veremben négy állatról.⁹ Én azonban csak az utolsó állatot láttam álmomban. Meghökkenem. A négy állatot általában a négy nagyhatalomra — babiloniak, médek, perzsák és a görögök — szokták magyarázni. Az álom jelentése: Ezek a vadállati birodalmak nem maradnak fenn, hanem elpusztítja őket a férfiú országa — a férfiú valami titokzatos személy: Emberhez hasonlít és az égből száll alá.

Ezt egyesek így értelmezték: Az álom már beteljesült. A görög birodalmak bukása után a római uralom következett, amely békét hozott mindenüvé, ahol addig pusztulás és háború uralkodott. Emberséges volt ez a birodalom.

Az én álmom az ellenkezőjét mutatta. A római birodalom volt az utolsó szörnyeteg. Ez a birodalom is állatian kegyetlen volt. Az igazán emberséges birodalomnak még csak jönnie kellett.

Még a vadállat hatalmában éreztem magam, de már tudtam, hogy uralmának vége lesz. Legyőzik, mert már jön valami erősebb nála. Most még markában tart. Uralja testemet, amelyet bilincsbe vert. De már elvesztette uralmát bensőm felett, amelynek köréből az álmok jönnek. Nemde az én feladatom most már, hogy cselt vessek neki és legyőzzem országát?

Reggel megüzentem Pilátusnak, hogy elfogadom az ajánlatát, azzal a feltétellel, hogy Timont velem együtt szabadon bocsájtja.

Igen tisztelt Kratzinger Kolléga!

Hálásan köszönöm kedves levelét. Indítványa szerint szívesen változtatok egyes szövegrészekben. Gondolkoztam arról a javaslatáról is, hogy ne első személyben írjam az egész elbeszélést. Igen, az „én”-stíusból származó akadályok nagyon szembetűnőek, amikor éppen börtönben ül a főszereplő, az elbeszélő meg az olvasó pedig ott ül bezárva vele. Harmadik személyben beszélő, mindent jól ismerő narrátor mindenütt ott lehetne. Olyan lenne, mint valami történész.

Mégis szeretném az „én”-stílust megtartani. Az elbeszélés így minden bizonnyal alapvetően eltér majd a történelmi előadásformától. Történeti kutatás közben nemde nagyon is hamar elfelejthetünk cselekményeket és élményeket, amelyek pedig ott vannak az egyes ember életében bölcsőtől a sírig? Emberi viszonylatok között korlátozott látószögben élünk meg és alakítunk minden eseményt.

Más szóval: nincsen önmagában létező történelem, hanem csak bizonyos látószögben felfogható történelem. A történész szemlélete csak egy fajta látószög sok egyéb másféle között. Így egykönnyen háttérbe szorulhat a történelem egy-egy oldala, amely csak „én”-stílusban közölhető másokkal.

Tanácsa ellenére maradok tehát az „én”-stílusnál. Észrevételei mégis nagyon értékesek voltak számomra. Küldhetem-e a negyedik fejezetet is?

Szívélyes üdvözzellett:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. A római birodalom magasabb társadalmi rétegeiben a sztoikus filozófia terjedt el. Ez önfegyelmet és kötelességteljesítést tanított. Az öngyilkosság úgy számított, mint megengedett és ajánlott lehetőség arra, hogy a megoldhatatlan esetekben az ember megszabaduljon szorultságából. A zsidóknál is voltak ehhez hasonló gondolatok. A zsidó háború végén a Maszada erődítményben körülzárt zsidók kilátástalan helyzetükben Kr. u. 73- vagy 74-ben öngyilkosok lettek, hogy ne kerüljenek élve a rómaiak kezébe. Josephus (bell 7, 400 = VII, 9, 2) szerint 960 férfi, asszony és gyermek lelte itt halálát.

2. Ilyen gondolatok találhatók 13, 6—9, a Salamon Bölcsessége könyvben. Ennek az írásnak az eredetét a Kr. e. 21. századra teszik. A szórvány zsidóság köréből talán Egyiptomból származik.

3. A Kr. u. első században a zsidóság körében virágzott a művészet ápolása, mely a szélsőséges képtilalom törvényét megszegte. Csúcspontját az Eufrátesz melletti Dura-Europosz zsinagóga freskóiban érte el.

4. A „Szibillai jóslatok” III, 767—795 elemei nyomán. Az ókorban igen elterjedt jóskönyvnek zsidó szövegrészlete, amely csakúgy mint ennek a gyűjteménynek egész 3. könyve a Kr. e. 2. században keletkezett. A jövődőlésben idézett sorok Iz. II, 1 kk. helyen találhatók a Bibliában.

5. Barabás itt Galileai Júdás „filozófiáját” képviseli: a tőle vezetett felkelés következtében pusztult el Szeforisz. Erről Josephus számol be: ant. XVIII, 1 kk. és bell. 2, 117 k = II, 8, 1. Jellemző rá a következő kijelentés: „Az istenség csak azzal a feltétellel hajlandó a vállalkozás sikerét (a szabadság kivívását) elősegíteni, ha tevékenyen közreműködünk” (ant 18, 5 = XVIII, 1, 1).

6. Vö. Ter 12, 10—20

7. Vö. Ter 27

8. Vö. 1 Sám 27

9. Vö. Dán 7

NYOMOZÁSI FELADAT

Végre szabad voltam. Kaptam egy nap kimenőt. De Timont még bent tartották. Fogságom utolsó napjai elviselhetőek voltak. Bár vissza kellett mennem a sötét zárkámba, de legalább mosakodhattam, a katonák kosztját kaptam, és szabadulásom előtt új ruhát is adtak. De csak a szabadban tett első lépéseim után ismertem magamra. Rongyos rab helyett újra ember vagyok. Jártam Jeruzsálem szűk utcáit. Élveztem a megszokott zajokat és a piac szagát. Figyeltem az utcán tolongó embereket: a zárandokok, kereskedők, papok, parasztok és katonák egyvelegét, ahogy ez a városra, egyedül Jeruzsálemre jellemző módon, rányomta bélyegét.

Milyen jólesett ismét látnom a napot! Egész testemben ott éreztem a fényt. Szétáradt a kezemem, az arcomon. Mint szín és árnyék lebegett a térben. Melegen hullott a földre. Úgy tűnt nekem, hogy néha örömet rejt minden és csak arra vár, hogy kimondja valaki. Így hát akaratlanul, és hangtalanul mormolni kezdtem:

Isten dicsőségét az egek hirdetik,
 zengi az égbolt keze műveit.
 A napok egymással beszélnek,
 átadja titkát éj az éjnek.
 Szó nélkül, beszéd nélkül,
 hangot se hallani,
 bejárja mégis híre a világot,
 s a föld szélét eléri szavai.
 A napnak sátrat vert,
 és az mint nászteremből vőlegény, rohan,
 hős harcokként elindul boldogan.
 Az égnek egyik sarkán útra kel,
 a másik sarkán visszatér,
 és hajlékától sose fordul el.¹

De már másnap rámköszöntött a valóság. Veszélyes dologra vállalkoztam, csak hogy újra lássam a napvilágot. Akkor döbbsentem rá, amikor ott álltam szemben a katonatiszttel, aki első ízben is kihallgatott, Metilius volt a neve.

„András, örülök, hogy velünk dolgozol” — kezdte, de térjünk inkább a tárgyra. Néhány furcsa emberről kérünk információt. Esszénusoknak nevezik magukat és a pusztában laknak. Térképet tekert szét az asztalon és a Holt-tenger északnyugati sarkára mutatott.

„Ismered ezt a tájat?”

Bizonytalanná váltam, hiszen nem messze a Holt-tengertől laktam Bannosznál egy évig. Jobbnak láttam, hogy a tudatlant játszom. Voltak dolgok, amiket már most tudtam, de amelyeket később talán úgy értékesíthetek, mint keservesen megszerzett nyomozási eredményt. Tehát csak azt mondtam:

„Csak felületesen ismerem a tájat.”

„Van ott egy oázis, benne az esszénusok centruma. Pillanatnyilag csak a római turistáktól származó jelentésekből tudunk róluk. Eszerint az esszénusok nem házasodnak, nincsenek gyermekeik, nem rendelkeznek magánvagyonnal. Így élnek a Holt-tenger partján, a pálmák között. Állítólag újra csatlakoznak hozzájuk olyan emberek, akik megunták az átlagéletet, vagy akiket megtörttek a sorscsapások.² Ezeket a szenteket vedd egy kissé szemügyre. Azt mondják, békeségesek, nem használnak fegyvert, nem esküdöznek, elvetik a rabszolgatartást és nagyon szigorúan követik a vallás előírásait.³ Bennünket az érdekel, kik ezek az emberek, akik ennyire visszavonultan élnek? Mi vezette őket a pusztába? Talán sorscsapások? Életuntás? Vagy előlünk rejtőzködnék, mert vétkesek? Hihetünk-e azoknak a híreknek, hogy ezek alapján békés emberek? Mindezekről szerezz híreket nekünk!”

„Ez szinte lehetetlen, mert az esszénusok senki kívülről nem adnak felvilágosítást. Esküt tettek arra, hogy titokban tartják mindazt, ami közösségüket illeti.⁴ Ez közismert. Mi zsidók sem sokat tudunk róluk.”

„Éppen ezért fontos, hogy értesüléseket kapjunk róluk. Ki tudja, hogy mit titkolnak? Könnyen lehet, hogy nem csak vallási dogákat.”

„Nehéz lesz megközelíteni őket.”

„Tudjuk azt is, hogy a holt-tengeri közösségen kívül, az országban szétszórtnak is élnek esszénusok. Talán azok adnának valami tájékoztatást.”⁵

„Megpróbálom! De gondoljunk arra is, hogy ezek a szétszórtan élő esszéusok valószínűleg nincsenek minden titokba beavatva.”

„Valamit azért csak sikerül majd megtudni. Egy és más információ hozzánk is eljutott. Jeruzsálemi pápok elmondták, hogy az esszéusok elítélik a jelenlegi templomi istentiszteletet és a tisztségviselő papságot. Az egész dolog pedig így alakult ki. Kb. 200 évvel ezelőtt az egyik Cádok nemzetségből származó főpapot elűzte tisztségéből valami betolakodó, aki a helyére tört. Az elűzött főpap tiltakozása jeléül elvonult a pusztába. Ott talált néhány más kitaszítottat, és azokkal megalapította az esszéusok közösségét. Ezzel kárpótolta magát azért, hogy a templomban nem gyakorolhatta tovább a hivatalát.⁶ Ez a pont érdekel leginkább bennünket. Mennyire erős az ellenzék, amely szemben áll a templommal és a hivatalos pappal? Támogatja-e őket a lakosság? Kijátszhatók-e az esszéusok a főpap ellen? Nem állnának-e zendülés esetén a papi arisztokrácia pártjára?

Tudjuk továbbá, hogy az esszéusok Heródest támogatták. Egy Menahem nevű esszéus próféta előre megjövendölte neki a királyságot,⁷ Heródes mindig hivatkozott erre a jövendölésre, mert nem származott királyi családból. Ez a jövendölés igazolta királyságának jogosságát.

Kérdezem hát: Azért támogatták-e az esszéusok Heródest, mert ellenfeleinek, a főpapoknak hatalmát megnyirbálta? Hogyan viszonyulnak az esszéusok a heródesi hercegekhez? Számolnunk kell-e azzal, hogy a jövendölés alapján egyszer a mostani heródesi leszármazottak közül akarnak valakit királlyá tenni? Mindehhez információk kellenek.

A »próféta« szó elvezet a másik bonyolult kérdéshez. Az a próféta érdekelne minket, aki esetleg kapcsolatban áll az esszéusokkal. Ő is a pusztában lakik, mint ők, csak néhány kilométerrel északabbra tőlük.”

Halálosan megrettentem. Bannoszra akarnak »ráépíteni» engem a rómaiak? Óvatosan megkérdeztem:

„Mi érdekel benneteket vele kapcsolatban?”

„Érdekel, mert ellenzéke nemcsak az egész társadalomnak, hanem ellenlábasa Antipásznak is.”

Igazán Bannosz lenne az? Hogy a társadalomnak ellenzéke, az igaz, de mi dolga lenne Antipással? Hogy biztosra menjek, tovább kérdeztem:

„Miért állna hadilábon Antipással?”

Metilius kézmozdulata azt jelentette: itt rengeteg mondanivaló lenne, és máris ömlött a szó belőle:

„Talán tudsz róla, hogy Pilátus és Heródes Antipász, Galilea és Perea uralkodója nincsenek jó viszonyban egymással.⁸ Nagy Heródes halála után Palesztinát felosztották három fia között. Arhelaosz kapta a legnagyobb részt: Judeát és Szamariát. Tíz év után Arhelaoszt letették a trónról, egy római prefektus lépett a helyére. Heródes másik két fia: Antipász és Fülöp persze arra számítottak, hogy ők lépnek Arhelaosz örökébe. Különösen is csatlódott Antipász, akinek egyszer már országot volt az egész birodalom feletti uralomra. Azóta minden lehetőséget felhasznál annak bebizonyítására, hogy a római prefektusok az országot rosszul kormányozzák, és hogy ő ezt mennyivel jobban csinálná, hiszen a zsidó erkölcsöket és érzékenységet jobban ismeri. Ami csak árnyat vethet Pilátusra, azt mind azonnal jelenti a császárnak.

Ennek következményeit Pilátus már megtapasztalta. Biztosan hallottál arról az összetűzésről, hogy Pilátus a császár nevének kezdőbetűit vésette pajzsokra, azokat magával hozta Jeruzsálembe, és ott felakasztatta az Antónia várban, ahol a római katonaság szolgálatot teljesít. Nehéz megérteni, hogy ezzel miért sértette meg a képtilalmat, vagy hogyan részesítette vele Istennek kijáró tiszteletben a császárt. Mégis heves tiltakozás támadt ellene, Heródes Antipász vezetése mellett, aki a zsidó hit védelmezőjének adta ki magát. Elmentek egész addig az állításig, hogy a zsidó törvény tüntető megsértéséről van szó, ami megint csak azt mutatja, hogy Pilátus mennyire nem ismeri a zsidó vallást. Antipász szabályszerű óvást emelt a császárnál. Pilátus fentről utasítást kapott, hogy a címereket távolítsa el.⁹ Ezt Pilátus soha nem bocsájtotta meg Antipásznak. Közben tőled tudjuk, hogy Antipász nem is veszi olyan komolyan a törvényeket. Gondoljunk csak a tibériási állatképeire. De nemcsak ez. Hisz feleségül vette — törvényeik ellen vétve — fivérének a feleségét, még annak életében. Voltak bírálói. De mit tesz Antipász? Bezáratja bírálóját. Egy János nevű embert, egy szentet, egy prófétát, aki a Jordán melletti pusztában működött. Ilyet még mi rómaiak sem engedtünk meg magunknak. Mondják, ez a János nagy visszhangra talált a népnél. A mi feljegyzéseink azonban csak igen általános jellemzést adnak róla. Hallgasd meg, felolvasom:

János, más néven Keresztelő, példás életű ember. Tanítása a következő: Gyakoroljanak a zsidók jócselekedeteket, legyenek igazságosak a többi emberekkel szemben és tiszteljék az Istent. Feltételezve, hogy ezt már megtették, gyűljenek össze és keresztkedjenek meg. Tanítása szerint ez a keresztség csak akkor értékes Isten előtt, ha az

ember belsőleg már megtisztult az igazlelkűség gyakorlása révén, és a keresztség már csak a test megszentelődését szolgálja, de nem jelenti minden elképzelhető bűn bocsánatát.¹⁰

Igazat szólva az ilyesfajta pontatlan leírással mi nem sokat tudunk kezdeni. Ez sok szent emberről elmondható. Sokkal pontosabb adatokra van szükségünk. Hallottuk ugyanis, hogy Heródes Antipász felkeléstől tartott és azért záratta be Jánost.¹¹ Azt kérdezzük: Hogyan támaszthat felkelést egy ártatlan ember? Az a meggyőződése, hogy a most neked felolvasott írás elhallgatja a lényegét. Három kérdést hagy nyitva:

Először: Miért működött János a pusztában? Honnan ez az esszénsokhoz hasonló visszavonulás az átlagos életből? Miért veti meg az embereket? Van-e kapcsolata déli szomszédaitokkal, a nabateusokkal?

Másodszor: Mi lett János követőivel, amióta vezérük a börtönben ül? Maradt-e szervezkedés utána? Áttették-e talán munkájuk színhelyét Júdeába, mivel Heródes Antipász területe forró talajjá vált számukra? Nem kell-e tartanunk attól, hogy zavargásra készülnek?

Harmadszor: Hogyan áll hozzá az ügghöz Heródes Antipász? Életfogytiglan a börtönben akarja tartani Jánost? Veszélyeztetve látja-e uralmát a János által szervezett ellenállástól? Érdekel minket természetesen minden, ami Antipász ellen szól. Minden alkalmat megragad, hogy bennünket befeketítsen Rómában. Valamit kell tennünk ellene. Talán ennek a »szent« fogolynak az esete szolgáltatna erre jó alkalmat. Heródes Antipász mindig azzal kérkedik, hogy a nehezen áttekinthető zsidó vallási ügyekben ő ügyesebben tud eljárni.

Ezek lennének a feladataid. Mint gabonakereskedő bejárhatod az országot. Ha szereztél már értesüléseket, küldd el nekünk a római hadiposta-szervezet útján. Egyébként várunk jelentéstételre kb. két hónapon belül Jeruzsálemben.”

Már indulásra készen álltam, mikor Metilius újabb beszélgetésbe kezdett.

„Első találkozásunk óta sokat foglalkoztam vallásotokkal. Amikor az esszénsokkal kapcsolatos anyagot összeállítottam, a következő gondolataim támadtak: Nem jut-e olyasvalami kifejezésre az ő életmódjukban, ami a ti egész népetekre jellemző? Ezek az emberek visszahúzódnak az összes többiektől. Kimennek a pusztába, ahogyan ti, amikor Egyiptomból az egész nép kivonult a sivatagba. Nincs ebben bizonyos

megvetés az emberekkel szemben? Idegeneknek, más népeknek az elutasítása, sőt egyáltalán visszautasítás az emberekkel szemben?”

Metilius szavai keményen érintettek. Fájt, hogy ezt a zsidók iránti előítéletet hallom a szájából. Hiszen Metilius tehetséges római tisztviselő, ki tudja, milyen jelentős pálya áll előtte. Nem keltett ellenszenvet bennem, sokat olvasott és igyekezett vallásunkat megérteni. Mégis bántott tapintatlansága, hogy legszentebb hagyományainkat játssza ki ellenünk. Keserűen jegyeztem meg:

„Szemrehányásod, hogy embergyűlölők vagyunk, gonosz rágalom. Vallásunk arra tanít, hogy minden emberben Isten képmását tiszteljük.”

Metilius helyesbített:

„Akkor miért írja egyik legjobb történetírónk rólatok, hogy egymás között összetartotok, és segítitek egymást, de másokkal szemben ellenséges gyűlölködést tápláltok?¹² Honnan ez a benyomása? Ezt próbálom megérteni. Azért kérdezem: Egyiptomból való menekülésekkel van ez összefüggésben? Talán ez hagyott fájdalmas sértést lelketekben,¹³ vagy azt a félelmet, hogy mint jogaiktól megfosztott embereket minden országból kiűzhetnek benneteket?”

Metilius összetekerte és börtökbe helyezte az előtte kiterített térképet. Ezzel zavarát igyekezett palástolni. Én pedig magyarázatul azt mondtam:

„Az egyiptomi kivonulás döntően nyomta ránk bélyegét. Az elnyomatástól és rabszolgaságtól szabadultunk meg. Erre nem azért emlékezünk, hogy másokat távol tartsunk magunktól, hanem, hogy senkivel se bánjunk olyan igazságtalanul, ahogyan velünk bántak Egyiptomban.”¹⁴

„Mit jelent ez gyakorlatilag?” — kérdezte, miközben az elzáró bőrdarabbal biztosította a tekercs tokjának nyitott végét.

„Azt, hogy országunkban az idegenekkel, mint testvéreinkkel bánjunk! Mózes ezt parancsolta: Ha országotokban idegen lakik köztetek, őt el ne nyomjátok. Mint egyvalaki közületek, olyan legyen a köztetek lakó idegen, és szeresd őt, mint önmagadat, mert ti is idegenek voltatok Egyiptomban.”¹⁴

„De akkor miért van ebben az országban annyi gyűlölet a rómaiak iránt?”

Mellébeszéltünk egymásnak.

„A parancs így szól: Ne nyomd el az idegent! Elnyomjuk mi a rómaiakat? Ki itt a nyomorgatott és ki itt az elnyomó?”

Támadó hanglejtésem izgatta. Felemelte a fejét és rámnézett.

„Mi nem nyomunk el benneteket. Mi békét teremtünk. Törvényhozótok, Mózes nem áll messze tőlünk. A mi véleményünk is az, hogy birodalmunkban jogilag biztosított körülmények között éljenek az idegenek.”

Kétkedve néztem rá. Metilius a térképtokot a falon lógó tartóba dugta. Szünet állt be közben. Azután hozzám lépett, kezét a vállamra tette és így szólt:

„Első beszélgetésünk óta alaposan belemélyedtem a Mózesrel kapcsolatos dolgok olvasásába. Egyiptomból való kivonulásotoknak még egy leírására akadtam.¹⁵ Mózes egyiptomi pap volt, aki követőivel azért vonult ki Júdeába, mert az egyiptomi vallással elégedetlen volt. Bírálta az egyiptomiakat, mert isteneiket állatok alakjában ábrázolták, de a görögöket is, mivel azok meg emberformát adtak istenképeiknek. Isten pedig az, aki átfogja a mindenséget, a tengert, a szárazföldet, a mennyet és a földet, mindent, ami csak létezik. Ő maga pedig láthatatlan, és semmi láthatóhoz nem hasonlítható. Semmiféle képet nem szabad készítenünk róla. Mózes ezért Jeruzsálemben olyan istentiszteletet rendelt el, amelynél nem ábrázolják képekben az Istent, és megtanította a népet Isten helyes tiszteletére. Utána azonban babonás papok jöttek. Arra tanították a népet, hogy különüljenek el más népektől a körülméltelkedés és étkezési tilalmak által. Mózes egyszerű eszméje a képpel nem ábrázolható Isten tiszteletéről, így a szokások révén elhomályosult. Én ezt az egészet, ahogyan a dolgot így élénk állítja ez a leírás, lebilincselőnek találtam. Úgy vélem, hogy ha csak a láthatatlan Isten tiszteletéről volna szó, görögök és zsidók egyetértének. Egyes görög filozófusok is nevetségesnek tartják, hogy az Istent állat vagy ember alakban ábrázolják. Te mit gondolsz erről?”

„Tanították-e a filozófusok valaha is a görögöket arra, hogy mondjanak le ezekről az istenképekről? Visszatartottak-e valaha is valakit attól, hogy egymás mellé sorolt isteneket tiszteljenek? Nem! Hiányzott belőlük a bátorság, hogy a hagyományos vallásossággal szemben az egy igaz Isten eszméjét próbálják meghonosítani. Csak Mózesnek volt bátorsága ehhez. Egyedül mi zsidók vállaltuk az ő felismerésének végső következményeit.”¹⁶

Metilius egy lépést hátrált. Hangja szenvedélyesen csengett: „András! Éppen ez a kérdés! Gondold bele magad a többiek helyzetébe! Hogyan hat a ti vallásotok a kívülállókra? Ti olyan Istent imádtok, aki

egyedül áll egymagában. Nincs se apja, se anyja, sem gyermekei a többi istenek között. Nincsenek rokonai! Nincs családja! Éppen úgy egyedül van az istenek között, mint ti a többi népek között. Ha a népek istenei nem alkotnak egy családot, akkor hogyan alkossanak egyetlen nagy családot a népek? Miképpen uralkodják a béke a népek között?

Tiltakoztam. „A ti isteneitek nem alkotnak békés családot! Küzdenek és áskálódnak egymás ellen. Béke a földön csak akkor lesz, ha minden ember istenfélelemben az egy igaz Istent tiszteli!”

„Valóban? Aki elveti az isteneket, mint ti, az nemde elveti az embereket is, akik ezeket az isteneket tisztelik? Aki Istenének egyeduralmát hirdeti, az nemde saját magának is egyeduralmat követel? Meg tudod-e érteni, hogy ezáltal a többiek fenyegetve érzik magukat?”

„Ha a láthatatlan Isten nem az uralmon lévőek pártján áll, hanem a gyengék, a vesztesek oldalán, akkor kit fenyeget a veszély?”

„A zsidóság nem mindig volt gyenge, hatalmas birodalmat alkottak.”

„De népünk most megalázott. Most kit fenyegetünk? Kit veszélyeztetek én, aki a ti kezetekben vagyok?”

Metilius összeresztette.

„Igen, alárendelt nép vagytok, de a római politikának az a célja, hogy az alárendeltekből barátok legyenek. Ezt szeretném én is ebben az országban elősegíteni. Ezért tanulmányozom a vallásokat is. Ma sokat megértettem belőle. Most már értem, hogy miért mondják sokan: »A zsidó filozófus nép.«¹⁷ A filozófusok sorsa nehéz. Hamar mondják őket lázítóknak és istenteleneknek. Anaxagorászt elüldözték, Szokratésznek méregpoharat nyújtottak, mert gondolataik újak és szokatlanok voltak. Ti zsidók szintén új és szokatlan eszmét hordoztok. Az egy igaz Isten hitét hirdetitek, aki a gyengéket segíti. Nagyszerű gondolat! Egyben nagy terhet is jelent. Vele jár a teher, hogy mások legyenek, mint a többi népek.”

„Igen, ez gyakran teher, de nagy feladat is. Az élő Isten tanúinak kell lennünk, míg minden nép elismeri őt!”

Mielőtt elváltunk, érdeklődtem Timon után. Metilius azt mondta, hogy másnap szabadon bocsájtják. Határozott fellépésemre, hogy azonnal engedjék szabadon, Metilius még vonakodott. De én unszoltam, mint ahogy Mózes sürgette a fáraót: Hadd, menjünk! Még ma hozzáfoghatunk feladatunkhoz. Végül is beleegyezett.

Igen tisztelt Kratzinger Úr!

Az utolsó fejezet elolvasása után kissé gúnyosan azt kérdezi: Nem lenne helyesebb „A galileai árnyéka” cím helyett a könyvnek inkább azt adni címetül: „Vita a zsidóság körül?” Helyes! Amikor a keresztény teológia a történeti Jézus személyét vitatja meg, akkor azokat a kiindulópontokat veszi szemügyre, amelyek a zsidóságból erednek. Ahol érdeklődése nem a történeti személyre irányul, ott megvan benne a hajlandóság, hogy az eredettel foglalkozó szempontokat háttérbe szorítsa.

Szakszerűségi követelmény, hogy bepillantást kapjunk a zsidóság hitébe, ha Jézus tanítását manapság meg akarjuk értetni. A zsidóságnak köszönhetjük az egy igaz Istenbe vetett hitünket. Ez sokáig magától értetődő volt. Ma már ez csak keveseket érdekel. Az istenhitet — mint Jézus tanításának legfontosabb történeti és tárgyi előfeltételét — újra érthetővé kell tennünk, ha Jézusról vagy az ő tanításáról beszélünk.

Az egy igaz Isten hitének zsidó eredete egyben segítséget is nyújt. A keresztények istenhitét a hatalommal és uralmon lévőkkel való összefonódása alapvetően rossz hírbe keverte. A zsidóság, mint évszázadokon át üldözött kisebbség, hitelesen bizonyította, hogy a Biblia Istene nem a hatalmasok és az uralmon lévők pártján áll.

Levelében Ön sejteti, hogy a zsidóságnak nagyrabecsülő értékelésében hangot talál az elszörnyülködés, amelyet egészen eléggő áldozatként (holocaustum) elszenvedett sorsuk keltett bennem. Természetesen ebben igaza van. Ahogy mondja, „bizonyos szemüvegen keresztül látom a dolgokat.” Nem jobb-e viszont a részvét, mint az ellenszenv és gyűlölet? Talán okosabb lenne nem a „szemüvegen” vitáznunk, hanem inkább azt nézniünk, hogy mit látunk a szemüveggel! Segítségével a történeti Jézusnál is láthatnánk valami újat!

A következő fejezet is arra szolgál, hogy az akkori zsidóság világát felelevenítsük. Bírálatát feszülten várom.

Maradok baráti üdvözléttel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Zsoltár gondolatok a 18. zsoltár alapján.

2. A holt-tengeri esszénus település leírása az idősebb Pliniustól származik. *Naturalis Historia* V. 73. A Holt-tenger melletti (qumráni) ásások közben találtak rá az esszénus településre. A szomszédos barlangokban számos tekercset találtak, amelyet az esszénusok írtak, így a pusztai közösség életéről sok biztos adattal rendelkezünk.

3. Vö. Philo? *Quod omnis probus liber sit* = A tychtigen szabadságáról 75, 87. „Nem található köztük senki, aki nyilat, lándzsát, tört, sisakot, páncélt, mellvédet készítene. De nincs közöttük fegyverkovács sem, és senki sem készít harci szerszámokat sem (78).” Rabszolgák sincsenek közöttük. Mindenki szabad ember, és egymásnak kölcsönösen tesznek szolgálatot. Az urakat, akiknek van rabszolgájuk, azokat lebecsülik, mert igazságtalansággal megsértik az egyenlőséget — hanem istentelen dolognak is tartják, mert a természet törvényei ellen vétének. Mert a természetben mindenki egyformán születik, egyformán táplálja őket, mint egy anya és így nemcsak névleg, de valóságban is testvérek lesznek. (79) Ez az ókorban az egyetlen hely, ahol a rabszolgaságot, egyértelműen elutasítják, mint igazságtalanságot.

4. Vö. Jos. bell 2, 141 = II, 8, 7.

5. A Holt-tenger mellett (Qumránban) élő esszénusokon kívül, akik nem házasodtak, voltak még esszénusok, akik szerte a vidéken éltek és házasodtak. (Vö. Jos. bell 2, 160, 161 = II, 8, 13).

6. A hivatalából előzőtt főpap az ún. „Igazság tanítója”, aki az esszénusok Qumránban talált iratai szerint az esszénus közösséget alapította és mértéket szabva szervezte. Ellenlábasként szerepel a qumráni iratokban a Bűn papja, aki igazolhatóan bizonyára valamelyik zsidó főpap. Talán Jonatán volt, aki Kr. e. 152-ben lett főpap, esetleg az utódja, Simon (Kr. e. 143—135).

7. Vö. Josephus ant. 15, 373—374 = XV, 10, 5.

8. Vö. Lk 23, 12.

9. Philo, *Legatio ad Gaium* művében (299—305. §) beszámol arról a kísérletről, hogy megpróbálnak kép nélküli, de a császárnak szóló ajánlással ellátott pajzsokat a jeruzsálemi Antónia várban elhelyezni.

10. Csaknem szó szerint Josephus ant. 18, 117 = XVIII, 5, 2 szerint. Josephus úgy írja le a Keresztelőt, ahogy művének görög és római olvasói megérteni tudták.

11. Josephus ezt adja meg mint a Keresztelő bebörtönzésének és kivégzésének okát (vö. ant. 18, 118 = XVIII, 5, 2).

12. Így Tacitus, *Hist.* V, 5, 11. Az „embergyűlölet” mint vádló szemrehányás, másutt is előfordul. Még Pál apostolnál is megtalálható, aki maga is zsidó, és ezt az antiszemita előítéletet saját nemzetére alkalmazza (vö. 1 Tessz 2, 15).

13. A zsidókkal szemben megértést tanúsító Abderai Hekataiosz (Kr. e. 300 körül) „társulásra nem hajlandó és idegenekkel szemben elutasító életmódjukra vezeti vissza a zsidóknak Egyiptomból való kiűzetését” (lásd: Diodor XI. 3, 4).

14. Lev 19, 31, vö. MTörv 10, 18 k.

15. Ez a változat található Amaszeiai Strabon (szül. Kr. e. 64—63) Geographika művében XVI, 2, 35 kk.

16. Ez az okfejtés, hogy a bölcselőknél megvan az igazi istenismeret, azonban Mózesrel ellentétben hiányzik belőlük a bátorság, hogy levonják abból a következtetést, megtalálható Jos. c. Ap. 2, 168—171 = II, 16 helyen.

17. Theofrasz (Kr. e. 372—288) Arisztotelész követője úgy látja, hogy a zsidók „filozófus nemzetség” (l. Porphyrius, de abstinencia II, 26). De Arisztobulusz zsidó író (Kr. e. II. században) számára is „bölcseleti iskola” a zsidók (l. Euseb. praep. ev. XIII, 12, 8).

PUSZTAI KÖZÖSSÉG

Ismét hárman voltunk. Még akkor este, mikor Timon kiszabadult, elindultunk Malkus keresésére. Jeruzsálemi ismerőseinknél találtunk rá. A Jordánhoz vezető pusztán keresztül a Holt-tengerhez nyargaltunk. Az esszénusokhoz igyekeztünk. Kérdéses volt, hogy eljutunk-e valaha is hozzájuk. És ha igen, hogyan közelítsük meg őket? Mint kívülállók, hogyan tudjuk bizalmatlanságukat leküzdeni? Ezen töprengtem egész úton.

Próbálkozzunk valami ajándékkal? A pénz minden zárat megnyit. Miért lennének a qumrániak ebben kivételek? Állítólag megvetik a pénzt és a magánvagyon. Minden a közösségé. De amint mondják, a közösség jómódú. Mint földművesek, fazekasok és írnokok dolgoznak. Halakat tenyésztenek. A Holt-tengerből nyert sóval és aszfalttal kereskednek.¹ Megvan saját jövedelmük, ezért közömbösek a pénzzel szemben.

Tegyek úgy, mintha a közösségükbe akarnék belépni? Akkor sem kell minden titkukat feltárni előttem. Úgy sejtem, hogy valószínűleg többet fognak megtudni rólam, mint én róluk. Az nyilván tudott, hogy a felvételi eljárás több esztendőt vesz igénybe.² Hosszú időre volna szükségem, hogy bizalmukat megnyerjem.

Talán Bannosz révén sikerülne megközelítenem őket? Egy pusztai remetét nyilván lelki rokonuknak kell tartaniuk. De hogy tudnám rávenni Bannoszt, hogy eljöjjön velem Qumránba? Először is meg kellene találnom őt. De ha megtalálom, akkor sincsenek a nehézségek megoldva, Bannosz esetleg hűtlen hitehagyottnak tekintene engem?

Az esszénusok megközelítése csaknem lehetetlen. A hozzájuk vezető út olyan vidéken át vitt, amely kihalt, mint a Holt-tenger. A sivár homokbuckák mindig csak pár száz méternyi kilátást hagytak szabadon. Sehol egy fa, sehol egy bokor. Csak a Jordán partján húzódott egy sűrű erdősáv. A Jordán és a sivatag közötti vidéken töltöttem Bannosznál ezt az esztendőt, de az fentebb volt a Jordán völgyének északi részén.

Lassan ballagtunk tova a kihalt vidéken. Hát ez mi? Ember? Vagy csak a délibáb csalóka játéka? De most már nem lehet félreismerni. Sötét alak mozog kis távolságra tőlünk. Eltévedt talán? Se lova, se szamara nincsen.

Amint közeledtünk, észrevettük, hogy az alak csak igen lassan mozog. Most leült a földre. Meggyorsítottuk lépteinket. Talán tudunk rajta segíteni?

De miért emeli az ember magasba a kezét? Hívni akar minket? Mozdulata inkább elutasító. Már elég közel értünk hozzá, hogy felismerjük, mennyire elcsigázott, és kiaszott alak guggol ott a földön. Kétségtelenül segítségre van szüksége. Ennek ellenére elutasítólag emeli fel kezét.

Talán ellenségnek néz bennünket? Rablóknak, akik kifosztani és bántalmazni akarjuk? Leszálltam a lóról és ott hagytam a többieket. Hogy jóindulatomat megértse, a vizes tömlőt, jó feltűnően tüntetőleg magam elé tartottam. Óvatosan tartottam feléje.

A férfi még mindig elutasító maradt. Hallottam, ahogy odakiáltja: „Nem, nem!”

Elbizonytalanodtam. Talán már rémképeket lát? Vagy talán megszállott, akit valami démon űzött ki a pusztába? Az ilyenek nyomorúságosan elpusztulnak, hacsak nem viszi őket valaki lakott helyre, ahol aztán koldulásból tengetik életüket.

Amikor közeledtem hozzá, el akart futni az idegen. Támolyogva felállt. Erejének végére jutott. Hamarosan utolértem.

„Salom” — mondtam —, „János fia, András vagyok”.

Az ember hallgatott.

„Nem akarsz enni és inni?”

Fejét rázta és ezt suttogta: „Nekem nem szabad!”

Értetlenül néztem rá: „Úgy látom, sürgősen enned és innod kell valamit.”

„Nem, nekem nem szabad. Elköteleztem magam, tilalom alatt állok.”

„Ezt nem értem!”

„Nem, ezt senki sem értheti! Egyszerűen azt kérem: Menjetek. Hagyjatok sorsomra! Menjetek! Ez lesz jobb mindnyájunknak!”

Kellemetlen érzésem támadt. Talán mégis örült? Valami démon bújik meg benne és kérlelhetetlenül hajtja az önmegsemmisítés felé? Fogadalmat tett? Vagy azok közül lenne egy, akik rendkívüli böjtölést vállalnak, hogy tudatuk végső határán látomásaik támadjanak

és így próbáljanak bepillantani a túlvilág titkaiba? — Az egy bizonyos: közel áll hozzá, hogy éhen és szomjan hal. Miért nem fogadja el a segítséget? — Taktikát változtattam!

„Eltévedtünk” — mondtam kérve. „Nem tudnál rajtunk segíteni?”

Az idegen meglepődött. Eltaláltam a helyes hangnemet. Érzékeny embereken sokszor csak úgy lehet segíteni, ha az ő segítségüket kérjük.

„Hová akartok menni? — kérdezi az idegen.

„Az esszénusokhoz.”

Összerezcent.

„El tudsz hozzájuk vezetni?”

A fejét rázta. De aztán azt mondta: Megmutatom az utat, de nem megyek veletek. Csak egyvalamit kérek tőletek. Elvinnétek egy üzenetet az esszénusokhoz?

„Természetesen! Mit kell elmondanunk nekik?”

„Mondjátok meg az esszénusoknak: Én Báruk, Berekja fia, minden testvérnek jókívánságomat küldöm. Békesség nektek. Kérem fogadjatok vissza engem. Erőim végén járok, és már nem sokáig bírom!”³

„Te esszénus vagy! Kitaszítottak? Kiűztek a pusztába?”

„Igen!”

„De akkor miért bolyongsz itt ebben a holt birodalomban, ahelyett hogy Jerikóba vagy Jeruzsálembe mennél?”

„Akit kitaszítottak a közösségből, annak nem szabad kapcsolatot felvenni másokkal. Nem fogadhat el tőlük sem ételt, sem egy ital vizet. Különben nincs kilátása rá, hogy visszafogadják!”

„Dehát ez embertelenség” — kiáltottam. „Mit vétettél, hogy így bánnak veled?”

„A közösségbe lépéskor esküt tettünk, és ez hallgatásra kötelez!”

Vajon gonosztevő lett volna Báruk? Nem! Kizárt dolog. Gonosztevő⁴ nem tartaná meg ilyen hűségesen az esküjét, nem aggályoskodna így a végső szükségben. Milyen félelmetes hatalmat gyakorolt ez a közösség erre a fiatal emberre, aki inkább a kínos elpusztulást vállalta, semmint hogy elszakadjon a közösségtől! Mint valami démon uralta őt ezek hatalma. Nem maradt más választása: vagy visszatér a közösségbe, vagy szomjan hal a pusztában. Bárcsak tudnám, miként ébresszem fel újra az életkedvet benne!

Jó ötletem támadt: „Ha erre járna egy pusztai remete, aki éppúgy, mint ti a pusztában Istenre vár, az segíthetne rajtad?”

Báruk a fejét rázta: „Mindazok, akik nem tartoznak a közösséghez, a Sötétség fiai!”

A közösség szellemével szemben tehetetlennek éreztem magam. — De nem hátráltam.

„Jól van. Ember kezéből nem szabad sem ételt, sem italt elfogadnod. De hát az Isten kezét is visszautasítod? Ő emberi közreműködés nélkül is növeszt gyümölcsöt és mindenfajta növényt. Az ő étkét sem akarod elfogadni?”

„Itt semmi sem terem.”

„Gyere velem — mondtam —, oda vezetlek, ahol olyan élelmet találasz, amelyet emberi kéz nem tett tisztátalanná.” Bannosz megtanított rá, hogyan lehet növényekkel, sáskával és vadmézzel táplálkozni. Ő meg a beduinoktól tanulta.⁵

Báruk figyelte rám. Észrevettem, hogy nyertem nála. Váltva ültettük őt a nyeregbe egy-egy lovunkon, és a Jordán felé ügettünk. Hamarosan elértük a zöld erdősávot, amely ott húzódott a kihalt sivatagon át, mint az elpusztíthatatlan élet emlékjele. Bárukot levittük a partra. A víz csak úgy ömlött felé. Ő pedig letérdelt, ráhajolt a folyóra és csak úgy szívta magába a Jordán üdítő vizét. Ezalatt Timon, Malkus és én átkutattuk a környéket, valami ehetőt kerestünk. Füveket, gyümölcsöt és sáskát gyűjtöttünk. A tűzön megpörkölt sáska remekül élvezhető. Báruk pedig evett. Megevett mindent, amit a természet magától nyújtott. Evett és ivott. Öröm volt nézni. Úgy láttuk, hogy az élet legyőzte a halált.

Lepihentünk a néhány fa nyújtotta árnyékban. Előttünk a sivatag, mint egy őskori katasztrófa romhalmaza. Mögöttünk a Jordán völgyének szép zöld ligete. Valóban csoda, hogy ezen a vidéken is előbukkannak a fák, a bokrok, a növények a földből. Milyen kevés víz elég ahhoz, hogy a holt mezőből zöldellő kert váljék. Az ötlött eszembe, hogy a halál mezsgyéjén díszlik minden élet. Az erdő pusztasággá lesz, az élő víz holt tengerré válhat, a fény bénító hőséggé.

Világosan láttuk, hogy Bárukot nem hagyhatjuk magára itt a pusztai sivatagban. Az a biztos halált jelentené. De most aztán mi legyen? Vigyük el az üzenetét? Segítsük visszatérését a közösségbe? Ez ellen fellázadt bensőmben minden. Ez a közösség riasztó hatalmat gyakorol, hatalma a halálba hajszol. Vagy talán olyan hatalom, amelyben ott rejtőzik az élet? De milyen könnyen válhatik belőle pusztulás és megsemmisülés!

Kérdés azonkívül, hogy egyáltalán visszafogadnák-e? Milyen vétséget követhetett el? Lehet, hogy valami szörnyűséget? Még ha így volna is — Báruk mindenesetre hasznos lehet számomra. Sok mindent elmondhatna az esszénusokról. Minél inkább elszakad a közösségtől, annál kevésbé tartóztatja majd magát. Feltétlenül meg kell tudnom, hogy mit is követett el.

Kérdéseimre mindig kitérő választ adott. „Nem beszélhetek róla, nem árulhatom el a közösség legféltettebb titkait!”

Nem tágitottam: „De miért takargatjátok titkaitokat?”

„Aki hozzánk jön, az egyszer s mindenkorra búcsút mond az átlagos életnek. Tudatára ébred, hogy mennyire a romlásba rohan minden ember — azért nem tarthat velük semmiféle kapcsolatot. Arra csábítanák őket, hogy letérjenek az egyszer megkezdett útról. Minden hidat fel kell égetnie maga mögött. Minden kapcsolatot meg kell szakítania. A közösségbe lépéskor megesküszik arra, hogy csak a közösség tagjait szereti, a sötétség fiait pedig mind gyűlöli — és kívülről állóknak semmit el nem árul a közösségről.”⁶

„Gyűlöletet esküsztek mindenki ellen?”

„Igen!”

Timon és Malkus nagy figyelemmel kísérték a beszélgetést, miközben a begyűjtött gyümölcsöket kóstolgatták. Különös élvezettel eszegették egyes kaktuszfajták terméseit, de annál kevésbé volt ínyükre a pirított sáska. Közben Timon is bekapcsolódott a beszélgetésbe.

„Te valóban gyűlölsz minket?”

Báruk a fejét rázta.

„Én a sötétség fiait gyűlölöm — mormolta —, akik megvetik Isten parancsait.”

Most Malkus is bekapcsolódott. „Valóban vissza akarsz menni ezek közé az emberek közé?”

„Mi mást tehetnék?”

„Nem térhetsz vissza szülőfaludba?”

„Mindenemet elhagytam. Örökségemet eladtam. A vételárat a közösségnek adtam. Teljesen rájuk vagyok utalva!”

„Élnek még a szüleid vagy testvéreid?”

„Szakítottam a családommal, nincs visszaút számomra. Vagy visszamegyek a közösségbe, vagy továbbra is a pusztában kell élnem!”

Lehajtotta a fejét és hallgatott.

Timon és Malkus is hallgatott.

Hallgatásunk beleolvadt a puszta csendjébe. Végre megszólaltam:

„Báruk! Egyszer én is, úgy mint te, elhagytam az átlagos életet. Egy puszta remetéhez költöztem. Kerestem az igaz életet, de aztán visszatértem. Rájöttem, hogy az élet sok ellentmondása elől a pusztában sem lehet kitérni. Ajánlok neked valamit. Gyere el hozzánk! Ott élhetsz nálunk. Segítünk, hogy újra kezdhesd!”

Báruk visszautasított. „Közösségünkön kívül senkiben sem bízhatunk!”

„De Báruk — vágta a szavába —, hisz máris bizalmadba fogadtál minket!”

Zavarba jött, és azt mondta: „Talán igazatok van.”

Tovább ostromoltam: „Valóban bízol te az esszénusokban?” Ekkor kikelt magából: „Hiszen éppen ezért volt köztünk a nézeteltérés. Olyan közösséget akartam, amelyre rábízhatom magamat!”

Aztán csak úgy ömlött belőle a szó: Elmondta kizárásának a történetét. Mondatai gyakran akadoztak, és az izgalomtól szinte dadogott. De lassacskán mindent megértettünk.

Aki a közösségbe belép, minden vagyonát leadja. Ezért a tagok „lelki szegénynek” nevezik magukat. A gazdagság romlásba vezető lépcső. De már a jelöltség idején titokzatos réztáblákkal ismerkednek meg a legnagyobb titoktartás mellett a tagok. Ezekhez csak a felügyelők férhetnek hozzá.⁷ A rézlapokra elképzelhetetlen kincsekről szóló adatok vannak bevésvé. Pontos adatok arról, hol kell ásatásokat végezni, hogy megtalálják őket. Pontos adatok a fémek mennyiségéről és minőségéről. Soha senki nem látta ezeket a kincseket. De mindenki hisz a létezésükben. Báruk úgy gondolta: A közösségnek következetesen le kell mondania a gazdagságról. Hogy nevezhetik magukat „szegényeknek” azok, akiknek több vagyonuk van, mint Galilea, Júdea, sőt egész Palesztina összjövedelme? Ezeket a kincseket a szegények segélyezésére kellene fordítani.

Ez nagy vitához vezetett. A vita során Báruk elragadtatta magát és kifejezte gyanúját, hogy ezek a kincsek esetleg nem is léteznek. Talán csak a jelölteknek mesélnek róla, hogy megkönnyítsék nekik a vagyonnukról való lemondást. Legyen meg a bizakodó jóérzésük, hogy anyagilag jól el vannak látva. De ő nem akarja, hogy közösségi életük öncsalásra épüljön! Vagy bizonyítsák be, hogy ezek a kincsek tényleg léteznek, vagy többé ne is essék szó róluk.

Feltételezése, hogy az egész csak csalás, a legtöbbjüket elkeserítette. Bárukot, mivel a közösség békéjét veszélyeztette, kitaszították, mégpedig határidő megjelölése nélkül, azonnali hatállyal!

Érdeklődtem részletesen a kizáró rendelkezések felől. Báruk néhányat megnevezett.

„Ha valaki belépéskor hamis adatokat mond be vagyoni helyzetéről, azt egy évre kizárják a közösségből és életfogytig egy negyedével csökkentik az étel-adagját. Félévi büntetés jár annak, aki hazudik, vagy valamelyik társával indulatosan beszél, vagy ruha nélkül, meztelenül szaladgál. Egy havi büntetéssel sújtják azt, aki a közösségi összejöveteleken fegyelmetlenül viselkedik, például engedély nélkül kimegy, mások előtt kiköp, vagy hangosan nevet. Tíz napot kap az, aki az összejöveteleken elalszik, vagy a bal kezével hadonászik.”⁸

„Nagyon kemény büntetések ezek — mondtam. — Igazán vissza akarsz menni? Miért ragaszkodsz hozzájuk annyira? Miért léptél be egyáltalán közéjük?”

„Először is azt hallottam az esszénusokról, hogy elvetik a rabszolgaságot, mert sérti az emberi egyenjogúságot, mert ellenkezik a természeti törvénnyel, amely minden embert szül és felnevel. Mind a természet gyermekei vagyunk és így testvérek. A gazdagság osztotta meg az embereket, az változtatta a bizalmat meg nem értésre, a barátságot ellenségeskedésre.⁹ El voltam ettől ragadtatva. Hol van még olyan közösség, amely elveti a rabszolgaságot? Sehol!”

„De nem cseréltétek-e fel az emberek rabszolgaságát kemény törvényeitek rabszolgaságával?”

„Közösségünk eltér az általános életfelfogástól. Aki viszont így él, annak mereven el kell határolnia magát a környező világtól. Törvényeinknek azért szigorúnak kell lenniök!”

Kis szünet után hozzáfűzte:

„Ti csak a kemény oldalát látjátok az életünknek, a másik felét nem. Micsoda öröm kiszakadni abból az életből, ahol az emberek csak elnyomják, kizsákmányolják, és gyötrik egymást. Mi a világnak csodás átalakulását várjuk, és már úgy élünk, ahogy abban az új világban fogunk élni. Erről énekeljük azokat a gyönyörű énekeket, amelyeket a közösség alapítója hagyott ránk.”¹⁰

Dicsőítlek Téged, Istenem,
mert életemet kiragadtad a halálból.
Megszabadítottál a pokoltól!
Az új világhoz tartozom.
Úgy akarok élni, ahogy a te új világodban élnek.
Tudom, hogy van reményem, bár csak porból vagyok
és megszabadítász hibáimtól,
hogy beléphessek szentjeid közösségébe.

Ilyen énekeket énekelünk néha az étkezéseknél.¹¹ Ezeket külön örömmel várjuk. Mindnyájan tisztára mosakodunk.

Üdítő fürdő után tiszta ruhában jövünk az ebédlőbe. A pék hozza a kenyeret, a szakács mindenki elé odatálalja az ételt, és a pap megáldja azt. Mindenki nyugodt. Kívülálló szemlélő nem sokat tudna megfigyelni az egészből. Mi azonban a közös étkezéseken megbeszéljük az eljövendő élet lakomáját. Az új világban a Messiás a vendéglátó. Ő ül velünk egy asztalnál. Újra mondom, a be nem avatottaknak mindez leírhatatlan. Ezt az örömet csak azok értik meg, akik a közösséghez tartoznak.”

Szavába vágtam. „Én is átélem majd ezt az örömet, ha te velünk étkezel!”

Báruk meglepetten pillantott rám. Lassan néhány szem datolyát szedtem ki csomagunkból és felé nyújtottam. Feszülten néztünk rá mindhárman. Vajon elfogadja-e? Vonakodott. Mindenki hallgatott. A feszültségtől reszketett a levegő körülöttünk. Még mindig feléje kínáltam a datolyát. Végül is Báruk utánanyúlt.

„Köszönöm!”, mondta. Elvette a datolyát és osztott belőle mindnyájunknak. Nevetnünk kellett. Mindnyájan ettünk. Báruk már közénk tartozott.

Még aznap visszatértünk a pusztaságból Jerikóba, az élet forga- tagába. Báruk velünk maradt. Hosszas beszélgetésekben mindent megtudtam az esszénusokról. Többet, mint reméltem volna. Elragadó- nak találtam ezt a közösséget, annak ellenére, hogy mindvégig kissé félelmetesnek éreztem. A jerikói vendéglőben egy kicsit fél- revonultam és megírtam első jelentésemet róluk egy papirusz lapra. A vendégek, jobbára kereskedők, kisebb karavánokkal a vendégfoga- dó előtt, az árnyékban heverésztek, én viszont egy kis szobában ültem és írtam.

Az esszénusok igen fegyelmezett társaság, akik a vallási kérdésekre összpontosítják figyelmüket. Azért vonulnak a pusztába, mert úgy gondolják, hogy Isten parancsait az átlagos életben nem tudják teljesíteni. A többi zsidótól főleg abban különböznek, hogy eltérő naptárt használnak. Naptárikaikat az ünnepekkel a Naphoz, míg a többiek a Holdhoz igazítják. Így nem tudnak a templomi istentiszteleteken részt venni. Amikor a templomban szent ünnepek folynak, náluk munkanap van, amikor viszont ünnepelnek, a többiek dolgoznak.¹²

A jeruzsálemi papi arisztokráciához való viszonyuk nem olyan feszült, mint régebben volt. Habár nem vesznek részt az áldozatokon, mégis mindig küldenek áldozati adományokat.

Az állam részére nem jelentenek veszedelmet. A közösségbe lépéskor minden tag esküt tesz arra, hogy nem vesz részt semmiféle rabló vállalkozásban. (Ide tartoznak a rómaiak elleni fegyveres támadások is.) Titkos fegyvertáraik nincsenek. Megelégszenek egy-karddal, hogy támadás esetén védekezhessenek.¹³

Házassági törvényeiket igen szigorúan értelmezik. A többnejűséget elvetik. Azt tartják: Isten az embert férfinak és nőnek teremtette. Tehát nem férfinak és két nőnek. Így érvelnek: a házasság törvénye egyformán érvényes férfira és nőre. Ha a nőnek csak egy férje lehet, akkor a férfinak is csak egy felesége lehet. Ezzel egyértelmű az is, ha a férfinak tilos a nagynénjét feleségül venni, akkor a nő sem lehet nagybátyja felesége. Elvetik a válást is.¹⁴ A házassági törvény ilyen értelmezése alapján bírálják a heródesi dinasztia családi kapcsolatait. Nagy Heródes több nővel élt együtt. Fiai pedig gyakran unokahúgukat vették feleségül. Bizonytal elutasítják Heródes Antipásznak és sógornőjének a házasságát is.

Arról persze nem írtam, hogy az esszénusok gyűlölik a rómaiakat. Lemondtak ugyan arról, hogy a mostani időben fegyveres felkelést indítsanak. Helyette az idők végén bekövetkező nagy háborúról álmodoztak. Akkor a világosság összes fiaival együtt legyőzik és megölik a sötétség fiait. Kérdés csak az maradt, mikor fogják megtudni, hogy a végső idők elértek. Akkor veszélyessé is válhatnak.¹⁵

Nem tettem jelentést a hatalomról és gazdagságról vallott, mélységesen kritikus felfogásukról sem, amely fogható alakot öltött

közösségükben. Aki — mint ők — élő példája annak, hogy egyéni javak nélkül meg lehet élni, azt az összes hatalmasok elutasítják, sőt veszélyesnek tartják.

Ezenkívül hallgattam arról az izzó várakozásukról is, amellyel a világ mielőbbi átalakulását kívánják. Új Messiás-Király vagy messiási Főpap eljöveteléről beszélni, vagy egy új világról jövendölni politikusok előtt mindig úgy számított, mint veszélyes dolog. Voltak olyan császárok, akik a jövendőmondást egyáltalán betiltották.

Gondolataim még az esszéusokon jártak, mikor a vendégfogadó előtti téren nagy láрма támadt. Felfigyeltem. Valami történhetett. Csak szófoszlányok jutottak el hozzám. Valakit megöltek. Felháborodott hangokat, majd panaszos szavakat, utána tompa morajlást hallottam. Felugrottam, hogy kimenjek. Addigra már Báruk jött elém.

„Tudod, mi történt? Megölték őt!”

„Kit?”

„Jánost, a prófétát!”

Igen tisztelt Kratzinger Úr!

Az esszéusok Önt modern, vallásos ifjúsági mozgalmakra emlékeztetik. Valóban, az utóbbi fejezet megírásakor „szektásokkal” tényleg megélt találkozás lebegett a szemem előtt. A jelen tapasztalatait vetítettem tehát vissza a múltba:

Mindenekelőtt álljon itt mint elvi megjegyzés: Elveszítenénk érdeklődésünket a múlt iránt, ha ott kizárólag tapasztalatainkkal megegyező eseményt találnánk, ha viszont csupán tapasztalatainkkal ellenkező dolgok fordulnának ott elő, akkor nem értenénk meg a múltat. Érdeklődést az kelt, ami idegen. Érthetővé viszont akkor lesz valami, ha olyasmihöz kapcsolódik, ami már ismerős nekünk.

Most tehát térjünk vissza az utóbbi fejezetre. Az esszéusok nem valami modern ifjúsági szekta. Nem kívánnak tekintély jellegű támaszt, valamiféle szabadelvű környezetnek, amely nélkülözi a biztos tájékozódást. Társadalomtól való elkülönülésük ellenére beleágyazódnak abba a szilárd meggyőződésbe, hogy Isten a Törvényben (tóra) megadta az élethez szükséges elirányítást. A tóra magyarázata vitatható, de érvényessége nem. Védelmezni kellett azonban a terjedőben lévő pogány-görög kultúrával szemben.

Abban az időben az volt a kérdés, hogy helyesen töltik-e be azokat a kereteket, amelyek irányt szabtak életüknek! Csak keveseknek állt módjukban az a másik lehetőség, hogy a pogány-görög világ életmódját kövessék. Ezzel szemben a mai fiatal azt kérdezi, hogy mi az, ami szerint egyáltalán tájékozódhat. Így, bár az esszéusok emlékeztetnek bennünket arra, amit a modern ifjúság a maga vallásának tart, a kettő mégis egészen különbözik egymástól. Ami a történelmi kutatást emberileg értékessé teszi, az éppen az, hogy a múlt és jelen egymásra fényt derít. Amit a múlt életéből tanulunk, az a saját egyéniségünkre is rávilágít.

Befejezésül szeretném biztosítani arról, hogy kritikus megjegyzései nagyon fontosak számomra. Remélem lesz ideje arra, hogy a következő fejezetről is megírja a véleményét.

Szívélyes üdvözléssel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Qumránban találtak egy fazekasműhelyt és egy írnokszobát. Feltehetően bibliai kéziratokat adtak el. Sót és aszfaltot azóta is nyernek az ott lakók a Holt-tengerből. Biztos foglalkoztak földműveléssel is.

2. Josephus szerint (bell 2, 137 k = II, 8, 7) az újonnan belépő tagnak egy évig a közösségen kívül, valószínűleg a pusztában kellett alávetnie magát életstílusuknak. Csak ezután fogadták be két évi próbaidőre. Tehát csak három év után léphetett be mint teljes jogú tag a közösségbe.

3. Josephus írja az esszénusokról: „Akit komoly hibákon kaptak rajta, azokat a közösségből kizárták. A kitaszított egészen szánalmas sorsból sújtva, tönkrement, hiszen eskü és egyéb kötelezettségek következtében megkötötte idegenektől nem fogadhattak el táplálékot. Pusztán növényekkel táplálkozva, az éhség erőtlentíti a testét és elpusztul. Ezért nyilván részvétből, visszavették azokat, akik már végelgyengülésben voltak, és úgy tekintették, hogy a halál küszöbéig elszenvedett gyötrelmek által levezekelték vétségüket.” (bell 2, 143—144 = II, 8, 8).

4. Vö. Josephus, bell 2, 141 — II, 8, 7.

5. Josephus azt beszéli el Bannoszról (vita II), hogy csak azt ette, ami „magától nőtt”. Vessük össze vele Keresztelő János táplálékát (Mk 1, 6).

6. Vö. IQSI, 9—11: Eszerint az esszénusok kötelesek „a világosság összes fiait szeretni, mindegyiküket az isteni gondviseléstől rendelt sorsuk szerint, a sötétség minden fiát pedig gyűlölni, az Isten bosszújától rendelt vétkeességük szerint.”

7. Az egyik qumráni barlangban valóban találtak három rézlemezt, az úgynevezett réztekercseket (rövidítve: 3Q 15), ezeken héber írással adatok vannak bevésvé, elrejtett kincsek helyéről és nagyságáról. Ezeket még a mai napig senki sem találta meg. Itt vagy az esszénusok vagy a templom kincseiről van szó, vagy olyan képzelt kincsekről, amelyek sohasem léteztek.

8. Ezek a büntető rendelkezések a Qumránban talált „Szektaszabály”-ból származnak (rövidítés. IQS VI, 24—VII, 25).

9. Az utolsó bekezdés Philo: „A derék (ember) szabadsága” írásának szabad fordítása. 79 §. Az esszénusokról valóban az a hír járta, hogy elutasították a vagyon legembertelenebb formáját, a rabszolgaságot, vagyis az embert, mint vagyontárgyat. A qumráni írásokban erről a pontról nincs szó. A pusztai közösségben ez nem játszott szerepet, mert náluk nem volt rabszolgaság.

10. A Qumránban talált himnuszok (Hodajot, innen a rövidítés IQH) az ószövetségi zsoltárok stílusában írt csodálatosan szép vallásos líra. Az énekek egy része az „Igazság tanítómesterére” megy vissza. A szöveg szabad fordítása IQH III, 19 kk nyomán.

11. Az esszénusoknak ezt az étkezését Josephus írja le, (bell 2, 129—133 = II. 8. 5). A Messiással tartandó lakomát az ún. „Közösségi szabályokban” írják le (IQSA II, 11—21).

12. A napkalendárium megindoklása az 1. Henoch „Csillagászati könyv”-ben található (lHen 72—82). Ez az írás a qumráni iratok között is megtalálható. A könyv pedig (és egyben írások, amelyek a napkalendáriumot feltételezik) Qumránon kívül is elterjedtek voltak.

13. Josephus (bell 2, 142 = II, 8, 7) szerint az esszénusoknak arra is esküt kellett tenniük, hogy „rablást nem követnek el”. Utaikra pedig bell, 2, 125 = II, 8, 5 szerint nem vittek mást magukkal, mint fegyvert a rablók elleni védekezésre, mivel számíthattak arra, hogy a többi esszénusok mindenütt befogadják őket.

14. A házassági törvényeket az ún. „Damaszkuszi írás”-ban találjuk (CD IV, 20—V, 2, V, 7—11.).

15. A végső idők harcáról szóló leírás az egyik, a qumráni barlangban felfedezett ún. „Háborús tekercs”-ben található. (Rövidítése: IQM).

A GYILKOSSÁG ÉS ELEMZÉSE

Báruk magánkívül volt. „Heródes Antipász kivégeztette Keresztelő Jánost!” Az egész városban rémhírek jártak. Megrémültem. Ismét valami rettenetes dolog történt. Meg kell tudnom a részleteket. Ez Pilátusnak való! Ütőkártya lesz a kezében Antipász ellen. Méghozzá egy szentet végeztetett ki!

A szállás előtti téren embertömeg verődött össze. A borzasztó hírt hozó fiatal ember ott állt a tömeg közepén. Igyekezett a tőle telhető legjobban megválaszolni a rázúduló kérdéseket. Igyekeztem minél előbbre jutni, hogy mindent jól érthessek. A fiatal ember mindkét kezével hadonászott. „E mögött Heródiás áll, az ő új felesége. Mindenáron a felesége akart lenni, bár ez a törvényeikbe ütközik. Hiszen először el kellett választania magát Antipász féltestvérétől.¹ Ez a nő semmitől sem riad vissza. Ő az oka a próféta halálának. El akarta hallgattatni az új házassága elleni kritikát.”

A tömegből tetszésnyilvánítások hangzottak. Bekapcsolódott még valaki, „Heródiás jól ügyeskedett. Antipász túlon túl jóhiszemű. Állítólag semmi kifogása sem volt a Keresztelő ellen. Akarata ellenére történt, hogy a kivégzést el kellett rendelnie. Heródiás kihasználta Antipász jókedvét és ígéretet csalt ki belőle, hogy teljesíti egy kívánságát, és akkor a Keresztelő fejét követelte.”

„Ilyesmit egy nő egyedül nem képes véghezvinni” — kiáltott közbe egy harmadik hang. — Ehhez kettő kellett: Heródiás és a lánya, Szalómé. Galilea és Perea előkelői ünnepi lakomára jöttek össze. A hangulat egyre emelkedett. Antipász már ittas volt, amikor Szalómé elkezdett táncolni. A társaság elragadtatással nézte. Antipász megígérte neki, hogy minden kívánságát teljesíti, még ha a fél ország volna is az. Valószínűleg valami ártatlan kis óhajra gondolt, mint ahogy ez ilyen korú lányoknál szokás. De Szalómé az anyjához fordult tanácsért, ő pedig a próféta fejét akarta.”

Világos volt előttem, hogy ez csak udvari pletyka.² De ha ez így folytatódik, hamarosan azt mesélik majd, hogy Szalomé elcsábította a nagybátyját, Antipászt. Mindezek a mendemondák megfeleltek a jól bevált mintának. Udvari cselszövés megjátszásához elég néhány rafinált asszony, egy jóhiszemű uralkodó, egy áldozat és egy könnyelmű ígéret, és készen van.

Így nem festhet az egész valóság. Ahhoz fordultam, aki az első hírt hozta. Úgy tűnt, hogy ő túloz a legkevésbé.

„Honnan szerezted a híreket?”

„Antipász néhány hivatalnok érkezt Jerikóba.”

„Itt vannak-e még?”

„Heródes téli palotájában kaptak szállást.”³

„Ismered őket név szerint?”

„Azt hiszem, hogy az egyiket Kuzának hívják. Ő Antipász egyik intézője.”

Ez jó hír volt számomra. Kuzát jól ismertem. Üzletfelem volt sokszor a gabonaeladásnál. Nála jobban senki sem lehetett értesülve mindarról, ami Antipász udvarában történik. Timont küldtem futárnak a Heródes-palotába, hogy jelentse ittlétemet. Beszélhetnék-e vele? Kuza azonnal válaszolt. Örülne a viszontlátásnak! Úton van hazafelé Tibériásba. Menjek el vacsorára, a felesége is örülni fog.

Kuza és felesége, Johanna fényűzően berendezett ebédlőjükben fogadtak. Három heverő, mellettük egy-egy asztalka, ahogyan ez a római villákban szokás. A padlót művészi mozaik díszítette növényi mintákkal.⁴

A rózsaszín és kék márvány falakon pontosan megválogatott minták. Lehet, hogy a márvány csak festés volt? Ledóltunk az étkezéshez. Rabszolgák hordták be az ételeket, saláta, csigák, tojás, grízfeldújt mézzel, körítésül olajbogyó, mangold, uborka és hagyma.⁵ Mindehhez kitűnő bor. Börtöni tartózkodásom óta nem ettem ilyen jókat. Élvezet volt! Fékezniem kellett magamat, hogy ne tűnjek falánknak. Egyik ivópoharunkon ez a véset állt görögül:⁶

„Miért vagy itt? Légy vidám!”

Jól illett ez a pohár Kuzához. Salamon Prédikátor c. könyvéből származó kedvenc mondása volt! „Menj, fogyaszd jó kedvvel kenyeredet és igyad vidám szívvel borodat!”⁷ Egyébként is nagyra becsülte Salamon írásait: mondásait, énekeit, bölcsességét. Kuza mint szadduceus⁸ né-

pünk magasabb rétegeinek vallási irányzatához tartozott. Jelszava ez volt: „Élvezd az életet!” És ő valóban élvezte — fiatal feleségével együtt.

Beszélgetésünk kezdetben közömbös dolgokról folyt. Természetesen mindketten a nap eseményére akartunk rátérni. Először azonban sok egyéb másról esett szó. Kuza mindenről jól volt értesülve.

„Pilátusnak megint nehézségei voltak Jeruzsálemben. Tudsz-e a részletekről?”

Meghökkenstem. Vajon tud-e róla, hogy én is belekeveredtem az eseményekbe? Beszéljek-e neki egyáltalán erről? Valamikor biztosan megtudja a dolgot. Hát szóltam róla.

„Tüntettek ellene. Rendőrei a tüntetésnél megölték öt embert. Ott voltam a közelben, így átmenetileg engem is őrizetbe vettek.” Aztán elmondtam az egész történetet. Észrevettem, hogy Kuza mohón figyel. Mivel Antipász párthíve volt, minden Pilátusról szóló rossz hír nagyon érdekelte. Zavarban voltam. Mennyire feketíthetem be Pilátust, anélkül, hogy magamnak bajt okoznék? Pilátus megtudhatja, hogy mit beszélek róla. Ezért kérve kértem Kuzát:

„Az Isten szerelmére, senkinek se mondd el, hogy ezt a dolgot tőlem tudod. Pilátus állati durván visszavághat. Sohasem szabad megtudnia, hogy mit mondtam neked.”

Kuza bólintott és így folytatta. „Egyébként már megint újabb gaztettet követett el. Éppen ma hallottam, hogy néhány galileai zarándokot megöletett — és hozzá áldozati állataikat is!”⁹

„Micsoda? Az egész népet fel akarja maga ellen lázítani?”

„A légkör nagyon feszült. Apróságok komoly következményekkel járhatnak. Különben is galileaiakról van szó. Ez Antipász jogköréhez tartozik. Tiltakozni fogunk.”

Ekkor Johanna is bekapcsolódott: „Ne tégy úgy, mintha ez nem jönne éppen jókor nektek! Antipász éppen most öletett meg egy prófétát, Pilátus pedig néhány zarándokot. A kettő éppen kiegyenlíti egymást. Egyik sem feketítheti be a másikat a császár előtt vagy a szíriai helytartónál. Varjú nem vájja ki varjúnak a szemét.”

Kuza helyben hagyta. „Pilátus nehézségei jól jönnek nekünk. Keresztelő János esete viszont még gondot fog okozni.”

„Ismered őt?” — kérdeztem.

„Természetesen! Egy nagyon jellegzetes különc! Már az öltözeke is. Teveszőr ruha és bőrvön rajta — ez volt az egész. Hosszú hajzat, szakáll, növényi ételek!”

A különcök között van jó néhány, aki egyáltalán nem is olyan rossz. Bannoszra gondoltam. „A visszataszító külső mögött gyakran egész rendes fickó húzódik meg. Milyen benyomást tett rád János? Rokonszenves volt?”

„Úgy, ahogy. Mint szadduceus nem tudok sokat kezdeni az ilyen prófétákkal, akik a világvéget hirdetik. Először is túl sok van belőlük. Másodszor: ezektől még úgysem sülyyed el a világ. Egyet azonban jónak találtam. Tudod, vallási dolgokban nagyon laza a felfogásom. A túlbuzgók ezért nem is nagyon szívelnek. Igaz, én még kevésbé őket. Az ő szemükben mi csak másodrangú zsidók vagyunk. Éppen ezen a vonalon tett ránk János nagy benyomást. Azt hirdette, hogy Isten nem tesz különbséget nagyon buzgók és kevésbé buzgók között. Kígyó- és viperafajzatnak nevezi azokat a jámborokat, akik azt gondolják, hogy elkerülik az ítéletet. Buzgónak és lanyhának egyaránt meg kell térnie. Mindenkit fenyeget a könyörtelen ítélet.”

„Dehát miért ölette meg őt Antipász? Mi húzódik meg emögött? A nép szerint Heródiás az oka.”

Erre Johanna emelt szót. „Természetesen ismét a nők lesznek az okai minden rossznak!”

Kuza nevetett. „Ezen a ponton feleségem nagyon érzékeny — mondotta. — Mint tudod, Antipász felesége nabatai hercegnő volt, IV. Aretász király leánya. Jó politikai sakkhúzás volt. Aretász dél felől szomszédunk és megvan az a kellemetlen hajlandósága, hogy észak felé próbál terjeszkedni. Ezzel a házassággal akarták sakokban tartani. A veje ellen csak nem visel háborút és csak nem igényel területet tőle. Ezért a rómaiak is egyetértettek ezzel a házassággal, pedig egyébként mindig gyanúsnak tartották a független királyok és a római fennhatóságtól függő fejedelmek kapcsolatait. Itt jött közbe Heródiás esete!”

„Első pillantásra támadt nagy szerelem volt?” — kérdeztem.

Johanna válaszolt. „Szerelem volt benne. Különben Antipász nem vállalta volna azt a sok politikai hátrányt, amit ez a házasság jelentett számára.”

Kuza kiegészítette: „Nemcsak szerelem volt, hanem politikai indítékok is közrejátszottak. Azért értették meg egymást olyan jól, mert azonos volt a politikai becsvágyuk is. Ugye tudod, hogy Heródes többször megváltoztatta a végrendeletét? Minden alkalommal mást tett meg általános örökösnek. Egyszer csak Antipász lett

az általános örökös, de az örökség elosztásánál nem tudta megvédeni az érdekeit. Így csak negyedes fejedelem lett. Heródiás már előzőleg házasságban élt az egyik korábbi általános örökössel, Heródes Antipász fivérével. Ez azonban az örökség végleges felosztásánál testvérénél is rosszabbul járt. Teljesen kiesett az örökségből. Heródiás viszont anyja, Mariamne révén a Hesmonidák királyi házából származott, így született hercegnő volt. Ezzel szemben a Heródesek csak felkapaszkodott jövevények voltak. Nos, mi után vágyódhatik egy született hercegnő? Természetesen királynő szeretne lenni! Erre első férjével kötött házassága révén nem volt kilátása, de talán sikerülhetne egy fejedelemmel kötendő újabb házasságban. A kettő nem véletlenül esett éppen akkor szerelembe, amikor Antipász Rómába indult. Ahogy az udvarban suttogták, Antipász abban reménykedett, hogy mint Valerius Gratus helytartó utóda elnyeri a királyi hatalmat Júdea és Szamaria felett. Mindketten nagyravágyók voltak.”

Johanna közbevágott. „Éppen politikailag jelentett kudarcot ez a házasság Antipásznak.”

Kuza magyarázatot fűzött hozzá: „Bökkenője van a dolognak. Először is Antipász elvette testvérétől a feleségét. Ez törvénysértés. Másodszor pedig Heródiás volt a kezdeményező. Tőle jött a hajtóerő. Ez ellenkezik a zsidó erkölcsökkel.¹⁰ Harmadszor: Heródiás még azt is megkívánta, hogy Antipász eltaszítsa az első feleségét, holott a zsidó jog és a törvények nem tiltják a többnejűséget. Ez a többszörös megvetése a törvénynek megbotránkoztatta a népet. Keresztelő János szóvivője lett a belpolitikai ellenzéknek.”

Johanna most megélénkült: „A dolgot más szempontból is vizsgálhatjuk. Heródiás azt a jogot követelte magának, ami Rómában minden asszonynak kijár. Rómában az asszony is megindíthatja a válást, míg nálunk mindmáig csak a férfi bocsájthatja el a feleségét. Ez igazságtalanság. Ha a válás megengedett, akkor a két fél élvezzen egyenjogúságot. Heródiás sem kívánt mást magának. Ugyanez áll az utolsó pontra is. Rómában egy férfinak nem lehet egyszerre több felesége. Én ezt haladásnak tartom. Csak így válik világossá, hogy egyenértékű a férfi és a nő. Heródiás helyesen cselekedett, amikor vonakodott Antipász második felesége lenni az első mellett. Röviden Heródiás megpróbált némi fejlődést hozni elmaradt országunkba. És mi történt? Egy maradi próféta áll a

fejlődés útjába! Én nem tudom Jánosban a nagy szentet látni, amilyennek őt a környezete megrajzolja.”

Kuza megfontoltan bólintott. „Akárhogy ítéljük is meg erkölcsi szempontból az esetet, a nép hangulatát Antipász politikailag kevéssé vette figyelembe.”

Ezt megerősítettem. „Ennél a pontnál egészen régi képek merülnek fel: Illés, aki szembeszáll Izabel pogány befolyásával. Ugyanígy lépett fel a Keresztelő, amikor felemelte szavát Heródiás ellen. A szóbeszéd azt tartja, hogy ő az Illés, aki újra eljött közénk. Ezzel Antipászt teljességgel a vádlottak padjára állítják.”

A gondolatmenetet Kuza folytatta. „Külpolitikai hatása is kínossá vált. Antipász nabatai felesége idejekorán neszét vette közeli elbocsájtásának és azt megelőzve atyjához menekült.¹¹ Azóta hatalmas ellenség fenyeget bennünket délről. Antipász helyzete bizonytalanná vált. Külföld irányából háborúval kell számolnia. Egykori apósa nem bocsájtja meg neki egyhamar leányának megalázó eltasztását, amire törvényeink szerint nem is volt szükség. De az országon belül is hatalmas ellenállás indult meg, ami mögött zabolátlan vallási vakbuzgóság rejlik.”

„Vajon ez a belső ellenzék veszélyes lehet-e számára? Miért árthat neki egyetlen próféta?”

„Gondolj csak Archelaosz sorsára.¹² Lassan már 25 esztendeje, hogy elvesztette trónját. A trónfosztásnak többféle oka volt. Egyik ok biztos a Glaphyrával való szerencsétlen házassága volt. Ez egyes részleteiben emlékeztet Antipász és Heródiás házasságára. Archelaosznak is el kellett válnia első feleségétől, hogy elvehesse Glaphyrát. Az esetet súlyosbította, hogy Glaphyra első férje Alexander volt, Archelaosz féltestvére. Egy azok közül a Heródes fiak közül, akit nagy Heródes kivégeztetett. Ezt törvényeink mint sógorházasságot csak abban az esetben engedélyezik, ha a fivér gyermek nélkül hal meg.¹³ Itt nem volt erről szó. Glaphyrának voltak gyermekei Alexandertől. Archelaosz így nem vehette volna őt el feleségül. Ez a törvénytelen házasság sokat ártott neki. Hirtelen elvesztette a nép előtti tekintélyét. Ellenségei joggal bepanaszolhatták a császárnál. Trónfosztott lett. Mindez közismert. Ha már most Antipász hasonló házasságot köt, mint a fivére, akkor belpolitikai ellenfeleit egyenesen arra ösztönzi, hogy az ő esetében is megindítsák a trónfosztást.”

„Hát komolyan gondoljátok, hogy a Keresztelő lázadást szíthatna, vagy szövetkezne a külső ellenséggel?”¹⁴

„Ez a veszély még soha nem állt fenn. De előfordulhat a belső ellenzék és a külső ellenség szerencsétlen összefutása, anélkül, hogy az összeesküvésen alapulna. János egyik kedves mondása így áll Izajás könyvében:¹⁵

A Kiáltó szava hangzik a pusztában:
Készítsétek elő az Úr útját!
Tegyétek egyenessé ösvényeit!

Gondold el, Aretász hadsereggel vonul fel a pusztából, János pedig kísérezene módjára hirdeti: »Készítsétek elő az Úr útját!«

János természetesen itt az Istenre gondol. Neki készítsük elő az utat a pusztában. A babonás nép azonban mihamar kikiáltja a jelszót: »Aretász az úr! Ő hozza el Isten büntetését Antipászra.« Ez a jelszó szétzülleszténé az egész zsidó sereget. Lennének olyanok, akik átállnának. Megsemmisítő vereséget szenvednének.”¹⁶

„De nem áll fenn most továbbra is ez a veszély? A Keresztelő kivégeztetése új ellenségeket szerzett Antipásznak.”

Kuza igazat adott nekem. „A helyzet továbbra is feszült. Antipász arra számít, hogy a házassága körüli kritika elcsitul.”

„Gondolod, hogy ezzel eredményt ér el?”

Kuza a vállát vonogatta. „Talán igen, talán nem!”

Aggodalmai beigazolódtak. Antipászt Heródiással kötött házassága szerencsétlenségbe taszította. Volt apósa igényt támasztott a déli határ menti területekre. Kitört a háború. Antipász megsemmisítő vereséget szenvedett. Harcosainak egy része átállt az ellenséghez. A nép körében mind azt mondták: Ez a vereség Isten büntetése a Keresztelő megöletéséért. A rómaiaknak be kellett avatkozniuk, hogy a déli határt biztosítsák a nabateusok ellenében.¹⁷ Antipász titokban pedig fegyvereket kezdett gyűjteni, hogy jobban felkészülhessen az újabb háborúra. Ez lett a végzete. Amikor Heródiás sürgetésére a császártól a királyi cím megadását kérte, ellenségei (első helyen az unoköccse) Róma felé azt a hírt terjesztették, hogy titokban fegyvert raktároz. Ez ellen Antipász nem tudott védekezni. A császárban az a gyanú támadt, hogy összeesküvést készít elő, ezért leváltotta és Galliába száműzte. Heródiás szabadon választhatott,

vagy elkíséri férjét a száműzetésbe, vagy visszatér Galileába. A száműzetést választotta. Ezzel több jellemességet és szeretetet mutatott, mint amit a sok rosszindulatú pletyka feltételezett nála. Mindez csak egy évtized után történt.¹⁸ Most azonban még Jerikóban ültünk. Johanna még egyszer oltalmába vette Heródiást:

„Egy dolgot még tisztázni kell. Nem Heródiás vétkes a Keresztelő kivégeztetésében. A felelősséget maga Antipász viseli. Ő rendelte el politikai okokból a kivégzést, abban a kényszerhelyzetben, amelybe maga a vakbuzgó János hozta őt. Hidd el nekem, hogy Antipász gyakran beszélgetett Jánossal a börtönben. Igyekezett rávenni, hogy házasságát hallgatólagos türelemmel nézze el. Minden hiábavaló volt. Most pedig mindenért Heródiásra akarják a felelősséget hárítani.”

Én közbevettem: „Most elcsitul az egész ügy körül minden. Ez függ persze a Keresztelő követőitől. Vannak neki tanítványai?”

Johanna bólintott: „Egyet ismerek is közülük. Vitatkoztam is vele arról, hogy igazságos-e az, hogy a férfi elbocsájthatja a feleségét, az asszony azonban a férjét nem. Tudod, mit válaszolt erre.

Aki elküldi feleségét és mást vesz el, házasságtörést követ el ellene. Ha pedig a feleség hagyja el a férjét és máshoz megy, házasságot tör.¹⁹

Ez nagyon tetszett nekem, így legalább mindketten egyenjogúak.”

Kuza kicsit csodálkozva nézett a feleségére. „Hát ez még szélsőségesebb, mint Keresztelő János. Ő csak a hagyományos törvények betartását követelte. Tanítványa azonban meg akarja változtatni a törvényt, még hozzá ilyen valószínűtlen módon. Hiszen ez a valóság teljes megkerülése, hogy el akarja törölni a válást.”

Johanna védekezett: „Semmiféle válás sem jó. Mindig olyan szomorú, ha két ember elválik egymástól.”

Kuza még egy megjegyzést tett. „Azt hiszem, ez a János-tanítvány éppen olyan fura álmodozó, mint amiből éppen elég van nálunk.”

Észrevettem, ahogy Johanna összerendezte. Egy pillanatig az jutott eszembe, hátha talán kettejük között is vannak nézeteltérések. El akartam terelni a szót a válás témáról, ezért ezt kérdeztem:

„Hogy hívják ezt a János-tanítványt?”

„Azt hiszem, Názáreti Jézusnak.”

„És hol lakik?”

„Galileában járja az országot: megy egyik helyről a másikra.”

Kuza nagyot sóhajtott. „Pont a mi tartományunkban! Nem

hirdethetné új tanait Júdeában? Ott legalább Pilátusnak kellene mérgelednie vele.”

Jött egy gondolatom: „Ha nincs állandó tartózkodási helye, akkor előbb-utóbb eljut Júdeába is.”

Kuzának új ötlete támadt: „Mi lenne, ha kissé forróvá tennénk lába alatt a talajt? Elterjesztenénk a hírt, hogy Antipász ki akarja végeztetni őt. Egyidejűleg finoman figyelmeztethetnénk, hogy tűnjön el határainkon túlra.²⁰ Így megszabadulnánk tőle.” Aztán felém fordult és megkérdezte: „Mi lenne, ha te vennéd kézbe ezt az ügyet? Názáret úgyszólván csak tíz km-re van Szeferisztól. Te jól kiismered magad azon a vidéken.”

Megijedtem. Itt csapdába esnék. Ha Pilátus megtudná, hogy Prófétát küldök a nyakára — nem, ez lehetetlen —, azért közbevettem:

„Ennek a Jézusnak olyanoktól kellene a figyelmeztetést kapnia, akikben bízunk. Názáret egy kis falu. Ezeknél a falusiaknál nekünk városiaknak nem sok szavunk van. Számukra mi csak a gazdagok vagyunk, akik a görög kultúrán nevelődünk és együttműködünk a Heródes-pártiakkal és a rómaiakkal.”

Kuza elgondolkozott: „Néhány jámbor embert kellene megközeleltetni. Talán néhány farizeust. Azok figyelmeztetésére biztosan hallgatna Jézus.”

Tovább ellenkeztem: „Júdeában esetleg még többet ártana Antipásznak, mint Galileában. Képzeld el, Pilátus kijátszhatná őt Antipász ellen. Milyen jól jönne neki, ha az egész zsidóság megtudja, hogy Antipász szakít az atyák erkölcsével.”

Kuza nevetett. „Aki a galileai zarándokokat megöleti, miért ne tehetné meg ezt a Prófétával is? Egyébként egyetlen próféta sem vállalkoznék arra, hogy a rómaiak szolgálatába álljon, és bennünket befeketítsen. Nem jól ismered te a mi prófétáinkat!”

Még sokáig elszórakoztunk, ittunk, ettünk. Végül Kuza elővette a citeráját és kedvenc dalait játszotta. Salamon énekeivel kedveskedett Johannának.

„De szép vagy kedvesem, igen szép!
Szemeid, mint galambok, ragyognak a fátylad mögül.”²¹

Kétségtől: Johanna igen szép nő volt.

Igen tisztelt Kratzinger Kolléga!

Érdekes véletlen, hogy Ön éppen ebben a félévben tart szemináriumot Keresztelő Jánosról. Kísértette a gondolat, hogy az utolsó fejezetet a hallgatóival olvassa el. Aztán mégis attól tartott, hogy elbeszélésem — fáradtságos forráselemzések során — abban is történeti ismeretet enged sejteni, ami nem más, mint költői képzelettől vezetett elgondolás.

Nem osztom aggodalmát. Írás közben vált világossá előttem, hogy a könyv elbeszélései a tudományos vitákat sok szempontból megfelelőbben adják vissza, mint a tudományos értekezések. Az értekezésekben sok igen és nem mérlegelése után jutunk el olyan eredményhez, amelyet elfogadhatónak és lehetségesnek tartunk. A gondolat azután, amíg nyomtatott szöveg lesz belőle, sokkal elfogadhatóbb lesz, mintsem maga a valóság. Elbeszélés formában viszont a párbeszéd nyitott maradhat. Függőben is maradhat, hogy a résztvevők közül ki mondja ki az utolsó szót.

A nyitottan maradó befejezés megfelel annak, hogy valójában kutatást folytatunk. Mi egyéb ugyanis a történelemtudomány, mint folyamatos párbeszéd a múlttal, ahol az utolsó szót senki sem mondhatja ki? Az elbeszélés formában folytatott párbeszéddel ellentétben a tudományos fejtegetés meghatározott „játékszabályok” szerint folyik. Ezt nevezzük történeti módszernek. Hosszas tapasztalatokra épülő megállapodások ezek arról, hogy milyen fajta érveléseket lehet, illetve kell elfogadni. Történelmi tények felelevenítésénél például nem számítanak az értékítéletek. Lehet, hogy tetszik nekem egy-egy szövegváltozat, de azzal még nem lesz eredeti.

Ha András a sok beszélgetés folyamán valami képet alkot magának az eseményekről, akkor a történeti kutatási módszert másolja anélkül, hogy a módszeres szabályoknak alávetné magát. Párbeszédeit fontolgatva sok tudományos ötletem támadt. Anyagot nyertem új értekezésekhez.

A szemeszter végén talán mégis felolvassa hallgatóinak az utolsó fejezetet.

Maradok szívélyes köszöntéssel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Lev 18, 16 ezt mondja: „Fivéred feleségével ne legyen házastársi kapcsolatod, mert ezzel ártasz fivérednek.” Heródiás első férje nagy Heródes egyik „Heródes” nevű fia volt.

2. Az „udvari pletyka” gyorsan terjedt és bővült az egyszerű nép között. Összefoglalását Mk 6, 17—29-ben olvashatjuk. Josephus jobban megközelíti a valóságot, amikor valós oknak azt adja meg, hogy Heródes Antipász népfelkeléstől tartott (Jos. ant 18. 118 = XVIII, 5, 2).

3. Az ásatások napvilágra hozták Heródes királynak Jerikóban építtetett téli palotáját.

4. Heródes palotájában csak növény-motívumok voltak. Láthatólag betartotta palotáiban a képtilalmat. Történeti tény, hogy Heródes festett falakkal utánóztatta a valódi márványburkolatot. Erről minden látogató meggyőződhet a Massada erődítményben. Ez a vár volt Heródes egyik menedékhelye a Holt-tenger partján.

5. Ez a menü az ifjabb Plinius nyomán (Levelek I, 15) készült.

6. Ismeretesek ilyen feliratú kelyhek Szíriából a Kr. u. I. sz.-ból. Vö. A. Deissmann: *Lich vom Osten*, Tübingen 4 1923, 104. old.

7. Préd 9, 7.

8. Josephus szerint (ant. 13, 293. = XIII, 10, 6) a szadduceusok hívei a jómódú zsidók közül kerültek ki. Nem hittek a gondviselésben (ant. 13, 173 = XIII, 5, 9) a halál utáni életben (bell 2, 165 = II, 8, 14 vö. Mk 12, 18—27: ApCsel 23, 8) és csak Mózes öt könyvét ismerik el szentírásnak.

9. Vö. Lk 13, 1kk.

10. Heródiás úgy viselkedett, mint a heródesi dinasztia többi asszonyai. Elvált asszony volt Szalomé is I. Heródes testvére, ugyanígy Druzilla. Ezt Josephus, mint a zsidó törvények elleni vétket megrója. (vö. ant 15, 259 = XV, 7, 10 és ant 20, 143 = XX, 7, 2) Josephus Heródiásról kifejezetten megmondja, hogy válásával az ósatyák törvényét oldotta fel (ant 18, 136 = XVIII, 5, 4). Ez úgy hangzik, mintha Heródiás tudatában lett volna lépése elvi jelentőségének. Könnyen lehet, hogy nemcsak a görög-római joghagyományt követte ezzel, hanem az arám jogszokásokat is. Egyiptomban az Elephantiné római kolónia zsidó lakosainál a Kr. e. 5. századból okmányilag szintén bizonyított az asszonyok válásjoga. Létezik továbbá egy Palesztinára vonatkozó bizonylat a Bar-Kochba felkelés idejéből (132—136 Kr. u.).

11. Így ír Josephus (ant. 18. 111 k. = XVIII, 5, 1).

12. A következőknél vö. Josephus (ant. 17, 349—353 = XVII, 13, 4).

13. Sógorházasságra (a latin levir = sógor szóból „levirátus-házasság” vö. MTörv 25, 5—10).

14. Josephus szerint Antipász felkeléstől tartott és ezért végeztette ki Jánost. (ant 18, 118 = XVIII, 5, 2). Ez történelmileg elfogadható lehet és nem mond ellen az újszövetségi hagyományoknak, amely szerint Jánost azért végeztették ki, mert bírálta

Antipásznak Heródiással kötött házasságát. Házassága és házasságának bírálata kétség nélkül elsőrendű politikai tények voltak.

15. Iz 40, 3 (vö. Mk 1, 3).

16. 36-ban az átpártolók miatt Antipász megsemmisítő vereséget szenvedett volt apósától. (Vö. Jos. ant 18, 114 = XVIII, 5, 1).

17. Vö. a nabatai háború Antipász és Aretász között Jos. ant 18, 113 kk = XVIII, 5, 1). Vitellius szíriai követnek kellett közbelépni (18, 120 kk = XVIII, 5, 3). A nagyobb háborút Tiberius 37-ben bekövetkezett halála akadályozta meg.

18. Antipász lebukását és száműzetését itt Josephus elbeszélése nyomán írtuk le. (ant 18, 240—256 = XVIII, 7, 1 k).

19. Mk 10, 11—12.

20. Lehetséges, hogy ilyesmit valóban megkíséreltek. Vö. Lk 13, 31—33.

21. Én 4, 1.

VESZÉLYEZTETI-E JÉZUS AZ ORSZÁG BIZTONSÁGÁT?

Visszatértem Jeruzsálembe, hogy jelentést tegyek Metiliusnak. Azt gondoltam, hogy Keresztelő János halálával megbízatásom véget ért. Azt reméltem, hogy Malkussal és Timonnal újra mint egyszerű gabonakereskedő járhatom be Palesztinát.

A Jeruzsálembe vivő út meredeken vezet a hegyre fel. Elhagyva Jerikó termékeny oázisait, hegyi sivatagba érünk. A látóhatárt omladozó sziklák szegélyezik. A hőség megnehezíti a mozgást. Minél közelebb jutunk a csúcshoz, az életnek annál több jele tárul a szemünk elé. A völgyben egyre több a fű. Gyalogösvények tekeregnek a vidéken. Emberi nyomok. Könnyű légáramlat mozgatja meg a hőséget. A látóhatáron túl, a magaslat másik oldalán más vidéket sejtünk már.

Végre odáig jutunk, hogy megpillanthatjuk a várost. Az utcák és házak sötét zúrzavara felett ott lebeg a templom. A kápráztató napfény megtörik kövein. Hatalmas tér emeli magasba épületének súlyos tömegét. A teret oszlopcsarnok övezi és veszi körül a pogányok udvarát. Az óriási térség minden ember számára nyitva áll. Középen van a templom belső udvara. Ide már csak a zsidók léphetnek be. Ott áll a tulajdonképpeni templom, ahová már csak a papságnak van bejárása, de a szentek szentjéből még ők is ki vannak zárva. A templom belsejének ebbe a titokzatos részébe csak a főpap lép be évente egyszer, hogy a népet Istennel kiengesztelje. Gondolatban mégis oly sokan időznek ott nap mint nap, hiszen itt az Isten van jelen. Erő árad onnan, hatalmas vonzása a szívet valami ismeretlen központ felé irányítja, amelyet soha sem fogunk látni, hallani, megélni vagy megtapasztalni.

Megálltam. Valahányszor Jeruzsálemet látom, úgy érzem: hazaérkeztem. Ajkam dalt dúdolt, amelyet a számkivetésben költöttek. Ami valaha Babilon volt, az most Róma, ami akkor a számkivetés volt, az ma elnyomatás saját országunkban.¹

Babilon folyópartjain
ültünk és zokogtunk,
amikor rád emlékeztünk, Sion.
Ligeteidben a fűzfák ágaira
függesztettük lantjainkat.
Rabtartóink énekszót vártak tőlünk,
szép dalokra vártak, akik ócsároltak minket,
Sion dalait zengjétek nekünk!”
Hogy énekeljük dalait az Úrnak,
itt messze idegenben?
Ha elfelejtenélek, Jeruzsálem,
száradjon el a jobb kezem!
Ha minden örömnél és ünnepnél
nem volnál nekem kedvesebb.
Babilon lánya, letiportál.
Minden rosszért, amit okoztál,
boldog, ki néked megfizet.
Boldog, felragadja és sziklához vagdossa
csecsemő gyermekeidet.

Amíg sorsom felett a rómaiak döntenek, fogolynak érzem magam hazámban. De nem veszítettem el bizalmamat. Bonyodalmaim mind hamarosan véget érnek. Nem végeztem-e jól a feladatomat? Hála Báruknak és Kuzának, nem tudtam-e meg általuk többet az esszénu-sokról és a Keresztelőről, mint valaha is reméltem? Most már csak tőlem függ, hogy mennyit mondok el belőle a rómaiaknak. Bíztam abban, hogy helyesen választom meg a mondanivalót. Semmi olyant nem mondok, ami hazámnak ártana. Ilyen hangulatban érkeztem Metiliushoz. Metilius már tudott a Keresztelő haláláról. Feszélyezettebbnek látszott, mint utolsó találkozásunkkor volt.

„András, a legjobb pillanatban jössz! Nagyon komoly a helyzet. Heródes Antipász hivatalosan bejelentette, hogy Keresztelő János kivégzésével megelőzött egy lázadást.”

A kivégzés háttéréről elmondtam Metiliusnak egyet-mást, amit erről megtudtam. Metilius figyelmesen hallgatta. Aztán így szólt:

„Ami nekünk gondot okoz, az az, hogy a Keresztelő kivégzése egybeesik az ellenállók fokozott mozgolódásával.

Kevéssel előtte történt az a szerencsétlen tüntetés, amelynél te is fogságba kerültél. Távolléted alatt másik eset is történt Jeruzsálem közelében. Az egyik római katonai alakulat megmotozott egy galileai zarándok csoportot. Fegyvereket kerestek. Eközben kiderült, hogy néhány zarándoknak fegyvere van. Feltételezhetően terroristák voltak. Összecsapás támadt. Több zarándok, alighanem ártatlanul, áldozatul esett. Ezek nem is sejtették, hogy kik húzódnak meg soraikban. Most hát a nép fel van háborodva ellenünk, rómaiak ellen és nem a terroristák ellen!”²

Metilius fel-alá járt a szobában, majd így folytatta: „Hogy a baj tökéletes legyen, nem sokkal előtte Cézárea és Jeruzsálem közötti úton a császár egyik rabszolgáját, aki fontos közigazgatási ügyben járt el, a terroristák megtámadták és kirabolták.³ A rabszolga kísérfője elmenekült, de egy nagy pénzösszeg a terroristák kezére került. Nagy csapatot küldtünk oda a vidékre, de a terroristákat mintha elnyelte volna a föld. A népet nem lehetett szólásra bírni. Senki sem látott semmit, senki sem tudott semmit. Katonáink felidegesedtek és megfélemlítésül felgyújtották az összes falvat azon a környéken, ahol a támadás történt. Tanulja meg a nép, hogy újabb terrortámadás esetén vagy kiszolgáltatja a tetteseket, vagy...”

Metilius nem fejezte be a mondatát. Világosan látszott, milyen visszatetsző volt számára a rómaiak megtorló intézkedése. Nem tartotta méltónak az olyan államrendhez, ahol jól megfontolják a vezetést. Megköszörülte a torkát és összefoglalta mondanivalóját:

„Ezek a hírek mind arra mutatnak, hogy a terrorista ellenállásnak további tervei vannak. Rablótámadással pénzt szereznek, fegyverhez jutnak és kihasználhatják a nép felháborodását, hogy nagyobb vállalkozásokat is indítsanak. Nagyon komoly gondjaink vannak.”

Metilius meglátásai nem voltak alaptalanok. A felszín alatt gerjedezett valami az országban.

„Ebben a nehéz helyzetben nagyon fontos számunkra, hogy hogyan ítéljük meg a Keresztelő esetleges követőit. Támogatják-e a terroristákat, egy követ fújnak-e velük? Vagy szétszóródnak és eltűnnek az országban?”

A rómaiak nyilván attól féltek, hogy a különböző csoportok összefognak ellenük és a nép körében támogatásra találnak. A helyzet áttekinthetetlen volt előttük. A félelem esetleg még súlyo-

sabb intézkedésekre sarkallja majd őket. Az pedig még jobban felkorbácsolhatja az ellenállást. Igyekeztem azért őt megnyugtatni.

„Ami az esszénusokat és a Keresztelőt illeti, én biztos vagyok benne, hogy semmi közük a terroristákhoz, ők pusztán vallásos mozgalom, amelynek az a célja, hogy az embereket az Isten törvényei szerinti életre hangolja. Nem törekszenek politikai változást előidézni.”

„De nem táplálnak-e olyan reményt, hogy nagy fordulat előtt állunk” — vetette oda Metilius.

„Ők soha nem fogják megpróbálni, hogy ezt a változást előidézzék. Istenre várnak, aki ezt a nagy változást majd előidézi.”

„De ha valaki fellépne és azt hirdetné, hogy most viszi végbe Isten a nagy változást — nem gondolnának-e arra, hogy vége a római uralomnak?”

Metiliusnak igaza volt, de helyes meglátásától el kellett térítenem. Megpróbáltam megnyugtatni. Hosszas beszélgetésben felsoroltam minden érvet, ami az esszénusok csoportjának és Keresztelő János működésének veszélytelensége mellett szólt. Metilius továbbra is kételkedett. Már mindenről tudott.

„Engem még mindig gondolkodóba ejt, hogy miért húzódnak vissza ezek az emberek a pusztába? — Közben olvastam szent irataitokból.” Kérdő tekintetemre hozzáfűzte: „Nem az eredeti zsidó szöveget, hanem a Septuagintában, a görög fordításban.⁴ Ebben a pusztának egészen különleges jelentősége van. Őseiteket a pusztán keresztül vezette Isten ebbe az országba, és minden ellenséget elüldözött előletek. Mielőtt Dávid királlyá lett volna, mint szabadcsapatos vezér élt a pusztában és nehezítette Saul király életét. A szíriai király uralma ellen a jámbor zsidók a pusztából vezettek háborút, és sikerült nekik a szíreket elűzni. Röviden, aki elvileg az ellenállás mellett volt, az visszahúzódott a pusztába és arra várt, hogy Isten megérkezik a pusztából és kiűzi az ellenséget az országból. A ti Istenetek a puszták Istene, és a Sinai-hegyen lakik.”

Közbevettem: „Egy ősi prófétai jóslat mondja: A pusztában készítték az Úr útját. A Keresztelő és az esszénusok erre hivatkoznak. Útkészítésen az esszénusok a törvények tanulmányozását értik. A Keresztelő pedig azt mondja: Azzal készítjük az Úr útját, ha bűneinket bevalljuk, megkeresztelkedünk a Jordánban és megjavítjuk az életünket.⁵ Az efféle mozgalmak a rómaiak számára nem jelentenek veszélyt.”⁶

Metilius konok maradt. Még mindig nem bízott a Keresztelőben, és azt kérdezte:

„Nincs Antipásznak igaza, hogy Jánost, a pusztai prédikátort mint forradalmárt kivégeztette?”

„Antipász a rómaiak felé mindig azzal akarja igazolni összes erőszakosságát, hogy megakadályozza vele a felkelést. A Keresztelő kivégeztetésének igazi oka viszont magánjellegű. Antipász házassági ügye. János követői is ezt hangsúlyozzák. Az egyik közülük a válást az emberi tökéletlenség jelének tartja, és elvileg elutasítja.”

„Beszéltél ezzel a János tanítvánnyal?”

„Nem, de megbízható forrásokból tudok felőle.”

„Hogy hívják?”

„Názáreti Jézus.”

Metilius gondolkodott.

„Ezt a nevet még sohasem hallottam. Hol van ez a Názáret?”

„Galileában, nem messze Szeferisztól.”

„Galileában?” Metilius felugrott. — „Alapos gyanúnk van arra, hogy Galilea a terroristák búvóhelye és tevékenységük onnan indul ki.”

„A terroristákat nem érdeklik a házassági törvények. Ez a Jézus egészen normális zsidó tanítónak tűnik. Nálunk a rabbik megvitatják az emberi együttélés minden kérdését.”

„Tévedsz. A terroristákat pillanatnyilag nagyon is érdekelhetik a házassági törvények. Ha felkelést szerveznek Antipász ellen és ellenünk, akkor a nép között ellenszenvet kell ébreszteniük Antipász iránt. Mivel érhetik el ezt leginkább? Azzal, hogy kipellen-gérezik a házasságát.”

„De ezért még nem kell ennek a Jézusnak terroristának lennie.”

„Természetesen nem. A gyanús csak az, hogy Galileából jön. Gondold csak meg, a közelmúltban terroristák bűjtak meg a Galileából jövő zarándok csoportban.”

„De ha minden galileai gyanús volna, hogy terrorista, akkor nemde oktalanság volna, ha galileainak álcázná magát?”

Ellenvetésemre Metilius nem is figyelt.

„A rómaiak elleni első felkelést Galileai Júdás vezette.⁷ Ismered a nevét. Azt is tudod, hogy hol tűnt fel először? Szeferiszban. És most a Szeferisz melletti kis faluból jön ez a Jézus, a lázadás miatt kivégzett próféta tanítványa.”

Kis szünetet tartott, aztán felém fordult: „Most azonnal új feladatot kapsz. Ki kell kutatnod, hogy ez a Jézus veszélyezteti-e az ország biztonságát és van-e kapcsolata az ellenállókkal?”

Megrökönyödtem. Reméltem, hogy folytathatom rendes foglalkozásomat. Ez a feladat számomra még sokkal kellemetlenebb, mint az esszéusok és a Keresztelő utáni kutatás. Itt fegyveres ellenforradalmárok szerepelnek a játékban. Kifogásokat tettem:

„Családomat Galileában római pártinak ismerik. Hogy tudnám a rómaiak ellen küzdő ellenforradalmárok bizalmát megnyerni?”

„Ez nem akadály. Gondoskodtunk róla, hogy híre menjen, miszerint te Róma-ellenes tüntetés miatt kerültél börtönbe.”

„Bizalmatlanok mindenkihez, aki a gazdag, felsőbb néprétegből kerül ki.”

„Éppen ellenkezőleg. A lázadók éppen ennek a rétegnek a fiataljaira számítanak. Tudjuk, hogy vezetőik közül egyesek ezekből a körökből kerültek ki.”⁸

Mennyire igaza van, gondoltam. Barabás szintén egy elszegényedett családból származik, de ehhez a népréteghez tartozik. És most ellenük kémkedjek? Ez életveszélybe sodorhat. Valami eladósodott parasztnál világosak az indító okok, hogy közéjük menekült a hegyekbe. Ha viszont jobb családból származó fiatal jön hozzájuk, abban szükségszerűen az ellenséget, esetleg jövőendő vezérembert — vagy árulót kell látniuk! Csak bizalmatlanságot várhatok tőlük, hacsak nem csatlakozom nyíltan hozzájuk, de arra képtelen lennék. Valamit vinnem kellene, hogy megnyerjem bizalmukat. Jó ötletem támadt:

„Mi lenne, ha céltudatosan bejátszanám a terroristáknak, hogy akció készül ellenük? Ezzel meggyőzném őket, hogy én tényleg velük rokonszenvezem.”

„De mi nem árulhatjuk el nekik előre a terveinket!”

„Ez nem is szükséges. Látszólagos akcióról lehetne szó, mint például szigorúbb ellenőrzés Ptolomaisz és Galilea között. Ezt én előre megmondom nekik. Ha valóban végre is hajtják, akkor már is megnyertem a bizalmukat.”

„Nem rossz gondolat!” — vélekedett Metilius. „Mi volna, ha ezt az ellenőrzést három hét múlva végrehajtanánk?”

„Jó! De addigra kapcsolatot kell találnom az ellenforradalmárokkal. Ez nem lesz éppen könnyű, mert megközelíthetetlen barlangokban laknak, és senki sem tudja, hol. Azt hiszem, hogy több időre

lenne szükségem. Mi lenne, ha hat hét múlva lenne ez a látszatellenőrzés?”

„Semmi esetre sem! Elég az első akció. Ha ezt végrehajtjuk, mint ahogy jelezve lesz nekik, és tervünknek megfelelően eredménytelen marad, akkor a terroristák elbizakodottá és meggondolatlanokká válnak. Ez megfelel nekünk.”

Elég volt, amit megtudtam. Metilius egy első műveletről beszél. Ezek szerint egy másodikat is terveznek. Ez a második lépés csak hat hét múlva lenne esedékes.

Metilius közben felállt, és papirusz lapra írott jegyzeteket hozott. „A legfontosabb adatokról kell hogy még tájékoztassalak. Ezeket a terroristákra vonatkozó aktáinkban találtam.”

Körülbelül 24 évvel ezelőtt Archelaoszt, Heródes fiát megfosztották trónjától. Júdeát és Szamariát római kormányzó vette át. A római ügyvitelre való áttérés adóbecslést tett szükségessé az egész lakosság körében, ahogy ez szokásos tartományainkban. Ennek végrehajtását a szíriai helytartóra, Quirinusra bíztuk. Tapasztalatból tudjuk, hogy az adóbecslés és a népszámlálás gyakran okoz nyugtalanságot, ahogy így volt például Luzitániában és Dalmáciában. Így történt ez Júdeában is. Az izgatás főszervezője a galileai Júdás volt.⁹ Ez az ember bőséges hagyományokkal rendelkező bandita család leszármazottja és már Archelaosz uralkodása kezdetén sok nyugtalanságot okozott Szeferiszban. Már az apja, Ezekiasz rablóvezér nagyon megkeserítette Heródes király életét. Szövetkezett egy Szádok nevű zsidó írástudóval és a következő tant hirdette: a rómaiak részére való adófizetés ellenkezik a zsidó vallás első parancsolatával. Aki a római császárnak adót fizet, az Isten mellett más urat is elismer. Az ország egyes-egyedül az Isten tulajdona. Isten egyedül jogosult arra, hogy az ország javaiból részesüljön — a templomnak juttatott adományok formájában. Ezek az ellenálló csoportok zelótáknak, azaz buzgólkodóknak nevezték magukat. Buzgólkodtak Istenért és a zsidó törvényekért, amelyeket elég szélsőségesen magyaráztak. Felkelésüket akkoriban vérbe fojtották. Valószínűleg Júdás is ott pusztult el.¹⁰ Fiai feltehetően még ma is folytatják titokban az ellenállást.¹¹

Metilius még mindig a papirusz lappal a kezében elgondolkodva mondta: „Már negyed évszázada kormányozzuk ezt a tartományt, és még mindig nem tudunk igazi békét teremteni. A felszín alatt még mindig izzik valami. Valamit nem jól csinálunk, de mit? András, mondd mit csinál rosszul Pilátus?”

Váratlanul ért ez a kérdés. Megalázni akar engem Metilius azzal, hogy tőlem kér tanácsot népem alaposabb elnyomására? Vagy tudni akarta véleményemet Pilátusról? Vagy a római helytartóhoz való viszonyulásom érdekelte? Vagy kétségei voltak a politika helyessége felől, amelyet neki is képviselnie kell? Óvatosnak kellett lennem!

„Véleményem szerint Pilátus helyes úton jár. Néha azonban helytelen módszereket alkalmaz!”

„Mit értesz ezen?”

„Például a pénzérmék körüli politikájára gondolok. Eddig az összes helytartók kerülték, hogy az érmékre pogány jelképeket veressenek. Beérték búzakaralással, pálmaággal vagy más egyéb ártatlan jelképpel. Pilátus mindjárt hivatali ideje elején italáldozati kelyhet és madárjós botot veretett az érmékre.”

„De hát a heródesi családból származó Fülöp herceg ugyancsak pogány templom képét verette a pénzeire? Mégis milyen tekintélynek örvendett?”

„A Heródeseknél tudtuk, hogy állunk. Pilátus azonban ismeretlen volt számunkra. Az a gyanúnk támadt, hogy tudatosan tervet követ, amellyel pogány szokásokat és jelképeket akar bevezetni országunkban.”

„Nem kíván ő semmi mást, csak azt, hogy türelemmel fogadják ebben az országban is azoknak a pogány szokásait és jelképeit, akik nem zsidók — nem többet ennél!”

„De akkor miért viselkedik kihívóan? Miért hozat éjjel titokban császárképeket Jeruzsálembe — a láthatatlan Isten városába? Igaz, tiltakozásunkra el kellett távolítania azokat. De tanult-e belőle? Nem. Még egyszer megkísérelte ugyanezt azokkal a címerekkel, amelyekre a császár neve volt rávésve! Miért csinálja ezt? Miért sérti meg azt, ami nekünk olyan drága?”

Metilius megértést mutatott érveléseimmel szemben. De makacs maradt. „Miért ellenezték, hogy a templom pénztárából fedezze a vízvezeték építését? Mi helytelen tettünk ezzel?”

„A vízvezeték-építés rendes körülmények között helyénvaló lett volna, de már eluralkodott a bizalmatlanság. Erősítették azt a nap mint nap kezeinken átfolyó érmék. A bizalmatlanságot kell feloldani. Ez a legfontosabb feladat.”

Nem mertem kimondani, hogy ehhez egyetlen út vezet: Pilátust kell leváltani. Túl soká élt már vissza a bizalommal. A végső következtetést Metiliusra bízam. Metilius más oldalról is felgöngyölítette a problémát.

„Ha jól látom, problémáink a templommal függnek össze. Sok zsidó szemében megsértjük annak szentségét. De kísérelj meg egyszer a dolgot a mi szemszögünkből látni. Tisztelni akarjuk a templomot, ahogy a világ minden templomát tiszteljük. Ez pedig mindenütt úgy történik, hogy a tartomány kormányzója nyilvánosan áldozatot mutat be az ország istenségének. Részt vesz az istentiszteleten, befogadják az istenség tisztelőinek körébe. Miért nem megy ez nálatok korlátozások nélkül? Miért nem léphet be a templomotokba az, aki nem zsidó? Az összes többi istenek szívesen veszik, ha idegenek is áldoznak oltáraikon! Csak a ti Istenetek oly kevésbé vendégszerető!”¹²

„A mi Istenünk nem csak áldozatot és áldozati adományokat kíván! Csak aki egész életében komolyan veszi az ő törvényeit, az hozhat áldozatot az ő oltárára. A mi vallásunk szorosan összefügg a mi egész életvitelünkkel. Ez viszont másutt nincs így. A népek istenei nem kívánják, hogy híveik az egész életüket parancsaik szerint rendezzék be. Ők mindenkitől elfogadják az áldozatot!”

„De hát látom, hogy ti sem tudjátok következetesen betartani Istenetek parancsait. Ti is tartotok otthon olyan kis bálványokat!”

„Mi tudjuk, hogy soha nem tudjuk tökéletesen megtartani a törvényeket. Ezért olyan fontos számunkra a templom. A főpap évente egyszer belép a Szentek szentjébe, hogy kegyelmet találjon a nép körében elkövetett törvényszegések bocsánatára! De nemcsak a nép mint közösség, hanem az egyes ember is jóváteheti törvényszegéseit a templomban bemutatott engesztelő áldozat által. Éppen mert Isten parancsait annyira komolyan vesszük, azért vagyunk ráutalva a templomra. Nélküle nem volna kiengesztelődés Istennel!”

„Ugyanezt tanítja minden tudós tanítótok?”

„Minden zsidó ezt vallja.”

„Keresztelő János is? Előzőleg azt mondtad, azért kívánta, hogy az emberek a Jordánban megkeresztelkedjenek, hogy elnyerjék bűneik bocsánatát. Nem teszi ezzel kérdéssé egész vallásotokat? Mire való akkor a templom, ha bűnbocsánat nélküle is elnyerhető? Hogyan viszonyulnak ehhez az esszénusok? Ők tüntetőleg kerülnek a templomi istentiszteletet!”

Elismerésemet kellett kifejeznem Metiliusnak. Igaza volt, itt bizony nyilvánvaló az ellentmondás.

Metilius most nyeregbe került. „Tehát egyrésről vannak köztek is olyanok, akik a templom szerepét lebecsülik. Ezeket ti szent-

teknek nevezitek. Másrésről mi rómaiak néhány ügyetlen intézkedéssel megsértjük a templom szentségét. Bennünket pedig gonosztevőknek tartotok.”

Közbeszóltam: „Szentjeink közül senki soha nem akar pogány jelképeket a templom közelébe sem hozni! Ez a különbség!”

„Lehetséges” — mondta Metilius. Idegességében fel-alá járkált a szobában. Végül felkiáltott. „Most már tudom, miért ütközik politikánk mindig templomok szentségébe. A templom még közöttek is vita tárgya! Mivel a templom saját benső világotokban is problémás, azért vagytok ingerültek minden külső sérelemre. Az a fanatizmus, amellyel templomokat a mi állítólagos túlkapásaink ellen véditek, tulajdonképpen a saját embereiteknek szól.”

Metilius ezt nagy nyomatékkal mondta, mintha egy nagy felismerésre bukkant volna. Véleményem szerint lebecsülte a rómaiak szerepét.

„Lehetséges, hogy templomunk vita tárgyát képezi, de csak azért, mert számunkra végtelen értékű. Éppen azért, mert Istenünk láthatatlan és nem akarja, hogy képekben tiszteljük, éppen azért csüng a mi szívünk a világnak azon az egyetlen látható helyén, ahol ígérete szerint közel van hozzánk!”

Még sokáig elbeszélgettünk az ország vallási és politikai helyzetéről. Metilius igen intelligens ember volt. Hamar megértette, miről van szó vallásunkban. Egy dologban teljesen hitelt érdemlő volt. A legkevesebb elnyomással, véröntés nélkül akarta volna fenntartani a rendet és a békét az országban. Jószándékúnak láttam. Mégis annak a rendszernek szolgált, amellyel álmomban, mint állati szörnyeteggel találkoztam és amely még mindig kegyetlen karmai között tart fogva. Ma is ezt a szörnyű kegyetlenséget éreztem. Alig hogy reménykedni kezdtem a szabadulásomban, egy pillanat alatt újra elkapott. Ismét feltételezte rólam, hogy elárulom népemet. Ez alkalommal azokat, akik közel állnak hozzám, és mindezt a béke és rend nevében. Ezt nevezik emberséges békének?

Akkor álmomban egy „ember” jelent meg előttem, aki legyőzte a szörnyeteget és megszabadított rémlátomásaimtól. De most ebből semmit sem éreztem. Boldog voltam, amikor Timonnal és Malkussal megint szállásunkon lehettem és fesztelen beszélgetéssel elűzhettem gondjaimat. Minduntalan Barabáshoz kalandoztak el gondolataim, akit ismertem és Jézushoz, akit nem ismertem, de akiről a következő hetekben anyagot kellett gyűjtenem. Vajon milyen ember lehet? Aszkéta, mint Bannosz, próféta, mint Keresztelő? Eszelős? Terrorista?

Igen tisztelt Kratzinger Úr!

Ön ismételten felveti az elvi kérdést. Két évszázad óta a történetkritikai bibliamagyarázat kétkedővé tett bennünket forrásaink történelmi kiértékelhetőségével szemben. Tudjuk, hogy forrásaink irányítottak, egyoldalúak és inkább vallási tudósításokat tartalmaznak, semmint történelmi adatokat. Jézus-elbeszélésemben ezt a kétkedést én átívelem! Elbeszélésem fogható valóságra kérdez rá: Mit tud valójában Pilátusról?

Biztos, hogy forrásaink gyarló emberektől származnak, akik tévedhetnek. De ha az emberek képtelenek a történelmi igazságot hamisíthatatlannul átadni, akkor ugyanúgy képtelenek a forrásokat úgy átformálni, hogy a történelmi igazság teljesen kivesszék belőle. Gyarló embereknél mindkét dolog korlátozó határokba ütközik.

Szabad-e meghívnom Önt egy gondolatban elvégezhető kísérletre? Tegyük fel, hogy Kr. u. első században alakult volna Palesztinában egy olyan bizottság, amelynek célkitűzése a későbbi történészek félrevezetése volt, és összeesküdtek volna, hogy az akkori eseményekről történetileg nem helytálló képet hagynak hátra az utókornak. Teljhatalmú bizottság sem lett volna elég hatalmas hozzá, hogy minden forrást ellenőrizzen és átformáljon.

Rábeszélhették volna-e valójában a legkülönbözőbb történészeket vagy másolóikat arra, hogy műveikbe vegyenek fel Pilátusról szóló feljegyzéseket? Olyan feljegyzéseket, amelyeket mi ma Philonnál, Josephusnál, Tacitusnál és az evangéliumokban olvashatunk? Vajon átvonulhattak-e (ezek a hamisítók) egész Palesztinán, hogy a legelrejtettebb helyeken Pilátus korabeli rézpénzeket rejtessenek el? Vagy megbízást adhattak-e olyan kőbe vésett felirat készítésére, amely szerint Pilátus egy Tiberiumot avatott fel császára tiszteletére, és ez a felirat később Cezareában mint a színház egyik lépcsője véletlenül fennmaradt az utókor számára? Ez lehetetlen!

A Pilátusról véletlenségből fennmaradt emlékek és források bizonyossá teszik, hogy Pilátus élt. Amit az evangéliumok róla írnak, nem mondanak ellen az egyéb forrásoknak, de azokból nem vezethetők le. Az evangéliumoknak Pilátusnál kétségtelenül „történelmi háttérük” van. Heródes Antipásznál is lehetne hasonló bizonyítékokat felsorolni, mivel ide vonatkozólag is vannak olyan ókeresztény kijelentések, amelyek Újszövetségen kívüli forrásokból ellenőrizhetőek. Nem követ-

keztethetünk-e hasonlósági alapon arra, hogy az evangéliumokban szereplő Jézus-hagyományoknak is történeti háttere van? Ez azonban még nem azt jelenti, hogy ezek azonosak a történelmi valósággal.

Látja, én nem vagyok ítéleteimben annyira kétkedő, mint Ön. Éppen azért nem kívánok lemondani az Ön kritikus ítéletéről.

A legközelebbi alkalomig maradok szíves üdvözléssel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. 37. zsoltárból „Babilon” akkoriban Róma általánosan használt fedőneve volt (Vö. jel, 18, 1 Pt 5, 13).

2. Ez az eset állhat Lk 13, 1 kk híradása mögött. Pilátus galileai zarándokokat mérszároltatott le az áldozati állataikkal együtt.

3. A császári rabszolga megtámadása Cumanus alatt (Kr. u. 48 és 52) történt. „Bethhoron felé vezető úton a rablók megtámadtak és kiraboltak egy Stephanus nevű császári rabszolgát. Cumanus kivezényelt egy szakasz katonát azzal a paranccsal, hogy a közeli falvak lakóit fogják el és vezessék eléje. Szemükre vetette, hogy a rablókat nem üldözték és nem fogták el.” (Jos. bell 2, 228 k = II, 12, 2).

4. A Septuaginta (röv: LXX) az Ószövetség görög fordítása. Az Ariszteász levél szerint II. Ptolemeusz király (283—246) rendeletére 72 jeruzsálemi fordító készítette 72 nap alatt a híres alexandriai királyi könyvtár részére. Istentiszteleti használatra készült a Palesztinán kívül élő zsidók számára, akik többnyire nem tudtak héberül, csak görögül.

5. Prófétai jövendölés: Iz 40, 3. Keresztelő János szintén erre a jövendölésre hivatkozik, (Vö. Mk 1, 3) épp úgy, mint a qumráni közösség, akik úgy gondolták, hogy a parancsok szigorú betartásával tudják az Isten útjait előkészíteni a pusztában, azaz a Qumrán melletti oázisban (Vö. 1QS VIII, 12—14).

6. Mikor 40 évvel később kitört a rómaiak elleni nagy felkelés, abban az esszénusok is részt vettek. Egy közülük, Esszénus János a felkelők katonai parancsnoka volt a Thamna kerületben. (Jos. bell 2, 567 = II, 20, 4). Az esszénusok valószínűleg azt hitték, hogy eljött a világosság és a sötétség fiai közötti utolsó küzdelem ideje. Ebben a harcban megsemmisültek. A qumráni ásatások megmutatták, hogy a Holt-tenger melletti településeiket akkoriban lerombolták. Sok esszénust végeztek ki szörnyű kínzások között. Utolsó leheletükig nem ismerték el a császárt uruknak. A kínzásoknál csodálatos bátorságot és állhatatosságot tanúsítottak. (Vö. Jos. bell 2, 1521 = II, 8, 10).

7. Vö. Jos. bell 2, 56 = II, 4, 1. A galileai Szeferiszban Ezekias fia Júdás, aki egykor mint rablavezér végigpásztázta az egész országot, és akit Heródes király megfékezett, tekintélyes csoportot szedett össze, feltörte a király fegyvertárát, felfegyverezte követőit és megtámadta azokat, akik uralomra törek.

8. Kr. u. 66-ban az előkelők fiai és a vidéki ellenállók mozgalma szövetkezett, és valójában ez vezetett a zsidó háború kitöréséhez.

9. Vö. Jos. bell 2, 118 = II, 8, 1: Coponius kormányzása idején (Kr. u. 6—9) egy Júdás nevű galileai férfi az említett provincia (Archelaosz területe, Júdea és Szamaria) lakóit felkelésre szította azzal, hogy véteknek nevezte, ha a rómaiaknak továbbra is adót fizetnek, és ezáltal Isten mellett bárki halandót elismernek uralkodónak.

10. Galileai Júdás erőszakos haláláról Josephus nem ír, viszont ApCsel 5, 37 említi. Az ApCsel-ben szereplő elbeszélés valószínűleg megegyezik a tényekkel.

11. Galileai Júdás két fiát, Jakabot és Simont, Tiberius Alexander prokurátor idején (Kr. u. 46—48) keresztre feszítették. (Jos. ant 20, 102 = XX, 5, 2). Tehát az

ellenállást Galileai Júdás halála után a családja folytatta. Unokái a zsidó háború idején (66—70) vezető szerepet vittek. Maszada védői is ehhez a családhoz tartoztak. Maszadát végül csak Kr. u. 74-ben foglalták el a rómaiak.

12. A jeruzsálemi templomban idegenek is mutathattak be magukért áldozatot, azaz áldozati állatot vásárolhattak, amit a pap az idegenek távollétében mutatott be áldozatul, mert azok a templom belső területére nem jöhettek be. Ezeket az áldozatokat Kr. u. 66-ban szüntették meg, a rómaiak elleni felkelés jeléül (Vö. Jos. bell 2, 409 k = II, 17, 3). Ezekhez az akkor beszüntetett áldozatokhoz tartoztak azok az áldozatok is, amelyeket naponta kétszer mutattak be a császárért és a római népért. (Jos. bell 2, 197 = II, 10, 4). A császárért bemutatandó áldozatot a császár egykor a saját költségére rendelte el (Philó, Legatio ad Gaium 157). Később ezeket a költségeket a zsidó közösségre hárították át (kikövetkeztethető Jos. c. Ap. 2, 77 = II, 6 megjegyzéséből).

NYOMOZÁS NÁZÁRET BEN

Végre megint otthon lehettem Szeфорiszban. Bebörtönzésem híre eljutott családomhoz, így nagyon boldogok voltak, hogy megint köztük lehettem. Elhallgattam, mi volt az ára szabadulásomnak. Ajkamat számító okosság és szégyen zárta le. Mennyire szerettem volna, hogy ami történt, csak tévedés vagy rossz álom lett volna, amit ébredéskor lerázhatok magamról. De ez bizony nem volt álom. Nem volt tévedés. Ez volt maga a valóság.

Bárunkkal megegyeztünk, hogy belép hozzánk az üzletbe. Értelmes ember volt, írni-olvasni tudott. Elsősorban is az esszénusoknál megtanulta az áruraktár kezelését. Jó intéző volt.

De a lényegre akarok rögtön rátérni: Jézus után akartam tudakozódni. A legelső volt, hogy felkeressem szülőhelyét, ahol hozzátartozói, ismerősei élnek. Názáretben gyakran vásároltunk olajbogyót, amit Szeфорiszban feldolgoztunk. A szíriai városokban az olajat nagy nyereséggel adtuk el a zsidóknak. Nagy előszeretettel vásárolták a galileai olajat, mert ez „tisztának” számított, mivel nem ment át a pogányok kezén. A mi „tisztá” olajunkért sokkal magasabb árat fizettek, mint üzleti vetélytársaink, a pogány cégek olajáért.¹

Ez nekünk jól jött. Üzletünk virágzott.

Timonnal és Malkussal elmentem tehát Názáretbe. Az olajbogyót rendszerint a nagy gazdáknál vásárolták. De most célravezetőbb volt, hogy az egyszerűbb emberekkel ismerkedjek. Ez nem is volt nehéz. Az egyik gazda, név szerint Tholomeusz mindjárt készséggel ajánlkozott, hogy eladja nekem az egész termését. Szegényes házban lakott feleségével, Zsuzsannával, körülbelül 50 évesek lehettek. Egyedül laktak, gyermekeik nem voltak, vagy talán már nagyok voltak? Sokáig alkudoztak az ár felett. Nem nyomtam nagyon le a kért árat, hogy megtartsam Tholomeusz jóindulatát, és lehetőleg sok mindent megtudhassak tőle. Az üzlet megkötése után sokáig beszélgettünk az időjárásról, a termésről, az olajbogyó forgalmáról.

A ház előtt ültünk, a felesége is ott volt. Ez alatt Timon és Malkus felrakták az árut a szamarakra.

Tholomeusz és Zsuzsanna hangulata benyomásom szerint borús volt. El is panaszolták, hogy minden munkát egyedül kell elvégezniük.

Kérdőleg néztem rájuk. Tholomeusz máris magyarázni kezdte:

„Három erőteljes fiunk volt, és mind a hárman itt hagytak bennünket.”

„Borzasztó! — Csak nem haltak meg?”

„Nem, nem haltak meg, csak egyszerűen elmentek, magunkra hagytak bennünket. És most itt vagyunk egyedül.”

„Talán összevesztetek?”

„Ó nem, mindig jó egyetértésben éltünk, de manapság sokan egyszerűen odébbállnak!”

„De nem lehet ezért a fiatalokat hibáztatni” — szólt közbe Zsuzsanna, majd így folytatta: „Elsőnek szomszédunk, Eleázár tűnt el a községünkéből váratlanul, feleségestől, gyermekestől ment el.”

„Hogyhogy eltűnnek az emberek, és miért?”

„Eleázár kis jövedelmű gazda volt, földjéből csak keservesen tudott megélni. A közelmúltban néhány éven át igen rossz volt a termés. Eleázár, hogy az éhhalált elkerülje, a vetőmagot élte fel. Az újabb vetőmag, az általános gabonahiány miatt igen drága volt. Akinek felesleges gabonája volt, az most jól járt. De a szegényeknek még keservesebb lett a sorsa. Eleázár eladósodott, fizetéseképtelenné vált. Mit tehetett volna? Adja el a gyermekeit Tiruszban a rabszolgapiacon, ahogy mások megtették? Nem, sohasem! Adja el magát családostul valamelyik gazdag zsidónak? Úgy legalább csak hét évig rabszolgáskodnék.² Várjon, hogy hitelezői a bíró elé hurcolják és az adósok börtönébe vessék? És aztán nézze, hogy süllyed nyomorba a felesége? Eleázár öntudatos ember volt, lázadva ágaskodott a fenyegető nyomor ellen. Eltűnt a hegyekben családjával együtt.”

Felfogtam a helyzetet. Barabás is ott tűnt el, amikor Bannoszt elhagyta. Eleázár a zelótákhoz csatlakozott. Galileában mindenki tudta, hogy miről van szó. Így hát azt mondtam:

„Milyen jól tette Eleázár, hogy családostul együtt tűnt el. Így tehát senki sem nyomorgathatja a családját miatta. Nemrég Egyiptomból hallottam hasonló esetet.³ Az egyik szegény ember nem tudta kifizetni adósságát és félelmében elbujdosott. Az adószedő, akinek tartozott pénzzel, erőszakkal hurcolta el feleségét, gyermekeit, szüleit, rokonait. Verte, kínozta őket, hogy árulják el, hogy hová lett a szökevény, vagy

pedig fizessék ki az adóhátralékát. De ezek sem válaszolni, sem fizetni nem tudtak. Fogalmuk sem volt, hogy hová lett a keresett ember. Pénzüik pedig éppúgy nekik sem volt, mint a szerencsétlen adósnak. De az adószedő hajthatatlan maradt és halálra kínozza őket. Homokkal telt kosarat kötött a nyakukra, ezzel a nehéz teherrel kiállította őket a piacra a szabad ég alá. A kétségbeesésig elgyötörve viselték, nyakukban a súlyos teherrel, a szelet, a nap égető sugarait és a megszegyenítést a nagy nyilvánosság előtt. Eljesztő példa volt ez mindazoknak, akik látták őket.

Egyik-másik eladósodott ember karddal, méreggel, kötéllel vetett véget életének. Úgy gondolták, hogy a halál csak szerencse a szerencsétlenségben, mert elkerülik vele a kínvallatást. Akik nem végeztek önmagukkal, azokat sorra a bíróság elé vezették, mint az örökösödési pereknél — az első-, másod-, harmadfokú rokonokat egészen a legtávolabbi hozzátartozókig. Amikor már nem volt több rokon, akkor a szomszédokat vezették elő. Egész falvak, városok néptelenedtek így el, mert lakói elköltöztek, elbujdostak.”

A házaspár figyelemmel hallgatta elbeszélésemet: „Ha ez minálunk is így folytatódik, akkor hamarosan itt is kihalnak a községek, mint Egyiptomban. Ahogy Eleázár odébbállt, mind többen és többen tűnnek el.”

Újabb kérdést merészeltem feltenni: „A ti fiaitok is ilyen okból léptek le?”

„Az okok itt mások voltak” — szólt Tholomeusz. „Mi szegények vagyunk, de eddig még boldogultunk. A fiaink maradhattak volna. Eleázár példája volt nagy hatással rájuk. Eleázár mindenkinek megmutatta a faluban, hogy van kiút a nyomorúságból.”

Zsuzsanna hozzátoldotta: „Eleázár példája nélkül talán sok mindenbe beletörődtek volna a fiaink. Most azonban egyszerre tudatára ébredtek annak, hogy nem kell mindent lenyelniük.”

Tholomeusz folytatta: „Elsőnek legidősebb fiunk, Fülöp tűnt el. Együtt néhány falubelivel bérleti szerződést kötöttek az egyik nagybirtokossal. A bérlemény fele termését kellett leadniuk a tulajdonosnak, a másik fele az övék maradt. Ebből valahogy jól-rosszul meg is éltek. Tudni kell még hozzá, hogy a tulajdonos messze a Földközi-tenger partján Ptolomaiszban lakik. Intézője kezeli a birtokát. Minden esztendőben küld valakit, aki megjön Ptolomaiszból, hogy átvegye a termés felét. Az osztozásnál gyakran vannak nézeteltérések. A tulajdonost nem érdekli, hogy milyen a termés, neki fő a jövedelem. Ha a gabona korábbi, alkalmas időpontban kerül a piacra, néha jobban

jövedelmez, mintha a beérés után adják el. Akkor már elárasztják a piacot a gabonatermékek. Korábbi aratás idején az árak még magasab-
bak. A bérlők viszont a felezés miatt a nagyobb mennyiségre töreksze-
nek, hisz ebből kell megélniük. Az első küldöncöt üres kézzel küldték
vissza, mert csak később akartak aratni. A tulajdonos erre másik két
küldöncöt küldött és fenyegetődzött, ha nem küldik azonnal a já-
randóságot, törvény elé állítja és tönkreteszi őket. Fülöp és két társa
felháborodott, a küldöncöket elnászpángolták majd kizavarták a falu-
ból.⁴ Most már komollyá vált a helyzet, mert joggal bíróság elé állíthatta
őket. Mit tehetek volna? Ptolomaiszban a bíróság biztosan a birtokos-
nak adott volna igazat, ami mindig így van, ha városi ember falusit perel.
Egy menekvés volt számukra: Eltűnni a hegyekben.”

„Nekem is vannak barátaim, akik a hegyekben találtak menedéket
— mondtam, Barabásra gondoltam. — Őt ugyan nem a szükség
vezette oda, hanem meggyőződésből csatlakozott a zelótákhoz.”

Tholomeusz hálás tekintettel nézett reám, hogy nem ítélt meg
a fiát. „A hegyekbe menekülőket sokan banditáknak tartják, pedig
más utat nem találva csupán elkeseredésükben választják ezt a
megoldást. Eleázár és Fülöp jó emberek.”

Felesége vette át a szót: „Nem mindenki megy a hegyekbe. Jázon
fiunkkal más volt az eset. Hogy megélhetésünket biztosítsuk, a földmű-
velés mellett alkalmi munkát is kell vállalnunk — napszámot, vagy
időszaki munkát. Jázon gyakran ment a piactérre, ahol a munkát keresők
gyülekeztek.⁵ A gazdag parasztok vagy az intézők ott fogadják fel a
szükséges munkaerőket. Néha bizony keserves ez a várakozás. Sokszor
hiába ácsorog ott napokig, és még naplopóknak is csúfolták őket. Pedig
milyen szívesen dolgozott volna. Ahogy ott álldogált a többi munkanél-
külivel, azok elmondták, hogy a nagyobb városokban több munkalehe-
tőség akad. Minél kevésbé találtak itt munkát, annál inkább álmodoztak
a várossal. Jázon is kilátástalannak látta itt a helyzetet. Tudta, hogy
földünk egy részét ő öröklí — de az túl csekély lesz ahhoz, hogy abból a
családját el tudja tartani. Egy szép napon elindult, hogy Alexandriába
megy. Múlt évben írt, hogy jól megy a sora. Ha pénzhez jut, meglátogat
bennünket, de erre még nincs egyelőre lehetősége.”

Tholomeusz bólintott. „Vajon nem pusztán valami vágyálom
ragadta el fiataljainkat? Mindig csak azokról beszélnek, akik az
idegenben tekintélyre jutottak és meggazdagodtak. A többiekről
nem hallani semmit.”

Zsuzsanna így folytatta: „Még mindig okosabb kivándorolni, mint itthon megbolondulni. Ha kimégy a falunkból, a határban jó néhány tébolyodott koldust találsz. Valamikor azoknak is volt házuk, földjük. A nyomorúság elvette az ép eszüket. Megszállottak lettek. Beléjük szállt a gonosz lélek. Most az utak mentén és a sírúregekben lebzselnek. A legtöbben hamarosan el is pusztulnak. Addig régi ismerőseik nyakán kegyelemkenyéren élnek. Hála Istennek, a mi fiaink közül egyik sem vesztette el a józan esztét. Csak majdnem én borultam ki, mikor az utolsó fiunk is itt hagyott bennünket.”

Az asszony szemei könnybe lábadtak. Kérdőn néztem a férjére. Ő megmagyarázta: „A legfájdalmasabb volt, amikor Bertalan is magunkra hagyott minket. A feleségem még most sem képes felfogni.”

„De hát miért is ment el? Ha már a másik kettő úgyis távol volt, ő csak eltartotta volna kis családját a földetekből.”

„Hát éppen ezért olyan megfoghatatlan az egész — tette hozzá Zsuzsanna. — A többieket a szükség vitte rá. De az utolsó nyugodtan maradhatott volna. Legalább egynek itthon kellett volna maradnia a szülők mellett.”

Tholomeusz halkan szólt: „Biztos megjön újra. Egyszer már volt itthon látogatóban. Ő nem pusztán kényszerűségből ment el. Belső kényszer hajtotta. Bertalan nagyon érzékeny lelkületű fiú. Szomszédunknak, Eleázárnak gyermekeivel volt jó barátságban. Soha nem tudta felfogni, hogy miért kellett nekik ún. »banditákká« lenniük. Ez a gondolat nagyon bántotta. A másik nagy megrázkódtatás fivéreinek távozása volt számára. Tépelődött a világ igazságtalan berendezésén. Tudta, hogy ez így nem mehet tovább. A gazdagok nem nyomhatják el végleg a szegényeket, a bírák nem adhatnak mindig a nagyoknak igazat, az idegenek nem tarthatják örökre elnyomás alatt az országot. Másképp kell egyszer lennie mindennek. Az igazságtalanság már égbekiáltó. Isten mindent lát és hall. Nem tűrheti, hogy ez így menjen tovább. Változtatni fog sorsunkon. Gondoskodik majd róla, hogy mindenki jóllakjék, hogy a fiataloknak helyük legyen ezen a világon. A gazdagoknak le kell adniuk a vagyonukból. Az elnyomók elveszítik a hatalmukat, Isten maga veszi át az uralmat!”

„Sokan várják az Isten uralmát — mondtam —, de azért nem kell a szülőket elhagyni.”

„Erről van szó — mondotta Tholomeusz. — Nem is magától tette ezt. Valaki a falunkból beszélt rá. Jézusnak hívják az illetőt. Bejárja

az országot és azt hirdeti, hogy az Isten uralma már most elkezdődik. Nem kell messze időig várakozni, hogy minden megváltozzék. A nagy fordulat már folyamatban van. Ez a legfontosabb a világon. Fontosabb munkánál, családnál, apánál, anyánál. Bertalan a látogatásakor mondott néhányat Jézus szavaiból. Nagyon szép szavak ezek:

Boldogok vagytok ti, szegények, mert tiétek az Isten országa!
Boldogok vagytok, akik most éheztek, mert majd kielégíttettek!
Boldogok vagytok, akik most sírtok, mert majd nevetni fogtok!¹⁶

Ezekkel a szavakkal járja Jézus az országot, és egyes fiataloknak, akik már nem bírják itt tovább, azt mondja: „Kövessetek engem! Minden megváltozik. A szegények nem lesznek többé szegények, az éhezők többé nem lesznek éhesek, a sírók már nem könnyeznek tovább.”

Zsuzsanna ismét bekapcsolódott. Láthatóan izgatott volt: „Ez a Jézus gonosz csábító. Elrontja a fiatalokat. Szépen hangzik: Boldogok vagytok, akik sírtok, mert nevetni fogtok! Mit tesz valójában: azt, hogy a szülők siratják elveszített fiaikat. Azt ígéri, hogy minden megváltozik. Tulajdonképpen mit változtat meg? Megbontja a családokat, mert a gyermekek elhagyják szüleiket.”

Tholomeusz védelmébe vette fiát: „Hát nem okosabb, ha ezután a Jézus után fut, mint ha eltűnik a hegyekben? Nem helyesebb, ha egy új remény élteti, mintsem hogy elveszti a józan eszt? Nem jobb, ha Galileában marad, mint ha elvándorol más országba? Innen mindig visszatérhet. Én nem vesztettem el a reményt.”

Zsuzsanna ellenkezett: „Miért nem akar nálunk maradni?”

Tholomeusz elfordította a tekintetét. Nem akart idegen előtt vitatkozni erről. De Zsuzsanna erősen indulatba jött, és izgatottan mondta: „Amikor itthon volt, keményen megmondtam neki: Amit teszel, az erkölcstelen. Mi megöregszünk. Felneveltünk benneteket gyermekeket, és most cserbenhagytok minket. Tudja, mit mondott erre? Jött egyszer valaki és követni kívánta Mesteremet, de először el akarta temetni elhunyt apját. Jézus erre azt mondta neki: »Hagyd, hogy a halottak eltemessék halottaikat, te pedig jöjj és kövess engem.«⁷ Hát nem embertelenség ez? Hát már a szülők semmit sem számítanak? Mi szülők csak annyit érünk, mint az elhullott állatok, amelyeket el sem kell temetni? Ekkor Jézusnak egy másik mondatát említette,

amely éppen olyan elítélendő: »Aki hozzám jön és nem gyűlöli atyját, anyját, feleségét és gyermekeit, testvéreit és nővéreit, sőt önmagát is, nem lehet az én tanítványom.«⁸ Mi számít még valamit ebben az életben, ha már saját családtagjainkra sem hagyatkozhatunk? Hogy ezek a fiatalok cserbenhagynak minket, az nagyon szomorú, de hogy ezt ilyen mondásokkal indokolják, az egyenesen rettenetes.”

Megkérdeztem: „De hát ez a Jézus a ti falutokból származik. Mit szólnak a hozzátartozói az ilyen tanokhoz?”

Zsuzsanna nevetett: „Eszelősnek tartják! Egy alkalommal erőszakkal akarták hazavinni, de még a közelébe sem férkőzhettek, annyian hallgatták őt. Akkor üzentek neki: Anyád és fivéreid vannak itt, beszélni akarnak veled. Mit felelt erre? Kérdéssel válaszolt. Ki az én anyám és kik az én fivéreim? Ekkor hallgatóira mutatott és hozzáfűzte: Aki Isten akaratát teljesíti, az az én fivérem, nővérem és anyám.”⁹

Zsuzsanna zokogásba tört ki. Tholomeusz átölelte és gyöngéden a haját simogatta. Az ő szemei is megteltek könnyel.

Közben Timon és Malkus elkészültek és indulásra készítettek. Mivel napnyugta előtt Szeforiszban akartunk lenni, így elbúcsúztunk.

Ennek a Jézusnak a vonásai valóban visszataszítóak! Sokban az esszéusokra emlékeztet. Nála is, mint ott, valami titokzatos erő hat a fiatalokra, hogy gyökeresen szakítsanak a környezettel, és megvessék a gazdagságot. Itt is és ott is a nagy változásban való reménykedés él. Mégis nagyon különböztek egymástól. Jézus mögött nem állt jól szervezett közösség elrejtett kincsekkel! Nem ígért sem házat, sem biztonságot. Semmit sem ígért. Nem is vonult a pusztába, nyilvánosan járta az ország útjait. Állítólag leginkább a Genezáreti-tó környékén tartózkodott, leginkább Kafarnaum és Betsaida között. Búcsúzásnál Zsuzsanna megkért, üdvözljem Bertalant, ha egyszer találkozónék vele.

Hogy Jézus az állam részére veszélyt jelentene, azt nem tudtam megítélni, a názáreti családok részére minden bizonnyal veszélyt jelentett. Ősi prófétai jövendölés jutott eszembe a végső időkről: „A fiú megveti apját, a leány szembeszáll az anyjával, a meny az anyósával, és ellenségei az embernek azok, akik a saját házában laknak.”¹⁰ Vajon ezeknek a családmeghasonlásról mondott szavaknak éppen most kellene beteljesedniük?

Igen tisztelt Kratzinger Kolléga!

Újra csak alapvető történeti kétkedéssel fogadja azt a tételemet, hogy Jézust az alsóbb néposztályhoz sorolom. Túl keveset tudunk Jézusról ahhoz, hogy társadalmi osztályba tudjuk sorolni őt. Másképpen áll nála a helyzet, mint Pilátusnál. Nincsenek biblián kívüli forrásaink hozzá, csupán néhány megjegyzés néhány ókori írónál. Ezek viszont a legtöbb tudós szerint semmi olyat nem mondanak Jézusról, aminek jelentősége volna.

Valamennyien megegyezünk abban, hogy Josephus nagy fejezete Jézusról (ant 18, 63 k = XVIII, 3, 3) ókeresztény átdolgozás, sőt talán bővítés is. Josephus jelentését az Úr testvérének, Jakabnak Kr. u. 62-ben történt kivégzéséről viszont hitelesnek tartom. (ant 20, 197—203 = XX, 9, 1). Josephus itt így beszél róla: „Jézus, akit Krisztusnak neveznek”. Ugyancsak hiteles Tacitusnál az a hely, ahol arról szól, hogy Néro „Chrestos” követőit teszi felelőssé a Kr. u. 62-ben történt római tűzvészért. Tacitus a Christianus (keresztény) nevet a Krisztus névből származtatja, és hírt közöl arról is, hogy „Krisztust, Tibérius uralkodása idején Poncius Pilátus prokurátor rendelkezésére kivégezték.” (ann XV, 44, 3)

Ezekből a feljegyzésekből kivehetünk annyit, hogy Jézus szembeke-rült az uralkodó osztállyal. Római helytartó felelős a haláláért. Követőit később a zsidó arisztokrácia üldözte. Suetonius (Claudius 25) és a fiatalabb Plinius (ep. X, 96) említi Jézust, annak kapcsán, hogy követői összeütközésbe kerülnek a hatóságokkal.

Ezek a források tényleg nem mondanának semmi olyat, aminek jelentősége volna? Nemde tanúsítják, hogy Jézus nem tartozott a felső néposztályhoz, és hogy nem a „zsidók”, hanem egy római hivatalnok felelős a kivégzéséért. Másképpen festene a kereszténység története, ha mindennek mindig tudatában lettünk volna. Ez a kevés ókori forrás sokat mond Jézusról, de sokat mond el a történetkritikai biblia-magyarázókról, akik számára ezek a források olyan keveset jelentenek. Jézus társadalmi hovatartozásának kérdése az elbeszélés folyamán még fontos lesz. Vajon meg tudom-e győzni majd Önt a saját felfogásomról, ahogy a dolgokat látom?

Szívélyes üdvözléttel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. A zsidó háború idején a lázadók vezére, Gisala János nagy nyereséghez jutott, amikor tiszta olajat adott el a Szíriában lakó zsidók között. A nyolcszorosát kérte annak, amit ő fizetett érte. (Josephus bell 2, 591 k=II, 21, 2)

2. A zsidó rabszolgákat hét év leteltével váltságdíj fizetése nélkül fel kellett szabadítani, hacsak nem vállalták szabadon az állandó rabszolgaságot (Vö. MTörv 15, 12 kk). Csak zsidóknak lehetett őket eladni, hogy biztosítva legyen jogilag ez a kiváltságuk a szabadulásra. Pogány rabszolgák nem szabadulhattak, azért sokan áttértek a zsidó hitre, hogy élvezhessék a zsidó rabszolgaságnak ezt a kiváltságát. Általában azt mondhatjuk, hogy a zsidóság az ókori viszonyokhoz képest csodálatra méltó mértékben korlátozta a rabszolgaságot. Időben volt korlátozott, de hozzá még ez alatt az idő alatt is biztosítva volt számukra a nyugalmi nap, a szabbat.

3. Az elmondott történet Philótól származik. (De specialibus legibus III 159—162). Ez az elbeszélés Egyiptomra jellemző esetekre épül. Az eladósodott ember sorsa Palesztinában is reménytelen volt, ezt mutatja Mt 5, 25—26 és 18, 23—35. Az itt feltételezett adóssági bebörtönzés a zsidó jogban ismeretlen. Láthatólag a zsidóság idegen jogrendszerek befolyása alá került.

4. Ilyen eseményt feltételez a „gonosz intézőről” szóló példabeszéd (Mk 12, 1—9) A Kr. e. 3. sz. közepéről Zenótól származó, papiruszra írt levelek maradtak fenn, amelyek adósságok behajtására vonatkoznak. A megbízott adóbeszedőt elűzik a faluból. (vö. CPJ. I, Nr. 6, 129. old. és k.).

5. A munkanélküliséget, Mt 21, 1—16, mint szociális problémát tételezi fel.

6. Vö. Lk 6, 20—21. Az ezzel párhuzamos szöveg Mt 5, 3 az anyagilag elszegényedetteket nevezi „lelki szegényeknek”, ami kb. annyit jelent, mint „Isten előtt szegény”, ez egy új szövegezése a nyolc boldogságnak nem egészen felel meg azonban az eredeti szöveg szószerintiségének.

7. Mt 8, 21—22.

8. Lk 14, 26.

9. Mk 3, 21; 31—35. Hogy Jézus és családja között feszültség volt, az történetileg lehetséges. Később egyes családtagok is beletartoztak a keresztény közösségbe (pl. az Úr testvére, Jakab, vö. Gal 1, 19).

10. Lk 12, 53 feltételezi, hogy Mikeás próféta könyvének jóvendőlése teljesedik abban, amit Jézus hirdet.

AZ ARBELA-BARLANGOKBAN

Felhasználtam a legelső alkalmat, hogy üzleti utamat Szefforiszból Bethszaida Julia felé vegyem. Timonnal és Malkussal az Azohiszsíkságon át a Genezáreti-tó irányába mentünk. A visszaúton Johannát és Kuzát is szerettem volna meglátogatni.

Abban reménykedtem, hogy a tó északi partján Jézussal is találkozom, vagy legalábbis a nyomaira akadok, bár nem lelkesedtem túlságosan azért, hogy megismerjem. Valószínűleg idegenek lennénk egymásnak. Egészen különböző környezetből származunk. Én a modern Galilea egyik városából, ott is egy jómódú családból — ő pedig egy jelentéktelen falu szerény körülményei közül jön. Még most is fülembre csengenek kemény és kérlelhetetlen szavai, amelyeket Tholomeusz mondott el nekem:

„Könnyebb a tévének átmenni a tű fokán,
mint a gazdagnak az Isten országába jutni.”¹
„Senki két úrnak nem szolgálhat:
vagy gyűlöli az egyiket
s szereti a másikat,
vagy az egyikhez ragaszkodik
s a másikat megveti.
Nem szolgálhattok Istennek és a mammonnak.”²
„Jaj nektek gazdagok,
ti megkaptátok már jutalmatokat.”³

Nemde a falvak szegény lakóinak a gazdag városiak iránti megvetését érezhetjük ki ezekből a szavakból? Aki maga is gazdag volt, az egyes érzelmekkel fogadta az ilyen kiszólásokat. Jézus talán azok közé tartozik, akik a szegények ínségét arra akarja felhasználni, hogy nyugtalanúságot ébresszen? Akik gyűlöletet szítanak a gazdagokkal szemben? Akik valótlan reményeket ébresztenek: minden másképp

volna, ha elvennék a gazdagok vagyonát és az uralmon lévők hatalmát! Érthető, hogy nyomasztó körülmények közt élő fiatalok így aztán futnak utána.

Kocogtam hát gondolataimba mélyedve a Szeferiszból Bethszaida felé vivő úton. Ragyogó nap volt. A zöldellő táj napfényben ragyogott. A dombokon, mint festményeken a minták csillogtak a vetések párhuzamos csíkjai. Árnyékos foltokkal a gyümölcsfák tarkították a ragyogást. Galilea csodálatos ország, ahol bőven juthatna enni mindenkinek.⁴

Vajon nem az volna-e helyes, hogy ez az ország mindenkié legyen? Nemde itt valóban az a gondolat támadhatott bennünk, hogy az ínség és a nyomor nem tartozik a teremtéshez?

Teremtő Úristen,
milyen végtelenül nagy vagy:
szépség és fény övez,
tér és idő rejti titkaidat.
Rólad beszélnek a világ csodái,
Te rejtetel a szenvedés mögött.
Te szunnyadsz a kövekben,
és a virágokról Te álmodol.
Te szólsz az emberekhez,
Te irányítod az állatokat.
Nálad életté válik a fény,
esődtől növekszik a vetés.
Kenyérrel, borral táplálod az embert,
fehéret, feketét egyaránt,
mert Uram, a te kerted ez a föld,
de a miénk is, mert nekünk adod.⁵

Tényleg csodálatos nap volt, és az is maradt volna, ha nem riaszt fel gondolataimból váratlanul egy hangos kiáltás. Aztán minden ijesztő sebesen történt. Fegyveres horda támadt ránk, legalább tizenöt felfegyverzett férfi hármunk ellen. Helyzetünk reménytelen volt. Mielőtt ellenállásra gondolhattunk volna, már el is fogtak bennünket. Lerángattak a szamarainkról, megbilincseltek és elvezettek bennünket, bekötött szemmel keskeny ösvényen fel a hegyre.

Félelem szállt meg újra. Szívem úgy vert, mintha szét akart volna repedni. Kivert a hideg verejték. Izmaim meggémberedtek. Mit akarhatnak tőlünk ezek a gonosztevők? Közönséges rablók lennének? Ha igen, akkor miért nem vették el a pénzünket és hagytak volna futni bennünket? Rövid kiáltásokkal értekeztek egymással, amiből nem lehetett megállapítani elfogatásunknak sem értelmét, sem célját. Megpróbáltam szólni hozzájuk, de nem vettek róla tudomást.

Három órán át mentünk a hegyeken keresztül. Éreztem, hogy a hegytető felé közeledünk. Az út egyre kövesebb lett. Hirtelen megállást parancsoltak. Valaki azt mondta: „Keskeny lépcsőn és létrákon kell leereszkednetek. Vigyázat! Egy félrelépés az életetekbe kerülhet. Egy szakadék mentén kapaszkodunk lefelé.” Nem hagyták, hogy levegyük szemünkről a kötést. Nem láthattuk, hogy hová vezetnek. A lefelé vezető út részben sziklába volt vésve, részben mozgó létrákon vezetett. Lassan tapogatóztunk előre. Veszélyesebb helyeken a vezetőnk figyelmeztetett, hogy hová lépünk. Közben az járt az agyamban: Ha meg akarnának tőlem szabadulni, elég lenne egy lövés.

Végre újra szilárd talajt éreztünk a lábunk alatt. Le kellett hajolnunk, hogy egy szűk nyíláson keresztül másszunk. Aztán elválasztottak minket egymástól. Hallottam, amint Timon, Malkus és néhány kísérő más irányba távozik el. Engem addig forgattak ide-oda, amíg teljesen elvesztettem a tájékozódásomat. Aztán levették szememről a kötést. Sötét helyiségben voltam, amelyet gyöngén kis olajmécs világított meg. Sziklafalak vettek körül. Halk morajlás arra engedett következtetni, hogy valahol még más emberek is vannak. Aztán magamra hagytak, de a lábamat összekötötték.

Egyszerre az a gondolatom támadt: az Arbela-barlangok! Azok lehetnek itt. A harcos ellenállók mindig itt találtak búvóhelyet. Apám gyakran mesélt róla, hogy a nagy Heródes király hogyan küzdött ellenük. Hátborzongató elbeszélés volt. Még ma is fülembre cseng a hangja, ahogy mesélt.⁶

„Az Arbela-barlangok meredek hegylejtőkön fekszenek, közvetlenül sehonnan sem megközelíthetőek. Csak ferde, igen szűk bejáratuk van. A sziklatömb, amelyen a bejáratok találhatóak, mély, meredek, hasadozott szakadékbba torkollik. Heródes hosszú ideig töprengett a vidék megközelíthetatlensége miatt, végül is igen veszélyes ötlete támadt. Erős embereket, ládába zárva, eresszenek le kötélre a szakadékbba. Így sikerül megközelíteni a barlangokat.

A katonák tüzes csóvákat zúdítottak az ellenállókra és lemészárolták őket családjukkal együtt. Néhányukat Heródes életben akarta tartani, és azt üzenete nekik, hogy jöjjenek fel hozzá. Őnszántából senki sem adta meg magát. Sokan inkább a halált választották, mint a fogságot. Az ellenálló harcosok között volt egy öreg ember is hét fiával. Mivel kegyelmet kaptak, felesége és fiai arra kérték, engedje, hogy elhagyhassák a barlangot. Erre ő a következő módon ölte meg őket: A barlang szájához állt és egyenként kiszólitotta fiait. Amikor kiléptek a fiai a nyíláson, a mélységbe taszította őket. Heródes messziről látta ezt a borzalmat. Részvétellel nyújtotta felé a kezét és rá akarta beszélni az öreg embert, hogy kímélje meg fiait. Szavai nem találtak meghallgatásra. Ellenkezőleg, az öreg sértegette Heródest alacsony származása miatt. Fiai után megölte a feleségét is. A holttesteket a szakadékba hajította, aztán utánuk ugrott ő maga is.”

És most én ülök itt az Arbela-barlangban. Fanatikuskok kezébe estünk. Aki képes saját gyermekeit megölni, az meggyőződése érdekében képes bárkit meggyilkolni. Nemde jól illettek volna ennek a fanatikusk öreg embernek a szájába a jézusi szavak: „Aki nem gyűlöli apját, anyját, feleségét és saját gyermekeit, az nem lehet az én tanítványom?”

Talán ez a Jézus mégiscsak egy zelóta lenne? De mivel ő nem rejtőzött el barlangokba, hanem nyilvánosan tanított, azért lázító tevékenysége nem ütközött ki olyan világosan?

Lépteket hallottam. A halvány fényben egy bizonytalan alak árnyékát láttam a sziklafalon elsuhanni. Egy férfi jött felém. Kezében olajmécs volt, de fényét annyira eltakarta, hogy az arcát nem ismerhettem fel. Aztán magyarázkodásba kezdett.

„Fogságunkban maradsz, amíg családod váltságdíjat nem fizet érted. Átmotoztuk a csomagjaitokat. Gazdag emberek vagytok. Fél talentum ezüstöt fizessetek harminc napon belül, két rabszolgádat a megfelelő üzenettel hazaküldjük. Te pedig most megírod követelésseinkkel a levelet.”

Megpróbáltam ellenkezni! „Mi van, ha a családom nem fizet? Fél talentum ezüst nagyon sok pénz!” A másik nyugodtan válaszolt: „Az is drága lesz a családonak. Sok pénzbe kerül a temetés. Hulláról is gondoskodunk.”

„És ha nem írom meg a levelet?”

„Akkor három temetés lesz.”

„Valóban a pénz miatt akartok minket megölni?”

„Parancsom van, hogy semmiről se vitatkozzam veled. Írd meg a levelet. Csak rajtad múlik, hogy az ügy jól végződjék.”

A szavak korbácsütésként csattantak rajtam. Mászt nem tudtam tenni, csak jéghideg gyűlöletet érezni elhurcolóim iránt. Ettől a pillanattól megszűntek számomra emberek lenni. Ördögök, állatok lettek a szememben. Csak az öreg emberről és hét fiáról szóló történet tartotta bennem valamennyire az egyensúlyt. Volt idő, mikor én ezt az embert mint hőst csodáltam. Elhurcolóinkat ugyanaz a könyörtelen hősiesség jellemezné? Ez a gondolat felbátorított, hogy újabb beszélgetéssel próbálkozzam.

„Miért csináljátok mindezt?”

De a másik azonnal reám ripakodott: „Most egy szót se! Írjál!”

Némán leoldotta kezemről a bilincset. Papirusz lapot, tollat, tintát és egy kis írópultot tolt elé. Amíg az íráshoz készülődtem, azon töprengtem nagy erőfeszítéssel: Kérdezősködjek-e Barabás után? Tudtam azt, hogy a zelóták gyakran versengő csoportokra oszlanak. Hátha Barabás egy másik csoporthoz tartozik? Hátha el is hagyta már a zelótákat és árulónak tartják? Nem, nem teszem. Csöbörből vödörbe juthatok, ha ezt a csekély esélyemet időnek előtte eljátszom. Tehát megírtam a levelet:

András üdvözlí a szüleit! Remélem, jól vagytok. Sokat gondolok rátok. Sajnos ismét nagy bajba kerültem. Ma rablók fogtak el. Váltásdíjúl fél talentum ezüstöt kívánnak tőlem, amit 30 napon belül kell előteremteni. Mindhármunkat halállal fenyegettek, de bízzatok, mert ha a római börtönből kiszabadultam, ebből a fogásból is megszabadulok.

Üdvözlöm Bárukot! Timon és Malkus viszi nektek ezt a levelet.

Béke veletek!

Számítottam rá, hogy elküldés előtt elolvassák a levelet. Ha végül is megtudják, hogy nemrégén Pilátus tartóztatott le, akkor megértőbbek lesznek irántam. A papirusz lapot átnyújtottam a komoran ott ülő örömmek. Átvette a levelet anélkül, hogy belepillantott volna. Lehet, hogy nem is tudott olvasni! Csalódott voltam. Mielőtt elment, megbilincselte a kezemet. Aztán hallottam, amint léptei elhalkultak a folyosó útvesztőjében. Egyedül maradtam.

Eltöprengtem: ezek lennének azok a fiatalok, akik eltűntek a galileai falvakból? Olyan emberek lennének, mint Eleázár és Fülöp,

akik egyszer igazságtalanságot szenvedtek? Most azután ők is jogtalanságot visznek végbe annak fejében? Mi történhetett velük, amíg odáig jutottak, hogy ártatlan embereket hidegvérrel, felső parancsra halállal képesek fenyegetni, olyan nyugodt hangon, mintha a világ legtermészetesebb dolgáról volna szó.

Mikor pár nappal ezelőtt Tholomeusznál voltam, még megértést és rokonszenvet éreztem a zelóták iránt, mert aki a kilátástalan helyzet ellen fellázad, megérdemli elismerésünket. Most azonban azt éreztem, hogy ez a megértés és rokonszenv semmivé foszlik. Ha az ember megbilincselte kézzel és lábbal itt ül a barlangjukban és a bizonytalan jövőbe néz, akkor eloszlik minden csodálata az ellenállók hősiessége iránt. Megvetés ébredt bennem, ahogy Pilátust megvetettem. Csak az aggodás maradt meg. A kiszolgáltatottság érzése, hogy a hatalmaskodók szabadon dönthetnek élet és halál felett. Az elkeseredés függőségem szégyenletes kihasználása miatt. Nemde Pilátus is zsarolt és fenyegetett, csak kissé ügyesebben és finomabban? Nemde ugyanúgy kihasználta ő is a hatalmát? Mi hát tulajdonképpen a különbség?

Lehunytam a szememet. Galilea képe tárult fel előttem. A napfényben ragyogó dombok és völgyek, a napsugár, a tiszta levegő. Mennyi gyönyörűség ezen a tájon, de mennyi gyalázat is itt a nap alatt. Az emberek kizsákmányolják, kihasználják, zsarolják, fenyegetik egymást. A nap pedig felkel és lenyugszik mindezek felett, mintha nem érdekelné, hogy mi történik. Régi szavak jutottak eszembe:

„Láttam a sok elnyomást a nap alatt: az elnyomottak könnyeit, és hogy nincs, aki vigasztalná őket, elnyomóik részéről az erőszakot, és hogy nincs, aki vigasztalhatná őket. Ezért boldogabbnak mondom a holtakat, akik már rég meghaltak, mint az élőket, akik még élnek. De mindkettőnél jobban dicsérem azt, aki meg sem született, aki nem is látta a sok rosszat, ami végbemegy a nap alatt.”⁷

Lelki szemeimmel a napot láttam. Milyen szép lenne, ha újra láthatnám.

Nem tudom, mennyi ideig bámultam az olajmécс gyenge fényébe. A mécs tiruszi kerámia volt. Valószínűleg föníciai iparos munkája, amit galileai kereskedő hozott Palesztinába. Talán őt is megtámadták, kifosztották? Most meg itt ég az olajmécс az Arbela-barlangban, állandó kis fénye táplálja a reményemet.

Ismét léptek közeledtek. Megszabadítottak béklyóimtól, és egy terembe vezettek, ahol több férfi ült körbe, de az arcukat nem tudtam felismerni. A terem csak gyengén volt megvilágítva. Bírószági tárgyalás benyomását keltette a jelenet. Vajon majd kihallgatnak? Előttöm magasabb ülésen ott ült valaki, valószínűleg az elnök. Megszólított.

„János fia András, igaz az, hogy téged a rómaiak letartóztattak?”

Megkönnyebbültem, mert számításom beigazolódott. Elolvasták a levelemet és ráharaptak. Részletesen beszéltem a Pilátus elleni tüntetésről, és azzal fejeztem be, hogy ez a tüntetés tulajdonképpen nem a Pilátus-féle vízvezeték ügy miatt volt. Döntő szerepe volt annak a pénznek, amelyet a rómaiak adó címen igazságtalanul szipolyoztak ki az ország lakóiból. Most meg rátértek arra, hogy az egyetlen jogos adót — a templomadót is — meg akarják szerezni maguknak a rómaiak. Ez ellen védekeznünk kell.

Az elnök oda fordult az egyik jelenlévőhöz: „Te ott voltál azon a tüntetésen. Megerősítéd ezt a vallomást?”

A megszólított igennel válaszolt. Engem ugyan nem látott a tüntetők között, de hallotta, hogy két szeforiszi fiatalt jogtalanul letartóztattak, nem mintha vétkesek lettek volna, hanem mert Róma-elleneseknek ismerték őket.

Az elnök ismét átvette a szót:

„Mivel a rómaiak ellensége vagy, a váltságdíjat elengedjük, de be kell bizonyítanod, hogy a mi oldalunkon állsz. A rómaiak tőlünk, zsidóktól jogtalanul adót szednek. Ezért azt kívánjuk tőled és a családodtól, hogy évente azt az összeget, amit a rómaiaknak fizettek mint adót, nekünk is lefizessétek. Ellenszolgáltatásul üzleti karavánaitok és küldönceitek zavartalanul közlekedhetnek az országban. Ez a becsületes ajánlatunk.”

A valóságban zsarolás volt. De mitévő legyek? Ilyen megállapodásról sokat sugdosnak Galileában. Rablók és zelóták rendszeresen szednek vámot a kereskedőktől. Csak így lehetett a rablótámadások számát csökkenteni. Az ajánlat tehát „kereskedelmi gyakorlat” volt. Csak a megkívánt összeget tartottam arcátlanul magasnak. Alku-dozni kezdtem:

„A római hivatalnokok csak a zsidóktól és nem a pogányoktól szedik jogtalanul az adót. Szeforiszban vannak pogány rabszolgáink is, azokat nem számíthatjátok be.”

Óvatosságból arról nem szóltam, hogy Timon félpogány rabszolga. Azok közé tartozik, akiket mi „istenfélők”-nek nevezünk. Hisznek az egy istenben, megtartják a tízparancsolatot, eljárnak a zsinagógába az istentiszteletre, de nem hagyják magukat körülmetéltetni. Amíg Timon ezeknek az embereknek a kezében van, ez nem derülhet ki róla. Azt mondják, hogy a zelóták azokat az embereket, akiről úgy vélik, hogy a zsidó hiten vannak, döntés elé állítják. Körülmetélés vagy halál.

Nagy meglepetésemre a zelóták elfogadták az érvemet. Az egy pár pogány rabszolgát nem kell beszámítani. Folytattam az alkut.

„Mi Galileában nem közvetlenül fizetjük az adót a rómaiaknak, hanem Heródes Antipásznak, aki a pénz egy részét átadja a rómaiaknak. Bizonyos összeget itt is el kell engednetek, Heródes Antipász zsidó, és igazság szerint a mi fejedelmünk.”

„Heródes idumeus” hangzott a felelet. A heródiánusok úgy ragadták magukhoz a hatalmat.

Hosszú huzavona után még egy kis engedményt tettek, mikor megígértem, hogy néha-néha jelentést szolgáltatok nekik. Itt jól felhasználhatom annak az ellenőrzésnek a hírért, amelyre Ptolomaisz és Galilea határvidékén készülődnek. Észrevettem, hogy a kihallgatás folyamán egyre biztosabban érzem magam. Az üzletszerű fellépés mindig tekintélyt ad. A fondorlatos kereskedő kellemesebb üzlettárs, mint a fanatikus terrorista.

Végül az elnök meglegedetten ezt mondta: „Jó üzlet volt! Olyan üzlet, amely kölcsönös érdekünknek szolgál.”

Én még hozzáfűztem: „Annak a ténynek ellenére, hogy ti engem ebbe a barlangba hurcoltatok.”

Az elnök nevetett: „Hidd meg András, hosszú életem alatt rájöttem, hogy az emberek szabad akaratból csak nehezen szolgálják a hasznos célt. Néha segíteni kell nekik ebben.”

Ugyanezt mondta Pilátus is.

Kis szünet után, komolyan folytatta: „Még valamit. Ha az üzleti feltételeket nem teljesítitek, akkor elhíreszteljük Cézáréban és másfelé is, hogy a terroristákkal vannak gyanús kapcsolataitok. Ez pedig az üzleteknek éppen nem használna. Megértetted?” — Aztán újra nevetve mondta: „Most pedig lássunk hozzá az evéshez, iváshoz.”

Most már kedélyesebb lett a hangulat. Előhozták Timont és Malkust is. Sok olajmécs világította meg a helyiséget. Felismerhet-

tem az arcokat. A legtöbben velem egykorúak voltak, csak a vezér lehetett harminc év felett. És íme kit látok? Nem akartam hinni a szememnek. Barabást véltem felfedezni. Igen, ő az: Nagy hévvel akartam üdvözölni, de ő mereven elfordult tőlem. Talán tévedtem? Bizonytalanul vártam, amíg az idegent észrevétlenül szemügyre vehettem. Semmi kétség. Barabás volt. Megint hátat fordított nekem. Akkor derengeni kezdett bennem: Nem akarja, hogy tudjanak ismeretségünkről. Talán mégsem vészeltünk át minden veszélyt? Kissé megzavart a dolog. De nem akartam, hogy észrevegyék. Ezért közömbösen válaszoltam ártalmatlan kérdéseire:

„Hol születted?”

„Mi az apád foglalkozása?”

„Hány testvéred van?”

Most már biztos voltam, hogy azt a benyomást akarja kelteni, hogy idegen vagyok számára. Erre biztos megvannak az okai. Vettem a lapot. Amikor tekintetünk véletlenül találkozott, megéreztem barátságos tekintetéből, hogy biztosítani akar jóindulatról. Megnyugtató melegség járta át tagjaimat! Micsoda jótétemény felfedezni a barátot egy ilyen bandában. Már nem kell semmitől sem félnem.

Megegyeztünk, hogy az éjszakát még a barlangban töltjük. Reggel korán indulunk. Aztán lefeküdtünk. Timonnal és Malkussal együtt külön kuckót kaptam. A két fiú szabályos lélegzése megnyugtató.

Igen tisztelt Kratzinger Úr!

Zavarja Önt, hogy gazdag kereskedőt tettem meg elbeszélésem főszereplőjévé, ugyanakkor pedig Jézust az alsóbb népréteg szemszögéből akarom szemlélni.

Egyszerű az oka: Így tudjuk azonosítani magunkat Andrással, aki távol áll Jézus társadalmi osztályától. Nem áll töretlenül saját vallási hagyományai világában sem. Eddig még Jézussal közvetlenül nem is találkozott. Jézus nyomait kutatja — mint egy történész, aki az eseményeket a történelemkritikai kutató szemével figyeli.

Andrásnak a legkülönbébb hagyományok alapján kell képet alkotnia Jézusról. Különböző kijelentéseket kell összeegyeztetnie és kritikusan értékelnie. A történetírás nem abban áll, hogy (az ember) egyszerűen kijelenti, ez így és így volt, hanem: „Ilyen és ilyen források alapján — esetleges jobb belátás fenntartásával — az eseményekről a következő képet vázolhatjuk.”

András megkísérli, hogy a Jézussal kapcsolatos megújulási mozgalmat a történelemből hasonló párhuzamokkal világítsa meg, éppen úgy, mint ahogy ezt a történettudomány is teszi. Újra meg újra végiggondolja, hogy melyek a közös vonások Jézus, a zelóták és a korabeli Palesztina egyéb vallásos mozgalmai között.

Kiderít összefüggéseket, amelyek közvetlenül nem magától értetődőek, például a gazdasági nyomor, a vallási nyugtalanság és politikai ellenállás közötti összefüggést. Mint történész felfedi az adott feltételek és kölcsönhatások szövevényét.

A történeti tudat alapfogalmai a kritika, a párhuzamok és a kölcsönhatások felismerése. Hatékony tényezők ezek. András kutatásaiban is szerepelnek, de ettől ő még nem válik tudóssá. Ahhoz számot kellene adnia módszertani eljárásáról (ezt én teszem meg ezekben a levelekben), továbbá, ellenőrizhetővé kellene tennie véleményét nyilvánosan hozzáférhető források felsorolásával (amint ez a lábjegyzetekben történik).

Mindez együtt András személyében a történeti-kritikai kutatás bizonyos kalandos formáját testesíti meg.

Vonatkozik ez arra is, ahogyan kutatásainak tárgyához való közelítését vagy eltávolodását megválasztja.

A kellemetlen kutatási feladat életbe vágó vitakérdéssé válik nála. A kutató belekerül magába az ügybe, amelyet csak megvizsgálni kellene.

Az Ön által felvetett politikai kérdésről majd a legközelebb! A következő fejezet ehhez új szempontokat nyújt.

Szívélyes üdvözlettel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Mk 10, 25. A bibliai szó azt mondja, hogy a gazdagnak lehetetlen bejutni Isten országába.

2. Mt 6, 24.

3. Lk 6, 24. A háttérben az az elgondolás áll, hogy minden embernek kijár egy adag boldogság. A gazdagok már megkapták a részüket, így most a szegények vannak soron.

4. Vö. Galilea leírása Josephusnál: „Galilea egész területe termékeny és legelőkkben gazdag, azonkívül mindennemű fa is növekedik ott. Gazdagsága azt is serkenti, aki egyébként nem kedveli a földművelést. A lakosság azért az egész területet meg is műveli, semmi sem marad parlagon. De számos városa is van, falvai pedig a jó termőföld folytán jelentősen lakottak. A legkisebb falu is legalább 15 000 lakost számlál.” (bell 3, 42—43 = III 3, 2). A számadatok kissé eltúlzottak.

5. 104. zsoltár gondolatelemei nyomán.

6. Csaknem szó szerint utal Josephus bell I, 310—313 = I, 16, 4 szerint. Az Arbela-barlangok sokkal kisebbek, mint az itt feltételezettek. Mégis léteznek Júdea pusztaságában olyan barlangrendszerek, amelyeket az ellenállók rejtékhelyül használtak. Itt ezek leírását bizonyos fókig Galileába „helyeztük át”.

7. Préd 4, 1—3.

TERROR ÉS ELLENSÉGSZERETET

Lassan elaludtam. Nem tudom, álmodtam-e vagy csak képzelődtem. Zavaros összevisszaságban az előző nap képei jelentek meg előttem. Egyszerre csak a zelóták törvényszéke, majd Pilátus előtt álltam. Aztán Galilea napsütötte tájain jártam. Majd újra sötét lett, és nem tudtam, hogy a jeruzsálemi börtönben ülök-e vagy pedig az Arbela-barlangban vagyok. A sötétségből arcok bukkantak elő. Először a zelóta vezér vigyorgott rám, aztán Pilátus jelent meg. Ő is vigyorgott. Arcuk elváltozott. Újra a vadállat morgását hallottam. Óriási fogakat, mancsokat láttam, amelyek megsemmisítésemre törtek. Már éreztem, amint az arcomba kaptak.

Erre rémülten felriadtam. Valaki megérintett. Végigfutott rajtam a gondolat: Meg akarnak ölni, titokban, éjszaka. De egy ismerős hang suttogását hallottam: „Psz! Jöjj csöndben utánam!”

Barabás volt.

Óvatosan osontunk végig egy folyosón, amely a szabadba vezetett. Kint sziklákon kúsztunk tovább, míg egy kis mélyedésbe jutottunk.

„Itt biztonságban vagyunk” — suttogta Barabás. Éjjeli őrségen vagyok.

„Barabás” — és a nyakába borultam.

Egymás mellé ültünk és belebámultunk az éjszakába. Galilea felett a csillagos ég ragyogott. A hold halvány fénye ömlött el a sziklákon. A Genezáreti-tó sima tükre a hold képét tükrözte. Mi behúzódtunk az árnyékba. Senki sem vehetett bennünket észre. Barabás suttogva szólt:

„Ugye megérted, hogy miért tagadtalak meg téged ma. Nem szabad megtudniuk, hogy ismerjük egymást. Különben megkísérelték volna, hogy erőszakkal vagy zsarolással téged is erre az életmódra kényszerítsenek. Ha pedig megtagadtad volna, nem tudom, hogy mi történt volna.”

Hallgattam.

„Az én ötletem volt, hogy a váltságdíjat hosszú lejáratú szerződésre változtassuk.”

„Köszönöm! De mondd csak: Megöltek volna, ha mindenre nemet mondok?”

Barabás nem válaszolt. Újra kérdeztem: „Megöltek volna?”

Nagyot sóhajtott: „Nem tudom, hogy most mire gondolsz. Azt hiszed, hogy mind hidegvérű gyilkosok vagyunk? Bevallom, én öltem meg már embereket. Az első egy római katona volt, aki üldözött! Végeznem kellett vele, különben ő öl meg engem. A második egy gazdag földbirtokos volt, akit mi halálra ítéltünk. Öngyilkosságba kergetett egy családot. Az adósok börtöne helyett a halált választották.”

„De én senkit se fenyegettem, senkit sem üldöztem, vagy nyomtam el, és mégis fenyegettetek, hogy megöltök. No és miért? Kizárólag, mert gazdag családból származom. Ez az egyetlen vétkem!” — tiltakoztam.

Barabás számára tette a mutatóujját. Kézmozdulatával csendet intett. Óvatosnak kell lennünk. Kissé távolabb egy kő szabadult el és gurult zörögve a mélybe. Visszafojtottam a lélegzetemet, de aztán újra csend lett. Egyedül voltunk.

„Nem öltünk meg téged, mi csak a pénzed akartuk. Te ezt rablásnak nevezheted, de mi csak azt szerezzük vissza a gazdagoktól, amit ők a szegényektől vettek el, sokszor egyetlen törvény megszegése nélkül. Gondoskodunk arról, hogy a föld javai visszajussanak igazi tulajdonosaikhoz. Nézz csak végig ezeken a fickókon. A legtöbbet megfosztották házától, földjétől. Hozzánk azért jöttek, mert nem találtak más kiutat. Mi voltunk számukra az utolsó menekvés, az utolsó remény.”

„A te számodra más megoldás is volna. Szüleid elég jómódúak.”

„Én kivétel vagyok! Azért maradok itt, mert nagy feladat áll előttem. Az az elgondolásunk, hogy megbüntetjük a gazdagokat, az igazságtalan bírákat és hivatalnokokat. Tulajdonképpen ez az állam feladata volna. De az állam csődöt mondott. Törvényeivel — a szegények rovására — csak gyarapítja az igazságtalanságot. Helyébe nekünk kell beugranunk és igazságot szolgáltatnunk. Ha az emberek ráébrednek arra, hogy nem folytathatják gonoszágaikat büntetlenül, akkor a jövőben visszariadnak attól, hogy a szegényeket

kiszipolyozzák. Ezért kell itt maradnom. Ügyelek arra, hogy ezek az elkeseredett emberek ne csak fosztogassanak és gyilkoljanak, hanem egy eszme megvalósításáért küzdjenek.”

„Te igazságszolgáltatásnak nevezed, hogy ezt a két fiatal rabszolgát halállal fenyegetitek? Ugyan ki ellen vétett Timon vagy Malkus? Kit nyomtak el ezek?”

Barabás hallgatott, én pedig nem tágítottam:

„Olyan biztosak vagytok, hogy így a gonoszokat büntetitek? A gazdag földbirtokosok cselédséggel, rabszolgákkal, öregekkel és gyermekekkel laknak együtt házaikban. Ha éjszaka váratlanul rájuk gyújtjátok a házat, akkor ártatlanok életét kockáztatjátok — nemcsak a gazdagokét, az elnyomókét és vérszipolyozókét, hanem éppen az elnyomottakét, a kiszipolyozottakét, a kizsákmányoltakét! Ha megöltök egy gazdagot, akkor az őt kísérő rabszolgát is el kell fognotok és meg kell ölnötök. Ha elpusztítjátok a termését, akkor elpusztítjátok mindazoknak az élelmét, akik azon a birtokon dolgoznak és robotolnak. Borzasztónak találom én is, amit egyesek a mi sorainkból megengednek maguknak. De mi lesz azzal jobb, ha ti terrorral küzdötök ellenünk?”

Egy ideig ismét hallgattunk. Aztán Barabás azt mondta: „Nemrég meglépett közülünk valaki, aki éppúgy beszélt, mint te. Jó barátok voltunk.”

„Most mit csinál?”

„Egy különös prófétához szegődött, akit a Genezáreti-tónál ismert meg, mikor éppen nekünk fogott halat.”

„Mondd, nem Jézusnak hívják ezt a prófétát?”

„Ismered talán?”

„Még sohasem láttam, csak hallottam róla. Azt hittem, ő a zelóta. Amit a gazdagokról mond, az úgy hangzik, mintha te mondtad volna.”

„András, te tévedsz. Ez a Jézus eszelős! Még eddig sohasem találkoztam olyan emberrel, akinek ilyen bolond ötletei lettek volna.”

„De nem ugyanazt mondja ő is, mint ti? Egy nagy fordulat következik be. Isten már nem sokáig tűri ezt a sok igazságtalanságot. Végre eljön az ő országa.”

„De éppen itt a nagy különbség. Mi is azt akarjuk, hogy egyedül Isten uralkodjék és ne a rómaiak, akik elnyomnak bennünket. De mi

meg vagyunk győződve arról, hogy Isten csak azokat segíti, akik maguk veszik kezükbe a saját sorsukat.¹ Csak azokat segíti, akik készek erőszak, lázadás árán is szembeszállni az ellenséggel. De tudod-e, hogy mit mond ez a Jézus? Simon egyszer elmondta az egyik példabeszédét.

Isten országa olyan, mint az az ember, aki magot vet a földbe. Utána akár alszik, akár ébren van, éjjel vagy nappal, a mag kicsírázik és szárba szökik, maga sem tudja hogyan. A föld magától terem először szarát, aztán kalászt, majd telt szemet a kalászban. Mikor a termés beérik, rögtön fogják a sarlót, mert itt az aratás.²

Ilyen ártalmatlan módra képzeled el a dolgot. Isten országa magától jön el. Szelíden és csendesen, ahogyan a növény bújik elő a földből. Igen, néha olyan titokzatos szavakkal beszél Isten országáról, mintha már itt is lenne, bár mindenki láthatja, hogy országunk felett még mindig rómaiak uralkodnak! Látható, hogy még nem jött el Isten országa. Ez az ember eszelős. De Simon is!”

„Kicsoda?”

„Simon a barátom, aki elhagyott minket. Jézus követői között »Simon, a Zelóta« a neve.³ Simon egyszer megkérdezte Jézust, hogy védekeznünk kell-e az igazságtalanságok ellen. Tudod-e, mit felelt rá? Azt mondta:

Hallottátok a parancsot: Szemet szemért, fogat fogért. Én pedig azt mondom nektek: Ne álljatok ellen a gonosznak. Aki megüti a jobb orcádat, annak tartsd oda a másikat is. Aki perbe fog, hogy elvegye a ruhádat, annak add oda a köntösödöt is. S ha valaki egy mérföldnyire kényszerít, menj vele kétannyit!⁴

András, aki ilyeneket mond, az eszelős. Mi azt mondjuk: Aki megüti téged, annak vágj vissza! Ha valaki elveszi az ingedet, gyűjtsd rá a házat! Ha valaki megzsarol, rabold el a gyermekeit és zsarold meg őt! Csak így lehet az igazságtalanságnak korlátokat szabni.”

„De vajon a zelóta Simon helyesli-e Jézusnak ezeket a maradi nézeteit?”

„A maradi szó nagyon is enyhe kifejezés! Szükség esetén elképzelhető, hogy barátunk részéről inkább eltűrjük az igazságtalanságot, semmint hogy ártanánk neki. De az ellenséggel szemben...? A mi kötelességünk nemde az, hogy segítsük a barátainkat és ártsunk az ellenségeinknek? Amikor Simon erről kérdezte Jézust, ő így válaszolt:

Hallottátok a parancsot:
Szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet.
Én pedig azt mondom nektek:
Szeressétek ellenségeiteket
és imádkozzatok üldözőitekért.
Így lesztek fiai mennyei Atyátoknak,
aki felkelti napját jókra is, gonoszokra is,
esőt ad igazaknak is, a hamisaknak is.⁵

Hogyan engedhetünk meg magunknak ekkora nagylelkűséget az ellenséggel szemben? Ezt csak az teheti meg, aki olyan erős és független, hogy ellenségei nem férhetnek hozzá! Ilyesmit csak győzedelmes hadvezérek, királyok és császárok engedhetnek meg maguknak. Ez a Jézus viszont a mi elnyomott országunkat járva akarja a kis embereket olyan magatartásra tanítani, amit csak egy csekély felső réteg engedhet meg alkalmilag fényűzőként magának. Ez a tanítás csak bénítja azt, ami egyedül hozhatna változást: az elnyomottak összefogását kínzóikkal szemben és a gyűlöletüket a nagyok iránt.”

„Azt tanítja hát, hogy egyszerűen vessük alá magunkat a nagyoknak? Kemény szavak járnak közszájon tőle, amelyeket a gazdagok ellen mond.”

„Éppen erről van szó. A népnek a gazdagok iránti elégedetlenségét juttatja sokszor kifejezésre. Például ezt mondja:

Tudjátok, hogy akiket a világ urainak tartanak,
azok zsarnokoskodnak a népeken,
vezető embereik éreztetik felettük hatalmukat.
Köztetek ne így legyen.
Ha valaki közületek kitűnni akar, az legyen a ti szolgátok
és ha valaki közületek első akar lenni,
az legyen mindnyájatoknak szolgálója.⁶

A népek szívesen hallják ezt. Elhiszik, hogy erőszak nélkül is meg lehet szüntetni az elnyomást és kizsákmányolást. Tulajdonképpen miben is áll az elnyomás? Abban, hogy adót kell fizetniük, de nem tudják, honnan vegyék hozzá a pénzt. Így eladósodnak és elveszítik vagyonukat.⁷

Elnyomás — ez azt jelenti: Az uralmon lévők az ország javaiból annyit vesznek el, hogy a népnek állandóan attól kell rettegnie, hogy még a létminimumot is elveszíti. Ez az elnyomás pedig szükségszerűen megismétlődik, hogy fennmaradhasson. Az adónak és a szolgáltatási kötelezettségnek mindig olyan magasnak kell maradnia, hogy két rétegre hulljék szét a nép. Az egyik réteg érdekének megfelelően azon igyekszik, hogy a viszonyok állandósuljanak, a másik réteg pedig, a nagy tömeg a megélhetéséért aggódik. A létfenntartás gondja viszont elveszi a kedvét attól, hogy a viszonyok megváltoztatásáért nagy bevetéssel küzdjön. A szűkös megélhetési viszonyok a népnek azt sugallják, hogy szorgalommal és kis szerencsével az adott körülmények mellett is felküzdheti magát. Akinek ez nem sikerül, az nyilván maga a hibás, vagy nincs szerencséje. Az országban uralkodó elnyomatásnak ez a lényege. Így láthatod, hogy az adó kérdésének milyen döntő szerepe van.

Megkérdeztük Jézust, hogy mit akar tenni az elnyomatás ellen? Megkérdeztük: Szabad-e adót fizetni a császárnak vagy sem? Erre odahozatott egy dénárt, és azt kérdezte: Kinek a képét látjátok az érmén? Kinek a nevét mutatja a felirat? Amikor azt válaszoltuk, hogy a császáré, akkor azt mondta:

Adjátok meg a császárnak, ami a császáré,
és Istennek, ami az Istené.⁸

A fogható megoldás elől mindig kitér! A szelídek útját akarja járni!”

„Valóban olyan ártalmatlan nála az a kitétel, amikor azt mondja: Az uralkodók mindenütt elnyomják a népet, de nálatok ez másképp legyen? Sokan úgy látják, hogy az elnyomatás nélküli politika csak önáltatás. Jézus pedig azt mondja: Ha más népek és társadalmak elnyomatás nélkül nem tudnak kijönni, akkor ti legyetek mások. A ti feladatotok az, hogy az elnyomók és elnyomottak közötti megosztottságot feloldjátok a népnél.”

„Jézus foglalta szavakba azt, ami bennünket más népektől mindig megkülönböztetett. Szomszédaink mind államokat alapítottak, ahol a királyok és főembereik uralták az országot és a földet túró parasztok sorsa alig állt jobban, mint a vásáron eladott rabszolgáké. Mi kezdettől küzdöttünk az ellen, hogy ilyen viszonyok között éljünk, és küzdünk ellene továbbra is!”

„De nem Isten engedte-e meg, hogy más népek uralma alá jussunk? Hogyan lázadhatnánk hát ellene?”

„Isten megengedte, hogy Egyiptomban rabszolgaság legyen a sorsunk. Igazi akaratát azonban akkor nyilvánította ki, mikor a rabszolgaságból kiszabadított bennünket. Ideérkezve, ebben az országban 200 évig központi kormányzat nélkül szabad földművesként éltünk. Ellenségeinkkel szemben egymást támogattuk. Megmutattuk, hogy csekély irányítás mellett is létezhet, és élhet a nép.”

„De ezután nekünk is vállalnunk kellett, hogy uralkodónk lesz. Megéltük mi is, hogy uralkodó osztály kerekedett fölénk a királysággal.”

„Királyok nélkül más népek igáztak volna le bennünket. De kezdettől fogva küzdöttünk az ellen, hogy királyaink úgy uralkodjanak felettünk, mint a fáraók tették! A királyokkal együtt próféták léptek fel nálunk. Ők Isten nevében felemelték bíráló szavukat, ha a királyok túlságosan elhatalmasodtak. A királyok bukását a próféták mindig külső-belső hatalmi túlkapásaik büntetésének tulajdonították. Így Isten ismét tanújelét adta annak, hogy nem a hatalmasok pártján áll.”

„Igen, viszont utána a babiloniak, a perzsák és a görögök uralma alá kerültünk.”

„De amikor a babiloni fogságban voltunk, Isten új prófétákat küldött. Megígérte, hogy kivezet onnan is minket, mint egykor Egyiptomból. Kürosz perzsa királyt használta fel, hogy legyőzze Babilont, minket pedig szabadon elbocsásson.”

„De a perzsák továbbra is uralkodtak felettünk. Hát az Isten ezt akarta!”

„A perzsák engedték, hogy Isten parancsai szerint rendezzük be életünket. Amikor pedig elszegényedve, eladósodva, már-már abban a veszélyben forgott, hogy kettészakad, akkor a perzsa helytartó Nehemiás Isten nevében nagy reformot hajtott végre. Az adósságot mind elengedték. Minden zsidó felszabadult.”⁹

„A Nehemiás-féle reform nemde azt bizonyítja, hogy az erőszakon kívül más út is létezik?”

„Kedvező körülmények között igen. De kedvező körülmények csak ritkán adódnak. A görögök és szírek alatt igen megváltoztak a körülmények. A görög hódítók elcsodálkoztak rajta, hogy nálunk olyan sok szabad kisparaszt van.¹⁰ Hagyományainkat azonban nem tisztelték. Ők minden meghódított földet sajátjuknak tekintették, az ott élőket pedig tulajdonuknak tartották. Csak városaikban adták meg egy-egy kis csoport polgárnak a szabadságot. Országunkban is ilyen viszonyokat akartak bevezetni. Néhány gazdag zsidónak megengedték, hogy Jeruzsálemben szabad görög várost létesítsenek. A görög életmód átvételével vallásunkat is a görögök vallásával akarták eggyé olvasztani. Templomunkat Zeusz tiszteletére szentelték. Ez ellen vidéken lázadás tört ki. Az istenhittel együtt mindnyájunk szabadsága is kockán forgott. Sok kisparaszt szabadsága és életlehetősége.¹¹ Azóta tudjuk, hogy ha feladnánk Istenbe vetett hitünket, nem volna többé lehetőségünk, hogy szabadon éljünk a környező népek között, és megvédjük magunkat a szolgasortól. Csak vallási hagyományaink tisztelete tartja vissza mindmáig a rómaiakat attól, hogy megfosszanak minket minden szabadságunktól. Ezért védekezünk olyan fanatikusan hitünk mindenfajta megsértése ellen.”

„De vajon nem érkezett-e most is el egy olyan reformnak az ideje, mint Nehemiás idejében volt?”

„Ezt én csak vágyálomnak tartom! Erőszak nélkül ebben az országban semmi sem fog megváltozni! Magad is láthatod, hogy a rómaiak milyen céltudatosan igyekeznek országunkat a birodalomba bekebelezni. Először hagyták, hogy a mi uralkodóink kormányozzanak. Aztán fejedelmünket a herodiánusokkal váltották le, akik egész hatalmukat a rómaiaknak köszönhetik. Végül Júdeában és Szamariában ők maguk vették át az uralmat. Húsz éven át tiszteletben tartották vallási hagyományainkat. Most azonban megpróbálkoznak vele, hogy megkérdőjelezzék a templom kiváltságos helyzetét! Pogány érméket veretnek! Császárképeket hoznak Jeruzsálembe! Lassacskán mindent elegyengetnek, ami más népektől megkülönböztet bennünket. Nemsokára majd azt lehet mondani: Az uralkodók mindenütt elnyomják a népeket. Köztetek ez ne így legyen! Sőt inkább majd azt mondják: A rómaiak mint a nép jótévői

uralkodnak mindenütt! Így hát nálatok is! Akkor már nem nevezi majd senki sem az elnyomást elnyomásnak, a kizsákmányolást kizsákmányolásnak. Most hát ütött a fegyveres ellenállás órája! Ez az óra most nem Nehemiás órája! Ez az óra most nem a Názáreti Jézus órája!”

„De Jézus is azt akarja, hogy a dolgok megváltozzanak!”

„Éppen ez az! Reményt ébreszt az emberekben, hogy ellenállás és véröntés nélkül is jöhet létre változás! Ez rosszabb, mint ha valaki a teljes alkalmazkodást tartja helyesnek. Egyszerre akar változást és békét. Ez csak ábránd! Veszedelemes ábránd!”

„De ti is képzelődtök! Talán Simon is rájött arra, hogy a ti módszereitek sem hoz semmi jobbulást. Jézushoz csatlakozott, mert ezt találta egyetlen kivezető útnak, hogy ebből a barlangból kikerüljön?”

„Simon külön probléma. Ha iskolapéldának vennék az esetet, akkor sokan elhagynának bennünket. Egyesek azért azt ajánlották, hogy mint árulót öljük meg.”

„Az Isten szerelmére!”

„Én megakadályoztam.”

Barabás ezt csak halkán mondta. Rám azonban mély hatást gyakorolt. Hála és együttérzés áradt el a közöny éjszakájában. Úgy tűnt, hogy mireánk tekint minden, mintha a világmindenség érdeke volna, hogy megmentsünk egy életet. Nem azt várja-e minden, hogy én Barabást is kimentsem innen?

„Barabás kérlek, hagyj fel ezzel a barlangi élettel! Nem kell Simon életútját követned, más út is létezik!”

„Ez nem olyan egyszerű. Ha én lelépek innen, nincs többé senki, aki megakadályozza, hogy az úgynevezett árulókat megöljék! Más szóval: megpróbálnak elpusztítani engem. Még hozzá nem is kell, hogy ők maguk tegyék. Elég, ha feljelentést tesznek a hatóságoknál, hogy én öltem meg a római katonát és a nagybirtokosokat! Itt kell maradnom.”

Indulnunk kellett, hogy még napkelte előtt visszatérjünk. Mielőtt bemásztunk volna a barlangba, odasúgtam Barabásnak: „Akárhogy is legyen, mindenképpen segítségedre leszek. A diaszpórában eltűnhetsz. Számíthatsz rám. Mindenkor segítlek. Megígérem neked.”

Óvatosan visszakúsztunk. Senki sem vette észre. Lefeküdtem, de álmom nem jött a szememre. Álmatlanságomban összefüggéstelen,

zavaros képek kergették egymást, de lassan rendeződtek. Egyre világosabban láttam, milyen nehéz választás áll előttem.

En egyrészt a rómaiak érdekében jártam az országot. Irányukban bensőmben felmondtam minden jóhiszeműséget. Saját népem sorsát a rómaiak érdeke fölé akartam állítani. Másrészt itt olyan csoportra bukkantam, amelyik teljesen azonosította magát népem sorsával, akik viszont épp olyan gonoszul bántak velem, mint a rómaiak. Miben különbözött itt a helyzetem attól, amit Pilátusnál megéltem? Elnyomásért elnyomást, zsarolásért zsarolást láttam. Terrort és újra terrort. Fentről és alulról egyaránt.

Mindkét helyen találtam megértő embereket. Metilius sem volt embertelen. Ilyen római hivatalnokok nem tudnák-e békét teremteni? Nem tudnák-e ők is legfeljebb csak az elnyomást bölcsen átszervezni, hogy elkerülhető legyen a fölösleges szenvedés? Tehetnének-e többet a politika révén? Metilius csak kivétel lenne?

És Barabás. Ő is csak kivétel? Nem maradt-e egyedül elgondolásai-val? A lehető legkisebb mértékben akarta megtorolni az erőszakot és alkalmazni a gyilkos megfélemlítést — de nem tudott visszafordulni erről a borzalmas következményekkel járó útról.

Két tűzvonal között vezetett az utam. Se itt, se ott nem voltam otthon. Ekkor így szóltam Istenhez:¹²

Én Uram, Istenem,
hűséges hogy maradjak?
Utaim ferdén megcsúsznak
bármerre is lépjek.
Gondolkodjam úgy, mint a többiek,
Célhoz csak erőszak, elnyomás vihet?
Gazdagság, tekintély, hatalom az igazi érték?
Van-e értelme, hogy bűn nélkül éljek,
Farkasfalkával egyet ne értsek?
Ha velük üvöltök, áruló vagyok,
Uram, én inkább veled maradok!
Tanácsaiddal jó utat mutatsz,
És dicsőségedbe egykor befogadsz.

Ismét elődeinkre gondoltam. Ábrahámra, aki becsapta az egyiptomiakat, Jákobra, aki rászedte bátyját, Dávidra, aki az ország el-

lenségeinek szolgált. Nagyon görbe utakon jártak. Különböző frontok között tévelyegtek. Tévelygésem talán mégis jó célhoz vezetnek. Isten mindent jóra fordíthat.

Ezekkel a gondolatokkal rövid álomba merültem. De hamarosan felébresztettek. Még sötét volt. Két zelóta vezetett ki minket, Malkust, Timont meg engem bekötött szemmel a barlangból. Éjjel láttam a meredek sziklafalakat. Valóban nagyon veszélyes hely volt. Nyaktörő utakon és létrákon vezetett utunk a sziklák között. Boldog voltam, amikor a hegygerince értünk. Ott visszaadták szamarainkat. Észrevettem, hogy vezetőnk szándékosan összevissza vezetett a kacsaringós utakon, hogy elveszítsük a tájékozódást. Végre két óra múlva levehettük szemünkről a kötést.

Hegyoldal lankáján álltunk. Előttünk a Galileai-tó feküdt. A reggeli nap ragyogta be, amint éppen felkelt a Golán magaslat felett. Mindnyájan csodálkozva álltunk meg és gyönyörködtünk a víztükör színes játékában.

Végül az egyik zelóta hozzám fordult. „Mátyás vagyok, Matatiás fia. Tennél-e nekem egy szívességet?” A tó északi partjára mutatott. „Ott a párába burkolva van Kafarnaum. Ott laknak a szüleim és a testvéreim. Vidd el nekik ezt a levelet és ezt a pénzt. Támogatásom nélkül nem tudnának élni. Nem nézhettem a szegénységüket, azért mentem a zelótákhoz.”

Megígértem, hogy kérését teljesítem. Sokáig néztem abba az irányba, amerre mutatott. Ott fekszenek ezeknek az embereknek az otthonai valahol a hajnali párában. Ott robotoltak, szenvedtek, panaszkodtak és keseregtek. A felkelő nap pedig részvétlenül emelkedett onnan egyre feljebb, mintha semmi sem érdekelné — „a sok igazságtalanság, ami e nap alatt van.”¹³

Visszanéztem. Timon és Malkus búcsúzkodott a kísérőinktől. A hajnal pírja megváltoztatta mindnyájuk arcát. A zelóták is egész más embereknek tűntek. Timon és Malkus mellett egyszerre sokkal fiatalabbnak látszottak. Megkeményedett arcukon a gyermek lágy vonásait véltem felfedezni. Ott álltunk egymás mellett: a terroristák, az ártalmatlan emberek, meg én. Közönyösség volt-e csupán az emberi szenvedés iránt, hogy a Nap egyformán sütött ránk mindnyájunkra? Nemde inkább annak a kimondhatatlan jósnak kifejezője, amely nem tesz különbséget a banditák és miközöttünk?

Dicsértem Istent, aki naponta mindig újra felkelti napját jókra és gonoszokra, igazakra és hamisakra. A gondolat magával ragadott. Ha rómaiakra és zelótákra, szegényekre és gazdagokra, urakra és rabszolgákra egyformán süt a nap, akkor nem jogos-e, hogy én is eltekintsek a határoktól, amelyek elválasztják a rómaiakat és zsidókat, a hatóságokat és zelótákat, a szegényeket és gazdagokat egymástól? Ettől a gondolattól új bátorságot kaptam.

Igen tisztelt Kratzinger Úr!

Az utóbbi fejezetet kellemetlen érzésekkel olvasta. Kifogásolja, hogy Jézus tanítását „politizáló” szempontból állítom be. Jézus szavát, hogy az elsőik legyenek rabszolgái az összes többieknek, én nem a politikai hatalmi viszonyokra értem és vonatkoztatom. A közösségen belüli felebaráti kapcsolatokra gondolok. Felfogásom szerint Jézus ezekkel a szavakkal a „pogányok” közt dívó politikától zárkózik el. A „pogány” szó ellentéte „Izrael”. „Nálatok ne így legyen”, azt jelenti, hogy az izraeliták ne úgy éljenek, mint a többi népek. Szavait egyébként itt a tanítványokhoz intézi, akik egész Izraelt képviselik. Tizenkettes számuk Izrael 12 törzsét jelenti, ezek képviseletében választotta a „Tizenkettőt”.

A bibliamagyarázat alapvető problémájába ütközünk itt, Jézus nem akart keresztény közösséget alapítani. Izraelt akarta megújítani. Aki szavait kizárólag az egyházra vonatkoztatja, az felejtí és félreismeri, hogy ez a tanítás egykor az egész palesztinai zsidó társadalomnak szólt!

Jézus ennek a társadalomnak a csodálatos átalakulását várja. A szegények, a gyermekek, a szelídek és az idegenek jutnak érvényesülésre benne. Isten országa lesz és pedig nem tisztán csak „lelki nagyság”. Enni és inni lehet benne. Palesztinában fekszik. Az emberek minden irányból ide áramlanak. Új templom áll majd benne.

Jézus politikailag gyökeresen megváltozott körülményeket remél, de nem úgy, hogy ez politikai változások útján valósul meg. A cél „politikai”, megvalósítása viszont politika nélkül történik. Majd az Isten valósítja meg ezt a célt. Ez annyit jelent: Nem szabad erőszakkal más emberek ellenében véghezvinni ezt a célt. Az emberek mégsem lehetnek teljesen passzívak.

Gyakran kérdezem magamban: Miért hogy a történeti Jézus olyan keveset számít nagy teológusoknál? Ebben bizonyára az is szerepet játszik, hogy nagyon nehéz Jézusról történetileg elfogadható képet alkotni. Amikor a történeti Jézussal foglalkozunk, akkor azzal az igehirdetéssel találkozunk, amely kihatással akar lenni nemcsak az egyházra, hanem az egész társadalomra?

Erre a problémára talán egyszer még visszatérünk.

Szívélyes köszöntéssel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Josephus szerint (ant 18, 5 = XVIII, 1, 1) a zelóták ezt tanították, „Isten csak akkor hajlandó segíteni terveik megvalósítását (Rómától való felszabadulást), ha saját maguk is együtt működnek annak kivitelezésében, vagy még inkább, ha azok, akik érzületük szerint velük tartanak ebben a nagy ügyben, nem térnek ki a fáradság elől, amely együtt jár (a megvalósításával).

2. Mk 4, 26—29. Hasonlat a növekedő termésről.

3. Vö. Lk 6, 15 Máté Simont „Kananaiosz”-nak nevezi, a zsidó „kana” szóból, ami buzgót jelent. Ez megerősíti a Lukács által adott megjelölést, Simon, a „Zelóta”, a buzgó (vö. Mt 10, 4). Az újszövetségi „zelóta” szó használata egyébként azt mutatja, hogy a zelóták nem úgy alakultak ki, mint ellenálló csoport a zsidó háború folyamán, még ha Josephusnak ez is volt róluk a felfogása.

4. Mt 5, 38—41.

5. Mt 5, 43—45.

6. Mk 10, 42—43.

7. Josephusnál (ant 18, 274 = XVIII, 8, 4) világosan kikövetkeztethető az összefüggés az adóteher, az elszegényedés és a „rablóbandákhoz”, vagyis az ellenállókhoz való menekülés között. Mivel a hosszan tartó tüntetések hátráltatták a földművelést, féltő, „hogy a földművelés elhanyagolásának szükségszerű következménye a rablás lesz, mivel ezek (a tüntetésben részt vevő parasztok) nem tudják az adót megfizetni.”

8. Mk 12, 13, 17. A történetnek Márk evangéliumában található jelenlegi elbeszélésében a farizeusok és a heródiánusok vetik fel a kérdést. Lehetséges, hogy eredetileg azok az ellenállók voltak a beszélgető partnerek, akik Jézussal rokonszenveztek.

9. Neh 5.

10. Abderai Hekataiosz Nagy Sándor korában azt írja a zsidókról, hogy Mózes mindenkinek adott egy darab földet, a papok többet kaptak, hogy fokozottabb mértékben Isten szolgálatára szentelhessék magukat. A zsidóknak megtiltotta, hogy földjeiket eladják, nehogy így a gazdagok elnyomhassák a szegényeket (Diod. Siculus XL, 3, 7).

11. A Makkabeusok felkelésének történetét a Makkabeusok 1. és 2. könyve mondja el.

12. Gondolatok és fordítás a 73. zsolt. alapján.

13. Préd 4, 3.

ÖSSZETÜZÉS KAFARNAUMBAN

Kafarnaum a Bethszaida-Juliász felé vezető úton kb. 12 km távolságban feküdt Arbelától. Onnan 5 km járás után érhattuk el úti célunkat. Még napnyugta előtt akartuk elérni Bethszaidát, hogy a szombati nyugalmi napot ott töltsük.¹

Siettünk, hogy a megbízatást Kafarnaumban minél hamarabb elintézzük. Matatiás a tengerparton kis halászkunyhóban lakott. Az apja éppen halászni ment. Felesége, Hanna otthon volt, nem ment ki dolgozni a mezőre. Egyik lányuk, a kb. 12 éves Mirjam betegen, lázas szemekkel, sápadtan feküdt a kunyhó egyik sarkában. Az idősebb testvérek csendben jöttek-mentek a házban. Nyomott hangulat uralkodott, nem beszéltek. Ismertem ezt a hangulatot. Megüli ez a családot, ahol aggódva számolnak a halállal. Szólni róla egyikük sem mert, bár mindnyájan jól tudták. Alighogy beléptünk, ott éreztük a halál árnyékát a házban, egyben a menekülésbe vetett dacos reménykedést is.

Mindennek ellenére felderültek az arcok, amikor a levelet és a pénzt átnyújtottam. Nem sokat kellett magyarázgatnom.

„Az Arbeláról egy idegen küldi és üdvözlől benneteket.”

A család értette a dolgot. Szívélyesen fogadtak és hellyel kínáltak a szobában. Timon és Malkus ügyeltek odakint a szamarakra.

Mirjam nagy szemekkel kérdőn tekintett rám. Éreztem, hogy kérdezni akar, hát rámosolyogtam. Erre megszólalt. „Te vagy a Messiás?”

Ments Isten! — gondoltam. Ez beteg és lázálmában képzelődik. Barátságosan feleltem:

„András vagyok, szeforiszi kereskedő.”

„Nem tudod — kérdezte csodálódottan — mikor jön el a Messiás?”

A megszokott gyermeki választ adtam: „Az idők végezetén!”

„Nem, ő már itt van közöttünk!”

Kérdőn tekintettem Hannára. „Mirjam — magyarázta — arra a prófétára gondol, akit némelyek Messiásnak tartanak. Betegeket

gyógyít, gonosz szellemeket űz ki. A faluban sokan hisznek benne. Néhány fiatal követi is. Mirjam abban reménykedik, hogy eljön és meggyógyítja őt.”

„Te Jézusra gondolsz?”

Mirjam bólintott: „Láttad már őt?”

„Nem! válaszoltam. De nagyon szeretném látni. Mindenki róla beszél. Állítólag sokszor megfordul itt a környéken.”

„Nem marad sokáig egy helyen” — fűzte hozzá Hanna.

Mirjam halkan dűnnyögött. „Miért nincs itt? Miért nem gyógyít meg engem?”

Az anya leült Mirjam mellé a földre és gyengéden simogatta a haját. Jézus hirdette:

„Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak föltámadnak, a szegények pedig hallgatják az evangélium hirdetését. Boldog, aki nem botránkozik meg bennem.”²

„Ah bár csak jönne” suttogetta a leányka.

Hanna kendőbe csavarta és ölébe fogta a leányát. „Én nem tudom őt idehozni, hidd el, én nem tudom. De ha akarod, mesélhetek róla egy történetet.” Mirjam bólintott, és Hanna mesélt:³

„Volt egy asszony, aki tizenkét éve vérzésben szenvedett. Sok orvos részéről mindenfélét elviselt már és elköltötte mindenét, de semmi hasznát sem látta, sőt még rosszabbul lett. Amikor Jézusról hallott, keresztfurakodott a tömegben és hátulról megérintette ruháját. Azt gondolta magában: »Hacsak ruháját érintem is, meggyógyulok.« Azonnal meg is szűnt a vérzése és érezte testében, hogy kigyógyult a bajából. Jézus nyomban észrevette, hogy erő áradt ki belőle, ezért a tömeghez fordult, megkérdezte: »Ki érintette meg a ruhámat?« Tanítványai megjegyezték: »Látod, hogy szorongat a tömeg és te még azt kérdezed: Ki érintett engem?« De ő mégis körülnézett, hogy lássa ki volt az. Akkor az asszony félve-remegve előjött, mert tudta, hogy mi történt vele. Leborult előtte és őszintén bevallott mindent. »Leányom, mondta neki, hited meggyógyított. Menj békével és maradj egészséges!«

Mirjam sóvárogva hallgatta, mintha csak minden neki szólt volna. Aztán már nem tudta magát visszatartani és hangosan felkiáltott:

„Miért nem jön? Miért nem érinthetem őt úgy, mint az az asszony, hogy én is meggyógyuljak. Miért nem?” És keserves sírásra fakadt.

Ekkor egy ötletem támadt: odaléptem hozzá, kezemet a homlokára tettem és azt mondtam: „Mirjam, te olyan vagy, mint az az asszony az elbeszélésben. Te hiszel benne, hogy az érintés nyomán gyógyít. De vajon hallottad-e, hogy mit mondott a végén Jézus? Azt mondta: A hited szabadított meg téged. Nem azt mondta: Az érintés gyógyított meg téged!”

Belátom, az egész csak egy kétségbeesett ötlet volt. Nem voltam meggyőződve róla, hogy helyes, amit teszek. Valami kedveset akartam mondani a leánykának, aki félt a haláltól.

Mirjam hálás pillantást vetett rám. Megnyugodott. Kérte, meséljenek még más történetet. Hanna hozzáfogott. Elmondta az asszony esetét, aki arra kérte Jézust, gyógyítsa meg a leánykáját. Jézus pedig anélkül, hogy odament volna, a távolból gyógyította meg a gyermeket.⁴ Hanna még hozzáfűzte:

„Miért kellene feltétlenül a mi kis kunyhónkba jönnie? A távolból is meggyógyíthat téged!”

Mesélt aztán a vakokról, akik ismét láttak, a leprásokról, akik meggyógyultak, a bénákról, akik újra járni tudtak. Elbeszélései egyre csodálatosabbá és valószínűtlenebbé váltak. Mirjam pedig csak szívta magába a történeteket. Ezek mind az ő történetei voltak. Vak volt, és újra látott; béna volt, és újra tudott járni; beteg volt és meggyógyult. Minden szóból új reménységet merített.

En is megigézetten hallgattam, bár több mindent visszatetszőnek találtam a történetekben. Egyet s mást babonának és primitívnek tartottam bennük. De lassan engem is, mint Mirjamot magukkal ragadtak a történetek. Észrevettem: Ezeknek a szegény embereknek minden reménységük ezekben a történetekben bújik meg. Hallottam, ahogy kihangzik belőlük a szenvedéssel és halállal való szembeszlálásuk. Megéreztem: Ameddig csak mesélni fogják ezeket a történeteket, addig ezek az emberek nem nyugszanak bele, hogy éhezzenek és szomjazzanak, korcsok és bénák, betegek és tehetetlenek legyenek. Amíg csak övék ezek a történetek, addig reménység él bennük.

Azt kérdeztem magamban, hogy Hanna hallomásból tudja-e ezeket a történeteket Jézusról. Vagy pedig néhányat csak maga talált

ki, hogy Mirjamot vigasztalja? Azt hiszem, ha Hanna története kifogytak volna, én magam is odaülök és mondok hozzájuk néhányat magamtól. Tudom, elbeszélések pusztán nem gyógyítanak. De úgy éreztem, hogy nélkülük Mirjam nem gyógyulhatna meg.

Közben hazaérkezett az apa. Rossz hírekre volt felkészülve. Arca felderült, amikor Mirjamot nyugodtnak találta, fiától pedig levelet és pénzt kapott.

Közben tervet szövögettem, hogy tudnék Mirjamon segíteni. Tiberiásban ismertem egy orvost, a görög Hippokratészt. Tiberiás csónakkal 4 óra alatt elérhető. Ha Matatiás egyik idősebb fia Timonnal és Malkussal együtt még ma este átevez és a parton tölti az éjszakát, reggel elhozhatja Hippokratészt és visszaevez vele Kafarnaumba.

Matatiás ellenezte a tervemet: „Nincs nekünk annyi pénzünk, hogy orvost tudjunk fizetni. Az a kevés, amink van, kell az élethez meg az adóra.”

Megnyugtattam. A pénz az én dolgom. Azonnal megírtam a levelet és nagyon kértem, jöjjön és segítsen. Tiszteletdíját és költségét én fedezem. Ezenkívül Kuzának és Johannának is üzenetem, hogy a jövő héten meglátogatom őket.

Egy órával naplemente előtt voltunk. A fiatal emberek lementek a partra. A lenyugvó nap sugarai bearanyozták a tó felszínét. A csónak mint fekete csepp tűnt el rajta. Meggyújtottuk a szombati fényeket, áldást mondtunk és ettünk.

Kis idő múltán kopogtattak. Két férfi kereste Matatiást. Az idősebbnek Gamáliel, a fiatalabbnak Dániel volt a neve. Mindketten leültek.

Gamáliel szólalt meg: „Fiad néhány idegennel halászni ment. Nem tudod, hogy szombaton nem szabad dolgozni?”

Matatiás lecsendesítette: „Nem halászni mentek, hanem Mirjamnak orvosért Tiberiásba! Senki sem sértette meg a szombatot!”

Dániel szólt közbe: „Nem várhattatok volna, míg elmúlik a szombat?”

Közbeszóltam: „Én küldtem őket, Mirjamnak segítségre van szüksége. Ha betegről van szó, akkor a szombat törvényét nem kell figyelembe vennünk!”

„Nem igaz!” ellenkezett Dániel. „Csak abban az esetben, ha nincs más lehetőség.”

Bosszús lettem: Szeforiszban természetes volt, hogy szombaton is hívhattak orvost. Ezek a vidékiek nagyon szűkkeblűek! De lehet, hogy csak maguk igazolására mondták ezt, mivel az étkezésnél zavartak bennünket.

Gamáliel elgondolkozva szólt: „Vannak kivételek: Ha egy bárány szombaton a kútba esik, azt szabad kimenteni!”

Dániel ellenkezett! „Az én véleményem más. Ha Isten úgy akarja, hogy a bárány életben maradjon, akkor életben marad! Csak szombat elmúltával szabad vele törődni.”⁵

Gamáliel visszaszólt neki: „Hogy maradhatna életben? Feltétlenül megfullad. Avagy csodát követelsz az Istentől? Ti esszénusok a szigorúságokkal farizeusabbak vagytok a farizeusoknál. Mi a gyakorlati megoldások hívei vagyunk. A legtöbb írástudó az én véleményemen van, vagyis hogy az állatot szombaton is szabad menteni. Következtessünk a cselekményekből a nagyobbra, ez megoldja a kérdést. Ha szabad az állatot megmenteni, akkor mennyivel inkább megengedett egy beteg embert meggyógyítani!”

Mirjam végighallgatta ezt a vitát és közbekiáltotta: „Jézus szombaton is gyógyított betegeket! Meséld el csak mama, a történetet!”

Hanna láthatólag kínosan érezte magát, hogy a két látogató előtt Jézusról beszéljen. De melyik anya tagadta volna meg ilyen esetben gyermeke kérését? Hát mesélni kezdett:⁶

„Jézus szombaton betért a zsinagógába. Volt ott egy félkezére béna ember. Figyelték, vajon meggyógyítja-e szombaton, hogy vádaskodhassanak ellene. Ő megszólította a béna kezű embert: »Állj ide középre«. Aztán megkérdezte tőlük: »Szabad-e szombaton jót vagy rosszat tenni, életet menteni, vagy pusztulni hagyni?« Azok hallgattak. Ő szívük keménységén elszomorodva haragosan végignézett rajtuk, aztán így szólt az emberhez: »Nyújtsd ki a kezedet!« Az kinyújtotta és meggyógyult a keze.”

Mindnyájan odafigyeltek. Gamáliel barátságosan ennyit mondott: Mirjam, nemde ez más eset, mint mikor a bárány a kútba esik? A bárány, ha nem húzzák ki azonnal, bizony megfulladna. De nem várhatott volna az elhalt kezű ember még egy napig? Nem arról van

szó, hogy jót vagy rosszat tesszünk, gyógyítunk vagy pusztulni hagyunk. Arról van szó, hogy a jót ma vagy holnap tegyük.

Dániel közbevetette: „Látod, mi lesz belőle, ha engedményeket teszünk, amit mindjárt kihasználnak. Ez a Jézus pontosan tudja: Minden írástudó egy véleményen van vele, hogy szombaton is szabad a másikon segíteni. Ő ezt szélsőségesen így határozza meg: Mindenki maga dönti el, hogy mikor tartja be a szombatot és mikor nem, mikor köteles segíteni és mikor nem.”

Hanna türelmetlenül hallgatta: „Ezt a csűrést-csavarást én bizony nem értem. Világos, hogy szabad segíteni szombaton. A szombat van az emberért és nem az ember a szombatért.”

Gamáliel mentegetődzött: „Mit jelent az: segíteni? Azt mondhatná valaki: Én segíteni akarok a szomszédomnak az aratásnál, tehát megsérthetem a szombat törvényét. Nem. Fontos tehát az, hogy az egyes eseteket pontosan szabályozzuk.”

Igyekeztem a közvetítő szerepét játszani: „Legalább ebben az esetben szegezzük le: Orvost hívni szombaton is szabad. Nem követtünk el hibát, amikor elhívtuk Hippokratészt.”

Bár ne mondtam volna ezt! Dániel rámtámadt: „Hippokratészt, egy pogány orvost! Egy idegent! Nem akad Tibériásban zsidó orvos? Ez valóban több a soknál. Először megsérteni a szombatot, aztán a tisztaság törvénye ellen véteni. Nem tudod, hogy idegen és zsidó nem érinthetik egymást? Távol kell egymástól maradniok, mint a tiszta a tisztátalanról. Te zsidó leányt akarsz pogány orvossal kezelteni? Be akarod engedni ide a hajlékomba?” Makacsul válaszoltam: „Hippokratész Tibériásban zsidókat is gyógyít, akkor miért ne itt Kafarnaumban?”

Matatías tünetően hátrat fordított nekünk, hozott magának egy ülőkét, és Hanna mellé ült, aki a lázas gyermeket még mindig az ölében tartotta.

Gamáliel komoly hangon szólt: „Tibériásban sohase tartották olyan szigorúan a tisztasági törvényeket. Amikor Heródes Antipász a várost alapította, jól tudta, hogy ezzel a településsel vét a törvényeink ellen. Tibériást temető fölé építették.⁸ Törvényünk kimondja, hogy az ilyen telep tisztátalan. De ki törődik ma ezzel? Tibériás tehát tisztátalan város.”

Dániel megerősítette az állítást: „A hanyagság most tért hódít szerte a vidéken. A Jézus-követők figyelmen kívül hagyják a tiszta

és tisztátalan közti különbséget. Étkezés előtt még kezet sem mosnak.⁹ A mezőn útközben szombatot is tépdésik a kalászosokat.¹⁰ Az idegenektől nem tartják magukat távol. Sőt most már pogány orvosokat is hívnak zsidó házakba.”

Hangosan szóltam: „Nem vagyok Jézus-követő! Sohasem láttam Jézust. Függetlenül azonban attól, hogy Jézus vagy ti mit mondotok, én mindig hívnék pogány orvost! Na és mit mondott Jézus a tisztasági előírásokkal kapcsolatban?”

Gamáliel elmagyarázta: „Hallottam, amint vitázott erről. Minden okoskodásunkat ezzel az érveléssel intézi el:¹¹

»Nem az szennyezi be az embert, ami kívülről jut a szájba, hanem az szennyezi be, ami az emberből távozik.«”

Megkérdeztem: „Azt mondja ezzel, hogy nincs különbség tiszta és tisztátalan között?”

„Épp erről van szó! Ha igaza volna, akkor nincs többé tisztátalan étel, nincs tisztátalan ember és nincs tisztátalan hely. Minden tiszta volna. Lehetne bármit vásárolni a pogányoktól és eladni nekik bármit!”

Élesen figyeltem: „Lehetne pogányoktól olajat is vásárolni?”

Gamáliel bólintott: „Ezek szerint igen!”

Elgondolkoztam. Nem lesznek-e ennek következményei a mi olajkereskedésünkre? De Matatiás berobbant a vitába:

„Mit érdekel engem a tisztátalanról és tisztáról folytatott vitátok? Nem ti magatok sértitek meg a szombatot, amikor okoskodó vitáitokkal másokat háborgattok, ahelyett, hogy nekünk és beteg gyermekünknek békét hagynátok? Nem látjátok, milyen beteg? Nem látjátok, hogy nekünk egészen más gondjaink vannak? Azon vitákoztok, hogy kell-e segíteni vagy nem, szabad-e vagy nem szabad, ahelyett, hogy segítenétek! Legalább csendben lennétek! Jézus meg sok minden egyebet elmond rólatok:

»Jaj nektek, írástudók és farizeusok, ti képmutatók! Tisztára mossátok a pohár és a tál külsejét, de belül rablásvágygal és szennyyel vagytok tele. Te vak farizeus! Tisztítsd ki előbb a pohár és a tál belsejét, akkor majd külseje is tiszta lesz.

Jaj nektek, írástudók és farizeusok, ti képmutatók! Fehérre meszelt sírokhoz hasonlítotok, amelyek kívülről ékesnek

látszanak, de belül holtak csontjaival és mindenféle undoksággal vannak tele.«¹²

És igaza van!”

Kétségtelenül ez szabályos kiutasítás volt. A két írástudó indulni készült. Gamáliel még megjegyezte: „Matatiás, igazságtalan vagy. Gondban vagy a gyermek miatt, azért beszélsz így! Kívánom, hogy mielőbb meggyógyuljon.” Ezután sietve távoztak!

Szívesen utánuk mentem volna. Szerettem volna kiengesztelő szavakat mondani, de fontosabbnak találtam, hogy Mirjamot megnyugtassam. Melléje ültem és ártatlan történetekkel szórakoztattam. Nem csodákról beszéltem neki, hanem meséket, regéket mondtam el neki. Csakhamar elaludt. Mi is lefeküdtünk és elaludtunk.

Szombaton reggel elmentem az istentiszteletre. Az ünnepi csend elváltoztatta a falut, az emberek hatnapi munka után ünnepi tartással jöttek elő kunyhóikból. Mind egybegyűltek a zsinagógában. Gamáliel olvasott az írásból és magyarázatot fűzött hozzá.

Áldással kezdte:

Dicsérünk téged Urunk és Istenünk, világ királya. Te alkottad a fényt és teremtetted a sötétet. Békét adsz, és te teremtetted mindent. Világosságot adsz a földnek és minden lakójának. Jóságodban minden áldott napon megújítod a teremtés művét!¹³

Azután a Kivonulás könyvéből olvasott fel. A Sinai-hegyen Istentől adott kinyilatkoztatás története volt. Magyarázatát egy mondatban foglalta össze:

Enyém az egész föld, Ti pedig királyi papság és szent nép legyetek nekem!¹⁴

Gamáliel így beszélt:

„Hogyan szólhatott Isten papságról a pusztában? Hisz ott még nem volt templom, sem áldozat. De az egész világ Isten temploma. Azt mondja az Úr: »Enyém az egész föld.« Azért mindenütt úgy viselkedjünk, mintha mindig Isten templomában lennénk, ahol minden szent: a nap és a világosság, a nappal és az éjszaka, a hegyek és

a folyók, a tenger és a szárazföld, a növények és az állatok. Mindent féltő tisztelettel kell használnunk.

Talán erre azt mondjátok: A templomba csak a papok lépnek be! Csak tőlük kíván Isten külön tiszteletet a templom szentsége iránt! Isten azonban azt akarja, hogy mindnyájan az ő szent népe legyünk. Ne szakadjunk szét két táborra: papokra, akik különleges szentségben élnek, és a kívülállók táborára. Előtte mindnyájan egyenlőek vagyunk!

Egyesek talán azt gondolják magukban: Nem elég, ha a szombatot Istennek szenteljük? Igen, de ha az egész világ Isten temploma, akkor — ha nem is tudatosítjuk — minden pillanatban Isten színe előtt állunk. Szombaton azután kölcsönösen emlékeztetjük egymást Istenre, különben elfelejtenénk Őt! Ha pedig szigorú előírás szerint hetedik nap nem tartózkodnánk minden munkától, akkor sok egyebet fontosabbnak tartanánk, mint azt, hogy Istenre gondoljunk!”

Az istentisztelet után Gamáiel hozzám jött és Mirjam hogyléte után érdeklődött. Majd azt mondta:

„Tegnap nagyon szomorú voltam, hogy beszélgetésünk nem végződött békésen! Még ma meglátogatom Matatiást, hogy kibeszéljük magunkat.”

Megnyugtattam őt, hogy Matatiás igen jóindulatú ember. Mirjam pedig hamarosan elaludt és reggel már valamivel jobb színben volt. Én is szívesen folytattam volna tegnap a beszélgetést. Világos lett előttem, hogy az írástudók többre tartják mások megsegítését, mint a szombati előírásokat. De hát akkor miért kell olyan pontosan meghatározni, hogy mik a kivételek? Miért nem bízunk minden egyes ember lelkiismeretére, hogy eldöntse azt, hogy mi sérti meg és mi nem a szombati tilalmat. Gamáiel bólintott és azt mondta:

„Figyeld meg egyszer a többi népek életét, akik nem ismerik a szombatot. Ezek csak az isteneknek bemutatott áldozatok napjait ünneplik. Ilyen pedig ha összeszámoljuk, legfeljebb 20—30 nap van az esztendőben, ennél semmiképpen sem több. Az egyszerű emberek az évnek majd minden napján dolgoznak. Csak ritkán jutnak békés nyugalomhoz, amit a földbirtokosok és hatalmasok természetesnek tartanak. Mi zsidók egy évben 52-szer tartunk szombati munkaszünetet, mégpedig nemcsak az urak és gazdagok, hanem a kisemberek is, a cselédek és rabszolgák is. Az 52 szombatot még kiegészítik az ünnepek.

Így ősszel a nagy ünnepek: (Ros Hasana) az Újév, (Jom Kippur) a Kiengesztelődés Napja és a Szukkot, a Sátoros Ünnep. Ehhez jön

tavasszal és nyár elején a Pászká Ünnepe és a heti-ünnepe. Így mintegy 60 pihenőnapja van évente nálunk még a kisembereknek is! Nem csoda, hogy a többi népek rossz szemmel nézik ezt és azt mondják, hogy lusták vagyunk.”¹⁵

„Senki sem akarja tőlünk elvenni ezt a sok pihenőnapot! De minek akkor az a sok aprólékos szabály? És minek a felháborodás, ha nem tartanak minden szabályt?”

„Meggzűntetni senki sem akarja a szombatot. Sok gazdag viszont szeretné, ha rabszolgái, cselédjei, bérlői szombaton is dolgoznának! Akkor még több jövedelmük lenne! Hozzá még látják, hogy pogány versenytársaik, üzletfeleik kihasználják és szombaton is dolgoztatják a maguk embereit. Ők bizonyára nem akarják a szombatot meggzűntetni, de biztos, hogy szívesen kiűresítenék a lényegét. Ezer és ezer kivételt engednének meg maguknak! Ahol pénzre megy a dolog, ott egész pontos szabályokkal kell velük szemben fellépni, mert különben a gazdagság és a pénz felülkerekedik.”

„Attól tartasz, hogy a Jézushoz hasonló emberek a szombatot ilyen értelemben kiűresítik?”

„Szándékosan bizonytalannal nem. Éppen ellenkezőleg! A gazdagokat és hatalmasokat nemigen támogatja. De amit csinál, azt nem gondolja eléggé át. Iskolapéláda lehet belőle. Szokásba jöhet, hogy a szombati munkatiltalmat lazán kezelik. A többiek kihasználhatnák ezt saját felfogásuk igazolására.”

„Véleményed szerint tilos az, amit Jézus tesz?”

„Azt éppen nem mondhatjuk. Amit Jézus a szombatról vagy a tisztasági előírásokról tanít, azt közölünk is bárki elmondhatná. Felfogása minden bizonytalannal szélsőséges, de nálunk is sokan képviselnek szélsőséges nézeteket.”

„Akkor miért van mindig vita a tanítása körül?”

„Jézus nem gondol eléggé a következményekre. Nem látja, hogy a szombati előírás meglazítása később oda vezethet, hogy majd pogányok módjára élünk. És ez a megfontolatlanág nála elég gyakori. Például szóba áll kétes személyekkel: iszákosokkal, utcalányokkal, csalókkal. Ez nem tilos! Aki bűnösöket jó útra térít, az kiérdemli elismerésünket. Tudjuk, hogy Isten irgalmas a bűnösökhöz. Örülünk a rosszak megtérésének! Ő azonban velük étkezik, mielőtt megbizonyosodnék róla, hogy felhagytak addigi életmódjukkal. Nem tesz kikötéseket. Azt reméli, hogy ezek az emberek

maguktól megtérnek! Ezt nevezem én könnyelműségnek. Egyeseken úgy talán segít, de milyen hatással lesz ez a többiekre? Nemde majd azt mondják: Miért erőlködjek én, hogy jó legyek? Ha Jézusnak igaza van, akkor Isten már így is meg van velem elégedve.”

Gamáliel belelovalta magát a gondolataiba, egyre élénkebben beszélt.

„Igen” — mondta. „Ez a Jézus a tanítványom is lehetne! Hirdethetné minden elgondolását. De kényszeríteném, hogy gondolja végig, milyen következményei lehetnek tanításának népünk mindennapi életében. Még egy példát említek. Kafarnaumban egyszer egy pogány százados jött hozzá.¹⁶ Arra kérte, hogy gyógyítsa meg a szolgáját. Természetesen a pogányokon is segíteni kell. De miért éppen ezen? Mindenki tudja, hogy a pogány tisztetek többnyire homoszexuálisak. A szolgálók egyben a »barátaik« is. De Jézust az ilyesmi nem érdekli. Azt sem kérdezte, hogy miféle ember ez a szolga. Meggyógyította nem gondolva arra, hogy valaki egyszer csak azt veszi eszébe és az ő tanításával kapcsolatosan azt kezdi tanítani, hogy a homoszexualitás megengedett.”

„Biztos vagy abban, hogy a százados homoszexuális volt?”

„Természetesen nem. De mindenki gyanakodhatott rá. Jézus azonban mit sem törődve ezzel a gyanúval, foglalkozott vele! Itt több óvatosságot ajánlanék!”

„Jó, lehet, hogy ez elővigyázatlanság volt. De tilos volt-e, hogy meggyógyítsa?”

„Nem, azt nem mondhatnám. Isten azt akarja, hogy minden emberen segítsünk.”

„A vámosokon is és az utcalányokon is?”

„Igen, rajtuk is segíteni kell!”

„De akkor miért szóljuk meg Jézust azért, hogy velük étkezzik?”

„Ha ezt egy másvalaki tenné, nem szólnánk miatta. De ez a Jézus befolyásos ember. Tanító, közlünk való. Csak azért bírálhatjuk, mert hasonló hozzánk!”

„És mi megszólalni való van abban, ha zsidó tanítók vámosokkal beszélnek? Mi kereskedők gyakran vagyunk kapcsolatban velük.”

„Arra gondolj, hogy hat ez másokra! Nincs kifogásunk az egyes vámosok ellen. Éppen olyan emberek, mint a többiek. De országunkban a rómaiakat képviselik. Bevételek nagy részét idegenek kapják. Nem kelthetjük azt a benyomást, hogy zsidó tanítók

beletörődtek az idegenek uralmába. A rómaiak ne élvezzék részünkről a törvényesség mennyei dicsfényét!”

„Attól tartasz, hogy Jézus netalán megadná nekik ezt az elismerést?”

„Nem, de az őt követő tömeg félreértheti! Aki Isten akaratából tanítja a népet, az ne segítsen tüntetőleg az idegen katonákon. Az ne tárgyaljon nyilvánosan a vámosokkal! Jézus nem tudja, hogy mi forog kockán azzal, ha közelítünk a pogányokhoz, ha úgy viselkedünk, mint ők. Én csak Jézus elfogulatlanságát kifogásolom! Úgy tesz, mint aki két tűzvonallal áll.”

Villámcsapásként futott át rajtam: Két tűzvonallal állok én is. Gamáliel szemében én is rejtély lehetek! Vajon megértene valaha is Gamáliel engem? Önmagam után kérdezősködtem, amikor újabb kérdéseket tettem fel.

„Jézus mivel igazolja magatartását?”

„Jézus elveit — újból hangsúlyoznom kell — vallhatnák tulajdonképpen a farizeusok és írástudók is. Megszoktuk, hogy különböző nézeteket vitassunk meg. Jézus azonban nem követi a mi szokásos vitamódszereinket. Véleményét nem úgy nyilvánítja, mint egyet a sok más vélemény között. Nem sorakoztat fel érveket és ellenérveket. Úgy beszél, mintha maga az Isten szólna általa! A mi módszereinknek ez a semmibevevése, ez a visszataszító nála.”

Még sokáig beszélgettünk Jézusról. Észrevettem magamon, hogy alakja egyre jobban bűvkörébe von. A két tűzvonallal állok én is ideoda ingadoztam. Nemde én is olyan voltam, mint egy vámos, azzal a különbséggel, hogy én nem pénzt, hanem információt gyűjtöttem, hogy azt a rómaiaknak adjam tovább. Nem kellene vajon ennek a Jézusnak megértéssel lennie irántam?

Gamáliellel visszatértem Matatiás kunyhójába. Gamáliel gyümölcsöt hozott magával, hogy megajándékozza vele Mirjamot. „Szombaton legyen békesség közöttünk!” — mondotta. Mire Matatiás is így válaszolt: „Salom! Békesség veled!”

A tegnapi kitörés ezzel elsimult.

Hamarosan megérkeztek a fiúk is Tibériásból Hippokratésszel. Megvizsgálta Mirjamot. Véleménye szerint a „veszélyen túl van”. A kis kunyhóban újra derűssé vált a hangulat, mintha csak újból előlről kezdődne az élet.

Igen tisztelt Kratzinger Úr!

Örülök, hogy a farizeusok megítélésében egyezünk. Tudatában vagyok annak, hogy az ide vonatkozó kutatások még folyamatban vannak. Óvatosabbak lettünk abban, hogy a farizeusokra vonatkozó későbbi szövegeket a Kr. u. 70 előtti viszonyok szerint értékeljük.

A biblia értelmezésénél ettől függetlenül fennáll a kötelezettség, hogy egyet-mást helyesbítsünk és jóvátegyünk. A történettudomány legelemibb alapelveit sértettük meg, amikor a farizeusok elleni támadásokat túl gyakran úgy vettük, mintha az történelmileg készpénz módjára elfogadható lett volna. A qumráni tekercsek felfedezése hozta meg elsőnek a helyesbítéseket. A merev esszénusokhoz hasonlítva, a farizeusok a megegyezésre és mérsékletre beállított irányzatot képviselték. A Kr. u. 70-ben bekövetkezett katasztrófa után ezek a farizeusok szervezték újra a zsidóságot. A zsidóságról alkotott mai felfogás szükségszerűen megváltoztatta a farizeusok történeti megítélését is.

Az újkori teológia újra meg újra szembetalálta magát azzal a feladattal, hogy különbséget tegyen a keresztény vallásban az idejétmúlt és az érvényesen fennálló nézetek között. Mi sem volt egyszerűbb, mint a farizeus jellegzetességét viselő zsidóságot tegyük felelőssé mindazért, amitől szabadulni akartunk: Így mindaz, ami zsidó örökség a kereszténységben, elavultnak számított. A „Törvénytől” való függésnek a feloldását úgy értelmezhattük, mint ami elővételezése volt annak, hogy a modern kor embere függetleníttette magát minden tekintélytől.

Sok jól képzett teológiai tanár úgy alakította ki a maga modern felfogását, hogy eltávolodott a zsidóságtól. Ezzel visszhangra talált a kispolgárságnál, akik egészen más okokból tápláltak ellen-szenve: a zsidósággal szemben. A kispolgár a modern fejlődés következtében gazdaságilag érezte magát veszélyeztetve, ezért hát a zsidóságot tette felelőssé mindazért, ami felpanaszolható volt, mint a szabadelvűség, a tőke uralma, a népuralom, a vallás hanyatlása és egyebek.

Sajátos együttműködés alakult ki közöttük: a szabadelvű teológusok modernnek akartak lenni, az elbizonytalanodott kispolgárok pedig visszariadtak az újabb korba vezető út láttára. Miközben

támadták az Újszövetség nevében a farizeusokat (és egyáltalán a zsidókat), mindketten megtalálták igényeik beteljesülését.

Talán megérti, miért örvendezek azon, hogy Ön síkraszáll a farizeusi zsidóságról alkotott képünk felülvizsgálásában.

Sztivélyes üdvözléssel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Az akkori időszámítás szerint a nap véget ért a napnyugtával, és a következő reggel kezdődött.

2. Mt 11, 5—6.

3. Mk 5, 25—34.

4. Mk 7, 24—30.

5. Az esszéusok a gyakorlatban is ezt a szigorú „Damaszkuszi írásban” közölt (rövidítve: CD) szabályt követték. Szombaton az állat ellésénél tilos segíteni. Ha a kútba vagy a gödörbe esik, szombaton nem szabad kihúzni (CD XI, 13 k). Ez az emberre is vonatkozik. Ha élő ember gödörbe esik, létrával, kötéllal vagy más tárggyal nem húzható ki szombaton (CD 16 k). Kr. u. 1. sz-tól megengedett.

6. Mk 3, 1—5.

7. Mk 2, 27.

8. Tibériás temetőre építtetését vö. Josephus ant 18. 38 = XVIII, 2, 3.

9. Vö. Mk 7, 1 kk.

10. Mk 2, 23—28.

11. Mk 7, 15.

12. Mt 23, 25—27.

13. A reggeli bibliaolvasás előtt mondott áldás. Idézi R. Rendtorff (kiadó) nyomán, Arbeitsbuch Christen und Juden, Gütersloh 1979, 154. A héber és német szöveg megtalálható S. Bamberger könyvében: Sidur Sefat Emet, Basel 1972, 33 k.

14. Kiv 19, 5 k.

15. A zsidók szombatját lustaságnak tünteti fel Tacitus (his V, 5) és Juvenalis (sat XIV, 105 k).

16. Vö. Mt 8, 5—13.

EMBEREK AZ ORSZÁGHATÁRON

Kétnapi késedelemmel indultunk tovább Kafarnaumból Bethszaidába. Bethszaida kis zsidó városka túl az országhatáron a Galileai-tó északi partján. Heródes Fülöp területéhez tartozik. A zsidó falucskát Fülöp nem sokkal előbb kis görög várossá akarta átépíttetni. Az új alapítást Augustus császár leányának tiszteletére Bethszaida-Juliásznak nevezték el. Alapjában véve azonban a helység még most is csak egy nagyobb falu.¹

Hogy Bethszaidába jussunk, át kellett mennünk a vámon. A vámost jól ismertük, mint életvidám embert, aki a szokásos alkudozások után, átvéve a kiszabott vámdíjat és a csúszópénzt, szívesen megivott velünk egy pohár bort.

Most azonban meglepődtünk. Lévi vámos helyett egy ismeretlen idegen lépett oda hozzánk. Bemutatkozott.

„Kosztabár vagyok, az átkelőhelyen a vám új bérlője.² Miféle árut hoztok?”

De hamar a tárgyra tér — gondoltam magamban, majd én is rákérdeztem: „Hová lett Lévi?”

„Lévi már nem vámos. Ezentúl velem lesz dolgotok.”

„Valami baj történt vele?”

Kosztabár megrántotta a vállát. „Azt éppen nem mondhatom. Nem akart tovább vámos lenni. Egyszerűen eltűnt.”

Ismét valaki, aki hirtelen eltűnt. Tovább piszkálódtam:

„A rablók közé ment?”

„Nem tudom. Nem hallottam róla semmit. Most én bérlöm a vámot. Ismétlem: Van-e valami elvámolnivalótok?”

Mindent megmutattunk, ami nálunk volt. Kosztabár azt kérdezte: „Ez az egész?”

Valóban kevés árunk volt. Kereskedőnél, mint én vagyok, bizony édeskevés. Magyarázkodni kezdtem.

„Galileában váratlan vevőre találtunk, árunk egy részét eladtuk. Ez már csak a maradék.”

Vásárlóink a zelóták voltak, akik az áru nagy részét évi járadék fejében foglalták le. Kosztabár tovább bizalmatlankodott.

„És a maradékot hová rejtettétek el?”

Vigyorgtam. Most jön az a fogás, amivel a vámosokat le lehet kenyerezni:

„Talán elfelejtettem valamit?”

Kosztabár átkutatta a csomagjainkat. És mit talált? Közepes nagyságú borostömlőt húzott ki a holmi közül.

„Ez mi?”

„Ezt nem szántuk eladásra.”

„Nem baj, azért ezt is elvámoljuk!”

„De én nem fizetek.”

„De bizony fizetsz, különben elkobozom.”

„Csak az országba behozott árukért kell fizetni, tehát nem fizetek.”

„Itt akarod a földre kiönteni ezt a bort?”

„Nem a földre!”

Kosztabár értetlenül nézett rám, én meg nevetve mondtam:

„Ez a bor arra van, hogy vámmentesen együtt megigyük. Kenyér és gyümölcs is van hozzá.”

Kosztabár a fejét csóválta.

„Igen ám, de a vámház nem borozó.”

Ellenkeztem. „Egy pohár bor még nem kocsházás.”

„Igen, de így kezdődik.”

„Micsoda?”

„Az a sok rendetlenség, amit itt találtam.”

Értetlenkedve ráztam a fejemet. „Te vagy az első olyan vámos, aki azt magyarázza nekem, hogy egy korty rendetlenséget hoz a vámházba. Az elődöd egész más volt.”

„Éppen ezért!”

Kosztabár merev maradt. Észrevettem, hogy jobb lesz az elődjének a nevét nem emlegetni. Itt valami történhetett. Akárhogy is legyen, ezt a vámost nem tudtam rávenni az ivásra. Kosztabár hajlíthatatlan maradt és nem ivott. Éppen úgy tudta, mint én, hogy az ittas vámostal könnyebb elbánni, mint a józan emberrel. Ezek után újra rátértünk az üzletre. Kosztabár tíz százalék vámot követelt.

Tiltakoztam. „Eddig itt mindig csak hat százalékot kértek.”

„Éppen ezért.”

„Nem értem.”

„Mit gondolsz, miért adta fel elődöm a foglalkozását? Mert abból a rongyos hat százalékból nem lehet megélni. Hat százalék az semmi.”

„De szabott vámtarifa van.”

„Na és?”

„A díjszabás hat százaléka. Ebből megélhetne egy vámos, ha nem csempésznének állandóan.”

„Számolok azzal, hogy jövedelmemből csempészés következtében négy százalék elesik. Mi mást tehetek hát, mint hogy a négy százalékot hozzászámítom a díjszabáshoz. Ezzel kárpótolom az eleső jövedelmemet.”

„Ez igazságtalanság azokkal szemben, akik árujukat becsületesen elvámoltatják!”

„Az igazságtalanság az, hogy először is a vámbérelőket becsapják, azután pedig még szemrehányással illetik, mert éberek és veszteségüket a vámösszegnél hozzászámítják.”

Alkudozni kezdtem: „Nem lenne-e elég két százalék felvám olyan tisztességes kereskedőtől, mint például én vagyok? Utána pedig egy pohár bor Kosztabár vámosnak vigasztalásul azért, amivel a többiek megkárosítják.”

Úgy látszott, Kosztabárral lehet beszélni. Megegyeztünk. Megkööttük az üzletet, aztán letelepedtünk az árnyékba a vámház előtt. Kenyeret és gyümölcsöt ettünk és ittunk rá a Kosztabár által felfedezett borból. Amint ott üldögéltünk, egyszer csak egy különös menetet láttam közeledni a vámépület felé. Már messziről látszott, hogy vezetőjük egy nem egészen normális legény, hanem az elmebaj határán mozog. Mögötte mankóval egy fogatlan öreg sántikált, utána pedig rongyokba öltözött ember tapogatódzott az úton. Nyilvánvalóan egy vak. Hármukat még néhány rongyos koldusgyerek vette körül.

„Az Isten szerelmére — sóhajtott Kosztabár —, már megint itt vannak. Így van ez, ha bort iszunk a vámház előtt.”

„Hogyhogy? Én már máskor is ittam bort a vámháznál?”

„Velünk akarnak enni és inni” — mondta Kosztabár kétségbeesetten. „Mindig akkor jönnek, ha azt sejtik, hogy van itt valaki. Olyanok, mint a kullancsok, nem lehet lerázni őket.”

„Mióta járnak ide?”

„Mióta itt vagyok, pontosabban, mióta Lévi új szokásokat vezetett be.”

Közben már hangokat hallottunk, ahogy közelebb ért a csoport. Az egyik felénk kiáltozott:

„Itt van-e megint Jézus?”

„Mi köze ezeknek Jézushoz?” — kérdeztem Kosztabárt.

„Elődöm, Lévi Jézus-rajongó volt. Megismerkedett vele, mert Jézus gyakran megfordult itt, rendszeresen átjár a határon. Állandóan változtatja a tartózkodási helyét odaát.”

„Ugyan miért?”

„Valószínűleg nem érzi magát biztonságban Galileában. Lehet, hogy Antipász üldözi. Azért tűnik el újra és újra a határon túlra. Gyakran átmegy Heródes Fülöp területére. Vagy itt jön el, vagy csónakkal kel át a tavon, leginkább, hogy ne vegye észre senki. Olykor a határmenti városok területére húzódik vissza, Szidon vagy Tirusz, Hipposz és Gadara környékére. Nem magukba a városokba, hanem vidékükre. Oda, ahol sok zsidó lakik.”

„Én Szeferiszből jövök, de nálunk senki sem emlékszik arra, hogy Jézus valaha is Szeferiszban lett volna, annak ellenére, hogy a közeli kis faluból, Názáretből származik.”

„Ez teljesen rá vall. Kerüli a városokat és a falvakban a kis emberek között mozog.”³

„De mi köze neki ennek ehhez a fura embercsoporthoz?” És rájuk mutattam, ahogy a vámházhoz közeledtek.

„Lévi, amint már mondtam, megismerkedett Jézussal. Tanítása nagy hatást gyakorolt rá, befolyására az egész magatartása teljesen megváltozott. Hozzáfogott, hogy rendszeresen megvendégelje a szegényeket. Ennek híre kerekedett, és mindenfelől tódultak hozzá. De ez még csak a kezdet volt. Amikor Jézus egyszer erre járt, elhatározta, hogy csatlakozik hozzá. Előbb azonban még nagy búcsúlakomát rendezett.⁴ Emlékezetes eset lehetett, mert a szegények még ma is rajongva emlegetik. Itt a környéken pedig Jézusról azóta is így beszélnek: a falánk és borissza ember, a bűnösök és vámosok barátja.⁵ Valójában pedig az egész egy félkegyelmű társaság. A három emberi roncs is, akiket jönni látsz, ott volt a lakomán. Ez volt életük nagy eseménye. Most arra várnak, hogy Jézus újra jön. Tudják, hogy többször itt kel át az országhatáron.

Minden alkalommal azt remélik, hogy megint díszlakoma lesz itt a vámháznál. Újra és újra azt kérdezik tőlem, hogy mikor adok én is ilyen lakomát? Mintha én is Lévi lennék.”

Ezalatt a csoport egész közel jött hozzánk. Jól lehetett hallani őket. Azt kiáltották felém:

„Te vagy Jézus?”

„Én nem vagyok Jézus” — válaszoltam.

„Adsz-e nekünk enni vagy innivalót?”

„Újra mondom, nem vagyok Jézus.”

„Mindenki Jézus, aki enni és inni ad nekünk.”

Láttam, hogy nem lehet velük normálisan beszélni. Körbeálltak bennünket és várakozva bámultak, amint ettünk. A kis rongyosok ott ugráltak és játszottak körülöttünk. Odaszóltam nekik: „Nem hagynátok békét nekünk?”

De a gyerekek viháncolva kiabáltak:

„Hoztatok nekünk valamit?”

Kosztabár odasúgta nekem: „Az Istenért, nehogy adjál nekik valamit. Különben mindig újra jönnek. Persze neked ez mindegy, mert te tovább még, de nekem itt maradnak a nyakamon, és nem tudok megszabadulni tőlük.”

„Menjünk be a vámházba” — ajánlottam. Akkor talán továbbmennek. Úgy tettünk, mintha befejeztük volna az evést és behúzódtunk a kunyhó belsejébe. Timon és Malkus kint maradt, vigyázott a szamarakra és az árura. Leültünk a gyékényre. Kellemes hűvös volt odabent. Kosztabár azt mondta:

„Ne higgyétek, hogy ezek az emberek éheznek. Bethszaidában pénztár van a szegények számára.⁶ Én is oda fizetem a részemet, egy közvetítő útján. Abból látjuk el ezeket a szegényeket. De ők arról álmodoznak, hogy Jézus újra erre jár és nagy lakomát rendez nekik. Csaknem minden héten itt vannak és ostromolnak engem.”

Újra elkezdtünk enni és inni. Kényelmetlenül éreztem magam, de Kosztabárral jó viszonyt kellett teremtenem, hisz bizonyára nem ez lesz az utolsó eset, amikor árut vámolttatok el nála. Ezt fontolgattam, amikor újra megzavartak. A fogatlan öreg bekandikált az ablakon és rikácsoló hangon mondta:

„Amikor ebédet vagy vacsorát adsz,
ne barátaidat, testvéreidet,
rokonaidat vagy a jómódú szomszédaidat hívd meg,
hogy azok is meghívjanak és viszonzják neked.
Ha vendégséget rendezel, hívd meg a szegényeket,
a bénákat, sántákat, vakokat,
és boldog leszel, mert nem tudják viszonzni neked.
De az igazak feltámadásakor megkapod jutalmadat.”⁷

Miután krákogva bemondta ezt az üzenetet a kis helyiségbe, visszahúzta a fejét, és Kosztabár megfagyarázta: „A mondás Jézustól származik, és ezek az emberek minduntalan elmondják nekem. Figyelj csak, mindjárt következik a folytatás!”

Valóban, kórusban kezdték szavalni, mintha csak ütemes jelszót kiáltoznának valami tüntetésnél:

„Jöjjetek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok
és terhet hordoztok — én megkönnyítelek titeket!
Vegyétek magatokra igámat, és tanuljatok tőlem,
mert szelíd vagyok és alázatos szívű,
s megtaláljátok lelketek nyugalmaát.”⁸

Ezt újra és újra ismételték, már alig lehetett kibírni. Végül is Kosztabár felállt és kiment. Elvesztette türelmét. Hallottam, ahogy rájuk ordított:

„Most aztán nyugton legyetek! Tűnjetek el azonnal! Lelépni! Hagyjatok most békében minket!”

A kórus elnémult. Csak egy gyerekhang kérdezte: „Ugye meghívsz bennünket is vacsorára?” Azután megint az öreg krákogása hallatszott: „Kosztabár: nem ismered Jézus példabeszédét?”

»Egy ember vendégséget rendezett. Sokakat meghívott. Amikor eljött a vendégség kezdetének az ideje, elküldte szolgálait, mondják meg a meghívottaknak: Gyertek, már minden készen van. De mentegetőzni kezdtek. Az egyik ezt üzenté neki: Földet vettem és el kell mennem megnézni. Kérlek, ments ki. A másik azt mondta: Öt iga ökröt vettem, megyek őket kipróbálni. Kérlek, ments ki. Ismét más ezt mondta: Megnőszültem,

azért nem mehetek. Visszatért a szolga és átadta urának az üzeneteket. Megharagudott a házigazda és megparancsolta szolgáljának: Fogd magad, eredj ki a város tereire és utcáira, és hívd ide a szegényeket, bénákat, vakokat és sántákat. A szolga jelentette: Uram, teljesítettem parancsodat, de még mindig van hely. Az úr erre ráparancsolt a szolgálára: Menj ki az országutakra és a sövények mentére, és beszélj rá mindenkit: Jöjjenek el, hadd teljék meg a házam. Bizony mondom nektek, azok közül, akik hivatalosak voltak, senki sem eszik lakomámból.«”

Láttam, mennyire figyel mindenki az öregre. Még Kosztabár is fülelt, és amikor az öreg elhallgatott, hozzáfűzte:

„Nem mondtad el végig a példabeszédet. Még tovább is van:

»Amikor a gazda bejött, hogy lássa a vendégeket, észrevett egy embert, aki nem öltött menyegzős ruhát magára. Megszólította: Barátom, hogy kerültél ide, hiszen nincs rajtad menyegzős ruha. Az elnémult. Az úr pedig megparancsolta a szolgálknak: Köttözzétek meg kezét-lábát, s dobjátok ki a külső sötétségre, lesz ott majd sírás és fogcsikorgatás.«”¹⁰

Kosztabár hangja éles volt és rideg. „Most aztán végre tűnjetek el. Különbén hívom a katonákat, akik majd megbéklyózzák kezeiteket-lábatokat és a börtönbe vetnek!”

Az egyik gyermek ellenkezett. „Jézus ezt a befejezést sohasem mondta. Ezt te találtad ki hozzá. Ez nem igaz! Ez hazugság!”

Erre Kosztabár dühöngeni kezdett. „Ez a valódi befejezés, de majd rögtön meglátjátok. Takarodjatok, ti mocskos banda! Vigyen el az ördög benneteket!”

Bent a házban voltam, de mintha csak parázson ültem volna. Kimenjek hozzájuk? Csendesítsem el a vihart? A hasonlat nagyon szíven talált. A gyerekek abban igaza volt, hogy Kosztabár befejező szavai sem illettek ide. De megértettem őt is. Rendszeresen ilyen népség látogatását tűrni, ez igazi büntetés!

Kosztabár kirobbanása eredményes volt. Hallottam, amint a társaság elvonult. Ő pedig bejött.

„Már mennek! Ez a népség valóságos csapás. Azelőtt megelégedtek egy darab kenyérrel, és elmentek. De mióta Jézus és Lévihez

hasznos reményt ébresztettek bennük, azóta tolakodók lettek. A nagy változásra, az Isten országára várnak. Akkor Jézussal a gazdagon terített asztalnál ülnek majd a sánták, a bénák, a betegek és a nyomorultak. Majd ők is élvezni fogják azt a csöpp örömet, amit Isten nekik szánt, és amitől az emberek megfosztották őket. Azóta ilyen fantasztikus reményekbe ringatják magukat. Olyan igényekkel, amit sem falu, sem állam, sem senki emberfia ki nem elégíthet. Olyan igényekkel, amik nem e világba valók, még kevésbé ebbe az országba.”

„A gyerekeket sajnálom. Mit tehetnek arról, hogy szegénységbe születtek.”

„Ebben igazad van” — mondta Kosztabár. „Azt hiszed, hogy nekem könnyű elzavarni őket. De hát mit tegyek? Ha egyszer elkezdem a koldusokat és a gyerekeket etetni, az egész környékről ide özönlenek. Lévi azt csinálta. Rászoktatta a népet arra, hogy itt enni kapnak. Néha azt gondolom, hogy azért tűnt el innen, mert nem bírta tovább. Lehetséges, hogy túlment a mértéken. Hogy lett volna képes ezeket az embereket állandóan ellátni? Lehet, hogy nem volt más választása, vagy tönkremegy, vagy elhagyja a vámbérletet. Akárhogy is volt, eltűnt. Jézushoz szegődött. Megérted, hogy én nem szeretnék az ő helyzetébe kerülni? Magamat és családomat ebből a vámjövedelemből akarom eltartani. Én nem tehetem meg, hogy egyszerűen eltűnök. Nem vihetem csődbe jótékonykodással az üzletemet. Csak a magam részét tehetem a szegények kasszájába. Több nem telik tőlem!”

Későre járt. Felkerekedtünk, hogy időben Bethszaidába érjünk. Lassan ballagtunk szamarainkkal a tóparti úton. A Galileai-tó napfényben tündöklött. A hegyek halvány árnyként emelkedtek mögöttem. Békés, késő délután volt.

Hirtelen ismét feltűntek a koldusgyerekek, akikkel már a vámnál találkoztunk. Egymás kezét fogva elzárták az utunkat.

„Hát ti mit csináltok itt?” — kérdeztem.

„Vámot játszunk.”

„Milyen határ ez itt?”

„Itt kezdődik az Isten országa!”

Ott tartottam, hogy már bosszúsán felfortyanok. Fékeztem azonban magamat. Miért ne legyek kedves ezekhez a gyerekekhez? Így hát velük játszottam.

„Mit kell tennem, hogy bejussak az országotokba?”
A gyerekek nevettek. A legidősebb megszólalt:

„Ha nem változtok meg s nem lesztek olyanok, mint a gyermekek, nem mentek be a mennyek országába!”¹¹

„Ki az uralkodó az országotokban?”

„Itt mi uralkodunk, a gyerekek. Isten országa a miénk.”¹²

„Mennyi vámot fizessek?”

„Adjál nekünk valamit enni!”

„Ennyi az egész vám?”

„Nincs még egy ilyen királyság, ahová ilyen könnyen be tudsz jutni! Adj le valamit abból, amid van, és máris odatartozol.”

Nem tudtam, hogy úgy vegyem-e az egészet, mint ami valóság vagy játék. Azt mondtam:

„Megegyeztünk! Itt a vám a királyságtok részére!”

Néhány kenyérlepenyt adtam nekik és gyümölcsöt. Felragyogott a szemük. Megnyitották az utat és mehettünk. Ezen a határon is átjutottunk.

Kedves Kratzinger Úr!

Nagy örömmel olvastam, hogy tetszett Önnek az utolsó fejezet. Az Ön szigorú tudományos mércéje azonban felveti a problémát, hogy a vámos-lakoma (Mk 2, 15—17) nem pusztán valami közösségi kérdést akar-e kifejezésre juttatni. Az őskereszténységnek szüksége volt egy olyan elbeszélésre, amely elmondja, hogy Jézus egy asztalhoz ül a vámosokkal és a bűnösökkel. Így lehetett igazolni, hogy rendben van a zsidó-keresztények és a pogányok közös étkezése, ha a pogányok nem is tartják magukat a zsidóknál előírt étkezési szabályokhoz. Ez a kérdés a 40-es évek végén égető probléma lett Antiochiában (vö. Gal 2, 11 kk). Vajon ez a történet ennek a problémának a megoldására született?

A történet feltételezi, a Genezáreti-tónál (Kafarnaumban) vámház állt. Ez csak a határállomás lehetett. Jézus idejében Kafarnaum és Bethsaida között húzódott a határ, amely azonban Kr. u.-i első évszázad során eltűnt. Már nem létezett 39 és 44 között, amikor I. Agrippa a Jordán menti keleti és nyugati országrészt egyesítette. Tehát fia és utódja, II. Agrippa idejében Kr. u. 54-től a század végéig nincs meg többé. A 44—54 közötti évtizedet nehéz megítélni. A tartomány két részét római tartomány formájában egyesítették.

Ez annyit jelent: a vámos-lakoma olyan viszonyokat tételez fel, amelyek Jézus korában még megvoltak, Kr. u. 39 után azonban nem álltak fenn. Az elbeszélés a 30-as évekbe visz bennünket vissza. Ezzel olyan időszakba jutunk el, amikor az őskeresztényeknél még nem volt probléma, hogy zsidók és pogányok együtt étkeznek. Az apostoli zsinat idején (a 40-es években) ez semmi esetre sem volt égető probléma.

Lehetséges tehát, hogy a vámosról szóló elbeszélés történelmi emléket őriz? Hogy később a közös étkezés problémájának megoldásánál a keresztény közösség felhasználhatta, ez nem lehet vita tárgya.

Szívélyes köszöntéssel maradok barátja:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Bethszaida-Juliász alapítása vö. Josephus bell 2, 1, 8 = II, 9, 1. ant 18, 28 = XVIII, 2, 1.
2. Az antik világ vámosai nem voltak állami alkalmazottak, hanem vállalkozók, akik csak bérelték a vámot. Bizonyos összeget az államkasszába leadtak, a többivel a saját zsebükre gazdálkodtak. Érthetőleg nemigen voltak közkedveltek.
3. Feltűnő, hogy Galilea két legnagyobb városát, Szeforiszt és Tibériást a szinoptikus evangéliumok sohasem említik.
4. Lévi vámosnak a vacsorája: Vö. Mk 2, 13—17. Ahogy az elbeszélés most előttünk van, az evangélium úgy állítja elénk Lévi találkozását Jézussal és Lévi döntését, hogy követi Jézust, mint ami egyszeri alkalommal történt. Könnyen lehetséges, hogy Lévinél lassan érlelődött meg ez a döntés. Az evangéliumi elbeszélések egészen fontos dolgokat tömör rövidsége fognak.
5. Jézusról ezt már életében is híresztelték, ahogy Mt 11, 19 mutatja.
6. A zsidók jól megszervezték a szegénygondozást. A helybeli szegények részére hetenként kétszer osztottak ki napi kétszeri étkezésre való ételmet. A vámosokat annyira megvetették, hogy tőlük nem fogadtak el adományt a szegények részére. Közvetítő útján juttathattak el adományt.
7. Lk 14, 12—14.
8. Mt 11, 28.
9. Lk 14, 16—24.
10. Ez a toldalék a példabeszédnél csak Máté evangéliumában fordul elő (nála házigazda helyett mindenestre király szerepel). A legtöbb bibliakutató véleménye szerint ez a részlet később került a Jézusi példabeszédhez (vö. Mt 22, 11—14).
11. Mt 18, 3.
12. Vö. Mk 10, 14.

EGY ASSZONY TILTAKOZIK

Mindenütt kérdezősködtünk Jézus után, de nem találkoztunk sohasem vele. Nem találtuk őt sem a Bethszaidába vezető úton, sem visszafelé, amikor a Galileai-tó partján Tibériásba mentünk. Mindenki hallott felőle, sokan látták is. Szinte úgy tűnt, hogy mindenfelé járt. Ha hinni lehetett a mindenkori tartózkodási helyéről szóló hírverésnek, akkor úgy igaz, hogy hihetetlen gyorsasággal jutott el egyik helyről a másikra. Nem csoda, ha valaki azt mesélte nekünk, hogy a vízen is tud járni.¹ Ezért bukkant fel, majd tűnt el váratlanul hol itt, hol ott. Másik rejtély, hogy hogyan tudta táplálni azt a sok embert, aki követte. A nép azt suttogetta, hogy kenyeret tud szaporítani. Egy helyen azt beszélték, hogy hét kenyérből 4000 embert lakatott jól. Másutt öt kenyérből 5000-t.² Természetesen ebből én egy szót sem hittem el. Ennél a Jézusnál viszont semmi sem látszott lehetetlennek. A nép abból indult ki: Aki beteget tud gyógyítani, az mindent tud. Csodatevő hírében állt, így hát sok csodát meséltek róla.

Az egyik ilyen csodára találtam is magyarázatot, bár nem vagyok egészen biztos benne. Amikor Tibériásba értünk, elvittük csomagjainkat az ottani fióküzletünkbe. Timon és Malkus visszamaradtak, én pedig elmentem Kuzához. Kuza görög-római stílusban épült modern házban lakott. Az oszlopos előcsarnokot több szoba vette körül. A második emeleten az egyik nappali szobából gyönyörű kilátás nyílt a Galileai-tóra. Ott várakoztunk Johannával Kuzára, akinek percekben belül meg kellett érkeznie Antipász földbirtokáról.

Hamarosan Jézusra tereltem a szót, hiszen elsőnek Johanna beszélt nekem róla. Nem hittem a fülemnek, amikor elmondta, hogy ő is támogatja Jézust. Egész természetességgel mesélte:

„Pénzt és élelmet küldök neki.³ Férjem nem tud róla. Ne árulj el neki semmit! Ha alkalmam van rá, felkeresem Jézust, hogy hallgassam szavait.”

Akit eddig Jézus-követőnek ismertem, az mind egyszerű ember volt. Johanna viszont a felső körökből való. Megkérdeztem hát:

„Más jómódú emberek is támogatják?”

„Csak néhányan, de mindenfelől akadnak támogatói.”

„Akkor hát nem igaz, amit mesélnek róla, hogy bűvös erővel táplálja követőit! Egész valószínűtlen dolgokat hallottam felőle. Állítólag megszorította a kenyeret!”

„Az emberek sok mindenfélét beszélnek! Én csak azt mondhatom el, amit magam tudok. Ha én vagy mások élelmet, kenyeret, halat, gyümölcsöt küldünk, amit az én embereim egyszerre csak elővesznek, ez úgy tűnik a sokaságnak, mint valami csoda, hogy egyszerre ott a sok étel. Ezek a szegény emberek még soha nem is láttak ennyi ételt egyszerre. Hát ha éppen úgy akarjuk, akkor tényleg csoda történik.”

„Hogyhogy?”

„Ha egyszer azt hiszi a nép, hogy jut elegendő kenyér mindenkinek, akkor már nem fél az éhségtől. Előszedi a rejtett tartalékot, amit azért dugott el, hogy ne kelljen megosztani a többiekkel. Odaadnak valamit a kenyerekből. Már nem félnek attól, hogy a rövidebbet húzzák.”

„Úgy gondolod, hogy ez a magyarázata a csodálatos kenyérszaporításnak?”

„Nem éppen! Nem mondhatjuk, hogy itt vagy ott történt. Az emberek újra meg újra megélik Jézusnál, hogy meglepő módon támogatást talál, anélkül, hogy dolgozna, koldulna, vagy szervezkedne!”

„Nem juthatna esetleg valamelyiküknek az is az eszébe, hogy a kenyeret mindenütt az egész országban egyenlő mértékkel kellene elosztani?”

„Természetesen! Az emberek reménykednek is ebben. Egyesek vágyakozva várják, hogy Jézus mint Messiás lép fel. Hogy igazságot terem. Hogy jó természéről gondoskodik. Hogy mindent jóra fordít és elúzi a rómaiakat.”⁴

„De hisz ez akkor veszélyes!”

Nem tudtam befejezni. Hallottuk, hogy Kuza megjön. Szívélyesen üdvözöltük egymást. Amint leült, mindjárt rátértem a tárgyra:

„Minden ember Jézusról beszélt Galileában. Ez a nagy beszéd-téma. Te mit tartasz róla? Nyugtalanságot kelt? Békebontó? Lázító?”

Kuza válaszolt: „Heródes Antipász gondokban van. Bántja a lelkiismeretét Keresztelő János kivégeztetése. Gondjai növekednek, nemhogy fogynának. Egy alkalommal még azt a képtelen feltevést is előhozta, hogy Jézus a halottaiból feltámadott Keresztelő János lenne, ezért működnek csodatevő erők benne.⁵ Retteg. Szinte már babonás, sőt hisz a halottak feltámadásában.”

„De hát a farizeusok és sokan mások is hisznek.”

„Mi viszont nem. Antipász és én a szadduceusok vallási felfogásával rokonszenvezünk.⁶ Mi szadduceusok, úgy gondoljuk, hogy a testtel együtt elpusztul a lélek. Elvetjük az új és jobb világba vetett hitet. Tanainkat csak kevesen, többnyire a felsőrétegekből való emberek vallják magukénak. A farizeusok viszont az alsó néprétegekben találnak visszhangra. Hisznek a lélek halhatatlanságában, a túlvilági jutalomban és büntetésben, aszerint, hogy hogyan éltek. Jézus és emberei közelebb állnak a farizeusokhoz, mint hozzánk.”

„A farizeusok viszont nem jelentenek politikai veszélyt. Tagjai a nagy tanácsnak.⁷ Együttműködnek az államhatalommal. Akad közöttük ugyan néhány szélsőséges, aki a zelótákhoz csatlakozott, de ez csak kevés kivétel. Gondolod, hogy Jézus is ilyen szélsőséges?”

„Óh, nem, Jézus szerintem ártalmatlan eszelős. Ha nem volna annyi követője, akik profétának, sőt a Messiásnak tartják, akkor észre sem kellene őt vennünk. Nem Jézus okoz nekünk gondot, hanem ezek az emberek, főként a támogatói. Ha nem volna annyi kifordult ember, aki pénzt és élelmet juttat neki, akkor a nemes csavargóknak ez a mozgalma már régen eltűnt volna. Így viszont jó áron el tudják adni eszméiket, sőt meg tudnak élni is belőlük.”

Johanna elpirult. Nagyokat nyelt, de láthatólag uralkodott önmagán. Elcsukló hangon szólt: „Ezek a gondolatok talán nem is olyan rosszak!” Kuza most aztán lendületbe jött és nagy hangon kezdett beszélni:

„Jó gondolatok? Mit hirdet ez a világvégeről prédikáló proféta? Az Isten uralmát! Másként legyen minden! Hamarosan elkezdődik az örök élet! Gondoltál már arra, hogy miért olyan népszerűek ezek az eszmék az egyszerű emberek körében? Mi szadduceusok pedig csak a felső néprétegben találunk követőkre ilyenfajta tanainkkal: »Az ember éppúgy elpusztul, mint az állat.«⁸ Egyedül csak mi nem ringatjuk ábrándokba magunkat embert és a halált illetően. Egyedül csak mi adunk valószerű eligazítást az élethez. Akkor tetszel az

Istennek, ha örömmel eszed kenyeredet és vígan iszod borodat!⁹ Csaknem mi egyedül vagyunk azok, akik nem hisszük a feltámadást és a halhatatlanságot.”

Johanna közbevetette: „De hiszen Heródes Antipász maga sem merészezi azt hinni, hogy Keresztelő János végérvényesen halott!”

„Pontosan ez a nagy botrány. Hogyan lehet ennyire babonás!” — vetette közbe Kuza. „Az ilyesfajta babonáságba a kisemberek kapaszkodnak, mert nekik csak a munka, gond, vesződés jut osztályrészül. Semmijük sincs, amit élvezhetnének. A jobb jövő reménységével vigasztalják magukat, a túlvilággal, ahol majd mindenkinék jut elég étel. Beteges vigasz ez a remény, amely beteges életükből fakad. Jézus ezeket a beteges gondolatokat szövi tovább. Álmodozásba ringatja az embereket, amikor ezt kiáltja feléjük:

Jöjjetek hozzám mindnyájan,
Akik elfáradtatok és meg vagytok terhelve:
Én felüdítelek titeket.¹⁰

Hagyjuk meg őt a megfáradt és megterhelt embereknek, közöttük terjesztheti örült eszméit. A mi életünkhöz ennek semmi köze.”

Johanna felugrott, szinte lángolt az arca az indulattól:

„Hagyd abba, Kuza! Nem bírom tovább hallgatni. A kisemberek álmait és reményeit mi nők talán jobban megértjük, mint ti férfiak. Amit te mondasz, az így nem áll!”

Kuza bosszússá vált: „Nemde igaz, hogy a népet Isten uralmával vigasztalja? Mint már sokan mások őelőtte?”

Johanna azt válaszolta: „Sokan várták már vágyakozva az Isten uralmát. De Jézus azt hirdeti: Most elkezdődik. Nem kell valami távoli napra várakozni. Valaki megkérdezte őt, mikor jön el az Isten országa? Azt válaszolta:

»Isten országa nem jön el szembetűnő módon.
Nem lehet azt mondani: Nézd, itt van vagy
amott. Isten országa köztetek van.«¹¹

Valaki kétkedve azt kérdezte, hogy hogyan lehetne itt, ha nem látható! Válasza ez volt:

»De ha én Isten Lelkével űzők ördögöt, akkor elérkezett hozzátok Isten országa.«¹²

Kuza nem tágitott: „Épp erre gondolok. Mivel ébreszt reményt? Csodákkal! Varázslattal! Az egyszerű ember már nem bízik saját erejében. Nagy csodatevők után kívánczik. Ezek hivatottak rá, hogy végbevigyék, amit ők már elképzelni sem tudnak. Ezért csupa olyan történetet mondanak el Jézusról, ami talán nem is úgy mehetett végbe. Röviddel ezelőtt mesélt el nekem valaki egy csodatörténetet róla, amelyet én előzőleg már egy szíriai embertől hallottam.”¹³

Ismered te is ezt a szíriai embert. Holdkórosokat vesz magához, meg olyanokat, akik szemüket forgatják, és habzik a szájuk. Nagy pénzt fizetnek neki. Ő aztán talpra állítja és egészségesen küldi haza őket. Az egész így megy végbe: Odaáll a földön heverő ember elé és megkérdezi, hogy honnan jött testébe a gonosz lélek. A beteg csak hallgat. Helyette válaszol a gonosz görögül vagy azon a nyelven, amelyik országból éppen jött, mielőtt az embert megszállotta volna. A szíriai ember azután varázsigéket mond. Ha a gonosz nem engedelmeskedik, akkor erősen megfenyegeti és ezzel űzi ki.”

Kuza a szemével hunyorgatva még hozzáfűzte: „Én már láttam egy ilyen kimenőt. Fekete volt és kormos színű!”

Nevetnem kellett. Johanna is mosolygott, de utána elkomolyodott.

„Hallottad, milyen történeteket mondanak el Jézusról? Hasonlítanak ezekhez. Jézus viszont nem kér a gyógyításért pénzt. Ami még fontosabb: Jézus tudja, milyen szertelenül hisznek az emberek a csodákban, mivel nem bíznak a saját erejükben. Ezért gyakran hangsúlyozza: »A hited gyógyított meg téged!«¹⁴ Kifejezetten állítja: Nem én műveltem a csodát: benned rejlik az erő, hogy gyógyulni akarsz. A saját maguk iránt érzett babonás bizalmatlanságtól akarja megszabadítani ezeket az egyszerű embereket!”

Kuza válaszolt: „Nemde azt beszéli be nekik, hogy itt ez az élet értéktelen? Az igazi élet ugye csak majd később kezdődik?”

Johanna ismét ellenkezett: „Jézus épp fordítva mondja: az idők teljessége már most itt van. Az öröm ideje eljött. Ezért most nem böjtölhetünk, ahogy azt az esküvői lakomán sem tesszük.”¹⁵ Nagyon is boldogok lehetünk már most. Azt kiáltotta oda egyszer a népnek:

»Boldog a szem, mely látja, amit ti láttok.
Mondom nektek, sok próféta és király szeretne volna látni,
amit ti láttok, de nem látta, és hallani, amit ti hallotok, de nem
hallotta.«¹⁶

Nemde azt mondja?

»A ti életetek értékesebb, mint a királyoké és a prófétáké.
Boldogabbak vagytok ti, mint ők. Boldogabb, mint Sába
királynője, aki messze földről jött, hogy Salamon bölcsességét
hallhassa.«¹⁷

Kuzát még mindig nem sikerült eléggé meggyőzni. „Te feje
tetejére állítod a dolgokat. Ez a Jézus csalóka öntudatot kölcsönöz
az embereknek, akik szerencsétlen éhenkórászok, de többnek érzik
magukat a királyoknál. A mindennapi életben viszont meg kell
hunyászkodniuk továbbra is. Nemde azt tanítja ez a Jézus, hogy nem
szabad ellenállást tanúsítani? Nemde sajátosan kisember-erkölcsant
hirdet? Elnyomottak erkölcsét, akiknek mindent le kell nyelniük?”

Johanna nem adta meg magát, hanem mind szenvedélyesebben
küzdött tovább. „Éppen a korlátolt kisember-erkölcsnek az ellen-
tété az, ami benneteket ennél a Jézusnál leginkább ingerel. Arra a
magatartásra oktatja őket, ami eddig a ti kiváltságtok volt!”

„Nemde az előkelők kiváltsága volt a gondtalan élet? Jézus szerint
ez a kiváltság mindenkié, azoké is, akiknek semmijük sincsen. Azt
mondom, tehát nektek:

»Ne aggódjatok megélhetésetek miatt, hogy mit egyetek vagy
mit igyatok, sem testetek miatt, hogy mibe öltözzetek. Nem
több-e az élet az eledelnél, s a test nem több-e a ruhánál?
Nézzétek az ég madarait! Nem vetnek, nem aratnak s csűrbe
sem gyűjtenek: mennyei Atyátok táplálja őket.«¹⁸

Ez lenne hát a kisember-erkölcs? Jézus maga Salamonhoz hasonlítja
ezeket a gond nélküli embereket. Ha már a mezők liliomai szebben
pompáznak, mint Salamon király a maga öltözkéiben, mennyivel
inkább az emberek?

Nemde a hatalmasok kiváltsága, hogy nem kell félniök az ellenségtől? A hatalmasok könnyen lehetnek nagyvonalúak. Tudják, hogy az ellenségeik nem árthatnak nekik, hanem egyezkedniök kell velük. De Jézus szava mindenkihez szól, nemcsak a hatalmasokhoz:

»Szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót haragosaitokkal és imádkozzatok üldözőitekért és rágalmazóitekért. Így lesztek fiaí menneyi Atyátoknak, aki fölkelti napját jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és bűnösöknek.«¹⁹

Mind legyenek Isten gyermekei! Régebben csak Izrael királyait mondták Isten fiainak. Jézus pedig mindenkit így nevez, aki nagylelkű ellenségeivel szemben. Így hát mindnyájan királyok vagyunk. És nemde a hatalmasok kiváltsága, hogy új törvényeket alkossanak és régieket hatályon kívül helyezzenek? Mit tesz Jézus? Új törvényeket hirdet meg. Azt mondja:

»Hallottátok a régieknek szóló parancsot: Ne ölj! Aki öl, állítsák törvényszék elé. Én pedig azt mondom nektek: Már azt is állítsátok törvényszék elé, aki haragot tart. Aki felebarátját butának mondja, állítsátok a nagytanács elé.«²⁰

Kuza elsápadt és nagy nehezen folytatta:

„De miért hirdeti tanait csupán az egyszerű nép körében? Miért nem jön el Tibériásba? Miért nem oktatja ki Antipászt? A kérdésekre csak egy a válassom: A kisemberek vágyait álmodja!”

Johanna igazat adott neki: „Természetesen a kisemberek álmait álmodja. Nem a gazdagokhoz és a hatalmasokhoz fordul. De hát mit is akar? A kisemberek görnyedt háttal járó emberek, Jézus azt akarja, hogy emelt fővel járjanak. Gondoktól nyomorított emberek ezek. Jézus azt akarja, hogy szabaduljanak gondjaiktól. Olyan emberek, akik jelentéktelennek érzik a saját életüket. Jézus tudatosítani akarja bennünk, hogy az életünk érték. És ti ettől féltetek. Heródes Antipász és ti mindnyájan féltetek attól, hogy a kisemberek eljutnak annak a gondolatára, hogy ők nem kis emberek. Ezért terjesztették el a rémhírt, hogy Jézust meg akarjátok ölni. Tűnjön csak el a határon túlra! Hagyjon békét nektek! A kisembereknek pedig ne támadjanak lázadó gondolataik, és ne veszélyeztessenek titeket!”

Kuza igyekezett másfelé terelni a beszélgetést. Nevetve fordult hozzám:

„Éppen az előbb kérdezted, hogy nem támaszt-e nyugtalanságot és nem lázít-e Jézus? Egy bizonyos: a feleségemet máris lázadóvá tette!”

Johanna kissé vonakodott, majd halkán azt mondta: „Nem! Te tettél engem lázadóvá!”

„Én?” — kérdezte meglepetten Kuza.

„Az elején, amikor nekitámadtál Jézusnak és eszméit leszóltad, megsértettél.”

„Nem tudhattam, hogy ezek az eszmék neked olyan fontosak!”

„Kuza, én attól félttem, hogy te majd lebecsülsz engem!”

„Hogyhogy?” Kuza még mindig nem értette meg a feleségét.

„Nemde te megveted a hóbortos asszonyokat?”

„De én nem tartottalak téged soha hóbortosnak. Még álmomban sem!” — szabadkozott Kuza.

„De a hóbortos embereket bizony kicsúfolod, mert pénzt és élelmet küldenek Jézusnak!”

Kuzának ámulatában tátva maradt a szája: „Azt akarod ezzel mondani...”

Johanna bólintott: „Azt akarom ezzel mondani, hogy én támogatom Jézust!”

„Hogyan is sejthettem volna ezt?”

Elcsendesedtünk. Johanna akkor halkán megszólalt. „Titokban tettem! Nem mertem neked róla beszélni. Nem akartam, hogy megvess!”

Kúza megdöbbenően nézett rá: „Ilyent nem szabad rólam feltételezned! Ha te becsüled őt, akkor inkább megváltoztatom Jézusról szóló véleményemet, semmint hogy téged megvesselek.”

„De mikor azt halljuk, hogy gúnyolod őt...”

Megkönnyebültem! A vitát én indítottam el, azután pedig azzal a kényelmetlen érzéssel hallgattam, hogy jobb volna nem jelen lennem. Elbúcsúztam és magukra hagytam őket. Ahová csak mentem, Jézusról mindenütt vita folyt. Mindenütt válságot találtam, szülők és gyermekek, férj és feleség, barátok és szomszédok, sőt még vámosok és üzletemberek között is. Ez a vándortanító mindent felborított.

Még sétáltam kis ideig a tó partján. Felületét szellő sem borzolta. Minden gyönyörűen tükröződött benne, távolról a Golán-hegyek, felülről a csendes felhőcsíkok, az esthajnal színes égboltja. Saját árnyékomat is ott láttam a tóban. Ezen kívül azonban semmi sem

tükröződött belőlem vissza ebben a nyugalomban. Idegenként álltam vele szemben. Gondolataim nyugtalanul csapongtak ide-oda. Kafarnaum irányába néztem. Ott kell valahol Jézusnak lennie.

Hazamenet ismét Kuza háza előtt mentem el. Messziről hallottam a hangját. Kedvenc énekét dalolta, Salamon egyik dalát. Halkan vele dúdoltam a szöveget és a dallamot.

Tegyél a szívedre pecsétnek,
mint valami pecsétet a karodra!
Mert mint a halál, olyan erős a szerelem,
olyan a szenvedély, mint az alvilág.
Nyila tüzes nyíl, az Úrnak lángja.
Tengernyi víz sem olthatja el
a szerelmet,
egész folyamiok sem tudnák elsodorni.”²¹

De szép volt ez az ének. Vajon engesztelésként énekelte Kuza ezt a dalt Johannának? Vagy csak fájdalmát dalolta bele az estébe? Annyi bizonyos, hogy üzenet volt Johanna számára, biztosra vettem, hogy Johanna válaszol is majd rá.

Besötétedett. A levegő éppoly meleg maradt, mint nappal. Minden elcsendesedett. Csak bennem tartott továbbra is a nyugalanság. Végigfeküdtem az ágyamon, de nem jött álom a szememre. Nem a hőség tartott ébren, hanem a Jézus körüli viták. Sokféle hang zúgott lelkemben. Hallottam Johanna és Kuza hangját, a vámos, a koldus, a gyermekek és Barabás hangját. Idegen hangok foglalták le álmaimat és gondolataimat. Megkísértem elűzni őket és félálomban szabadulni tőlük. De nem sikerült. Már nem idegen hangok voltak ugyanis, hanem bensőmnek hangjai: saját gondolataim és érzéseim, aggodalmaim és reményeim hangjai. A Jézus körül folyó küzdelem bennem játszódó vita lett, önmagammal vitáztam róla. Volt valami bennem, ami eltávolított tőle, de vonzott is feléje. Volt bennem valami, ami gúnyolta az ő eszméit, és egyben megigézett. Félttem a belőle áradó nyugalanságtól, de vágyódtam utána, mint aki reményt adhat. Így ingadozott előttem a képe.

Reggel felé nyugtalanul elaludtam. Amikor reggel felébredtem, meghatározhatatlan érzés töltött el, mintha valami megváltozott volna az életemben.

Kedves Kratzinger Úr!

Szívesen gondolok vissza legutóbbi gyűléseinkre, ahol együtt voltunk az Újszövetség-tan tanárokkal. Rájöttem, hogy Önben nem él semmi mélyen fekvő kétely, hanem elfogadja a Jézus-hagyomány történeti hitelét. Nem vezethető le ez a hagyomány sem a zsidóságból, sem az őskereszténységből, viszont ellentmondás nélküli kép alkotható az így elismert történeti hagyományokkal együtt. Döntő ismertetőjelként arra hivatkozik, ami a Jézus-kutatásnál a különbözőségekből és egybetartozásokból adódó ismérveként használatos.

Felismerte, hogy az utóbbi fejezet szorosan egybetartozó képet vázol elénk Jézus igehirdetéséről. Johanna újra meg újra rámutat, hogy Jézus a felsőbb társadalmi osztályok beállítottságát és magatartását igényli a kisemberek számára, így például az anyagi gondoktól való mentességet azoknak, akiknek nincs most semmijük, a bölcsességet a tanulatlanoknak. Az „értékátállítás forradalma” folyik itt: az alsóbb néposztály képezése ahhoz, hogy feltörjön.

Joggal ellenvetheti Ön, hogy a Jézus-kép belső egybetartozása még nem kezekedik a történetiséért. Sarkalatos történeti adatokból alkotott biztos kiindulópont-ra volna szükség, mielőtt megkérdézhetenénk: Mi egyezik meg ezekkel az adatokkal?

Ilyen sarkalatos adatokat én nem csupán a zsidóságból és őskereszténységből le nem vezethető hagyományokban keresnék. Két sarkalatos adat mindenesetre bizonyos: Jézus a legelején úgy kezdte működését, hogy Keresztelő Jánoshoz csatlakozott, akit később kivégeztek. És maga Jézus is a kereszten fejezte be életét. A két sarkalatos határadat között kell megtalálnunk igehirdetésének a helyét.

Nos hát kérdem: Az utóbbi fejezetben megrajzolt Jézus-kép nem illik-e bele nagyszerűen e két határkö mint adat közé? A Keresztelő ellentétben áll az előkelőkkel. Utána következik Jézus, aki az „érték forradalmával” utat kíván nyitni a népnek ahhoz, ami eddig csak a felsőbb néposztálynak jutott osztályrészül.

Mint a legtöbb forradalmár, Jézus is a kereszten fejezte be életét.

Ez a Jézus-kép azzal kap-e benső összhangot és egyezőséget, hogy én egyéni értékelés szerint azt válogattam össze a hagyományokból, amit megfelelőnek találtam? De van-e az olyan Jézus-képnek történeti értéke, amelyik nem ad magyarázatot arra, hogy miért éppen az

uralkodó osztály végeztette ki Keresztelő Jánost és Jézust? Ön helyesen ismerte fel, hogy én a különféle rétegek kiegyenlítése érdekében emelek szót. Nyitott kérdés marad viszont, hogy vajon Jézus fogad-e szövetséges társának engem, vagy én őt?

Szívélyes üdvözléssel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Vö. Mt 6, 45—52.

2. Vö. a csodálatos kenyérszaporítás mindkét változatát. Mk 8, 1—9 hét kenyérről beszél 4000 embernek, Mk 6, 35—44 öt kenyérről 5000 ember számára. Kézzelfogható itt a csodálatos elem fokozatos növekedése.

3. Lk 8, 3 szerint Johanna, Kuzának, Heródes Antipász közigazgatási hivatalnokának a felesége azon asszonyok közé tartozott, akik Jézust saját vagyonukból támogatták.

4. Az ún. 17. Salamoni zsoltár (Kr. e. 1. sz.) bepillantást enged a Jézus korabeli messiásvárásba. Űzze el a Messiás az ellenséget (Ps Sal 17, 25), gyűjtse egybe és szentelje meg a népet. „Többé nem lakik majd köztünk idegen és külföldi” (Ps Sal 17, 28).

5. Vö. Mk 6, 14. Ha Jézusról azt tartják, hogy ő a feltámadt Keresztelő, akkor ez feltételezi, hogy előzőleg teljesen ismeretlen volt. Ezért ez a megjegyzés Heródes Antipász félelmére vonatkozólag annak az egészen régi Jézus-ellenes hangulatnak a visszhangja, amely Jézus fellépése ellen még a Keresztelő életében létrejött.

6. Megjegyzés a szadduceusok tanaihoz vö. Josephus ant. 18, 16—17 = XVIII, 1, 4. A következő megfogalmazások erre támaszkodnak.

7. A szinédrium a zsidó államtanács: a (szadduceus érzelmű) főpap és a világi nemesség képviselői tartoztak hozzá. Salome Alexandra királynő (Kr. e. 77—67) óta a farizeusok is képviselve voltak benne. Ez valószínűleg erősen hozzájárult ahhoz, hogy a farizeusok, az egykori ellenpárt olyan irányt vett fel, hogy a fennálló államrendet legalábbis egyelőre elfogadták.

8. Préd 3, 19.

9. Préd 9, 7.

10. Mt 11, 28.

11. Lk 17, 21. Vitatott ez a fordítás: „Isten országa bennetek van.” Sokan így fordítják: „közöttetek van”. Jézus a következőkben idézett szava szerint ezt állapítja meg: „A gonosz uralmát Isten uralma váltja fel. Amikor a gonosz lélek elhagyja az embert, akkor megkezdődik benne Isten uralma!” Az Isten-uralom tehát itt egyértelműen az ember benső világában kezdődik, még akkor is, ha nem lelki vonatkozású dolgokról van szó. Az Isten-uralom az egész világ csodálatos elváltozásával kapcsolódik össze.

12. Mt 12, 28.

13. Ezt a csodatörténetet az ókori Szamoszatai Lukián szatíráirónál (Kr. u. kb. 120—180) „A hazugság barátja” című dialógusban (16. fej.) olvashatjuk.

14. Vö. Mk 5, 34; 10, 52; Lk 7, 50; 17, 19; Mt 9, 29.

15. Vö. Mk 2, 18—19. Jézus abban különbözött Jánostól, hogy az böjtölt, míg Jézus a böjtöt, legalábbis a rendkívüli böjt gyakorlását elutasította.

16. Lk 10, 23—24.

17. Vö. Mt 12, 42.

18. Mt 6, 25—26.
19. Mt 5, 44—45.
20. Mt 5, 21—22.
21. Vö. Én 8, 6—7.

JELENTÉS MEGY JÉZUSRÓL

Galileai utaimon soha nem találkoztam Jézussal, de mindenütt nyomára akadtam. Adomák, elbeszélések, hagyományok, híresztelések szóltak róla. Ő maga megfoghatatlan maradt. De minden, ami róla szólt, jól egybeillett. Sőt még a róla szóló, egészen túlzó történetek is jellegzetes képet alkottak. Így soha senkiről nem lehetett volna beszélni.

Feladatom az volt, kutassam ki, kockáztatja-e Jézus a biztonságot. Kétségtelenül kockáztatta. Mindaz, aki az előírások és törvények helyett saját lelkiismeretének engedelmeskedik, aki a vagyon és hatalom jelenlegi elosztását átmenetinek tartja, aki a kisembereket fejedelmi öntudatra jogosultnak ítéli, az bizony kockáztatja a biztonságot.

Minderről nem beszélek majd a rómaiaknak. A tőlük adott megbízatást nem éreztem kötelezőnek. Ha már az Isten törvénye: a szombati nyugalom betartása felől magunk dönthetünk, mennyivel inkább a rómaiaktól adott megbízatás felől!

De hogyan kellene előttük Jézust álcáznom? Hogyan tudnék egy lázadóból jámbor vándortanítót csinálni? Amit elmondok róla, annak találónak kell lennie. Metilius nyilván kap majd másfelől is információt Jézusról. Esetleg még találkozik is majd vele. Csak a valót mondhatom, de talán elég a féligazság is, csak éppen annyi, hogy a teljes valót fedezhessem. Sokáig töprengtem ezen a kérdésen!

Végül jó gondolatom támadt. Jézust olyannak kellene beállítanom, aki a rómaiak elképzelésének megfelel, azaz bizalomkeltő személyként. Ha más országbeliekkel akarjuk a mi vallásos irányzatunkat megismertetni, akkor legszívesebben valamilyen filozófiai iskolához hasonlítjuk.

A farizeusok a sztoikusoknak, az esszénusok a pitagóreusoknak, a szadduceusok az epikureusoknak felelnek meg.¹

Miért ne lehetne Jézus a kinikuszi iskola vándorfilozófusa?² Valójában nem volt-e tényleg vándorfilozófus?

Tanítását egyáltalán úgy kell jellemezni, hogy lehetőleg sok pontban megegyezzek a görög és római írók kijelentésével. Ez igen jó hatást váltana ki. Talán még mint költőt is feldicsérhetném? Hisz sok hasonlatot és példabeszédet mondott. Világosan láttam: lehetőleg sok olyan egyezőséget kell találnom, amely egybevág Jézus mondásaival.

Nagy feladat várt rám. Visszatértem Szeferiszba, az üzleti ügyeket Bárukra bízta és helyette könyveket kezdtem olvasni, amennyit csak sikerült megszereznem. Mindegyikben olyan kijelentések után kutattam, amelyek hasonlítanak Jézus tanításához. Amikor már elég anyagot gyűjtöttem, akkor nekiláttam, hogy Metiliusnak kis beszámolót írjak.

Jézus mint filozófus

Jézus hasonlít a kinikuszi vándorfilozófusokhoz. A legmesszebbmenő igénytelenséget hirdeti, állandó lakhely nélkül járja az országot, nincs családja, se foglalkozása, se vagyona. Tanítványaitól azt kívánja, hogy ne legyen se pénzük, se sarujuk, se táskájuk és érék be egyetlen inggél.³

Azt tanítja, hogy az Isten- és emberbaráti szeretet a legfontosabb parancs, ez minden emberi kötelességet magába foglal. Görög hagyományt tükröz ez a tétel: A legfontosabb erény az Isten iránti vallásos érzület, az emberrel szemben pedig az igazságosság.⁴

A másokhoz való viszonyról áll mint zsinórmérték az „arany szabály”: „Úgy bánjatok másokkal, amint azt magatoknak kívánjátok.” Ezt a szabályt az egész világon ismerik, és sok bölcs tanító hirdeti.⁵

Amikor másoktól igazságtalanságot szenvedünk, arról Jézus így tanít: „Ha valaki orcán üt, tartsd oda a másikat is.”⁶ Szokratésszel vallja, hogy jobb az igazságtalanságot elszenvedni, mintsem mással igazságtalanul bánni.⁷

Tanítja továbbá: Szeressük ellenségeinket. Hiszen az Isten is ugyanúgy felkelti napját igazakra, mint a gonoszokra. Hasonló értelemben ír Seneca: „Ha az istenek szerint akarsz élni, tégy jót a hálátlannal is, mert a gonosztevőknek is felkel a nap, és a kalóznak is nyitva áll a tenger.” Ha azt látjuk, hogy valaki helytelenül cse-

lekszik, ne ítéljük meg idő előtt. Senki sem lehet tökéletes. Mindenkit fenyeget a veszély, hogy meglátja más szemében a szálkát, a magáéban meg a gerendát sem.⁹

A tulajdonról azt hirdeti, hogy ne csak külsőleg mondjunk le róla. Bensőleg is legyünk függetlenek tőle. Vessük el a gondot, amellyel magához bilincsel.¹⁰ Tanai emlékeztetnek „Diogenész a hordóban” elveire, aki minden birtoklást elvetett.

Az erőszakosságról azt tanítja, hogy nem csak a gyilkosság bűn, már a gyűlölködés is az. Ez a tan Kleantész filozófusra emlékeztet. Aki gyilkosságot és rablást tervez, már rabló. A gonoszság a rossz szándékkal kezdődik.¹¹

A házasságtörésről azt tanítja, hogy nemcsak az házasságtörő, aki más asszonnyal hál, hanem már az is, aki más asszonnyal kíván hálni. Kleantészre emlékeztet ez is: aki enged a vágyakozásnak, az adandó alkalommal meg is valósítja azt.¹²

Az őszinteségről azt mondja: Minden szavunk legyen annyira igaz, mintha csak esküt tettünk volna rá. Az esküdözést elutasítja. Epiktétosz ugyanezt hirdeti: Ha csak lehet, mellőzzük teljesen az esküt.¹³

A tisztántartás nem a tárgyak tisztaságát vagy tisztátalanságát jelenti. Benső magatartásunkkal tesszük a tárgyakat tisztává vagy tisztátalanná.¹⁴ Idézzük erről a Fokilidésznek tulajdonított mondást: Nem a tisztálkodás teszi a testet tisztává, hanem a lélek.¹⁵

Az imáról azt mondja: Felesleges a sok szó. Isten jó előre tudja, mi kell az embereknek.¹⁶

Az adakozásról az a véleménye, hogy ne az emberek tetszését akarjuk vele megnyerni, hanem úgy tegyünk, hogy ne tudja a bal kéz, mit tesz a jobb kezünk.¹⁷

A vallás böjti szokásairól azt tanítja: Ne azért böjtöljünk, mert azt mások elvárják tőlünk, hanem rejtetten, úgy, hogy Isten lássa.¹⁸

A szombati nyugalmi parancsot — így tanítja — nyugodtan megszeghetjük, ha segítenünk kell másokon, vagy komoly ok készít rá.¹⁹

Mindez ártalmatlannak hangzik. Talán egy és más tetszik is majd belőle a rómaiaknak. Például az a felfogás, hogy a szombati nyugalom megtartása nem szigorúan kötelező. Sok pontban hasonlít hozzá a rómaiak és görögök véleménye. Jézust így jól sikerül

álcáznom. Túlságosan is jól! A róla alkotott kép majd ártalmatlannak tűnik. Metilius felteszi majd a kérdést: Miért hát a nagy izgalom egy ilyen ártatlan vándorfilozófus miatt? Miért támaszt annyi ellentmondást? Hogy hitelt érdemlő maradhassak, be kell számolnom Jézus tanításának kihívó vonásairól is.

Ezzel bizony nehéz munkaterületre érkezem. Jézus követeléseai kihívóak. Magatartásunkat és felfogásunkat gyökeresen meg kell változtatnunk, mert Isten uralmával minden másképp lesz, hogyan tudom ezt egy rómainak megmagyarázni, aki szerint a világtörténelem célja nem az Isten országa, hanem a rómaiak uralma. Persze a rómaiak is hisznek az istenek uralmában. Ahol a rómaiak uralkodnak, ott római istenek vannak hatalmon. Hogy azonban egyszer valamilyen ismeretlen isten uralma következze és vegyen át minden hatalmat, ez számukra idegen gondolat marad. Ez lázadást és forradalmat jelentene. Úgy döntöttem, hogy az Isten uralmáról csak egész általánosságban tájékoztatom Metiliust. Tovább folytattam az írást:

Jézus azért tanít parancsokat, hogy az emberek alávéssék magukat Isten uralmának. Úgy gondolja, hogy az Isten uralma rejtetten van jelen, és az emberek szívében bontakozik ki. Az embertársaknak új, az additól eltérő értékeléséhez vezet el bennünket.

Általános felfogás szerint a gyermekeket kevésbé értékelték, mint a felnőtteket. Jézus azt mondja: „Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket, övék az Isten országa!” Tanítása szerint a felnőttek csak úgy juthatnak be oda, ha olyanok lesznek, mint a gyermekek.²⁰

A közfelfogás úgy tartotta, hogy a vámosokat és az utcanőket meg kell vetnünk. Jézus azt mondja: „Vámosok és utcalányok sokakat megelőznek az Isten országában.”²¹

A közvélemény rossz embereknek tartotta a hitetleneket és a külszorból való idegeneket. Szerintük az Isten ezeket kizárja országából. Jézus azt mondja: Ábrahám, Izsákkal és Jákobbal együtt sok idegen telepedik asztalhoz Isten országában.²²

A közfelfogás megvetette a házasságra képtelen vagy alkalmatlanná tett embereket. Jézus azt mondja: „Nem mindenki tudja fölfogni ezt, csak akinek Isten megadja. Van, aki anyja méhéből úgy született, hogy képtelen a házasságra, van, akit az emberek tettek képtelenné rá, de van, aki a mennyek országáért önként lemond róla. Aki föl tudja fogni, fogja fel!” Jézus tehát nem veti meg őket.²³

Sokan vallják, hogy aki nem tud magának tekintélyt szerezni, az nem érvényesül, hanem mindig a rövidebbet húzza. Jézus szerint viszont boldogok a szelídek, mert az ő birtokuk lesz a föld.²⁴

Úgy hiszem, elegendő kihívó kijelentést gyűjtöttem össze, hogy a Jézus körüli számos kavarodást megértessem. Elismerem, voltak köztük olyan kihívó kitételek is, amelyek a rómaiaknak nem fájhattak. Hogy Jézus jóhiszeműségét kihangsúlyozzam, végezetül hozzáfűztem:

Jézus több mondása ismert filozófusokra emlékeztet. Amilyen kevésbé jelentenek veszélyt a görög és római filozófusok az állam számára, ugyanúgy veszélytelen számukra Jézus is.

Jelentésemet még egyszer átolvastam. Eléggé találó? Kétségtelenül az! Mindazt, amit Jézusról jelentek, Jézusról kapott információk alapján írtam. Vajon amit a jelentésem tartalmaz, elég ártalmatlannak tűnik-e majd ahhoz, hogy Jézust ne keverjem gyanúba?

Tegyük fel, hogy valaki feljelenteni akarná Jézust a rómaiaknál. Könnyű dolga volna. Csak azt kellene jelentenie, amit én elhallgattam.

Elhallgattam Jézus család ellen szóló kijelentéseit, amikor lesajnálóan nyilatkozik például a fiú kötelezettségéről, hogy eltemesse az apját: „Hagyd a holtaknak eltemetni a halottaikat!”²⁵ Tanulmányozásaim során nem találtam ehhez a kemény szóhoz hasonló kijelentést!

Hallgattam arról, hogy Jézus az államhatalmat mint elnyomót és kizsákmányolót pellengérezi. „Az uralkodók elnyomják a népet és visszaélnék hatalmukkal! Köztetek ne így legyen!” Nemde jellemző, hogy az ilyen kitételekhez sem találtam hasonlót? Arról sincs sehol egy szó sem: „Aki első akar lenni közületek, az legyen az utolsó és mindenkinek a rabszolgája!”²⁶ Sehol sem akadtam olyan kijelentésre, amely az állam alapépítményét hasonló módon megkérdőjelezné!

Jézus bírálatát vallási intézményeinkkel szemben szintén elhallgattam. Jézus megjövendölte, hogy a jelenlegi templom el fog tűnni. Új, Istentől alkotott templom kerül majd helyébe!²⁷ Világosabban nem lehetett megmondani, hogy a jelenleg működő papok és templomi hivatalnokok mellett nem áll ott az Isten. Ezek a templom elleni támadások vallásunk legfontosabb intézményei ellen irányuló támadások voltak.

Nem volt-e mindez elegendő ahhoz, hogy Jézust elfogassák? Jézus nem volt holmi ártalmatlan vándorfilozófus! Nem szított közvetlenül forradalmat, de próféta volt. Áthatotta az a gondolat, hogy az Isten hamarosan nagy forradalmat indít, ennek a világnak urai ellen. Vajon nem volt ez elegendő ok arra, hogy elfogják és halálra ítéljék?

Jézus kétségtelenül veszélyben forgott. Annál inkább feladatomnak éreztem, hogy védelmére keljek. Jézus elutasította az erőszakot. Nem hirdetett gyűlöletet a rómaiak ellen. A zelóták távol tartották magukat tőle. Forradalmár volt. Igen, de nem úgy, mint Barabás, hanem mint Johanna. Bizonyos, hogy éles megjegyzései voltak. De sokkal jobban hatottak kis történetei, amelyek jóságról és emberszeretetről szóló költemények voltak. Ezekről még ide írhatnék egyet-mást Metiliusnak, akit a könyvek és az irodalom nagyon érdekeltek. Még egyszer nekiültem hát és új papirusz lapon hozzáfogtam az íráshoz ezzel a címmel:

Jézus mint költő

Jézus falusi költő, aki csodálatos apró történetekkel gazdagította a zsidó irodalmat. Elbeszélései nem tételeznek fel a hallgatónál városi képzettséget. Vetés és aratás, keresés és megtalálás, apák és fiúk, urak és rabszolgák, vendéglátók és vendégek szerepelnek nála. A mindennapi életből jönnek, mégis valami rendkívülit mondanak el: azt, hogy az Isten egészen másként van, mint ahogy mi őt elképzeljük. Történetei Istennek az emberhez való viszonyáról szóló hasonlatok.

Jézus elbeszélésekbe öltözteti tanítását. Ez népünknek azon felfogásán alapszik, hogy Istenről nem tudunk képet alkotni magunknak. Csak valami mással tudjuk összehasonlítani, ami igen gyakran nem áll arányban vele, mert sem tárgy, sem ember, sem más lény nem szolgálhat példázatul Istenhez. Csak egy történet tud valamit szemléltetni belőle. Csak történetek tudnak vele kapcsolatban példázatok lenni. Ez megint egy másik meggyőződéssel függ össze. Hitünk szerint Istent csak úgy találhatjuk meg, ha életmódunkat megváltoztatjuk. Az Istenről szóló példázatok ezért olyan történetek, amelyekben valami megváltozik. Pontosabban: a példázatok olyan történetek, amelyekbe a hallgató annyira bekapcsol-

lódik, hogy meg kell változnia. Csak akkor fog Istentől valamit megérezni.

Más népek mítoszokat regélnek az isteneikről, és ezek a hitregék bevezetik őket egy másik világba. Mi viszont saját magunk történeteit beszéljük el. Olyan történeésekről szólunk, amelyek ezen a világon mentek végbe. Jézus is az emberek mindennapi életéről beszél. Úgy gondolja, hogy Isten ebben a mindennapi életben van közel hozzánk. Arra akarja megnyitni a szemünket, hogy meglássuk őt.

Ha Jézust az általános irodalomtörténetbe akarnók besorolni, akkor a mesemondók közelében kellene a helyét megtalálnunk. Azok is rövid, mindenki számára érthető eseményt mondanak el. Az ő elbeszéléseiknek is képes értelme van. Jézus olykor bizonyos meséket újjáalkotott. Elmondok egy példát: a terméketlen fa meséjét. Az apa dorgálja a fiát, mert semmirekellő, haszontalan, és a következő tanmesét mondja neki:

„Fiam, te olyan vagy, mint valami terméketlen fa, amely nem hoz gyümölcsöt, holott a vízparton áll. A gazdája kivágni kényszerülne a fát, de az megszólal: Ültess át máshová, és ha akkor sem hozok termést, ám vágj ki. A gazda azonban így válaszolt neki: Ha te a vízparton nem hoztál termést, hogy gondold, hogy majd más helyen teremni fogsz?”²⁸

Jézusnál így alakul a történet:

„Egy embernek a szőlőjében volt egy fügefafa. Kiment, gyümölcsöt keresett rajta, de nem talált. Erre így szólt vincellérjéhez: Három év óta mindig jövök, hogy gyümölcsöt keressek ezen a fügefán, de nem találom. Vágd ki! Miért foglalja itt a helyet? De az így válaszolt: Uram, hagyd még egy évig. Körülásom és megtrágyázom, hátha terem jövőre? Ha mégsem, akkor majd kivágod.”²⁹

A meséktől eltérőleg Jézus példázataiban az állatok és növények nem beszélnek. Nála emberek szólalnak meg. Eltér abban is a meséktől, hogy a mesék megpróbálják ráhangolni az embereket az élet kemény viszontagságaira. Elmondják, hogy aki óvatlan, az elpusztul, felfalják vagy agyonütik. Jézus példázataiban ott a reményteli kilátás, még akkor is, ha kimondták már a halálos ítéletet az eset fölött.

Más alkalommal Jézus az atya és a két fia elbeszélési elemet fogalmazta át új elbeszéléssé. De lássuk először ennek az elbeszélési elemnek azt a változatát, amely Philonál, a mi filozófusunknál található.

„Egy atyának két fia volt, az egyik jó, a másik haszontalan. Az atya a haszontalant akarta megáldani, nem mintha előnyben kívánta volna részesíteni a jóval szemben, hanem mert tudta, hogy a jó fiú már önmagában is áldásra méltó. A gonosznak pedig az apai áldás az egyetlen reménye, hogy sikerül majd az élete. Nélküle szükségszerűen boldogtalan ember válnék belőle.”³⁰

Ennek a témának igen sok változata ismert. Az apa mindig a rosszabbat helyezi előtérbe a jó fiú elé. Jézus ebből a témából szötte költeményeinek egyik legszebbjét:

„Egy embernek volt két fia. A fiatalabbik egyszer így szólt apjához: Apám, add ki nekem az örökség rám eső részét. Erre szétosztotta köztük vagyonát. Nem sokkal ezután a fiatalabbik összeszedte mindenét, és elment egy távoli országba. Ott léha életet élve eltékozolta vagyonát. Amikor már mindenét elpazarolta, az országban éhínség támadt, s nélkülözni kezdett. Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához. Az kiküldte a tanyájára a sertéseket őrizni. Örült volna, ha éhségét azzal az eledellel csillapíthatta volna, amit a sertések ettek, de még abból sem adtak neki. Ekkor magába szállt: Apám házában a sok napszámos bővelkedik kenyérben — mondta —, én meg éhen halok itt. Útra kelek, hazamegyek apámhoz és megvallom: Apám, vétkeztem az ég ellen és te ellened. Arra, hogy fiadnak nevezs, már nem vagyok méltó, csak béreseid közé fogadj be. Csakugyan útra kelt és visszatért apjához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta, erre a fiú megszólalt: Apám vétkeztem az ég ellen és te ellened. Arra, hogy fiadnak nevezs, már nem vagyok méltó. Az apa odaszólt a szolgáknak: Hozzátok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá. Az ujjára húzzatok gyűrűt és a lábára sarut. Vezessétek elő a hizlalt

borjút és vágjátok le. Együnk és vigadjunk, hisz fiam halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült. Erre vigadozni kezdtek. Az idősebbik fiú kint volt a mezőn. Amikor hazatérőben közeledett a házhoz, meghallotta a zeneszót és a táncot. Szólt az egyik szolganak és megkérdezte, mi történt. Megjött az öcséd, és apád levágatta a hizlalt borjút, hogy egészségben előkerült — felelte. Erre az megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apa kijött és kérlelte. De ő szemére vetette apjának: Látod, én annyi éve szolgálok neked és egyszer sem szegtem meg parancsodat. És nekem még egy gödölyét sem adtál soha, hogy egyet mulathassak a barátaimmal. Most meg, hogy ez a fiad megjött, aki vagyondat rossz nőkre pazarolta, hizlalt borjút vágattál le neki. Az csitította: Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied. S illett vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült”.³¹

Az Istennek az emberekkel való kapcsolatáról Jézus sok ilyesfajta példázatot mondott el. Ezek azt tanítják, hogy Isten egészen más, mint amilyennek mi őt elképzeljük. Az embernek azért egész másként kell viselkednie, ha Isten akarata szerint kíván élni és cselekedni. Példázatai mind azt mutatják, hogy Jézus költő, aki szeretetre és türelemre tanít bennünket. Példázatait és mondásait még igen soká fogják olvasni és becsülni.

Amit megírtam Jézusról, az mind egyezett a valósággal. Vándorfilozófus volt és költő. Előttem világos volt, hogy Jézus több ennél. Jézus próféta volt. Nehéz ezt idegeneknek megmagyarázni, akik a prófétákat jövendőmondóknak tekintették. Jövendőmondók más népeknél is akadnak. A mi prófétáink egyedülállóan mások. Melyik népnek voltak olyan prófétái, akik saját népüket pusztulással fenyegették?

Melyik nép hitt az egy Istenben, aki mellett senki más isten nincs? Prófétáink sajátos páratlansága Istenünk egyedülvalóságával függ össze. Újra meg újra el kellett ezen gondolkodnom. Talán ebben rejlett a kulcs Jézus megértéséhez!

Csak a mi Istenünk követelte meg, hogy tiszteletének elfogadásával minden más istentől elforduljunk. Csak a mi Istenünk követelte meg, hogy ha őt elfogadjuk, gyökeresen változtassuk meg az életünket.

Mindenütt a világon az erősebb győz. A mi Istenünk viszont gyöngéket választott ki: Egyiptomból menekülő rabszolgákon segített és őket tette saját népévé. Babilonba hurcolt hadifoglyok mellé állt oda. Amikor ehhez az Istenhez fordulunk, ez egyértelmű azzal, hogy a szegényekhez, a gyengékhez fordulunk oda. Ezért érzik az erősek és a hatalmasok úgy, hogy ez az Isten veszélyezteti őket, és ezért gyűlölnek minket.

Még ha sikerülne is Metiliust meggyőzőnöm arról, hogy Jézus ennek az Istennek a prófétája, nem fordulna-e szükségszerűen mindjárt el tőle? Nemde meg kellett tanulnia írásainkból, hogy a mi prófétáink mindig beleavatkoztak a politikába? Észrevette-e, hogy ha Jézus prófeta, akkor veszélyt jelent a politikusainknak?

Mit tettek a próféták? A népet erőteljesen afelé terelték, hogy az egy és egyetlen Istent megismerje és magatartását megváltoztassa. Mint a nevelők teszik a gyermekekkel: hol büntetéssel fenyegették, hol ígéretekkkel tartották őket. Közben nyerek és kérelhetetlenek maradtak.

Jézus is büntető ítélettel fenyegette ezt a világot. Valaki rejtélyes „ember” fog ítéletet mondani az emberek felett. Ez az ítélet hirtelenül és váratlanul fog rátörni erre a világra, és érinti nemcsak a gonoszokat és elvetemülteket, hanem az igazak világát is.

És mint Noé korában történt, úgy lesz az Emberfiának idejében is. Ettek, ittak, házasodtak, férjhez mentek egészen addig a napig, amíg Noé be nem szállt a bárkába.

Akkor jött a vízözön és mind elpusztította őket. Ugyanúgy, ahogy Lót napjaiban történt: ettek, ittak, vettek, eladtak, ültettek, építettek. Aztán azon a napon, amelyen Lót elhagyta Szodomát, tüzes kéneső esett az égből, és mind elpusztította őket. Ugyanez fog bekövetkezni azon a napon, amelyen az Emberfia megjelenik.³²

Elér ez az ítélet mindenegyes embert, nemcsak bizonyos csoportokat vagy népeket. Szétválaszt embereket, akik meghitt közösségekben élnek.

Mondom nektek, azon az éjszakán ketten lesznek egy ágyban. Az egyiket fölveszik, a másikat ott hagyják. Két asszony fog együtt őrlni, az egyiket fölveszik, a másikat ott hagyják”.³³

Az ítélet szükségképpen nagy nyugtalanságot idéz elő. Minden embernek szembe kell néznie ezzel a kérdéssel: „Mit tegyek?” Hogyan tudok helytállni? Jézus szerint az ítéletnek egyetlen értékmérője ez lesz: Segítettem-e embertársaimnak vagy sem? Az idők végezetekor az a bizonyos „ember” minden népet megítél. Nem kérdi, milyen vallást vagy filozófiát követett, vagy milyen a bőrének a színe. Akik megállták a próbát az ítéletkor, azokhoz így szól:

Amikor eljön dicsőségében az Emberfia minden angyalával, helyet foglal főséges trónján. Elébe gyűlnek mind a nemzetek, ő pedig különválasztja őket egymástól, ahogy a pásztor különválasztja a juhokat a kosoktól.

A juhokat jobbjára állítja, a kosokat pedig baljára. Aztán így szól a király a jobbján állókhoz: Gyertek, Atyám áldottai, vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot! Éhes voltam és ennem adtatok, szomjas voltam és adtatok innom. Idegen voltam és befogadtatok. Nem volt ruhám és felruháztatok. Beteg voltam és meglátogattatok. Börtönben voltam és fölkerestetek.³⁴

Kétségtelenül ismerte Jézus, mint minden próféta, a fenyegetést is, de ezzel egészen sajátos módon élt. Ő nem az isteni ítélettel, hanem egy rejtelmes „ember” ítéletével fenyegetett, akinél senki sem lehetett biztos, hogy helyt tud állni. Megvolt azonban mindenkinek a reményteli kilátása, hogy helyt állhat. Mert a bíró egyetlen mércéje az: Segítettél-e másokon, nem jutalomért vagy annak a titokzatos „embernek” szolgálataért, hanem pusztán mert segíteni akartál. Az ítéletkor az igazak meglepődve mondják majd: „Uram mikor láttunk éhesen vagy szomjasan, idegenként vagy ruhátlanul, betegen vagy börtönben, s nem voltunk szolgálatodra? Erre majd ezt feleli: Bizony mondom nektek, amit a legkisebbek valamelyikével nem tettetek, velem nem tettétek.”

Vajon érthetővé lehet ezt tenni egy római számára? Azt, amit magunk közül olyan sokan nem értettek meg, megértheti-e ő? Nem nyugtalanítja-e majd a rómaiakat, ha hallják: egy „ember” ítélkezik minden ember, így a rómaiak felett is. Egy „ember”, aki minden sértést, megaláztatást, elnyomást úgy ítél meg, mintha az őt magát érte volna? Rájöttem, hogy Jézusnak ezt az ítéletről szóló beszédét a rómaiak előtt el kell hallgatnom.

És ami az ígéretekkel illeti? Mint minden próféta, úgy Jézus is megígérte egy jobb világ eljövetelét és reményt támasztott. Abban az időben az igazságtalanság és nyomor láttára sokan hitték, hogy az Isten átengedte világ feletti uralmát a sátánnak. A világot valóban a gonoszság uralta. A sok megszállott mögött, akik emberhez nem méltó nyomorúságban éltek, a gonosz rejtőzködött. Ő húzódott meg az elnyomatás mögött, amit az idegen katonaság gyakorolt fölöttük. A gonosz lapult meg minden ártalom mögött, ami az embert érte. De Jézus reményt nyújtott, hogy a gonosz uralmát legyőzzük. Azt mondta:

„Láttam a sátánt: mint a villám, úgy bukott le az égből. Hatalmat adtam nektek, hogy kígyókon és skorpiókon járjatok, hogy minden ellenséges erőn úrrá legyetek. Nem fog ártani nektek semmi.”³⁵

A legtöbb ember szinte kiszolgáltatottnak érezte magát a gonoszszal szemben. Ezt hangoztatták: Nemde csupa küzdelem és háborúság az élet? Nemde a gonosz uralmáról tanúskodnak a háborúk? Jézus mindezt új értelmezést adott: A világban a gonosz küzd a gonosz ellen. Ez mutatja, hogy a gonosz tönkremegy.

„Ha valamely ország meghasonlik magával, az az ország nem állhat tovább fenn. Ha egy család meghasonlik magával, az a család nem maradhat tovább együtt. Ha a sátán saját maga ellen támad és így meghasonlik magával, nem maradhat meg, hanem elpusztul.”³⁶

A gonosz uralmát Isten uralma váltja fel. Megvalósul ott, ahol a gonosz elveszti hatalmát az ember felett, ahol a gonosz lelket kiűzik, ahol a betegek meggyógyulnak, az éhezők jóllakhatnak és a kétségbeesettek vigaszt találnak. Isten uralma ott kezdődik, ahol az emberek mindent elhagynak, hogy ennek a nagy fordulatnak a szolgálatába álljanak.

„A mennyek országa hasonlít a szántóföldben elrejtett kincshez. Amikor egy ember megtalálta, újra elrejtette, aztán örömeiben elment, eladta mindenét, amiye csak volt és megvette a szántóföldet.”³⁷

„A mennyek országa hasonlít a kereskedőhöz is, aki igazgyöngyöt keresett. Amikor egy nagyon értékeset talált, fogta magát, eladta mindenét, amije csak volt és megvette.”³⁷

Jézus több volt mint vándorfilozófus és költő. Jézus egyedülállóan nagy próféta. A legtöbb próféta a fennálló értékrend megsértése miatt Isten szigorú ítéletével fenyegette a népet. Jézus más volt. Szerinte azok az uralomra hivatottak, akik a fennálló értékrendben nem számítottak: gyermekek, idegenek, szegények, szelídek, férfiatlanított emberek. Nála csak az mérvadó, hogy hogyan viselkedtünk ezekkel és mindazokkal szemben, akik támogatásunkra szorultak. Jézus a maga nemében egyedülállóan nagy próféta.

Vagy pedig Jézus több is, mint próféta? Nemde amikor összehasonlította magát Jónás prófétával és a bölcs Salamonnal, kijelentette: Nagyobb van itt mint Jónás, nagyobb mint Salamon!³⁸

Nemde boldognak hirdette azokat, akik most megélhették azt, ami után próféták és királyok vágyakoztak?³⁹

Ami után vágyódtak, az vajon nem több-e, mint az összes próféták és királyok. Beigazolódnak volna hát Jézus szava: János idejéig volt érvényben a Törvény és a próféták. Attól kezdve az Isten országa veszi át az uralmat?⁴⁰ Jézussal valami új dolog vette kezdetét, ami nagyobb, mint a próféták?

A nép titokban már azt suttogta: „Ő a Messiás!” Lehetséges volna? Hiszen semmi jel nem mutat arra, hogy erővel és hatalommal kiűzi a rómaiakat. Nem akar-e mégis uralomra jutni? Nagyon kevés hír szivárgott ki erről. Tanítványainak ugyan állítólag megígérte, hogy 12 trónon ülve vele együtt uralják majd Izraelt.⁴¹

Híresztelést hallottam arról is, hogy a tanítványok körében vetélkedés indult el azon, ki foglalhatja el a díszhelyet Jézus jobbán és balján.⁴²

Jézus azonban az ilyen fontolgatásokat ridegen visszautasította. Az Isten új birodalmában nincs rangfokozat. Aki ott első akar lenni, az legyen mindenki rabszolgája! Nagyon is ott lesz azonban a nép, Isten újjáteremtett népe: Izrael 12 törzse ismét egybegyűlik, és a pogányokkal együtt, a szélrózsa minden irányából Palesztinába özönlenek. A birodalom közepén új templom áll. Nagy lakoma vár az emberekre. A szegények gazdagságra jutnak, az éhezők jóllaknak, a szomorúak felvidulnak.

Ilyen és hasonló titokzatos hírek keringtek a nép között. Annyi világos volt, hogy Jézus a tanítványaival együtt elhatározó szerephez jut a nagy fordultnál. Talán ő az az „Emberfia”, akit időnként emleget. Tanítványainak csapatával most úgy vonul végig az országon, mint valami idegen országból jövő partizánsereg. Egy alkalommal úgy beszélt követőiről, mint akik az Isten országát erőszakkal ragadják magukhoz.⁴³ Nem csoda, hogy a nép előtt úgy áll, mint aki a Messiás szerepébe lép.

Én viszont csak mint vándorfilozófust és költőt akartam őt a rómaiaknak bemutatni! Mint prófétát el akartam őt hallgatni, de még inkább eltitkolni, mint a nép reményének és várakozásának beteljesítőjét. Mi lesz akkor, ha majd mint próféta lép fel? Ha a rómaiak másnak ismerik meg, mint amilyennek én vázoltam őt?

Valójában milyen szerepet is játszott? Ez titok maradt. Tudnám legalább azt, hogy mi volt a szerepe az én életemben? Már nagyon régen nem úgy szerepelt nálam, mint pusztán kutatásaimnak vizsgálati tárgya. Különbözik nem lett volna számomra olyan kibíratatlan gondolat, hogy vizsgálataim Jézust a rómaiak kezére juttathatják és tevékenységemmel éppúgy veszélyeztethetem Barabást is. Velük együtt elárulnék és kiszolgáltatnék önmagamból is egy darabot.

Tulajdonképpen mit is kerestem én Jézusnál? A görög és latin irodalom olvasása közben támadt a gondolatom, hogy én talán valami olyan tanítás után kutatok, amelyik minden embernek, zsidónak és pogánynak egyaránt megfelel. Nemde ilyen tanítást kínált fel Jézus? Vándorfilozófus tanait megértették a görögök, költői elbeszéléseit a rómaiak. Vajon nem szándékosan tette a szombatot és a tisztálkodási parancsokat a lelkiismerettől függővé, hogy azok ne különítsenek el bennünket másoktól?

Egyidejűleg viszont ezeket a parancsokat kihangsúlyozta: Ne ölj! Hamisan ne esküdj! Ne légy hűtlen! Parancsok, amelyek összetartásunkat segítik elő. Ezt a prófétát mindenki megértette, mert mélyen a népünkben gyökeredzett. Amit csak mondott és tett, az Isten nevében történt, aki a gyengéket és kitaszítottakat hívta magához, s amellet hatalmasabb, mint a fáraók és az uralkodók!

Nyújtott-e Jézus megoldást saját problémáimra? Azokra, amelyek a zsidók és pogányok közötti előítéletekből, feszültségekből származtak? Ellentétek kereszttüzében álltam! Valahol Pilátus és Ba-

rabás között? Zsidók és pogányok között? Határvidéken, ahol megalázó függésbe jutottam a rómaiaktól. Jézussal pedig éppen életemnek ezen a határvidékén találkoztam, mint olyan szabad emberrel, aki hű maradt önmagához és népéhez?

Vagy talán őt is kerülgette a veszély? Akadnak majd emberek, akik majd hivatkoznak rá, de csak a vándorfilozófust és költőt látják benne? Csak azt látják meg benne, ami népünk határain túl egykönnyen hatással lehetne? Jézust esetleg saját népünk ellen akarják kijátszani? Nem akarják azt meglátni benne, hogy ő egy elnyomott népnek a prófétája?

Szerencsére ezeket a kérdéseket nem kellett egyszerre tisztáznom. Most csak az volt a feladatom, hogy Jézusról valós, de ártalmatlan jelentést írjak a rómaiaknak. Tudtam, hogy Metiliusnak csak a fél igazságot írom meg, ezért jelentésemhez rövid levelet csatoltam. Ebben nagyjából úgy nyilatkoztam, hogy jelentésem vizsgálódásaimnak közbeeső eredménye. Jézusról sokkal többet is lehetne mondani. A levelet lepecsételtem. Szerencsére úgy jött, hogy Báruk a pászkaünnepet Jeruzsálemben kívánta tölteni. Így odaadhattam neki a levelemet. Személyesen vitte el Metiliusnak, abban a hiszemben, hogy az a római üzlettársnak szóló üzleti levél a következő gabonaszállításról. Báruk hosszabb szabadságot kért. Hetekig, mialatt én a sok könyvet olvasva képeztem magamat, addig ő végezte a munkámat. Jól dolgozott. Észrevettem azonban, hogy gondolatai másutt járnak.

„Ha már egyszer valaki mint esszéus megtanulta megvetni a gazdagságot, annak nehezebb esik azt szaporítani”, mondta sóhajtva.

Beszélgetéseinkben észrevettem, mennyire nélkülözi a közösséget. Tudta, hogy többé nem fogadják vissza. Véglegesen kizárták. Új otthont pedig nem talált, a mi családunkban sem.

Kedves Kratzinger Úr!

Ön érdekes pontra hívja fel figyelmemet: Andrásnak taktikából kell Jézus páratlan egyedülállóságát lefokoznia. Nos hát döntő arra nézve, hogy a „különбözöség — ismertetőjegy” alapján megkülönböztethessük a valódi Jézus-hagyományokat a hamisaktól? Okosabb lett volna Jézus egyedülállóságát már kezdettől fogva erőteljesebben kidomborítanom ahelyett, hogy igehirdetésénél a sok megegyezőség alapján a viszonylagosságot emelem ki.

Kétlem, hogy a különбözöség-ismérv célravezetőbb volna. Ha Jézus valamelyik szavánál nem tudunk zsidó hagyományoktól való függőséget felfedezni, abból nem következik, hogy ilyen függés nem is létezett. Jézust szóbeli vagy elveszett írásos hagyományok is befolyásolhatták.

A különбözöség-ismérv ezenfelül mindent elhanyagol, amiben Jézus a zsidósággal megegyezik, mintha csak Jézust más emberektől eltérően nem a maga történeti környezetvilágából kiindulva kellene megérteni. A „levezethetlenség-ismérv” (így is nevezik a különбözöség-ismérvet) nem más, mint álcázott dogmatika: Jézus — úgy tűnik — egyenesen az égből vezethető le. Ennek a dogmatikának zsidóellenes hangsúlya van: ami levezethetetlen, az hozza Jézust ellentétbe a zsidósággal.

Engedje azért, hogy a különбözöség-ismérvet átformáljam: azok a Jézus-hagyományok léphetnek fel a valódiság igényével, amelyek az akkori zsidóság keretében történetileg lehetségesek, egyben azonban sajátos hangsúlyuk van, amely érthetővé teszi, hogy később a zsidóságból az őskereszténység alakult ki. A zsidóságból nemcsak Jézust, de az egész őskereszténységet „levezethetjük”.

Egyébként igaza van, ha úgy sejtí, hogy Jézusnak álmatag vándorfilozófusként és népi költőként való álcázása szükségszerűen kritikát jelent a modern Jézus-képek „álmatag” ábrázolásaival szemben.

Válasza nagyon sok világosságot hozott. Örömmel várom következő levelét.

Szívélyes üdvözléttel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Josephus a farizeusokat a sztoikusokkal (vita 12), az esszénusokat a pitagoreusokkal (ant 15, 371 = XV, 10, 4), hasonlítja össze. A pitagoreusok egyfajta „titkos szervezetet” alkottak és ragaszkodtak a közös vagyon eszményéhez.

2. A kinikusok (nevüket „Diogenész a hordóban” ragadványneve: Kutya = Kyon adta) igénytelenséget és szégyenérzetnélküliséget hirdettek, azaz kérkedőleg eltértek az általános erkölcsöktől. A Kr. u. 1. században sok kinikus koldus filozófus járta a római birodalom útjait bozontos, hosszú szakállal, mocskos ruhával, batyuval és furkósbottal.

3. Mt 10, 10. Mikor Jézus azt kívánja tanítványaitól, hogy táská és bot nélkül járják az utakat, talán tudatosan akarja megkülönböztetni őket a kinikuszi vándorfilozófusoktól, akikkel könnyen összetéveszthették volna őket.

4. Vö. Mk 12, 28—34. Ahogy ez a történet mutatja, a zsidó írástudók és Jézus egyeznek ebben a tanításban. Hasonló összefoglalások találhatók másutt is. Pl. Testam. Issachar 5, 2: „Szeressétek az Istent és a felebarátot”. Az istenek iránti tisztelet és az igazságos magatartás az emberekkel szemben a legfőbb erénynek számított, ahogy ezt elmondják, Xenophon Memorabilia IV, 8, 11, Philo spec. leg. II. 63.

5. Az „Arany szabály” az antik világban szállóigeként terjedt. Már a Jézus előtti zsidó írásokban megtaláljuk vö. Tób 4, 15, Arisztész levél 207.

6. Mt 5, 39.

7. Szokratész tanaira vonatkozólag vö. Platon, Kriton 49 kk. Szokratészlól a köv. adoma maradt ránk: „Amikor Arisztotelész őt lábbal taposta, akkor nem vágott neki vissza és nem szidalmazta, hanem csak azt mondogatta a járókelőknek. Ez az ember beteg. Őszvér betegségben szenved.” (Themisztiosz, az erényekről 46) Epiktétosz filozófus azt tanította, hogy a kinikus vándorfilozófusnak „hagynia kell kutya módjára tiportatnia magát és tiportatása közben megtipróit még szeretni is kell, mint aki mindnyájuknak atyja, mint aki a fivérük” (Epiktétosz, Beszélgetések III, 22, 54).

8. Seneca beneficii IV, 26, 1. Seneca a következőkben mindenesetre bizonyos megkötéssel él: Isten az arra méltó embernek számos jótéteményt nem adhat meg anélkül, hogy azt automatikusan meg ne adná a méltatlanoknak is (beneficiis IV, 28, 1).

9. Mt 7, 3—5.

10. Mt 6, 25 kk.

11. Vö. Mt 5, 21 k. Kleantész azt tanította: „Rablógyilkos valaki már, mielőtt még vérrrel szennyezné be a kezét, mert gyilkosságra fegyverkezik és megvan nála a szándék, hogy rabolni és gyilkolni fog. A gonoszság a tett végrehajtásával betetőződik és megmutatkozik, de nem azzal kezdődött” (Idézi M. Pohlenz: Stoa und Stoiker, Zürich, 1950. 128 l.).

12. Mt 5, 27 kk vö. Kleantész, Fragm, 573.

13. Epiktétosz Erkölcsstan kézikönyve 33, 5.

14. Mk 7, 15.

15. Kr. e. 1. században egy hellén műveltségű zsidó költő Phokylidész név alatt „Mondások” címmel költeményeket írt. Az egyik mondás így szól: a tisztálkodási törvények nem a testet, hanem a lelket tisztítják (228. sz.).

16. Vö. Mt 6, 5 kk.

17. Vö. Mt 6, 1 kk.

18. Vö. 6, 16 kk.

19. Vö. Mk 3, 1 kk, 2, 23 kk; Lk 13, 10 kk, 14, 1 kk.

20. Vö. Mk 10, 13—16; Mt 18, 3.

21. Mt 21, 31.

22. Vö. Mt 8, 11 k.

23. Vö. Mt 19, 10—12.

24. Vö. Mt 5, 5.

25. Vö. Mt 8, 21—22.

26. Vö. Mk 10, 42—43.

27. Vö. Mk 14, 58.

28. Ez rege az ún. Achikar regényben található, amely már a kereszténység előtti időkben többféle változatban terjedt és közkezen forgott.

29. Vö. Lk 13, 6—9.

30. Philo, quaest, in Gen IV, 198.

31. Lk 15, 11—32.

32. Lk 17, 26—30. Az „Ember” bizonyos égből jövő személy alakjára utal, aki Dán 7 szerint az „állatok” jelképével bemutatott országokat saját uralmával váltja majd le.

33. Lk 17, 34—35.

34. Mt 25, 31—46.

35. Lk 10, 18 k.

36. Mk 3, 24—26.

37. Mk 13, 44—46.

38. Mt 12, 41—42.

39. Vö. Lk 10, 23—24.

40. Vö. Mt 11, 12—13; Lk 16, 16.

41. Vö. Mt 19, 28 és Lk 22—29 k. Ez a 12 apostolnak szóló ígértet aligha hangzhatott el Húsvét után. Nehéz elképzelni, hogy Júdás árulása után olyan szöveget találna ki valaki, amely bennfoglaltan neki is, mint egynek a Tizenkettő közül Izrael fölötti uralmat ígérne.

42. Mk 10, 35—45.

43. Mt 11, 12.

TEPLOMI ÉS TÁRSADALMI MEGÚJHODÁS

Alighogy Báruk elindult levellemel Metiliushoz, néhány nap múlva váratlan hírt kaptam, amely felborította minden tervemet. Nekem magamnak kell Jeruzsálemben menni, amilyen gyorsan csak lehet. Barabást két zelótával együtt letartóztatták. Az elfogatásnál védekeztek. Dulakodás közben az egyik római katona súlyosan megsebesült és sérüléseibe belehalt. Rögtön Jeruzsálemben kellett mennem. Talán tehetek valamit Barabásért beszámolóm alkalmával Metiliusnál. Segítenem kell rajta, hiszen az életemet köszönhetem neki.

Szamarián keresztül mentünk Jeruzsálemben Timonnal és Malkus-sal, vagyis a legrövidebb úton és nem kerülővel Pereán keresztül, ahogy Báruk ment.¹ Már a pászkaünnep előtt Jeruzsálemben akartam lenni.

Egész úton azon töprengtem, hogy miként segíthetnék Barabáson. Állítsam be úgy, mint aki a higgadtabb zelóták közül való, ezért bánjanak kíméletesebben vele? Vagy mondjam el, hogyan lépett közbe értem? Vagy jobb lesz, ha minderről hallgatok? Jobb lenne talán, ha mind a három zelóta érdekében szót emelnék és Barabáshoz való kapcsolatomat meg se említsem? Kivégzik-e mindenképpen a rómaiak mindhárom zelótát elégtételül a római katona haláláért? Van-e kilátás egyáltalán arra, hogy fáradozásaim eredménnyel járnak? Ezek a gondolatok kavargtak bennem három napon át útban Galileából Jeruzsálemben. Végül jó gondolatom támadt.

Amint megérkeztünk Jeruzsálemben, jelentkeztem Metiliusnál. A pretóriumban fogadott dolgozósobájában. A rómaiaknál készült-ségi hangulat uralkodott. Metilius idegállapota feszültnek látszott, de mint régi ismerőst fogadott.

„Pont jókor jössz! Mindent elolvastam, amit jelentettél leveledben. Most azonban újabb eset történt a templom előudvarában. Hallottál már róla?”

„Éppen most érkeztem meg Jeruzsálemben.”

„Tegnap Jézus zavart támasztott a templomi ügymenetnél.”

Metilius nyugtalanul járt fel-alá.

„Katonáink jelentették a templom előudvarából: Jézus néhány követőjével odajött a templom előudvarába, amely szabadon nyitva áll zsidóknak és pogányoknak egyaránt. Ott nagy felindulást okozott, mert elkergette az árusokat, akik áldozati állatokat árulnak, felborította az asztalokat és gátolta a kézműveseket, hogy szerszámokat vigyenek át a templomon. Apró kellemetlenség volt az egész. Katonáink a vízvezeték-ügy óta utasítást kaptak, hogy húzódjanak vissza és kerüljenek el minden provokációt. A zsidó templomi hatóságok láthatólag urai a helyzetnek. Az eset után legalábbis is tárgyalásba kezdtek és vitába szálltak Jézussal.”² Lázasan gondolkodni kezdtem, hogy miként tudnám ezt a kellemetlen esetet, mint valami vándorfilozófus bárdolatlan fellépését úgy beállítani, hogy érdektelennek tűnjék. Meg kellett próbálkoznom vele már csak azért is, nehogy elveszítsem a hitelemet Metiliusnál.

„A kihívó cselekményekkel elsősorban az lehetett a célja, hogy tárgyalásba kezdhesen a templomi hatóságokkal. Vándorfilozófusok gyakran látványos eszközökhöz folyamodnak, hogy magukra vonják a figyelmet!”

„Lehetséges! De utána kell nézmem a dolgoknak. Az utóbbi időben ugyanis nem ez volt az egyetlen kellemetlen eset. Nemrégén kaptunk el néhány zelótát, akik bizony éppen nem ártalmatlanok.” Bizonyára Barabásra és társaira gondolt. Velük kapcsolatban az igazságnak megfelelően biztosíthattam őt arról, hogy ennek semmiféle összefüggése nincs a templomi esettel. Előbb azonban megkérdeztem:

„Jött-e olyan értesülés, hogy kapcsolat áll fenn Jézus és ezen zelóták között?”

„Éppen erről szeretnék veled beszélgetni. Te mit gondolsz?”

Gondolkoztam egy pillanatig, azután ezt mondtam: „A zelóták megmozdulásai a rómaiak ellen irányulnak, a templomi eset a zsidó hatóságokkal való szembe fordulás.”

„Összefüggés ennek ellenére létezhet. A zelóták is küzdenek a templomi arisztokrácia ellen. A terroristáknak legalábbis kedvükre lehet, ha kellemetlenséget okoznak a főpapoknak!”

„És mi lehetett az értelme ennek a templomi fellépésnek?”

Metilius megállt, vállat vont, majd mondta: „Csak gyanításaim vannak.

Először is Jézus gátolta a kézműveseket abban, hogy szerszámokat vigyenek át a templomra. Ez tiltakozás a templom további építése ellen. Fél évszázada épül, és még mindig nincsen készen. Jézus ellenzi talán a templom felépítését?

Másodszor: Jézus felborította az asztalokat. Vajon azt akarja-e vele mondani, hogy ugyanígy »boruljon fel« és »törjön össze« a templom? A templom lerombolását hirdeti-e? Én mindenestre a templom elleni erőteljes támadást érzek cselekedete mögött.

Harmadszor: Akadályozta a pénzváltók és az áldozati állatokkal kereskedők üzletét. A beváltott pénzzel vesz az ember áldozati állatot. Ezeknek az üzletei nélkül nem volna többé áldozati istentisztelet. Jézus tehát ellenzője lenne a véres áldozatoknak? Alapvetőleg fordul a templom ellen? Hiszen miért áll még egyáltalán a templom, ha nem folyik benne többé az áldozat?

Mindez persze csak pusztán feltevés, ahogy mondtam”.

Mint mindig, Metilius most is éleselméjűnek mutatkozott. Nemde igaza is volt? És mindezt elmondta anélkül, hogy ismerte volna Jézusnak a templom pusztulásáról mondott jövőndölését. A templomot lerombolják, és új, nem emberkéztől alkotott templomnak ad majd helyet.³ A templomi eset nyilván ezzel a jövőndöléssel állhatott összefüggésben. A templom megtisztítása valószínűleg olyan jelképes cselekedet, mint amilyenekkel a mi prófétáink szemléltetesként éltek. Annál fontosabb volt tehát nekem, hogy ártalmatlan magyarázattal szolgáljak. Ezért hát így folytattam:

„Kétlem, hogy Jézus eltörölni kívánja a templomi istentiszteletet. Valószínűleg csak néhány helytelenséget akar kiküszöbölni, főképpen a templomnak és az üzletelésnek az összekapcsolását. Ezért lépett fel így az árusokkal és a kézművesekkel szemben! Ellene van mindenkinek, aki hasznot húz a templomból! Azt óhajtáná, hogy pénz nélkül juthassunk be a templomba. Megfelel ez nála annak, hogy mindig a szegényekért lép közbe!”

Metilius a fejét rázta. Nem volt egészen meggyőződve a dologról: „El kell mondanom még neked, amit az eset utáni vitatkozásról megtudhattam. Jézust felelősségre vonták, hogy mi jogon akadályozza a templom működését. Ellenkérdéssel válaszolt: A templom emberei döntsék el, hogy János keresztelese mögött Isten állt-e vagy sem.”

„És milyen választ kapott?”

„Semmilyent! Ellenfelei hallgattak. Erre kijelentette: Ha ti nem

mondjátok meg, hogy a Keresztelő mögött az Isten állt-e vagy sem, akkor én sem mondom meg nektek, milyen jogon zavarom a templom működését!”⁴

„Ezzel talán egy kényelmetlen kérdés elől akart kitérni?”

„Nekem más a véleményem. Te már egyszer elmondtad nekem, hogy mit jelent nálatok a templom az egész nép és a társadalmatok számára: az áldozatokkal eltörli a nép bűneit. A Keresztelő tőle nyújtott keresztteléssel kínálta a bűnbocsánatot. Tegyük fel, hogy a templom hivatalnokai elfogadták volna, hogy ez a kereszttelkezés az Istentől származik, akkor vállalniuk kellett volna a további kérdést: Minek mutattok hát be továbbra is áldozatokat a bűnök bocsánatára? Minek ölitek az állatokat? Miért nem mentek el a Jordán folyóhoz és miért nem áldozzatok fel némiképp magatokat azáltal, hogy megmerültök a vízben?

Röviden szólva: Én azt hiszem, hogy Jézus alapján a templomot akarja megszüntetni, ahogy az jelenlegi értelmében fennáll! Akinek az a véleménye, hogy a bűnbocsánatot a templomtól függetlenül is megnyerheti, az aláassa a templom egész helyzetét.”

„Igazad lehet. Egész sor vándorfilozófus, főleg a pitagóreusi iskola követői, elvetik a véres áldozatokat!”

„Ha értelmezésem helyes, akkor Jézus nem pusztán csak a templomot veszélyezteti. Fenygető veszedelmet jelent a templommal egybefonódott főpapságnak és a jeruzsálemi népnek, de nem a rómaiaknak. Valláson belüli vitás kérdésekből ki akarunk maradni. Foglalkoznom kell azonban azzal a kérdéssel, hogy vannak-e kapcsolatai a zelótákhoz. Miért kezdenek mintegy vele egyidejűleg zelóták tevékenykedni Jeruzsálemben? Megtudtál-e valamit Jézus és a zelóták között fennálló kapcsolatokról?”

Fel voltam készülve erre a kérdésre. Útközben idefelé alaposan megfontoltam, hogy mit válaszoljak rá: „Értesüléseim szerint — kezdtem — van egy zelóta, esetleg két másik is azok között, akik Jézussal együtt helységről helysére járnak. Egyik követőjénél, a Zelóta Simonnál ez már neve alapján is bizonyos. A másiknál, az Iskariót Júdásnál lehetséges. Hiszen Iskariót lehet a sicarius szó megfelelője.⁵ Végül gyanús még egy bizonyos Simon Barjóna. Sokan ugyanis a zelótákat Barjónim névvel illetik, vagyis akik pusztában bujkáló emberek. Mindenesetre Júdás és Simon melléknevét másképpen is lehet magyarázni.”⁶

Metilius igazolva érezte magát.

„Tehát kapcsolat van Jézus és a zelóták között.”

Számítottam rá, hogy ez lesz nála a visszahatás, és azt válaszoltam: „A dolognak utánajártam és meglepő eredményre jutottam. Meghökkenem először azon, hogy Jézus szoros követői között egy Lévi nevű vámos is akad, vagyis egy a gyűlölt vámbérlők és adóbehajtók közül, akiket a zelóták üldöznek.

Másodszor még valamit megfontoltam: Ha Jézus követői közül csak egy viseli a Zelóta melléknevet, akkor ebből biztonsággal következ-tethetünk arra, hogy nem mindnyájan zelóták — különben értelmet-lenség volna egyet a többitől ezzel a melléknévvel megkülönböztetni.”

„Ez még nem cáfolja meg a gyanúmat!” — vélte Metilius.

„Pontosan ez volt az én nézetem is. Alaposan utánanéztam a dolognak. Sikerült néhány zelótával kapcsolatot teremtenem. Meg-tudtam tőlük, hogy a Zelóta Simon hozzájuk tartozott, most azonban árulónak számít, mert Jézushoz csatlakozott. Jézust a zelóták fenyegető veszedelemnek tartják, mert ellenzi az erőszakos megoldásokat. Elutasítja a zelóták módszereit. Ha még további követőkre talál köztük és a lakosság körében, akkor ez fájdalmas veszteséget jelentene az ellenállási mozgalomnak.”

„Ha jól értelek, akkor kétféle csoportja van azoknak, akik nyugtalanságot szítanak, és ezek egyazon emberek között keresnek maguknak követőket és párthíveket: egyik oldalon a zelóták, a másik oldalon Jézus?”

Én ezt így fogalmaznám: „A zelóták rámutatnak, mi a probléma országunkban. Jézus megoldást jelenthetne ennek a problémának a megoldásában, vagy pontosabban szólva, ő rávezetett engem a megoldásra.”

„Ezt közelebből meg kell magyaráznod nekem.”

Metilius érdeklődéssel nézett rám. Nyilván tanácstalan volt, hogy miféle magatartást is kellene a római közigazgatásnak ebben a helyzetben tanúsítania. Úgy látszott, hogy hálás minden ötletért.

Mély lélegzetet vettem. Ezt a jó alkalmat vártam. Talán ez lesz az egyetlen lehetőség, hogy Barabást megmentsem. Minden attól függ most, hogy sikerül-e meggyőznöm Metiliust.

„Utánajártam Galilea falvaiban, mi az oka, hogy a fiatal emberek ott hagyják a házukat és földjüket, és a zelótákhoz csatlakoznak a hegyekben. Az ok nem más, mint ezeknek az egyszerű embereknek

szorongató gazdasági helyzete. Ha rossz a termés, vagy egyéb sorscsapás következtében eladósodnak és nem tudják megfizetni az adójukat, akkor inkább elhúzódnak a zelótákhoz, semmint hogy a rabszolgapiacra vigyék őket, vagy az adósok börtönébe kerüljenek. Ezek a fiatal emberek nem születtek terroristáknak, hanem azzá lettek életviszonyaik következtében. Ha másvalami lehetőséget kínálnak fel nekik a terrorista élet helyett, valami valószínű kilátásnak nevezhető dolgot, akkor szívesen visszatérnének a megszokott mindennapi életbe és sokan elfordulnának a banditák életétől.

Ajánlatot teszek azért, amely három pontba foglalható össze.”

Metilius feszült figyelemmel nézett rám. Szétnyitott tenyerével jól megtámaszkodott az asztalon, és előre hajolt, mint aki biztos akar lenni abban, hogy egyetlen szavamat se mulassza el. Én folytattam:

„Először is Júdea és Szamaria római prefektusa hirdessen általános amnesztiát minden büntetendő cselekményre, amelyet valaki, mint valamelyik zelóta banda tagja elkövetett. Az amnesztia érvényes mindazokra, akik készek rá, hogy a normális életbe visszatérjenek.”

Metilius megnyihült. Felállt és nyugtalanul fel-alá járkált. Rövid, családott pillantást vetett rám. Tudtam, hogy veszítettem. Mégis tovább folytattam.

„Másodszor gondoskodni kell róla, hogy általános adósságtörlesztés keretében a zelótákhoz menekült emberek új életlehetőséghez jussanak.”⁷

Harmadszor: Az állam telepítsen le a határvidékek környékén olyan embereket, akiknek nincsen földjük — elsősorban egykori zelótákat. Ezek harcban járatos emberek, akik védelmi feladatokat vállalhatnak a külső ellenséggel szemben.

Csak akkor biztosíthatjuk az ország békéjét, ha megszüntetjük a bajok okait.”

Kis szünet után Metilius azt kérdezte: „És mi köze van Jézusnak ehhez a megoldáshoz?”

Én így válaszoltam: „Mozgalma bizonyíték arra, hogy egy sereg zelóta tényleg kész volna rá, hogy feladja eddigi életét, ha lehetőség nyílnék erre. Eddig elzárta előlük a normális életbe való visszatérést az, hogy vagy bűncselekményt követtek el, vagy pedig közben eladták a kis birtokukat. Jézus kötetlen vándorélete lehetőséget kínál nekik, hogy elhagyják a bandaéletet. A Jézussal együtt folytatott élet kemény: teljes igénytelenséget tételez fel. Ha egy-

kori zelóták a zelótaélet helyett ezt is hajlandóak voltak vállalni, mennyivel szívesebben vennék azt, hogy a normális mindennapi életbe térhetnek vissza!”

„De tudja-e nekik Jézus biztosítani, hogy amnesztiát kapnak és elengedik az adósságukat?”

„Ő nem beszélhet az állam és a hitelezők nevében. Biztosítja azonban a zelótákat, hogy Istentől amnesztiát kapnak. Isten megbocsát minden bűnt, ha az emberek megtérnek és új életet kezdenek! És arra kötelez minket, hogy mi is megbocsássunk egymásnak minden vétket!”⁸

„A vándorfilozófusoknak néha jó ötleteik vannak. De a politikai valóság zordonabb, mint ezek az ötletek!”

„Nem volna-e politikailag is alkalmas az amnesztia? A helyzet feszült. A lakosság még mindig nyugtalan a múlt évi tüntetés halálos áldozatai miatt, az ártatlan galileai zarándokok megölésébe sem törődtek még bele, a Keresztelő kivégzésén sem tudták magukat túltenni. A feszült helyzet feloldására nagyon alkalmas lenne a jóakarát nyilvánvaló megmutatása. A rómaiaknak meg kellene mutatniuk, hogy pontot tettek minden múltbeli összetűzés végére. Különben csak tovább terjed az erőszak, és a népnél azok az erők kerekednek felül, amelyek úgy gondolják, hogy az erőszakot csak erőszakkal lehet megfékezni. Közeledik a pászkaünnep. Az ünnep mindig a legjobb alkalom az általános amnesztia kihirdetésére: általános amnesztia a zelóták bűncselekményeire.”

Metilius lemondólag a fejét rázta.

„Az általános adósságelengedés nemde teljesen valószerűtlen valami? Hogyan bírja rá az állam az országban élő összes hitelezőket arra, hogy lemondjanak az adósságok behajtásáról?”

„A mi országunkban ez lehetséges volna. Megvan az ősi törvényünk, amely kimondja, hogy hétevenként minden adósságot törölni kell.⁹ A törvényt ritkán gyakorolják, de megvan. Ismét érvényt kell szerezni neki. Erről a főpapokkal és a szinedriummal lehetne tárgyalni. A szinedrium érdekelt abban, hogy a feszültség feloldódjék.”

Metilius ingerülten nézett rám: „Indítványod annyira radikális, hogy nem tudom, mit is mondjak rá.”

„Az amnesztiát látom a legszükségesebbnek. Ezt kellene kihirdetni, mielőtt újabb nyugtalanságok kezdődnek.”

„Erről egyedül csak a prefektus dönthet! De az ő felhatalmazása is korlátolt.”

„A javaslatomat legalább elő kellene terjeszteni nála.”

Metilius vonakodott: „Jézustól származnak ezek az ötletek?”

Nemmel válaszoltam: „Ezek az én eszméim!”

„Úgy látom, hogy a te javaslataid és ennek a Jézusnak az elgondolásai nagyon is közel állnak egymáshoz. Te a társadalmat akarod megújítani, Jézus pedig a templomot — esetleg a ti egész vallástokat — akarja újjáalkotni. Jézus azt mondja: A templom nem tölti be már azt a hivatását, hogy a bűnbocsánat központi helye legyen. Ez rajta kívül is rendelkezésre áll a keresztséggel vagy pedig azzal, hogy valaki csatlakozik őhozzá. Szerinted pedig a terhek elviselhetetlen elosztása következtében a társadalom már nem életképes. Új utakat kell keresnünk az adósságok elengedésével. Jézus Istentől adott amnesztiát ajánl. Te az államtól követeled az amnesztiát. Ezek a gondolatok valahogy összefüggenek.”

„Szabad egy hasonlattal válaszolnom?” — kérdeztem. Jézus egyik hasonlatát mondtam el, az Isten eljövendő uralmára való utalást azonban elhagytam belőle.

„Az Isten olyan, mint az az úr, aki el akarta számoltatni szolgálait. Amikor elkezdte a számadást, eléje állítottak egyet, aki tízezer talentummal tartozott neki. Mivel nem volt miből megfizetnie, megparancsolta, hogy adják el feleségétül, gyerekestül, minden vagyonával együtt, s úgy fizessen. A szolga leborult előtte és úgy kérte: Légy türelemmel irántam, s mindent megfizetek neked. Az Úr megkönyörült a szolgán, szabadon bocsájtotta s adósságát is elengedte.

Amikor kiment a szolga, találkozott egy szolgatársával, aki száz dénárral tartozott neki. Megragadta, elkezdte fojtogatni és követelte: Add meg, amivel tartozol! A másik szolga leborulva kérte: Légy türelemmel irántam, s mindent visszafizetek neked. De ő nem engedett, hanem fogta, börtönbe vetette, míg meg nem fizette tartozását. Amikor a többi szolga látta a történeteket, igen elszomorodott. Elmentek és jelentették uruknak mind, ami történt. Az Úr maga elé hívatta és így szólt hozzá: Te gonosz szolga! Kérésedre minden adósságodat elengedtem. Nem kellett volna néked is megkönyörülnöd szolgatársadon, ahogy én megkönyörültem rajtad? Ezzel az úr haragjában átadta a poroszlóknak, míg meg nem fizette

mind, amivel tartozott. Így tesz mennyei Atyátok is veletek, ha mindegyitek meg nem bocsát szívből embertársának.”¹⁰

Metilius figyelmesen meghallgatott. Bizonyos kétkedéssel azt kérdezte: „Ez egy hasonlat. Felszólít-e tényleg arra, hogy engedjük el a pénzádósságokat?”

„Na, persze”, mondtam én. „Viszont az eladósodott kisemberek önkéntelenül is arra gondolnak, hogy pénzádósságaikat engedik el.”

Összetekerte és gondosan bőrtokba rejtette a papirusz lapokat jelentésemmel együtt. Látogatásom hivatalos részét Metilius ezzel láthatólag befejezettnek tekintette. Azonban még nem bocsátott el. Időt engedett magának arra, hogy miközben a bőrtokot a jelentésemmel gondosan becsúsztatssa kis szekrényének egyik fiókjába, röpké pillantást vessen az utcára, ahol mint minden évben, most is a zárándokok tömege tolongott a pászkaünnepek alkalmából. Azután odalépett hozzám, vállamra tette a kezét és olyan kérdést tett fel nekem, amit ebben a pillanatban nem vártam.

„András, miért nem szabadítjátok meg az Istenről szóló nagyszerű filozófiákat a sok fölösleges sallangtól?”

Nem tudtam szóhoz jutni. Nincs Metiliusnak most fontosabb dolga, mint hogy velem vallási kérdésekről értekezzék? Ő pedig folytatta:

„Te olyan radikális reformjavaslattal álltál elő nekem, amely politikánknak megváltoztatására irányul. Elmondhatom-e neked a saját szemszögemből nézve, hogy mit változtathatnátok ti a valástokon?”

Metilius leült velem szemben az egyik székre. Összpontosította a figyelmét.

„Legutóbbi beszélgetésünk óta egy alexandriai zsidó emberrel találkoztam és hosszasan elbeszélgettem vele a vallástokról. Véleménye szerint a törvényeket jelképesen kell értenünk. A szombati nyugalom törvénye szerinte azt mondja ki, hogy csak a benső megnyugvás állapotában fordulhat Istenhez az ember. A körülmetélkedés a szenvedélyek és ösztönök megfékezését jelképezi.¹¹ Gyakorlatilag sem a szombati nyugalmat, sem a körülmetélkedést nem kell szó szerinti értelemben véve alkalmazni. Ha az ilyesfajta gondolatokat meg tudnátok valósítani, akkor a zsidóság igen befolyásos filozófia lehetne. Sokan csatlakoznak hozzá, akik tisztelni akarják az egy Istent, aki bennünket jóságra kötelez a gyöngékkal szemben.

Most viszont ezeket az embereket a körülmetélkedés és a szombati előírások csak elriasztják.”

„Ez az alexandriai zsidó csak egy elenyészően kis zsidó csoport nevében beszél”, mondtam óvatosan.

Metilius elutasító kézlegyintést tett.

„Akármít is gondoljon ez a pár zsidó Alexandriában, engem az érdekel, hogy te mit gondolsz.”

Kérdőleg tekintettem rá. Vajon kihallgatás lenne ez? Metilius láthatólag kitalálta, mire gondolok.

„Ezt nem mint római hivatalnok kérdezem tőled. A filozófiátokról szeretnék tiszta képet kapni.”

„Az a probléma”, kezdtém vonakodva, „hogy a zsidó vallás nem filozófia. Nem olyasvalami, ami csak szívbeli meggyőződés, hanem olyan, amit láthatólag gyakorlunk, vagyis életforma. Örömmel találjuk abban, hogy kisebb-nagyobb cselekedeteinkkel tisztelhetjük az Istent. Így az edeltörvények betartásával és kisebb szertartások követésével, amelyeket hagyományozottan kaptunk. Nem elég csak meghallgatni Isten parancsait és megérteni mélyebb értelmüket, hanem gyakorolni is kell azokat.”¹²

„Ezek a parancsok azonban sok minden olyat tartalmaznak, ami megnehezíti a zsidók és nem zsidók közötti kapcsolatot. Miért nem tesztez különbséget a törvények két csoportja között? Az erkölcsi parancsok egyrészt, ezek feltétlenül megkövetelhetők az emberi együttéléshez — és a szertartási törvények másrészt, ezek a hagyományra épülnek, de nem okvetlenül kapcsolódnak össze az egy és egyetlen Istenbe vetett hittel? Nem ebbe az irányba mutat-e Jézus igehirdetése?”

„Jézus sehol sem állítja, hogy nem kell körülmetélni a gyermekeket. Sehol nem teszi kérdéssé a szombat megtartását!”

„De nem juthat-e valaki az ő nyomán ilyen gondolatokra?”

„Olyasfajta emberek, mint ez az alexandriai zsidó, juthatnak ilyen gondolatokra. De nálunk nem tudnának érvényesülni. Te lebecsülsz, hogy milyen értékes nekünk ez a sok ránk hagyományozott parancs — azok is, amelyeket csak azért tartunk meg, mert benne vannak a hagyományainkban. Követésükkel kölcsönösen, nyilvánosan és láthatóan biztosítjuk magunkat, hogy hívek maradunk a hitünkhöz.”

„De nem volna-e valamilyen más mód rá, hogy ezt megtegyétek? Amikor az egyik nagy mestereteket megkérdeztem, hogy mi az, ami

fontos, ő azt felelte: „Ami neked kellemetlen, azt ne tedd te sem felebarátodnak. Ebben áll az egész Törvény, a Tóra, a többi magyarázat. Menj és ezt tanuld meg! Mire való akkor a többi parancsolat? Mire való a körülmetélkedés? Mire valók az étkezési előírások?”¹³

Elgondolkoztam. Vajon tényleg érdekli Metiliust a mi vallásunk? Vagy csak az újabb vallási irányzatok után érdeklődik, amelyek lehetővé tennék, hogy kevesebb összetűzés legyen a zsidók és pogányok közti érintkezésnél? Támogatni kívánják-e politikai szempontból a rómaiak az ilyen irányzatokat? Végül is azt mondtam:

„Mi történék, ha megengednék, hogy zsidó férfiak nem zsidó asszonyokat vegyenek feleségül, akik nincsenek egy hiten velünk? Vagy pedig körülmetéletlen pogányok zsidó asszonyokat vehetnének feleségül?”¹⁴ A pogány házastárs továbbra is a maga egykori isteneit tisztelné. A gyermekeket ebben a hitben neveltetné. A mi Istenünk csak egy isten lenne az ő isteneik mellett, még ha elismernék is legfőbb istennek. Az egy és egyetlen Istenben való hit csak bizonyos életforma mellett maradhat fenn, amelyet mindenkinek át kell vennie, ha zsidó családba házasodik be. Ameddig hitünk ilyen gyökeresen eltér a környezetünktől, addig életformánkban is szükségszerűen különböznünk kell.”

„De hát az élő Istent egykor az összes népeknek el kell ismerniük.”

„Mi ebben reménykedünk.”

Metilius felállt és az ablakból az utcára mutatott: „És akkor ezek a zarándokok a sok-sok országból nemcsak a zsidók lesznek, hanem minden népből származó emberek? Mindenkinek szabad bejárása lehetne a templomba?”¹⁵

„A templom máris nyitva áll mindenkinek, aki Istenhez tér.”

Metilius megköszönte a beszélgetést. Megígérte, hogy előadja Pilátusnak az amnesztiával kapcsolatos gondolatomat. Ha szükséges, akkor Pilátus személyesen is meghallgat. Aztán elbúcsúzott tőlem. Ha minden római olyan volna, mint Metilius! Első találkozásunk óta félreismerhetetlenül fokozódó megértést mutatott vallásunkkal szemben. Vajon ő is olyan ember lenne, aki két front között áll?

Kedves Kratzinger Úr!

Baráti levelén először mosolyognom kellett. Ön tényleg utánanézett az életrajzi adataimnak és fölfedezte, hogy 1968-ban forrongó időszakban voltam. Igen. Soha nem is tagadtam, hogy ennek a lázadó kornak a gyermeke voltam. Már csak azért sem tagadnám, mert az akkori tapintatlanságok az idősékekkel szemben nagyon ellenemre voltak.

Levelének tartalma elgondolkoztatott. Amit Ön az olvasáskor észrevett, az a megírás közben nem volt bennem tudatos. Észrevettem, hogy a magam nemzedékének a tapasztalatait dolgozom fel: az áradozó reménykedéseket, ahogy reformokat vártunk, saját ábrándjainknak és adott hatalmi felépítményeknek a kudarcba fulladását, egyeseknél az erőszak és terror útjára való kisiklást. Vajon az én Jézus-képem ennek a magam nemzedékének a vetülete? Ön tapintatosan rám hagyta a döntést, hogy levonjam a következtetést: Lehet, hogy ez a Jézus-kép már idejét múltá?

Egy valami minden bizonnyal nagyon fontos nekem: Kortársaim tapasztalatai a keretelbeszélés cselekményeiben csapódnak le. Ez kevésbé érinti a Jézus-képet. A Jézus-kép nyitott marad, hogy többféleképpen értelmezzük. Csak András szemszögéből nézve kap egyértelmű magyarázatot. Az elbeszélés szerkezetét tudatosan úgy építettem fel, hogy senkinek ne támadhasson az a gondolata, hogy itt olyan képet kap, ahogy „Jézus önmagában” volt. Ez a Jézus bizonyos szociális viszonyok távlatából való.

Önkényes lenne ez a távlat? A keretelbeszélés cselekménye olyan világban játszódik, amelyet Josephus alapján rekonstruáltam, mint akkori történeti korszakot.

Jézust ilyennek ismerhették, akik őt kortársként megélték. Kérdés, hogy nem ilyenek kell őt egyáltalán megélnünk, ha személyét a Kivonulás könyve és a fogság ideje bibliai Jézus-hagyományainak fényébe állítva próbáljuk megérteni. Vajon nem így kell látnunk őt, amennyiben igent mondunk arra, hogy a saját magunk okozta értetlenségünkéből megpróbáljuk keresni a kiutat (Exodus!) — a „felvilágosodást”?

Nemde valami pótolhatatlan menne veszendőbe, ha a vallást újra csak az Isten és a lélek közti beszélgetésre akarnánk visszaszorí-

tani? Egyébként gondolom, Ön is benne volt valamikor a lázadó életkorban. Hogy sikerült átvészelnie? Erre a tapintatlan kérdésre persze nem kell válaszolnia.

Köszönettel és szívélyes üdvözléssel:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Jos. szerint ezen az úton három nap alatt lehet Galileából Jeruzsálembe érni (vita 269) Szamariát általában kerültkék a zsidók a samariabeliekkal való feszült viszonyuk miatt. Mk és Mt evangéliuma szerint Jézus maga sem megy Szamarián keresztül Jeruzsálembe (vö. Mk 10, 1; Mt 19, 1). Lk és Jn ev. szerint viszont Jézus a Szamarián keresztül vezető utat választja (vö. Lk 9, 51 kk; Jn 4, 1 kk).

2. Vö. Mk 11, 15—19; 27—33.

3. Vö. Mk 14, 58.

4. Vö. Mk 11, 27—33.

5. A római birodalomban „sicarius” volt a rablók és az ellenforradalmárok neve. Josephus a Róma-ellenes zsidó felkelés különleges csoportját jelöli meg ezzel a névvel. Elmondja, hogyan döfik le kis töreikkel áldozataikat a piactéren és utána nagy hangon felpanaszolják ezt a bűncselekményt a megrémült tömegnek. Első áldozataik között volt az egyik főpap. Josephus szerint viszont ezek csak Felix prokurátor idejében (kb. 52—60) léphettek a nyilvánosság elé (vö. velük kapcsolatban bell 2, 254 = II, 13, 3).

6. Iskariót arám nyelven egyszerűen azt jelenti: Karióthból származó ember. Barjóna — így nevezi Pétert Mt 16, 17 — nagy valószínűséggel így fordítható: „Jóna fia”.

7. A zsidó háború idején felkelő zelóták első tevékenysége az volt, hogy felgyújtották az adóslevelek levéltárait. Azt remélték, hogy ezzel megnyerik maguknak az összes eladósodott és szegény embert a rómaiak elleni felkelésre (vö. Josephus bell 2, 427 = II, 17, 6).

8. Vö. Mt 6, 12: Miatyánk. Amikor Jézus tanítja, hogy az Istentől vétkeink elengedését kérjük és bocsássunk meg az ellenünk vétkezőknek, akkor minden bizonnyal gondol az adósságok elengedésére is.

9. MTörv 15, 1 kk.

10. Mt 18, 23—35.

11. Alexandriai Philo kritizálja „Ábrahám vándorlása” című művében azokat a zsidókat, akik a törvényeket szimbolikus értelemben magyarázzák. Példának a szombati nyugalomnapról és a körülméltelkedésről szóló nézetét hozza, amint azt a fentiekben körvonalaztuk (de migr. 89—93).

12. Amikor az adiabenei Izatész király (Kr. u. 1. évsz. első fele) áttért a zsidó hitre, az egyik zsidó kereskedő arról biztosította, hogy nem kell okvetlenül körülméltelkednie, ha a zsidó hit követője akar lenni. A Galileából származó Eleázár azonban odajött és azt a véleményt képviselte, hogy nem elég a törvényeket olvasni, hanem az a döntő, hogy „megtegyük, amit parancsolnak”. Erre föl a király körülmélteltette magát. (Jos, ant. 20, 38—48 = XX, 1, 4).

13. Ezt a kijelentést Hillel rabbinak (Kr. e. 20 körül) tulajdonítják (b Sab 31a). Más kérdés, hogy valóban mondott-e ilyent. De hogy az Aranyszabályt a leghíresebb tanítók szájába adták, ez mutatja, hogy milyen nagyra tartották ezt a rendelkezést.

14. Maga a heródesi család is megkívánta vejeiktől, hogy körülmélteltessék magukat (vö Jos. ant 20, 139=XX, 71).

15. A messiási időkre a zsidóság „népvándorlással” számolt: a népek mind Sion hegyére zárandokolnak vö. Iz 2, 2 k; Mik 4, 2; Iz 56, 7; 60, 3; Tób 13, 13.

PILÁTUS AGGODALMA

Másnap Húsvét ünnepének előnapja volt. Meglepetésemre kora reggel Pilátushoz idéztek. Sürgős, mondta a küldönc. A pretóriumba siettem. Amnesztiát akar-e Pilátus hirdetni? Vagy talán hallott Barabásról való kapcsolatomról? Reménykedések és sötét aggodalmak között ingadoztam. Nehéz nap lett belőle, bár soha meg ne értem volna.

Pilátus komolynak látszott. Barátságosan köszöntött és bevezetett egy kis helyiségbe, amelyen csak egy ablak volt. Testőreit kiküldte. Várjanak az ajtó előtt, amíg majd szólítja őket. Nyilván olyasvalamit akart velem megbeszélni, amit nem arra szánt, hogy mindenki hallja. Amikor magunkra maradtunk, így kezdte:

„Érdeklődéssel vettem tudomásul az amnesztiára és az adósságok elengedésére vonatkozó ajánlatodat. Emlékeztet engem azokra a gondolatokra, amelyekért fiatal koromban lelkesedtem. Ilyen volt, amikor Szolón elengedte az athéni polgároknak az adótartozásokat, vagy amikor a mi két Gracchusunk a szociális egyenlőtlenségek csökkentéséért küzdött.¹ Látod, hogy eszméidet nem egyszerűen elutasítom. Ami azonban azt az ügyet illeti, az általános amnesztia kihirdetése meghaladja az én jogkörömet. Ennek politikailag olyan jelentősége volna, hogy megadása a császárt illeti.”

Csalódásomat nem tudtam elpalástolni. Pilátus folytatta:

„Egyes esetekben adhatok amnesztiát. A nemrégén elfogott három zelótához most egy negyedik is jött. Éjszaka megint letartóztatnak egyet, ügyét még ma el kell intézni. Te jól ismered. A Názáreti Jézusról van szó. Azzal vádolják, hogy messiási mozgolódásokat támaszt. A főpap úgy véli, hogy még a Peszah-ünnep kezdete előtt el kell intézni az esetet, nehogy sok feltűnést okozzon.”

Mélyen megdöbbsentem. Jézust elfogták! Szívem hevesen dobogott. Egész testemben remegtem. Minden veszedelmesen kiéleződött.

Pilátus tovább beszélt. „Olvastam Jézusra vonatkozó jelentéset. Annak alapján ártalmatlannak tartanám. Filozófusok és költők élhetnek nyugodtan az országban. Ha viszont valaki Messiás-jelölt, ez már veszélyes az állam szempontjából!”

Most minden szavamat jól meg kellett fontolnom. Szerencsére már minden érvet mérlegre tettem, amivel Jézus védelmére kelhetek. Rögtön a legfontosabbal kezdtem:

„Jézus központi tanítása, hogy ne álljunk ellen, ha valami rossz ér minket. Tartsuk oda inkább a bal orcánkat is, ha megütik a jobb orcánkat. Lehet-e veszélyes az ilyen ember?”

Pilátusra nem hatott az érv: „Az ilyen magatartás általában nem veszélyes az államra, de nagy válságba sodorhatja. Hamarabb tehetetlenné válnék, mintsem ha lázadó zelóták egész seregével kellene szembeszállnia.”

„De ha mindenki úgy viselkednék az országban, ahogyan Jézus, akkor nem lennének többé ellenállók” — vetettem közbe.

„Engem a tapasztalat már megtanított. Szavaid arra az esetre emlékeztetnek, amelyik kormányzásom kezdetén történt. Amikor Tibériusz Júdeába küldött, éjszaka titokban császár-képeket hozattam határjelzőül Jeruzsálembe. Következő nap ez nagy riadalmat váltott ki a zsidók között. Úgy vélték, hogy lábbal tiporjuk a törvényeiket, amely szerint tilos képek felállítása a városban. Nemcsak a város lakói háborogtak, hanem a környékeliek is nagy tömegben verődtek össze. Utra keltek hozzám és ott könyörögtek nekem, hogy távolítsam el Jeruzsálemből ezeket a képeket, és hagyjam meg atyáik törvényeit sértetlenül. Vonakodtam ezt megtenni. Erre palotám körül arcra borultak és úgy maradtak öt nap és öt éjjel. Nem mozdultak egy tapodtat sem. Napok múlva a versenypályán bírói székemben ültem és a népet magam elé rendeltem, mintha válaszolni akarnék nekik. Azután megbeszélés szerint jelt adtam katonáimnak, hogy zárják körül a zsidókat. A váratlan pillanat, hogy háromszoros katonai gyűrű vette körül őket, megbénította a megrémült zsidókat. Megfenyegettem, hogy lekaszabolgatom őket, ha nem tűrik meg a császár-képeket. A katonáknak már jelt adtam, hogy rántsák ki a kardjukat. A zsidók, mintha csak összebeszéltek volna, sűrűn egymás mellé feküdtek a földre, és nyakszirtjüket szabaddá téve azt kiáltották, hogy inkább meghalnak, mintsem hogy atyáik törvényét áthágják. Mélyen elcsodálkozva

hitük fellángolásán, kiadtam a parancsot, hogy a határjelzőket távolítsák el Jeruzsálemből.

Látod András, én vereséggel kezdtem meg a hivataloskodást. Nem valami felfegyverzett csapattól vagy veszedelmes ellenállóktól, hanem egy csoport fegyvertelen embertől szenvedtem vereséget. Nemcsak az orcájukat nyújtották felém, hanem a nyakukat is. Nemcsak arra biztattak, hogy ütlegeljem, hanem hogy öljem meg őket. Kormányzásomnak ez a szerencsétlen kezdete sok problémát okozott nekem. Mindig arra kellett gondolnom, hogy megőrizzem a tekintélyemet. Hidd el, az állam tehetetlenebb lehet azokkal szemben, akik fegyvertelenül tüntetnek, mint a katonák légioi ellen.”

„De nem azt mondta-e a Názáreti Jézus: Ne álljatok ellen a gonoszoknak!”

„Ugye, azt mondta? De ő nem tartja magát a saját tanításához. Pár nappal ezelőtt, mint békebontó jelent meg a templomudvarban. Kereskedőket űzött ki onnan, a pénzváltók és a galambárusok asztalát felborítgatta. Erőszak volt ez az emberekkel és a dolgaikkal szemben.³ Nemde mégis csak zelóta?”

A zelótáktól viszont egyértelműen távol tartja magát. Azt tanítja: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené.”⁴

„Igen, igen, olvastam a jelentésedet”, mondta Pilátus kissé bosszúsan. „De ezt nem tartom megfelelő ellenérvnek. Ez a mondás az adópénzzel kapcsolatban nemde igen jól összeillik azzal az esettel, amely a templom udvarában történt. Ott a pénzváltókat támadta meg. Ezek azért ülnek a templom előtt, hogy a különböző pénzemekeket tiruszi érmekre váltsák be, arra az egyetlen pénznemre, amely a templomban forgalomba jöhet. Ezekén ugyan még a császárnál is rosszabb van ábrázolva: a tirusziak Melkart istene, akit mi Heraklésznek nevezünk. Ha a császárnak vissza kell adni az őt ábrázoló ezüst érmekeket, akkor szerintem csak az lenne logikus, ha azt követelnék: Adjátok vissza Melkart bálványának az őt ábrázoló pénzérmekeket. Pontosabban: Semmi esetre se add azt a mi Istenünknek, annak az Istennek, aki a jeruzsálemi templomban önmagán kívül senki más istent meg nem tűr!”

„De nem lehetne ebből arra is következtetni, hogy ez a Jézus nem ellenezné azt sem, ha a templom szent pénzét olyan profán célokra használnák, mint például a vízvezeték építése?”

Pilátus nevetett: „Ha így nézzük, akkor még nyerhetnénk is valamit az ő tanításán.”

Nem tágitottam: „Más szempontból is a rómaiak elgondolása szerint cselekszik, mert helyteleníti azt, hogy a zelóták megtagadják az adófizetést.”

Pilátus vállat vont: „Ez ugyan mit jelentene? Az, hogy a császár kapja vissza az általa kibocsájtott pénzeket, még nem sokat mond. Felfogástok szerint a császár megszegte istenetek törvényét. Megengedte, hogy ábrázolják. Az a készség, hogy ezeket a bűnnel terhelt érméket visszaadnátok a császárnak, az még nem jelenti, hogy hűségesek vagytok az államhoz. Az iránta való megvetés éppúgy kikövetkeztethető belőle: Adjátok vissza ennek az istenkáromló császárnak az ő szentségtörő érméit! Isten több, mint a császár! Ilyesmit érzek én Jézus kijelentése mögött.”

Ismét előről kellett kezdenem: „Mégis ez a Jézus mutatja az egyetlen kiutat országunk jelenlegi válságából.”

„Az egyetlen kiutat? Én megmutathatnám neked az egyetlen kiutat. 3500 katona helyett két légiót kellene ide vezényelni. Akkor észhez térhetnének az emberek, és béke uralkodnék az országban.”

„Légiók nélkül is menne!”

„A római birodalomban semmi sem megy katonaság nélkül!”

„Minálunk menne. Országunkban a békétlenség oka a lakosság és az idegenek közötti ellentét: a görögök és a szírek, a szomszédos városállamok és a rómaiak között. A bennszülött zsidók elnyomottnak érzik magukat és gyűlölik az idegeneket. Az elnyomók városai virágzanak, ők pedig nyomorban élnek. Ez mind csak táplálja a gyűlöletet. Csak ha ez megváltoznék, akkor szűnnének meg a terrorista támadások, a tüntetések, a lázongások. Az idegenek viszont azt állítják, hogy minden jobbra fordulna, ha mi zsidók befogadnánk az ő isteneiket. Ha mi belátnánk, hogy a mi Istenünk is beletartozik az istenek nagy családjába, akkor minket is befogadnának a népek nagy összességébe, ahol mind rokonoknak éreznénk magunkat. Ez az út viszont számunkra nem járható. A mi vallásunk arra kötelez bennünket, hogy hűségesen ragaszkodjunk hozzá, mint Istenünkhöz, még akkor is, ha emiatt kirekesztenek bennünket a népek közül. Hitunktól senki és semmi el nem szakíthat minket. Legkiválóbb filozófusaitok is tudták, hogy csak egyetlen Isten van.”

„És a ti Istenetek mivel akarja helyettesíteni a mi csapatainkat?”

„Jézus az tanítja: Ez az Isten azt kívánja, hogy ne csak honfitársainkat szeressük, hanem az idegeneket is. Ő azt mondja: Szeresétek ellenségeiteket is. Isten felkelti napját a rómaiakra és a görögökre, a szírekre és a zsidókra egyaránt. Mi őt követjük, ha lebontjuk a népek közötti válaszfalakat.”

„Lehetetlenség, hogy az ellenséget is szeressük: Nálunk minden gyerek tudja, hogy az a derék ember, aki barátjáért mindent megtesz, az ellenségének pedig ott árt, ahol csak tud.”⁵

„Jézus új tanításra oktat. Ez a tanítás azért volna lehetetlen, mivel új? Nekünk zsidóknak út lenne ahhoz, hogy hitünkhöz ragaszkodjunk, és egyben megnyíljunk minden nép felé, ahogyan ezt a jövődöléseink is jelzik.⁶ Nálunk ennek a tanításnak jövője lenne!”

„Nálatok igen! Nektek nem kell az országotokat megvédeni! Erről a rómaiak gondoskodnak. A mi hadseregünk! Sokáig voltam katona, azért tudom: Csak ha erőteljesen ellenállunk az ellenségnek, akkor őrizhetjük meg a békét. Jézus tanítása csak szolga népnek való és nem nekünk. Katonáinkat ez megbénítaná. Ez a Jézus eszelős, egy veszedelmes eszelős, mivel a népek már azt suttoják, hogy ő lesz az új király!”

Tiltakoztam: „Amit csak megtudtam Jézusról, az mind azt bizonyítja, hogy sem király, sem Messiás nem akar lenni!”

„Mások viszont azt remélik, hogy ő lesz az új király! Ez éppen a baj. Tőlem minden őrült királynak tarthatja magát, az engem nem zavar. Veszélyessé akkor válik, ha mások is azt hiszik. Ez akkor is veszélyes, ha saját maga sem hisz királyi méltóságában. Várnak rá, és ez már önmagában is nyugtalanságot idézhet elő, mert mindenki azt hiszi, hogy most jön a nagy fordulat. Ártalmatlan eszelősök is kockázatot jelenthetnek, hogy nyugtalanság támad.”

„Jó, lehetséges, hogy eszelős. De még akkor is szabadon kellene bocsájtani, méghozzá nem titokban, hanem amnesztia keretében. Még akkor is, ha a nép azt várja tőle, hogy ő lesz az új király. Hogyan is lehetne valaki veszedelmes, aki tanaival bénítólag hat a katonákra? Honnan venne hadsereget? Mire való az olyan csapatok, amelyek szeretik ellenségeiket? Akik nem állnak ellen a támadásnak?”

Pilátus már nem is figyelt rám. Felállt és az ablakhoz ment. Láttam, hogy valami dolgozik benne. Felém nézett, de pillantása elkerült engem. Kezeit járatta, mintha magyarázott volna, de egy szó

sem hagyta el az ajkát. Végül is nagy sóhajjal leült a székére és halkan azt suttogta:

„Félek...”

Csodálkozva néztem rá. Újra azt mondta:

„Félek ettől az ügytől. Bajt hozhat rám. Nem, nem tehetem!”

Nem tudom, nekem mondta-e, vagy magában beszélt. Töprengésbe merült, mintha rólam meg is feledkezett volna. Köhintettem. Felnézett. Hangja tisztán és határozottan csengett:

„Komolyan gondolkoztam azon, hogy hűsvétra szabadon bocsájtom ezt a három banditát, akikről az előbb beszéltem. Igen, ez volt az elhatározásom. De azután hallottam a Jézus körül zajló újabb messiási mozgalomról. Az ünnep már egészen közel van. Tömegek jönnek Jeruzsálembe. A helyzet kritikussá válhat. Nagy veszély fenyeget.”

„De nem lehet talán a három rabló kivégzését elhalasztani? Ha nyugalomban elmúlnak az ünnepek, majd minden másképpen néz ki!” Miközben beszéltem, már láttam, milyen kilátástalan az érvelésem. Pilátus rázta a fejét.

„Nagy a kockázat. Valamennyit nem engedhetem szabadon. Azt félre lehetne magyarázni. Néhány képzelgő azt gondolhatná, hogy gyengék vagyunk. Ilyen benyomást nem kelthetünk, főleg most nem, amikor a nép hangulata ilyen forrongó. De azért ajánlatodba belemegyek, ha nem is fogadom el teljesen. Részben teljesítem: Egyet bocsájtok majd szabadon. Ez csak kis kockázat. Meglátom, hogy miként hat az engedékenységem.”

Újra próbálkoztam. „Nem lehetne kettőt szabadon engedni? Egy zelótát és Jézust? Ez megnyugtatóná a különböző néprétegeket.”

„Nem. Egy elég! A népre bízom, kit választanak. Jézust és egy zelótát állítok eléjük választásnak. Majd kiderül, kinek van több követője a nép körében. Meglátjuk, van-e esélye nálunk Jézus tanainak, vagy pedig további erőteljes ellenállásra kell számítani a nép részéről.”

Megrémültem. Pilátus éppen az én amnesztia gondolatomat használja fel kísérletnek, hogy a népet maga felé hangolja, hogy jobban kiszámíthassa hatalmi esélyeit. Éreztem, hogy gyomrom összeszorul, torkom elfullad, hátamon végigfut a hideg. Ismét a vadállat karmai között éreztem magamat. Indulatomat elrejtettem. Igyekeztem, hogy ne lehessen semmit észrevenni rajtam, Pilátus rámnézett és így szólt:

„Igazság szerint valamennyiüket ki kellene végeztetnem. De beszélgetésünk közben villant át az agyamon, hogy a lázadóknak két fajtája van. Mindkettő egyformán veszélyes. Ki fogom próbálni, melyik áll a néphez közelebb. Látod, gondolataidnak esélyeket adok!”

„És Jézus mellé kit állítasz választásnak?”

„Azt a bizonyos Barabást!”

Tehetetlenül kellett szemlélnem, hogyan válik tragikussá az ügy. Rémületemet nem palástolhattam tovább. Egész testemben remegtem. Pilátus csodálkozva nézett rám:

„Igazán meg lehetsz elégedve. Te adtad nekem az amnesztia említésével ezt a gondolatot. Te győztél meg róla, hogy különböző mozgalmakkal van itt dolgunk. Választani kell közülük: kettő közül az egyiket. Ez a te ötleted volt! Egészen jó ötlet!”

Minden erőmet összeszedtem, hogy uralkodni tudjak magamon. Megköszöntem Pilátusnak, hogy az amnesztia gondolatot elfogadta, közben átkoztam magamban ezt a gondolatot, amely kiút nélküli válságba vitte lelkiismeretemet. Pilátus még néhány elismerő szóval nyilatkozott a munkámról. Örül annak, hogy beszélhetett velem, mielőtt a „Jézus ügyben” ítéletet kell hoznia.

Nem tudom, hogyan kerültem haza a pretóriumából. Nagy zűrzavar tombolt a lelkemben. Akárhogyan is folytatódjék az ügy, borzasztó lesz számomra. Lázadozott viszont az egész bensőm a végkimenetel ellen. A vég ellen, amelyben irtóztató módon magam is részes vagyok. Pilátus azt mondta: „Ez a te ötleted volt! Egészen jó ötlet!” Bensőmben hallottam a hangját és megvonaglottam, mintha minden szava korbácsütés lett volna.

Düledézve táncoltak szemem előtt a házak. Sötét ajtajaik ellenségesen meredtek reám. Mindenütt úgy hallottam, mintha az emberek suttognának. Hangjuk a saját bensőmből tört elő: Itt fut az áruló, aki azt hitte, hogy a rómaiakat ki tudja játszani. Saját kelepccéjébe esett. Utolérte a végzete. Semmire sem jutott! Bűnösnek éreztem magam, bármelyiket is éri a halálos ítélet. Hiába mondogattam újra meg újra magamban: Nem árultad el őket. Nincs részed az elfogatásukban. Kiálltál mindegyikükért. Amnesztiát kértél valamennyinek. Ártatlan vagy.

Valóban ártatlan voltam? Beszélgetésünk kezdetén Pilátus talán mindkettőt szabadon akarta bocsájtani, Jézust is, Barabást is? Nem-

de beszélgetésünk közben jutott eszébe ez a választási lehetőség kettőjük között?

Kétségtelenül részem volt abban, hogy úgy kellett döntenie, hogy választ Jézus és Barabás között. Hibás vagyok ebben én is? Nem és nem, kiáltottam. Minden fellázadt bennem erre a gondolatra. Ártatlan vagyok! Ártatlan vagyok! Újra meg újra elmondtam magamnak. Ártatlan vagyok! Azonban alighogy elnémult bennem ez a hang, más hangok szólaltak meg bennem és azt sziszegték: A te hibád volt! Ezeket a hangokat nem tudtam elfojtani. Keserves volt ez az út hazafelé.

Amint hazaértem, elküldtem Malkust, hogy hírt szerezzen róla, hogyan folyt tovább az ügy. Tartózkodjék a pretórium közelében és jelentse nekem, hogy mi lett a döntés. Gyöngének éreztem magamat ahhoz, hogy személyesen éljem át az egészet.

Keserves órák következtek. Végre megérkezett Malkus a hírrel, hogy a nép kívánságára Barabást bocsájtották szabadon, és ő azonnal el is tűnt. Jézust a városon kívül keresztre feszítették a két másik zelótával együtt.

A döntés megtörtént. Kissé megnyugodtam. Elég erősnek éreztem magam ahhoz, hogy kimenjek a város határára. Legalább távolról szerettem volna látni Jézust. Galileában mindig a nyomában voltam, de sohasem találkoztam vele. Most kell először meglátnom, mint kivégzett gonosztevőt. Timon és Malkus elkísértek az utamon.

A második városfaltól oda láttunk a kivégzés helyére. Három kereszt állt ott. Három meggyötört, elkínzott ember függött rajtuk halálos kínok gyötrelmében. Az emberek azt suttogták: Az egyik már halott. A rómaiak azért végezték ki, mert attól tartottak, hogy ő a Messiás.

Távolról azt a keresztet néztem, amelyen Jézus függött megfeszítve. A középső kereszt volt az. Tőle jobbra és balra a két elítélt zelóta függött. Talán ketten a fiatalok közül, akikkel az Arbela-barlangban találkoztunk? Talán az a kettő, akik kikísértek bennünket a barlangból. Ki tudhatja? A hanyatló nap megvilágította őket. Rávetette sugarát Jézus és a zelóták keresztyére. A halottra és a két haldoklóra. Fénybe vonta a római katonákat, a kíváncsi bámészkodókat és azokat, akik szörnyülködve figyelték az eseményeket.

Ott álltunk a Galileai árnyékában. Éreztük, hogy ezek az emberek nem gonosztevők. A zelótákat ismertük. Jézusról meg eleget hal-

lottunk. Malkus szólalt meg: Ha látni, és érezni tudna a Nap, bánatában elsötétedne. Ha tudná a Föld, hogy mi történik rajta, haragjában megremegne.

Nem láttam a napfogyatkozást, nem éreztem a földindulást. Bennem lett csak sötét. Bennem rendültek meg életem alapjai. Hangok sziszegtek felém: A te hibád! A te hibád! Egyre áthatóbban szóltak, egyre erősödtek a hangok. Nem volt már erőm többé, hogy megküzdjek velük. Minden ellenhangot túlűvöltöttek bennem. Szédülni kezdtem. Azután eszméletemet vesztettem.

Timon és Malkus vittek haza. Később elmondták, hogy három nap és három éjjel magas lázban feküdtem és borzongtam magamban. Néha valami fenyegető állatról képzelődtem, amely fenyegetőleg rámtámad. Kiáltoztam és nyugtalanul ide-oda hánytam-vetettem magam.

Én magam csak zavarosan emlékszem az állapotomra. Fejemben újra és újra kízó jelenetek kergették egymást.

Megint a három megfeszítettet láttam magam előtt. Fájdalmuk félelemmel töltött el. Mikor megnyugodtam, az összefüggés nélküli mondatok imává formálódtak bennem. Így panaszkodtam az Úrnak:⁷

„Istenem, Istenem miért hagytál el engem?
Miért vagy oly távol, segítségemtől, jajjaim szavától?
Nappal és éjszaka tehozzád kiáltok.
Szavamat nem hallod, ínségem nem látod.
Atyáink, ha bíztak, megmentetted őket,
Hozzád kiáltottak és megszabadultak.
De én féreg vagyok, emberek szégyene.
Ellenség vesz körül, kigúnyol, kinevet:
Üvöltő oroszlán széttépné testemet.
Kiömlöttem, mint a víz, csontom szerte omlott,
Hasogat a szívem, kiszáradt a torkom.
Nyelvem ínyemhez tapadt, mintha halott lennék,
a porba hullottam, nincs kiút számomra.
Lélegzetem elállt, pedig élnem muszáj,
hiszen Te akarod! — Segíts meg, ó Uram!

Három napon át élet-halál között lebegtem. A harmadik nap éjszakája után megnyugodtam. A döntés az lett, hogy életben kell maradnom. Nem tettem semmit érte, hogy így szóljon a döntés. Sokáig tartott, míg el tudtam fogadni. Az utolsó események képei szaggatták a lelkemet, kínozták a fantáziámat. Árny nehezedett életemre. Álmomban gyakran felkiáltottam, amikor lelkemben egymást kergették a nyomasztó álmok. Nem tudtam megszabadulni a félelmetes állattól.

Kedves Kratzinger Úr!

Állásfoglalása és egyéni megjegyzései az utolsó fejezettel kapcsolatban nagy hatást tettek rám.

Őn is fellázadt, amikor az ötvenes években az újrakezdet gondolatáról esett szó. Akkoriban a hegyi beszédet tartva keze ügyében indokolt meg politikai döntéseket. Ma már az ilyen kísérletet kétkedve fogadná. Őn is osztja Pilátus kételyeit András érveivel szemben. Már Őn is megérte, hogy reményeit keresztre feszítették.

Természetesen igaza van. A honvédelmi miniszter nem biztosíthatja a támadót arról, hogy nem fognak neki visszavágni. A pénzügyminiszter nem gyűjthet csupán égi kincseket. A kereskedelmi miniszter nem állíthatja oda példaképül a liliomokat és a madarakat. Az igazságügyminiszter nem törölheti el a bíraskodást. A hegyi beszéd követelményei tehát csak a személyes életünkre vonatkoznak? Megalkuvást nem ismerő követelményeinek tükrében csupán saját tökéletlenségeinket kell felismernünk?

Végeredményben arra jutottam, hogy ezek a követelmények közvetve hivatottak politikai magatartásunkat meghatározni: a társadalmat úgy kell berendezni, hogy benne Krisztus feltétlen követésének kísérlete megvalósítható legyen.

A társadalom csak akkor emberséges, ha nincs elveszve benne az sem, aki lemond a vádaskodásról és a pereskedésről. Csak akkor emberséges, ha lehetővé teszi a tüntetően gyakorolt ellenségszeretetet is. Akkor emberséges, ha kap magának olyanokat, akik mint kívülállók úgy léteznek benne, hogy nem csinálnak nagy gondot saját életükből. Politikai cselekvésünk zsinórmértékéül nem vehetjük közvetlenül a hegyi beszédet, de gondoskodhatunk olyan körülményekről, hogy az egyesek vagy csoportok, mint zsinórmértékhez, ezekhez az elvekhez igazodhassanak.

Félreértés elkerülése végett mondom: Nem azt gondolom, hogy a hegyi beszéd számára „erkölcsvédelmi tájmúzeumot” kellene valahol a társadalomban, mint különálló fülkét biztosítani. Inkább az egész társadalmi berendezésnek kellene olyannak lennie, hogy benne a feltétel nélküli Krisztus-követés kísérlete megvalósítható legyen. Akkor azok a csoportok, amelyek erre töreksenek, az egész

társadalomra jó hatással lennének. Ők lennének a „világ világossága” és a „föld sója”.

Talán Ön nem veti el teljesen fiatal korának lázongó álmait.

Szívélyes köszöntéssel

Gerd Theissen

Ui. Eddig az elképzelt keretelbeszélést és Jézus történetét elválasztottam egymástól. Az utolsó két fejezetben most egymásba fonódik a kettő. Hangsúlyozom ezért, hogy amit Jézus és Barabás szabadon bocsájtásával kapcsolatban Pilátus indítékairól mondtam, az nem a történeti valóság, hanem a költői képzelet világába tartozik.

JEGYZETEK

1. Szolón Kr. e. 594—563 között Athénben széleskörű szociális reformokat vezetett be. Felszámolta az adósságból származó rabszolgaságot. A hitelező nem adhatta el adósát rabszolgának, ha az fizetésképtelenné vált, sem nem kötelezhette arra, hogy kötve maradjon nála, mint földjének és birtokának részbérlője. A két Gracchus Kr. e. 133-ban, ill. 123—122 között Rómában igazságos földosztásra törekedett.

2. Ez a történet Josephus Flavius elbeszélését követi bell 2, 169—174 = II, 9, 2 k (áttéve első személybe). Másik helyén ant 18, 55 = XVIII, 3, 1 Josephus tárgyilagos találékonysággal beszél a „császár képeiről, amelyek a hadijelvényeken voltak”.

3. Vö. Mk 11, 15—17.

4. Vö. Mk 12, 13—17.

5. Példának említjük Xenophonnak visszaemlékezését Szokratészre (II, 6, 35): „Szárnyaljuk felül barátainkat abban, hogy jót teszünk velük, ellenségeinket pedig abban, hogy bántalmazzuk őket.”

6. Vö. például Iz 2, 2—5. A prófétai jövődőlés azt ígéri, egykor minden nemzet Jeruzsálembe zarándokol.

7. A 22. zsoltár elemei szerint. Az evangéliumban olvasható szenvedéstörténet idézeteket és utalásokat hoz ebből a zsoltárból.

KI A FELELŐS?

Három napig még Jeruzsálemben maradtam. Feladatomat befejeztnek tekintettem, miután sem Pilátus, sem Metilius nem küldött értem. Óvakodtam tőle, hogy saját jószántamból a pretóriumnak akár csak a közelébe menjek.

Azt reméltem, hogy ebből a kellemetlen helyzetből észrevétlenül eltűnhetek. Örültem, hogy ismét mint egyszerű kereskedő járhatam az országot. Gabona és olajbogyó ügyletem teljesen lefoglaltak, vásároltam és eladtam, de benső feszültségemtől mégsem szabadultam. Bénító nyomás nehezedett az életemre. Fárasztó tevékenységgel töltöttem ki az időmet.

Amikor ismét Cézáreában jártam, részt vettem az istentiszteleten. — A zsinagógában nagy meglepetésemre Metiliusra bukkantam. El akartam rejtőzni, de addigra már észrevett. Meglepetésemre velünk mondta a hitvallást. Legalábbis mozdult az ajka, amikor mi zsidók az egy igaz Istenhez a hitvallást mondtuk.¹

„Halljad Izrael, az Úr a mi Istenünk, az egyetlen Isten. Uradat, Istened egész szívedből, egész lelkedből és minden erődből szolgáljad.”

Metilius áhítattal figyelt, amikor az istentisztelet második részében a Tórából olvastak fel: egy részt Mózes öt könyvéből, majd részlet következett a Próféták írásaiból. Ugyanilyen figyelemmel hallgatta a rövid prédikációt is. Metilius talán istenfélő? Vagy éppenséggel prozelita?²

Kémkedni jött volna ide? Vagy azért, hogy kapcsolatot találjon a zsidókkal? Igen kényelmetlennek találtam, hogy a római kémszolgálat főnöke istentiszteleten vesz részt a zsidó zsinagógában.

Az istentisztelet után barátságosan köszöntött és meghívott a házába, mint mondotta, hogy privát beszélgessünk. Röviddel ez előtt tudta meg, hogy áthelyezték Antióchiába a VI. Legio-Ferratóhoz, a „vas-alakulathoz”. Így örül, hogy elbúcsúzhat tőlem.

Bizalmatlanságom nem oldódott fel. Ez mind csak ürügy lehetett, hogy bizalmamat megnyerje. Természetes, hogy könnyebben lehet beszélni az országból távozni készülő tiszttel, mint valaki mással. Elhatároztam, hogy óvatos leszek, de szívesen engedtem a meghívásnak, nem utolsósorban azt remélve, hogy pontosabb híreket szerezhetek Jézus elítélésének az ügyében.

Metilius háza a Heródes által kiépíttetett cézárei kikötő közelében volt. Gyönyörű kilátás nyílt a városra és a tengerre.³ A kikötőnek bejárata északnak nézett, mert itt az északi szél a legkellemesebb. A bejárat mindkét oldalán három-három életnagyságúnál magasabb szobor állt talapzaton. A kikötőt övező házak fehér kövekből épültek. A város utcái egymástól egyenlő távolságban vezettek a kikötőhöz. Szemben vele a dombon csodálatosan szép és nagy templom állt a császár tiszteletére. Benne két hatalmas szobor. Az egyik Augustus császárt ábrázolta, és semmiben nem maradt el az olimposzi Zeusz mögött, amelynek mintájára készült, a másik pedig Róma istennő szobra volt. Mivel Heródes a várost a császár tiszteletére építtette, azért Cézaréának nevezte el.

Gyönyörű látvány volt. Különben is Cézarea nagyon szép város: amfiteátrummal, színházzal, piaccal. A rómaiak igazán otthon érezhették itt magukat.

Metilius gyümölcsöt hozatott a rabszolgájával. Ettünk és társalogtunk. Megkérdeztem: „Te látogatod a mi zsinagógai istentiszteletünket?”

„Miért ne? Időközben megtanultam valamennyit zsidóul és arámul.”

„Valahogy nyilván tanulmányi célból foglalkozol a mi vallásunkkal?” Eszegettem a kellemesen édes datolyát, Metilius pedig bólintott.

„Úgy kezdődött, hogy hivatásszerűen kellett a vallásokkal foglalkoznom. A szent iratokat kezdtem olvasni. Egyes részletei nagyon tetszettek. Különösen az egyistenhitetek. Ez számunkra sem ismeretlen. Egyik filozófusunk felhívta figyelmemet a görög Xenophanészre, aki az etruszk királyság idejében élt Rómában. Állítólag már ő azt mondta: »Csak egy Isten van, ő minden istennél és embernél nagyobb. Nem fogható bárki halandóhoz megjelenésében, sem pedig gondolataiban.«⁴ A ti írásaitok még kevésbé megalkuvóak. Izajás könyvének második részében olvastam Istene-

tektől ezt a jósmondatot: »Én vagyok az Úr, rajtam kívül senki más Isten nem létezik.«⁵ Xenophanész még mindig istenekről beszélt.”

Kihívólag azt kérdeztem: „Nem akarsz zsidó lenni?”

„Azt éppen nem”, felelte. „Katonai szolgálattal aligha tudnám összeegyeztetni. Hogyan ülhetném meg a szombatnapot, ha csapatomnak aznap éppen szolgálati beosztása van? Hogyan maradhatnék távol az áldozatoktól?⁶ Néha azért elmegyek majd a zsinagógákba, de csak azt veszem át tőletek a vallásból, ami világossá teszi előttem az egyistenhitet. De még ezen a téren is vannak nehézségeim.” Kissé vonakodva így folytatta: „Kérdezhetek tőled valamit? Talán hamarosan elkövetkezik az az idő, amikor vallási dolgokról senkivel sem beszélhetek.”

„Természetesen”, mondtam és mosolyogva hozzátettem: „De én erre nem vagyok a legalkalmasabb. Teológiai kiképzésben nem részesültem, és olyan családból származom, ahol otthon bálványképet rejtegetnek.”

„Nem tesz semmit!”, nyugtatott meg Metilius. „Így talán még jobban megérted a problémámat. A sztoikus filozófiában azt tanultam, hogy a dolgokat az isteni értelem hatja át. Mindenütt ésszerűséget tapasztalhatunk: a természet rendjében, a nappal és az éjszaka váltakozásában, a csillagok keringésében. Mi sztoikusok ezt az »értelmet« nevezzük istennek. Ez az isten megtapasztalható. De ti azt tanítjátok, hogy a világot Isten egykor a semmiből teremtette! Hogyan lehet ezt elhinni? Senki sem volt jelen a teremtnél, senki nem lehetett tanúja. Senki sem tanúskodhat róla úgy, mint a mindenütt jelenlévő értelem.”

„Minden pillanatban tanúja vagy a teremtnének. Ahogy az értelem minden dologban ott van és felismerhető, ugyanúgy a dolgoknak a semmiből való teremtnése is!”

„Ezt nem értem.”

„Ezt azért olyan nehéz megmagyarázni, mert annyira kézenfekvő, hogy észre sem vesszük. Valósággal körülvesz bennünket. Saját látásunkat, észlelésünket, gondolkodásunkat, egész létünket.”

„Még mindig nem értek belőle semmit!”

„Minden pillanat átlépés a létből a nemlétebe. Minden pillanat eltűnik anélkül, hogy észrevettük volna. Most itt van, mire viszont ezt megállapítottuk, már nincs is ott többé.”

„Igen, de létezett egyszer.”

„Ami volt, az már nincs többé. Elmúlt véglegesen. Minden a semmibe süllyed. Elődeink, akik egyszer voltak, már nincsenek! Mi is elmúlunk! Még a hegyek is eltűnnek egyszer.”

„De a teremtés éppen ellenkező folyamat. Átmenet a nemlétből a létbe!”

„Ennek is minden pillanatban tanúja vagy. A következő pillanat még nem érkezett el. Mi magunk még nem vagyunk most az, ami leszünk! Minden pillanatban végbemegy az átmenet a nemlétből a létbe. Így értjük azt, hogy Isten minden pillanatban a semmiből teremt és fenntartja teremtményeit, míg vissza nem süllyednek a semmibe.”

„Ez úgy hallatszik, mintha állandóan változnának a dolgok. Viszont mindig ugyanazok maradnak! És a sztoikus filozófia szerint az isteni értelem éppen ebben mutatkozik meg: mindenben, ami szabályszerű, rendezett, törvényszerű, állandó.”

„A mi hitünk szerint Isten teremtette meg a világ rendjét, és azt minden pillanatban újjá is teremti. Nem engedi a káoszba süllyedni.”

„De változtathatna is minden pillanatban valamit rajta?”

„Igen, megtehetné. Mi nem hisszük azt, hogy a világ rendje már végleges volna. Isteni értelem nyilvánul meg benne. Viszont ennek a rendnek folytonosan újra kell megvalósulnia az egész világban. A rend így túlmutat a jelenlegi állapoton.”

Metilius mélyet sóhajtott. A fekvőhelyünk melletti asztal fölé hajolt és felmarkolt egy vörös szőlőfürtöt. Kis idő múlva azt mondta: „Az ilyen kérdések után félelmetes szédülés fog el. Nagyon megértem azokat, akik azt mondják: Elvont tépelődések ezek — nincs jelentőségük az élet számára.”

Ellenkeztem. „Nagyon is jelentősek az életünk szempontjából. A sztoikusok azt mondják: Feladatunk az életben az, hogy a természettel összhangban éljünk, vagyis harmóniában az örök isteni renddel, amely a természetben megnyilvánul. Úgy fogadjuk el az életet, ahogy van. Mi azonban nem az örök rendben hiszünk. Isten teremti újra minden pillanatban a rendet: kiszakítja a pillanatot a káoszból, a semmiből. Mi hisszük, hogy az a feladatunk, hogy harmóniában éljünk az igaz Istennel: tőle való a teremtés, ő irányítja azt új rend felé.”

„Ezért vagytok olyan lázadozók: Isten, aki a semmiből teremtett mindent — a veszteseket is győzelemre vezetheti, a legyőzötteket is diadalhoz juttathatja.”

„Így van! Ezt énekeljük:

A hatalmasokat levetette a trónról,
az alázatosakat pedig felemelte.
Az éhezőket jóllakatta,
de a gazdagokat üres kézzel küldte el.”⁷

„Érted-e, hogy a római tisztnek egy ilyen istennel problémái vannak? Valami mégis vonz engem hozzá. Hogy mi, azt nem tudom. Szeretnék utánamenni, akár még másik országba is.”

„Szívesebben maradnál Palesztinában?”

„Megszerettem ezt az országot. Ellentmondásnak hangzik, de mivel vonzódok a zsidó vallás iránt, azért szeretnék elmenni innen.”

Hallgattam.

„Mint katona zsidóellenes környezetben élek itt. Katonáink nem rómaiak, hanem palesztinai görögök és szírek. Utálják a zsidókat. Ha tanácsot adhatnék a császárnak, azt mondanám, neki: helyezze őket másfelé, és küldjön ide római katonákat helyettük.”⁸

„De nincs azok között is sok zsidóellenes?”

„Minden bizonnyal. De ennek is megvan a maga régi hagyománya. Megtudakoltam, hogy honnan ered. A zsidók utolsó önálló királyai, a haszmoneusok, a környékbeli szír és görög településeket leigázták és lakóikat rabszolgaságba hurcolták. Azóta ezek a városok és lakosai rettegnak attól, hogy újra zsidó királyság jusson hatalomra. Főleg a zsidó királyok iránt bizalmatlanok.”

„Jó-jó, de már nincsenek zsidó királyok!”

„A valóságban nincsenek, de vannak, akik azt hiszik, hogy ők lesznek majd a várva várt királyok. Illetve vannak olyanok, akikről mások remélik, hogy mint király vagy messiás fognak fellépni — mint például az a Jézus, akit nemrég kivégeztettünk.”

„És az ilyen király-jelölteket gyűlölik a katonák?”

„De még mennyire! Mit meg nem tettek a katonáink, hogy Jézust meggyalázzák. Miután már elítélték és úgy megkínózták, hogy eltorzult, akkor összehívták az egész alakulatot és bíborpalástot dobtak rá. Aztán töviskoszorút fontak és azt tették a fejére. Majd gúnyolódva így köszöntötték: Üdvözlégy zsidók királya! Náddal verték a fejét, leköpdösték, térdre borultak előtte és hódoltak neki.⁹ Nevetségessé tették a szegény embert. Kegyetlenkedésükben juttatták kifejezésre a zsidók iránti egész gyűlöletüket.”

„És ti, tisztetek miért nem léptetek közbe?”

„Nem mindegyik gondolkodik úgy, mint én. Pilátus előtt sem jó a zsidókról beszélni. És Róma leghatalmasabb embere, Sejanus állítólag szintén kimondott zsidógyűlölő.”

„Így hát a zsidógyűlölet az oka Jézus kivégeztetésének!” — kiáltottam közbe.

„Az is. De itt sok egyéb ok is közrejátszott”, vélekedett Metilius. „Olyan okok, amelyeket talán te jobban ismersz, mint én.”

Ismét bizalmatlanná váltam: Ki akar engem faggatni Jézusra vonatkozólag? A rómaiaknak nyilván érdeke, hogy Jézusról és működéséről adatokat szerezzenek. Akadhatnak követői, és mozgalma felvirágozhat.

Metilius pedig folytatta: „Miért választotta a jeruzsálemi nép Barabást és nem Jézust?”

Vállalt vontam. Ezt valóban nem tudtam. Metilius azt mondta:

„Én arról a bizonyos templomi esetről közben több mindent megtudtam. Jézus jövendölt a templommal kapcsolatban: »Lebontom ezt az emberi kézzel épített templomot, és három nap alatt másikat építek, amely már nem emberi kéznek lesz alkotása.«¹⁰ A pénzváltók és az árusok kiűzését a templomból szemléltető ábrának szánta ehhez a jövendüléshez. Ilyen jóslatokkal és kihívó magatartással senki sem tud barátokat szerezni magának Jeruzsálemben. Majdnem az egész város abból él, hogy a templomot szentnek tartják. A papok és a főpapok hasznat húznak az adományokból. Ugyanígy a kézművesek, akik a templomot építik és karbantartják, a vendéglősök, akik a zarándokokat elszállásolják, az áldozati állatokkal kereskedő árusok, sőt a tímárok, akik a feláldozott állatok bőrét cserzik és kidolgozzák. Aki a templom szentségét megsérti, az a jeruzsálemi iparosok és családjaik gazdasági biztonságát veszélyezteti. Pilátus ezt keserűen megtapasztalta, amikor császárképeket hozott Jeruzsálembe és profán célokra pénzt akart kivenni a templompénztárból.”

Akkor jutott eszembe, hogy Jézus a tisztáról és a nem tisztáról vallott tanítása sokakban bizonytalanságot kelthetett. Hiszen ha nincs többé különbség tiszta és tisztátalan étel, edény, áru és ember között, akkor mindezt éppen úgy szabad pogánytól, mint zsidótól vásárolni. A szíriai városok szórvány lakosságára gondoltam, ahol jövedelmező üzletet bonyolítunk le a mi előírás szerinti tiszta olajunk eladásával. De más tárgyra tereltem a beszélgetést.

„A zsidó városi tanács, a szinedrium szolgáltatta ki Jézust. Ugyan miért tették ezt? Miért nem hagyták futni?”

Metilius szerint itt csak feltevésekre lehet támaszkodni. „Egész biztos, hogy a szinedrium számos tagja hasznot húz a templomi bevételből. A főpapok mind tizedből és a templomi adományokból élnek a törvény előírása szerint. Jézus viszont kritikusan viszonyul a templomhoz, és nem tartja magát a törvény összes előírásaihoz. Nemde attól kellett tartaniuk, hogy ha megszűnik a törvény, akkor vele együtt eltűnik jövedelmük alapja is?”

„Jézust viszont politikai okokból ítélték el messiási törekvései miatt?”

Metilius helyeselt. „Így igaz. Templomra vonatkozó jövődölése és vallási kérdésekben tanúsított magatartása Pilátus előtt nem számított. Pilátus úgy ítélte őt el, mint olyasvalakit, aki a királyságra pályázik, és ezzel a rómaiak uralmát veszélyezteti. Ez volt a döntő ok.”

„A zsidó főtanács ezzel a váddal szolgáltatta ki a rómaiaknak. De miért?”

„A főtanács indítékai érthetőek. Mint minden politikai hatóság, ők is azon voltak, hogy hatalmukat biztosítsák. Tudták, hogy ez a hatalom korlátozott. Csak addig van előttünk, rómaiak előtt létjogosultságuk, amíg az országban nagyobb nyugalmat biztosítanak, mintha mi vennénk a kezünkbe mindent. A főtanácsnak a zavargásokat mindenáron meg kell szüntetnie. Ez döntő érdekük. Hiszen a rómaiak azonnal beavatkoznának, ha a helyzet nem volna kellőképpen ellenőrizhető. Szükség esetén akár meg is szüntetnék a főtanácsot.”¹¹

„Jogos volt-e Jézussal szemben ez az aggodalom? Valóban lázító volt-e Jézus?”

„Talán teljesen ártalmatlan volt, de mozgalma könnyen zendüléshez vezethetett volna. Azok az emberek, akik vele együtt vidékről özönlöttek a pászkaünnepekre Jeruzsálembe, Messiásként üdvözölték őt.¹² A templomudvarban szétkergette az árusokat. Várakozást ébresztett a népben. Valami döntő eseményre vártak. Isten országának az eljöttét várták. A helyzet igen feszült volt.”

„Őt magát nem is tartották volna olyan veszélyesnek?”

„Nem. Ilyenkor a pászka ünnepén a nagy tömeg a veszélyes. Már ismerjük a helyzetet. Az itt állomásozó katonaság megerősítésére és

a nyugtalanság megelőzésére jön ide ilyenkor, az ünnepek előtt a római prefektus egy különítménnyel. Egy-egy ilyenkor lejártszódó eset akár kisebb zendüléssé is fajulhat.¹³

Ünnepek idején minden előfordulhat, mert az emberek izgatottak. Féktelenségüket a katonák kivezénylésével igyekszünk ugyan mérsékelni, viszont a katonaság jelenléte maga is izgathatja az embereket, főleg, ha katonáink zsidóellenes provokációt engednek meg maguknak. Ezért gondolom, hogy jó volna, ha a császár ezeket a katonákat leváltaná és helyettük római katonákat vezényeltetne ide. Náluk bizonyára kevesebb provokáció fordulna elő.”

„Jézus azonban egyáltalán nem provokálta így az embereket.”

„Az áldozati állatok árusainak és a pénzváltóknak a szétkergetése provokáció volt — ha egészen másfajta is —, de ugyanazzal a következménnyel járhatott. Helyesen tette azért a zsidó főtanács, a szinedrium, amikor Jézust a rómaiaknak kiszolgáltatta.”

„Letartóztatták-e Jézust rögtön a templomudvarban lejártszódott eset után?”

„Nem! Esztelenség lett volna és azonnal nyugtalanságot váltott volna ki. Mi jól tudtuk, hogy Jézus ártalmatlan. Ha viszont ott van a felizgatott tömeg, az felmérhetetlen következményekkel járhat. A nagytanács azért az éjszaka sötétjét és ködét használta fel a letartóztatásra, amikor csak a legszűkebb baráti körével egyedül volt.”

„Honnan tudták meg a tartózkodási helyét?”

„Az egyik követője árulta el pénzért.”

Erre megkérdeztem Metiliustól: „Te bűnösnek tartod-e Jézust? Méltán szenvedte el a halálbüntetést?”

Metilius vonakodott: „Azt hiszem, ártatlan volt! Legfeljebb nehézségeket okozott volna. Ez viszont nem büntény!”

„Véleményed szerint akkor ki volt a vétkes Jézus halálában?”

Metilius ismét hosszan gondolkodott. „Helytelen vétkest keresünk. Egyáltalán helytelen vétekről beszélünk. Sok minden ok játszott közre halálánál. Az egyik ok a szírek és a zsidók közötti feszültség. Minden másképp alakulhatott volna, ha nincs ott az antiszemitizmus a római hadtesttől a prefektusig mindenkinben. Oka még a rómaiak és a zsidók közötti feszültség. Nem tartóztatták volna le Jézust, ha nem él a rómaiakban az aggodalom a messiásvárás okozta nyugtalanságok miatt. További oka volt a feszültség a városi

polgárok és a vidékiek között. A jeruzsálemi emberek talán Jézus szabadon bocsátása mellett döntöttek volna, ha nem lennének bizalmatlanok minden prófétával szemben, aki nem Jeruzsálemből származik és a szent templom ellen beszél. Ugyancsak ok lehet a felső népréteg és ez egyszerű emberek közötti feszültség, mivel az arisztokrácia feltétlenül meg akarja tartani hatalmát, és ezért azokat, akik nyugtalanságot szítanak, kiszolgáltatják a rómaiaknak. Az arisztokrácia uralkodni kíván a zsidók felett. Félte őrködik azért a törvény fölött, mert azon alapszik a jövedelme és hatalma. Minden összejött ennél az esetenél. Ez a Jézus bekerült a fogaskerekek közé. Szétzúzták a feszültségek, amelyektől az egész nép szenved.”

„A legfőbb felelősség nemde mégiscsak Pilátuson van? Nemde ő az oka mindennek?”

„Ha egyetlen felelőst keresünk, akkor Pilátus az. Ő mondta ki az ítéletet. Jogi értelemben ő a felelős.”

„Miért ítélte el őt, miért nem hagyta futni, mint valami esze-lőst?”¹⁴

„Azt hiszem, Pilátus félt attól, hogy ez a sokféle feszültség és ellentét végül rajta csattan. Hogy saját életét mentse, inkább Jézust adta halálra.”

„Gondolod, hogy most már minden sikerül majd neki? Hogy ezentúl már nyugodtan kormányozhat?”

Metilius vállat vont. „Ebben az országban még sok minden elképzelhető. Hányszor kellett a helyzet megítélésénél véleményt változtatnom! Mennyi új tapasztalatot kellett elsajátítanom! Nem merek már jóslatokba bocsátkozni. Még azt sem merném biztosra mondani, hogy a »Jézus ügy« ezzel most lezárult.”

„Mi jöhetne még, ha már egyszer meghalt?”

„Neki is vannak követői. Keresztelő János halála után is először azt gondoltuk, hogy az ügy ezzel elintéződött. De akkor fellépett Jézus.”

„Tudsz-e valamit Jézus követőiről?”

„Egybegyülekeztek Jeruzsálemben. Úgy gondolják, hogy Jézus nem halt meg. Állítják, hogy látomásokban, mint élő látják viszont!”

„A Keresztelő halála után is azt mondogatták, hogy Jézus nem más, mint Keresztelő János, aki feltámadt a halálból.”

„Akkor ez a szomorú játék előről kezdődne! Viszont ezek a rajongói nem azt gondolják, hogy Jézus az életbe tért vissza, hanem hogy Istenhez ment. Isten feltámasztotta őt a halálból!”

„De hát ez teljes képtelenség!”

„Miért? Nem nagyobb képtelenség ez, mint azt hinni, hogy Isten a világot minden pillanatban újjáteremti a semmiből. Be kell vallanom neked, hogy amikor a semmiből való teremtés kérdését felvettem, akkor gondolataim mélyén már ott motozott ez a Jézusra vonatkozó kérdés. Lehetséges volna ilyesmi: az ember újjáteremtése a halálból? Létezik-e teremtés a jelenben? De talán ezek a gondolatok nagyon messzire nyúlnak. Esetleg nem más az egész, mint dacos visszahatás a tanítványoknál, akik nem tudják elfogadni Mesterük halálának a valóságát! Vagy valami más ehhez hasonló dolog.”

A Metiliusszal való beszélgetés pozitív eredményt is hozott számomra. Remélem, hogy Metilius elhelyezése után nem kapok már újabb megbízatást a rómaiaktól. Majd csak elhelyezik egyszer Pilátust is. Talán már hamarosan, ha nem tud úrrá lenni a kisebb-nagyobb összetűzések fölött. Akkor aztán végképpen megszabadulok.

Kedves Kratzinger Úr!

Úgy látja, hogy az utolsó fejezet egymástól nagyon eltérő részletekből tevődik össze. Részint tárgyilagos elemzéssel azt vizsgálja, hogy melyek voltak feltételezhetően azok a tényezők, amelyek Jézus kivégzéséhez vezettek, másrészt a húsvéti hitet mutatja be a „semmiből való teremtés” gondolatának segítségével. Igaza van, hogy ezzel én nem csupán a régiek hitét akartam bemutatni, hanem ezt a hitet a mai ember számára kívántam értelmezni.

A semmiből való teremtés gondolata már a Kr. e.-i 2. századtól nyomon követhető. 2 Makk 7, 28-ban találkozunk vele először, de Philo is jól ismeri. Szent Pál feltételezi (Róm 4, 17), és 2 Kor 4, 17-ben valószínűleg a damaszkuszi „jelenést” is a teremtés-hit képeivel magyarázza.

Szívesen elfogadom, hogy a dán „teremtés-teológia” ismerete nélkül ezeket a teremtésről és a feltámadásról szóló részeket nem tudtam volna megírni. Tőlük tanultam, hogy a lét és nemlét, a teremtés és a megsemmisülés állandóan jelen van az időben. Ugyanazon titok körül keringünk itt, amely minden filozófust és teológust foglalkoztat, aki ebben a témakörben mozog. Miért van adva egyáltalán valami és miért nem a semmi? Ezzel a titokkal találkozunk Húsvét hiténél.

Az én „elbeszélő biblia-magyarázatom” itt átlép az „elbeszélő biblia-értelmezés” tudományának körébe.

Azaz itt már nemcsak az foglalkoztat, hogy milyen jelentőséget tulajdonítottak egykor Húsvét hitének, hanem az, hogy mi a fontossága annak számunkra a mai időben.

Szívélyes köszöntéssel

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. A zsidó hitvallás első két szava: Sema Jisraél = Halljad Izrael. Ezt a Sema imádságot naponta háromszor mondják el és megvan a maga meghatározott helye a zsinagógai istentiszteletben.

2. Az ún. „istenfélők” magasabb néposztályból származó emberek, akik vonzódtak a zsidósághoz, de csak „istenfélők” maradtak, vagyis nem tértek át a zsidó vallásra, nem vállalták a körülmetélkedést. Zsidósággal szimpatizáló istenhívó például Kornéliusz, a cézárei százados (ApCsel 10, 1 k).

3. Cézáréának ez a leírása szorosan Josephus művére támaszkodik: bell 1, 413 k = I, 21, 7.

4. Xenophanész írásaiból a 23. számú töredék. Xenophanész Kr. e. 570—475/470 között élt és a Szokratész előtti filozófusokhoz tartozott.

5. Izajás 45, 5. Izajás könyvének 40—55. fejezeteit nem maga Izajás írta, hanem egy ismeretlen próféta, aki a babiloni fogság idején élt. („Deuterojeszása” = Második Izajás). Ez a próféta fogalmazza meg először félreérthetetlenül azt a hitet, hogy csak egyetlen Isten létezik.

6. Ilyen okokból voltak mentesek a zsidók a katonai szolgálat alól.

7. Részlet Szűz Mária énekéből, a Magnificat-ból (Lk 1, 52—53).

8. Ugyanazok az alakulatok, amelyek Krisztus keresztre feszítésénél jelen voltak, 15 esztendő múlva (Kr. u. 44-ben) I. Agrippa zsidó király halálakor nyíltan kimutatták a zsidó királyok elleni gyűlöletüket. A király leányának képét a bordélyházba hurcolták, a király halálát pedig nyilvánosan ünnepelték Cézáréában. Claudius császár akkor komolyan fontolóra vette, hogy ezt az alakulatot áthelyezteti onnan. (Vö. Josephus 19, 356—359, 364—366 = XIX, 9, 1 k).

9. Mk 15, 16—20.

10. Mk 14, 58.

11. Ezen a helyen János evangéliuma csodálatos realitással szól. A szinédrium azzal érvel Jézus ellen: „Ha tovább tűrjük, mindenki hinni fog benne, azután jönnek a rómaiak és elpusztítják szentélyünket és népünket is” (Jn 11, 48).

12. Mk 11, 1 kk.

13. Ide illő esetet mond el Josephus (bell 2, 224—227 = II, 12, 1). Az összetűzés Cumanus helytartó idejében (Kr. u. 48—52) játszódott le.

14. Egy bolondot a rómaiak biztosan futni engedtek volna. Kr. u. 62-ben történt ilyen eset. Egy Jézus nevű, vidékről származó próféta, Ananiás fia a templom és a nép elleni véreses jóvondolésével botrányt okozott. A zsidó arisztokraták elfogatták, kihallgatták és kiszolgáltatták a rómaiaknak. A helytartó úgy találta, hogy az ember nem normális és elbocsájtotta. (Jos. bell 6, 300—309 = VI, 5, 3). Ez az eset félreérthetetlen párhuzam a Názáreti Jézus esetéhez. Jézus is botrányt keltett templomra vonatkozó, kritikus hangú jóvondolésével. Ő is vidékről jött, az ő ügyével is két hatóság foglalkozott.

ÁLOM EGY EMBERRŐL

A Metiliusszal folytatott beszélgetés tudatosította bennem, hogy minden embercsoport és ugyanígy minden ember mások számlájára akar érvényesülni. Mindnyájan úgy tanultuk, hogy a gyengéket kí-mélnünk kell. Összetűzések esetén mégis készen állunk rá, hogy saját érdekünk védelmében a másikat dobjuk oda áldozatul — mert attól tartunk, hogy különben mi magunk jutunk bajba.

Ezen a véleményen volt a főtanács is. Jobb, ha egy ember hal meg, semmint hogy az egész nép elveszítse az önállóságát. Feláldozták Jézust a közösség érdekében.¹

Pilátust ugyanez az elv vezette. Jobb, ha másvalaki hal meg, mintsem saját hatalma kerüljön veszélybe. Attól tartott, hogy ha Jézust nem végezteti ki, akkor a következő messiási megmozdulást már nem tudja elfojtani.

Hasonlóan gondolkodott a nép is. Saját érdekeinek védelmében kívánta Jézus keresztre feszítését. Félt az anyagi romlástól, ha a templomot és a várost már nem tekintik szent helynek, és nem özőnlenek oda zarándokok a világ minden részéből.

Barabás is hasznot húzott ebből a törvényszerűségből. Más halt meg helyette.

Ahogy láttam, mindenki arra törekedett, hogy ha mások kárán is, a kitaszítottak és az elítéltek rovására is, mentse a saját irháját.

Nekem ebben a borzalmas játékban minden bizonnyal csak mellék-szerep jutott. Ez a felismerés viszont csak kevésbé mentesít. Nemde mind olyanok vagyunk, mint az állatok, amelyek fajtájukbeli gyengé-bek élete árán biztosítják saját fennmaradásukat. Bizony mi még túl is teszünk rajtuk, miközben felfaljuk egymást, hiszen a természetben azt látjuk, hogy általában a különböző fajták pusztítják egymást. Mi abból élünk, hogy embereket szorítunk le az élet színpadáról. Mindenkre érvényes törvényszerűség, amelyet azonban én mégsem akarok soha-sem elfogadni. Még ha ezerszer is be fogják nekem bizonyítani, hogy Isten így rendezte be ezt a világot, akkor sem tudnék belenyugodni.

Undor fogott el, hogy ebbe a játékba belekeveredtem. Irtóztam a gondolattól, hogy továbbra is részt vegyek benne. Kiutat nem láttam. A teljes világrendet kellene hozzá megváltoztatni! Éppen erről beszéltem imént Metiliusszal. Most azonban az egész gondolat lehetetlennek tűnt előttem. Ugyan ki hozhatna létre ilyen változást? Mi emberek javítsuk ki a teremtés rendjét? Vagy talán Istentől várjuk, hogy átalakítsa az egész alkotását?

Sötét gondolatokkal tértem haza. Eredménytelenül töprengtem. Ilyen hangulatban voltam, mikor este vendégem érkezett. Báruk állt az ajtómban. Fél éve is lehet, hogy nem láttuk egymást. A legjobb pillanatban érkezett. Római szolgálatban végzett munkám valami jót is eredményezett. Visszaadhattam Bárukat az életnek. Emberi roncs volt, mikor rátaláltam. Most pedig egészségesen áll előttem. Pillanatnyilag én voltam zavart, céltalan, eltévelyedett.

A tetőszobában helyezkedtünk el. Besötétedett, csak egy kis olajmécs világított. Báruk mesélni kezdett. Szeforiszban keresett, és hogy nem talált, hát eljött utánam. Pecsétes levelet hozott magával, amit idegenek adtak le otthon számomra. Aztán csak úgy ömlött belőle a szó minden összefüggés nélkül. Jeruzsálemben új közösséghez csatlakozott. Földalatti mozgalomban élnek. A vagyonuk közös. Az éhezőknek enni adnak, a szomorúakat vigasztalják. Férfinak és nőnek, szabadnak és rabszolgának egyenlő jogai vannak.²

Báruk újra valami szektához csatlakozott? Hát nála is eredménytelenül fáradtam? Csak félig figyeltem rá. Másvalami kötötte le a figyelmemet. A levél külső oldalán felismerni véltem az írást. Barabás levele volna? Izgatottan törtem fel a pecsétet.

Báruk tovább beszélt. Mesélt és mesélt megállás nélkül a közös vacsoráról, békéről, szeretetről. Isten lelkéről, csodákról, gyógyulásokról. Én csak akkor figyeltem fel, amikor azt mondta:

„Közösségünk a Názáreti Jézusra megy vissza, aki korábban téged is érdekelt.”

Elhárítottam: „Jézus meghalt. Megbukott, mint már annyi más próféta!”

„Nem, nem halt meg! Halála után látták, megváltozott alakban.”³ Bárukat nem lehetett elhallgattatni.

Bárukat egyszer visszaadtam az életnek, de kereskedőnek nem tudtam megnyerni. Azt nem adhattam meg neki, amit a sivatagi

közösségekben keresett: a védettséget a közösségekben, amely visszavont a világ gonoszúsága elől. Most rátalált arra, amit keresett!

Tulajdonképpen örülnöm kellett volna lelkesedésén, mert ez éppen ellentéte volt annak az önmarcangolásnak, amit a pusztában tanúsított. Vagy talán visszaesés volt azokba az álmokba, amelyeket mint esszéus a másvilágról álmodott? Talán engem is befolyásolni akar ezekkel az álmokkal? Pedig nálam csak arra juthat el, hogy egyre tudatosabbá válik bennem saját sebezhetőségem és megsebzettségem. Minden, ami Jézussal kapcsolatos, fáj és sebeket szakít fel a lelkemben. Minden csak arra emlékeztet, hogy a legjobb szándék mellett is jóvátehetetlen bonyodalmakba tudunk keveredni. Báruk nem sejtette, hogy mi megy végbe bennem.

De talán Barabás talál valami kiutat magának? Őt talán sikerül visszanyernem az élet számára? Nem törődve Báruk fecsegésével elolvastam a levelet.

„Barabás békét kíván Andrásnak!

Elolvadás után égesd el a leveletem, hogy senki se találhassa meg nálad. Tartalmát senki sem tudhatja meg. Először is köszönetet mondok azért, hogy amint hallottam, annyira síkraszálltál értem. Épp, hogy csak elmenekültem a kivégzés elől. De nagy ára volt. Más halt meg helyettem. Két barátomat feszítették vele együtt keresztre. Azóta is gyakran kérdeztem magamban: Miért ők? Miért Jézus? Miért nem én haltam meg?

Tudom, hogy Jézus közel állt hozzád. Te az ő szelíd útját védelmezted, az én ellenállásomat elutasítottad. Most meg én vagyok elválaszthatatlanul összeforrvá véle. Állandóan az jár az eszemben, hogy mit jelent ez számomra?

Ha ő vállalta értem a halált, úgy én most köteles vagyok helyette élni. Te valószínűleg azt mondanád: Azzal tartozom neki, hogy csatlakozom követőikhez. Én azonban más következtetésre jutottam. Útjaink ellentétesek, de mégis egymásra vagyunk utalva.

Jézusnak a szelíd forradalmát a hatalmasok csak akkor veszik tudomásul, ha tudják, hogy azt beláthatatlan következményekkel járó erőszakos lázadás követheti. Jézusnak és hozzá hasonlóknak csak így van esélyük a győzelemre. Csak ha mi ott vagyunk a háttérben, csak akkor ismerik el őket.

Ugyanez áll rólunk is. A mi erőszakos módszerünknek csak akkor van esélye, ha a másik út még járható. A fennálló rendet mi felboríthatjuk, de új rendet a mi módszerünkkel nem tudunk teremteni. Abban a veszélyben forgunk, hogy erőszakos tetteink miatt elfognak. Az erőszak újabb erőszakot vált ki. Ha elveinket valamikor keresztül tudjuk vinni, akkor a megbocsátásra és megbékélésre leszünk ráutalva.

Utainkat csak egymást kiegészítve járhatjuk. Ezek az utak különböznek, sőt gyakran ellentétesek. Tudom, hogy Jézus a mi utunkat nem ismerné el. Azonban egymásra vagyunk utalva. Számára ott a veszély, hogy útját a hatalmasok kihasználhatják, mi viszont abban a veszélyben forgunk, hogy szem elől tévesztjük a célunkat.

Végül ez a két út találkozik, sőt máris találkozott. Jézussal együtt kivégezték két barátomat. Ezek már hozzá tartoznak. Jézus úgy halt meg, mint a „Zsidók Királya”, a mi embereink, mint az ő kísérete.⁴ Elismerem, hogy ő van fölényben. De neki is szüksége van mireánk, a mi piszkos munkánkra. Követőkre van szüksége. Mi voltunk ott halálakor, amikor a tanítványai elhagyták. Ha egyszer majd a rómaiak kezére jutok és az ő sorsát szenvedem el, akkor majd vele egyesülök.

Isten legyen irgalmas mindnyájunkhoz! Barátod Barabás.”

Mialatt a levelet olvastam, Báruk tovább beszélt. Figyelmem megoszlott. A távol lévő Barabás hangját egyre közelebből hallottam, Báruk hangját pedig a messzeségből. Mégis fontos volt számomra. Jelenléte nélkül tehetetlen elkeseredés vett volna rajtam erőt. Rögtön láttam, hogy Barabás is úgy fogja végezni az életét, mint Jézus. Egyiküknek az útja sem járható. De az én elképzeléseim is csak ábrándok voltak. Ujításokról álmodoztam. Ahhoz viszont hatalom szükséges, az pedig a rómaiak kezében van. Amíg úgy gondolják, hogy katonáikkal minden elégedetlenséget elfojthatnak, addig nem érdekli őket, hogy javítsanak a viszonyokon. Semmi sem sikerült. Értelmetlen volt minden. Semmit sem tehattünk.

Szerencsére ebben a pillanatban mégiscsak tehettem valamit. Elégettem a levelet. A papirusz lapot az olajlámpa lángja fölé tartottam. Tűznyelvek kúsztak fel rá. Nyugtalan világosság lobbant a szobában. Báruk rémült arca imbolygott a rövid életű árnyakban. Akkor vette először tudomásul, hogy én mással foglalkozom.

„Mit csinálsz?” kérdezte megütközve.

„Elégetem ezt a levelet.” Az utálat és iszony lángja lobogott fel és hamvasztott el minden hitet bennem. A pusztítás vágya vett erőt rajtam mindennel szemben.

„Báruk!”, mondtam: „Néha el kell égetnünk egy-egy levelet és vele együtt a hozzá fűződő hitünket!”

„Mire gondolsz?”

Milyen messze jártak egymástól gondolataink! Kétkedtem abban, hogy ma este beszélgetésünk folyamán még egymásra találunk.

„Báruk!” — szóltam: „Ne feledd, hogy az esszénusok miért zártak ki téged maguk közül. Leleplezted, hogy a kincseikre vonatkozó híresztelések csak ábrándok! Átláttad, hogy az csak arra szolgál, hogy megnyerjék az embereket a közösségnek és rávegyék őket, hogy átadják nekik a vagyonukat. Nem látod, hogy Jézus követői is hasonló ábrándokban ringatóznak?”

„Senki közülük nem beszél elrejtett kincsekről.”

„Helyette égi kincsekről beszélnek. Egy halottban hisznek, aki hatalomra jutott az égben. E nélkül a hit nélkül senkit nem tudnának rávenni arra, hogy odaadja vagyonát a közösségnek.”

Ő, az Élő, miértünk ragadta magához a hatalmat az égen és a földön. Ha pedig Isten életre feltámaszthat egy halottat, akkor miért ne tudná holt szívünket is élő lélekkel betölteni? Miért ne tudna olyan képességekkel felruházni, amit elképzelni sem tudtunk addig?

„Mi a különbség a földben elrejtett kincs és az égi közbenjáró között? Nem lehet egyiket sem ellenőrizni! Lehet, hogy mindkettő csak elképzelés! Minden csoport életében, az esszénusoknak is, nektek is szükséges néhány hazugság, hogy érezzék az összetartozásukat.”

„Te nem veszed tekintetbe a különbségeket. Az esszénusok kincseit senki sem látta. Jézust azonban sokan látták. Szavait sokan igazságnak találták. Halála után sokaknak megjelent.”

„És ha ezek a jelenések csak képzelődések és hallucinációk voltak?”

„Isten miért nem használhatná föl a hallucinációkat és a látomásokat is arra, hogy üzenetét közvetítse nekünk?”

„Miféle üzenetet?”

„Azt, hogy Isten újra Jézus mellé áll — halála után is.”

„Nem helyesebb-e, ha úgy mondjuk, hogy a tanítványok Jézus halála után újra Jézushoz csatlakoztak?”

„Isten Lelke indította őket erre!”

„Miből ismered fel itt Isten Lelkét?”

„Mivel már Isten mindig így közölte magát velünk. A gyöngéket, a kitaszítottakat választotta eszközül, mint most is a Keresztrefeszítettet!”

„Kétlem, hogy Istennek ez a Lelke valaha is megragadhat egy-egy embercsoportot. Áldozatokra és kitaszítottakra van szüksége minden csoportnak. Kétkedő kérdéseim miatt biztos ti is a pusztába zavarnátok engem, mint téged az esszéusok!”

Báruk tiltakozott. „Nincsenek elrejtett kincseink, hogy másokat magunkhoz csalogassunk. Egyszer az egyik házaspár el akarta titkolni vagyonát. De aztán kiderült.”

„És mi történt velük?”

„Szántóföldet adtak el és az árát — állítólag — teljes egészében a közösségnek adták. Valójában pedig az összeg felét megtartották. A közösségben azonban kiderült, hogy vétkeztek a közösségi szellem ellen.”⁵

„Megbocsájtottak nekik?”

„Az ítélet szíven találta őket. Mindketten hamarosan holtan estek össze.”

Izgatottan felugrottam és így kiáltottam: „Nem élted át te magad is, hogy mit jelent, ha vétesz valamilyen közösség szent szelleme ellen? Téged kiszolgáltattak az éhhalálnak. Ti pedig kettőt a tagjaitok közül a halálba kergettek, mert valami jótettet nem olyan tökéletesen hajtottak végre, ahogyan azt ti kívántátok.”

„Senki sem kívánta a halálukat. Az egész magától történt.”

„Báruk — kiáltottam —, hogy tartozhatsz ilyen kommunához? Ez volna hát Jézus szelleme, ahogy ti viselkedtetek? Jézus gyakran leült étkezni a vámosokkal, akik csaltak és loptak. Felhasználta-e valaha is a hatalmát arra, hogy az embereket halállal büntesse?”

Báruk ijedten hallgatott, majd halkan azt mondta: „Talán igazad van. Mi sem vagyunk tökéletesek. Ennek ellenére közösségünkben sok a szeretet és a segítőkészség. Miért lépsz fel ellenük olyan keményen? Talán közülük is el akarsz hozni engem?”

Tényleg ezt akartam volna? Miért próbáltam Bárukot olyan keményen támadni a hitében? Talán azért, mert magam is lelki sérült voltam? Hosszas gondolkodás után tudtam csak feleletet adni.

„Amikor az esszénusoktól elhoztalak, akkor egészen más volt a helyzet. Akkor neked ment rosszul a sorsod. Ma nekem van problémám. Ez a Jézus bennem sok zavart okozott. Nagy reményeket keltett bennem. Saját problémáim megoldását is tőle vártam. Veszendőbe ment minden vágyálmom, nem szeretnék újabbat táplálni!”

Báruk ebből nyilván semmit sem érthetett. Nekem azonban jólesett, amikor azt mondta: „Gyere el hozzánk!”

Fejemmel nemet intettem. „Nem illek én a közösségtekbe. Én gazdag kereskedő vagyok. Mit keresnek én azok között, akik a vagyonszerzést megvetik és tagjaikkal olyan szigorúan bánnak?”

Báruk lelkesedését és az én szomorúságomat egész világ választotta el. Megpróbáltunk érdektelen hétköznapi témákra térni és ebben egymásra találni, hogy enyhítsük annak keserű utóízét, ami a kölcsönös mellébeszélés nyomán bennünk támadt. Beszélgetésünk alaposan belenyúlt az éjszakába. Végre lefeküdtünk. Báruk egy földszinti szobába, én fönt. Tudtam, hogy minden fáradság ellenére nem jön egyhamar álom a szememre. Sokáig belebámultam az éjszakába.

Felettem a csillagos ég ragyogott. Csillagok milliói villóztak végtelen messzeségben tőlem. Saját életem olyan parányinak tűnt, mint a porszem a földön. Tulajdonképpen mi ez az egész világ? Mi egyéb, mint por és szemét, fény és sötétség, föld és víz véletlen halmaza. Rajta pedig ott él és gyötri egymást az életküzdelemben a sok porszem képződmény: elnyomják, kihasználják, megalázzák és feláldozzák egymást. Akik pedig tudatára ébrednek ennek, azok kétségbeesnek. Fellázadnak. Szabadulni akarnak. Egyesek erőszakkal próbálnak megmenekülni, közben maguk is erőszak áldozatai lesznek. Mások vérszomjas képzelgéseikkel lángba borítják a világot és ezzel több szenvedést okoznak, mint amennyi kín a világ elpusztításához elégséges volna. Ismét mások a pusztába vonulnak, ott a világ helyébe másik világot akarnak felépíteni, szentek akarnak lenni ebben a bűnös világban. De ha úgy szükséges, ezek is találhatnak bűnbakot, akit kizavarnak a pusztába. De még áldozataik sem tanulnak mindebből! Képesek vállalni, hogy áldozatul essenek a többieknek. Aki pedig beszáll ebbe a borzalmas játékba, az mind tud saját mentségére valami jó indoklást találni: hogy ők a békét és a nyugalmat akarják biztosítani, az igazságot győzelemre vinni, vagy

az Isten parancsait teljesíteni. Mind tudja magát igazolni. Közben pedig fogva tartja őket a világnak ez a rémítő logikája.

Megint undor fogott el az egész dologgal kapcsolatban. Újra csak az írás szavai jutottak eszembe:

„Láttam mennyi sok az elnyomatás a nap alatt;
láttam az elnyomottak könnyeit, és hogy nincs vigasztalójuk,
láttam elnyomóik erőszakosságát és nincs, aki könnyörülne rajtuk.
Boldogabbnak mondom hát az elhunytakat, akik már régóta halottak,
mintsem az élőket, akik még életben vannak.
Még inkább boldognak tartom azt, aki meg sem született,
aki meg sem látta a sok rosszat,
ami a nap alatt végbemegy.
Láttam azt is, hogy minden iparkodás és ügyeskedés
nem más, mint irigykedő vetélkedés egymás között.
Ez is hiábavalóság és hasztalan szélkergetés!”⁶

Ez tehát az igazság? Ha pedig ez az igazság, a teljes igazság, akkor miért kell ebben az értelmetlen játékban résztvennünk? Miért nem szüntetjük be a munkánkat? Miért nem mondhatjuk: Nem akarok tovább élni! Szabad elhatározással eldobom magamtól az életet! Nem ez volna a következetes eljárás, ha a halottak boldogabbak, mint az élők?

A kezemre meredtem. Úgy képzeltem, mintha halottnak volna a keze. Végigtapogattam az arcomat, hogy megsejtsem mögötte a halálfej formát. Próbáltam elképzelni magam, mint egy hideg és élettelen hullát. De amint megérintettem magam, meleg volt a testem. A szívem szabályosan dobogott, a lélegzetem egyenletes volt. Szemem látta a csillagfényes eget. Füleml hallotta a tenger zúgását. Orrommal szagoltam a homok és a sós víz illatát. Látok, hallok, szagolok. Élek, lélegzem, érzek. Mekkora csoda ez, hogy a föld pora él, gondolkodik és érez, sőt kételkedni és kétségbeesni képes. Testemben hány folyamat játszódik le egymásra hangolva, hogy a jelen pillanatot testi fájdalom nélkül megéljem! És ha mindez csupán futó pillanat lenne, akkor talán kevesebb volna az értéke?

Barabásra gondoltam. Talán hasonló gondolatokkal találta ő is szembe magát? Mi lesz ebből a testből, amely most ugyan él, de kivégzésre van szánva? Ajándékként kapta azt most még egyszer

vissza. Nemde jó dolog ez még akkor is, ha értelmetlennek látszik mindaz, ami ide vezetett. Úgye milyen jó ajándékként visszakapni az életet, még akkor is, ha sötét összefüggésben van sok-sok áldozattal? Azokkal, akiket mint Jézust felőröl a világ sok konfliktusa.

Úgy éreztem, életem egy darab kölcsönkapott élet. Bennem sok-sok ember életéből, boldogságukból és szenvedésükből folytatódik valami, a galileai tájakon szabadon vándorló Jézus életéből és a keresztre feszített áldozat életéből. Kötelességemnek éreztem, hogy őrizzem ezt az életet. Nemde árulás volna, ha elvetném magamtól? És ha saját életem a rómaiak pincéjében vagy a terroristák barlangjában pusztulna el, nemde folytatódnék mindazokban, akik vérlázítónak tartják annak még a gondolatát is, hogy élet csak mások életének árán lehetséges? Lelkem mélyén nemde ott él a sejtés, hogy életünk nem mások rovására, hanem velük együtt eljuthat a kiteljesedésre? Ott majd a boldogok és a szerencsétlenek olyan szorosan egybetartoznak, mint a test tagjai, és Báruk álma beteljesedik, vagyis mindenünk mindenkivel közös lesz.

Aludni mentem. Aludtam és újra a régi álmképet láttam, amely oly soká üldözött. Eddig csak részleteket álmodtam meg belőle, most egységes képpé vált az álom.⁷

Tengerparton álltam. Vihar korbácsolta fel a vizet. Habzó hullámok zúdultak egymásra és csapódtak robajjal a partra. A zavaros összevisszaságból egy alak bontakozott ki. Körvonalai lassan felismerhetővé váltak. Csapzott sörényű oroszlán lépdelt a partra. Mancsait felemelte és dühösen üvöltötte: „Enyém a föld és senki másé!” Körülnéztem és sok embert láttam, akik rémülten csúsztak-másztak az állat előtt. Egyesek állva maradtak. Akkor az oroszlán rájuk ugrott, egyet kiragadott közülük és fogaival addig marcangolta, mígnem fájdalmas üvöltése hamarosan elnémult. Akkor a többiek térdre borultak és kegyelemért könyörögtek. Az oroszlán diadalittasan élvezte az emberek hódolatát. Most azonban észrevett egy embercsoportot, ahol nem mindenki borult térdre. Dühösen rájuk rontott. Kettő közülük megpróbált elmenekülni, amikor feléjük közeledett. Ezeket azonban utolérte és megölte. Most elérte a célját. Mindenki ott térdelt előtte. Erre felegyenesedett az oroszlán és ezt üvöltötte: „Én nem vagyok embertelen! Én nem vagyok szörnyeteg! Én békét teremtek ezen a földön! Békét hozok a világra!”

Ez az álmkép azután eltűnt.

Én megint a háborgó tenger partján álltam. A tomboló hullámok közül ismét egy szörnyeteg bukkant ki. Széles vállú medve cammogott elő a vízből. Rárohant az emberekre és két csoportra zavarta szét őket. Az egyik csoportot megbilincselte, a másik ostort kapott a kezébe. Az utóbbiak munkára hajszolták a többieket. A megbilincseltek közül újra meg újra összeesett egy-egy a kimerültségtől. A medve azonnal odaugrott és felfalta a szerencsétlent. Némelyiknek sikerült a bilincset leoldani, és megpróbált észrevétlenül a sűrűbe menekülni. De a medve gyors léptekkel utolérte és megölte. Néha összefogott a két csoport. Elhajították bilincsüket és az ostort, megpróbáltak menekülni. De a medve gyorsabb volt. Dühösen hadonászva belerohant a csoportba és vérfürdőt rendezett. Majd felemelkedve azt üvöltötte: „Rendet csinálók köztetek: Rendet! Rend legyen ezen a világon!”

Ismét a tomboló tenger partján álltam. A hullámok a magasba csaptak, mintha az eget akarták volna elönteni. Új szörny született a habok között. Sasmadár merült fel a tengerből. Karmai között nagy golyót tartott. A golyón kereszt volt, rajta lefelé hajlított horgok. Szárnyait kiterjesztette, és árnyékba borította az egész földet. Az emberek rémültükben szanaszét futottak. Üvöltözve kerestek menedéket a barlangokban és odúkban. De nem talált mindenki oltalomhelyet. Egyesek megpróbáltak bemászni a többiekhez az odúkba és barlangokba, de azok erőszakkal kitaszították őket. Nem akarta őket senki befogadni. Magukra hagyatottan bolyongtak a pusztaságban. Asszonyok, gyerekek, férfiak, öregek. Nagy ritkán húzta be egyiküket-másikukat valaki magához a búvóhelyére és nyújtott oltalmat neki. A sas pedig hosszasan és fenyegetőleg lebegett felettük, ahogy félelmükben tanácstalanul ide-oda kóvályogtak. Aztán a sas lehajította a golyót. Hatalmas durranás rázkódtatta meg a síkságot. Fekete füst takarta el az eget. Rothadás és vér bűze terjengett a levegőben. Amikor a füst elhúzódott, hullák és csontok borították a síkságot. A sas pedig ezt rikácsolta: „Életteret teremtek! Életteret! Életet ezen a földön!” Aztán a sas képe is semmivé foszlott.

De a borzalmaknak még ezzel sem volt vége. A tenger továbbra is dühösen tombolt, hatalmas rohamokkal támadta a partot. Újabb szörnyetegek sodródtak a homokra. Most éppen két óriási polipszerű szörny. Egymással szemben helyezkedtek el és hosszúra nyújtott

karjaikkal az egész világot próbálták átfogni. Csápjaik végén két-két nyílás: egy nagyobb és egy kisebb. Ezeket éber őrök lesték, akik egyre hajszolták az embereket, hogy pénzzel tömjék a nagyobb nyílásokat. A polipok habzsolva beszippantották a pénzt. A kisebb nyílásokon visszaguruló kevéske pénz az őrök fizetsége volt. Ennek fejében ostorozták a tömeget, hogy minél gyorsabban tömjék a szörnyeket. Az emberek közül sokan éheztek, sok volt köztük a beteg, sokan ruhátlanul bolyongtak az idegenben. Kétségbeesett dühükben az elkínzottak olykor rátámadtak az őrökre. Ilyenkor a medúzák kardokat és lándzsákat küldtek a felügyelőknek, akik aztán helyreállították a régi állapotot. A lázadók közül sokakat börtönbe vetettek vagy megöltek. A polipok csápjai ismét megkapták a maguk adagját. Néha az is megtörtént, hogy az őrök egyik csoportját egy másik csoport kiszorította a helyéről. Az egyik szörny erre behúzta a csápjait, az így támadt helyre a másik betolhatta a saját karját. A két szörnyeteg felágaskodott és fenyegető mozdulatokkal rémítgetett. A tengerből pedig sok-sok kis szörnyeteget hívtak elő. Először hosszúkás, csőszerű pofájuk látszott, majd a kerek fejük, ezeket egyetlen testükön nehézkesen ingatták. Sárkányok és óriásteknősök másztak a szárazföldre. Két csoportban helyezkedtek el szemben egymással.

Valahányszor csak valamelyik csoport egy-egy óriásteknőssel gyarapodott, a másik tábor ugyanarra törekedett. Egyre több páncélos szörny nézett szembe egymással. Tüzet okádtak. Csőszerű szájukból vörös lángok csaptak elő. Tűzvész fenyegette pusztulással az egész földet. Az emberek addig a teknősök páncéljai mögött húzódtak meg. Most pánik tört ki közöttük. Fejvesztve rohantak minden irányba. Nagy katasztrófára voltam felkészülve.

Hirtelen sötétség borította el a látóhatárt. Pillanatok alatt nem látszott többé sem tenger, sem szárazföld, sem hold, sem csillagok, sem fák, sem bokrok. Az emberek jajkiáltásai elnémultak, az állatok eltűntek. A földről ragyogó fénysugár mutatott az ég felé. Benne emberi alak vált láthatóvá. Meleg fényt árasztott maga körül. Fényében újra feltűnt a meggyötört föld. Láttam a mélységből előjött állatokat. Kimúltak. A vízi-szörnyek behúzták csápjaikat és magukba roskadtak. A páncélos szörnyetegekből kiselejtezni való ócskavas lett. Mindenfelől emberek jöttek elő. Fellélegeztek. Várakozással néztek az égi lény alakja fölé. Én még nem tudtam fel-

ismerni, bár nagyon ismerősnek tűnt. Hirtelen eszembe ötlött, hogy ő az az ember, akiről Pilátus börtönében álmodtam. Ő szabadított ki engem álmomban az állatok karmai közül. Amint pedig a hangját hallottam, mintha hályog esett volna le a szememről.

„Boldogok, akik békességet teremtenek, mert Isten fiainak hívják majd őket.”

„Jöjjetek, Atyám áldottai, vegyétek birtokba az Országot.”

„Mert éhes voltam, és ennem adtatok;

szomjas voltam, és innom adtatok;

idegen voltam, és befogadtatok;

nem volt ruhám, és felruháztatok;

beteg voltam, és meglátogattatok;

börtönben voltam, és felkerestetek!”⁸

Jézus volt az, a megdicsőült Jézus. Életemben csak egyszer láttam a jeruzsálemi városfalról. Akkor holtan függött a kereszten. Most életet sugárzott, békét és szabadságot. Az állatok uralmának vége! Boldogan ébredtem. Gondolataim kuszáltak voltak.

Felkeltem az ágyamról és kimentem a szabadba. Házunk tetőteraszáról a tengerre láttam. A fehér homokcsík mögött egyre erőteljesebben bontakozott ki az a nyugat felé terjedő sötétség, amelyből kusza álmaim eredtek. A sötét háttér most nyugodtan és feszültségtől mentesen terült el ott. Nem csúsztak-másztak elő szörnyek sem a parti földre. Nem háborgatta vihar a tenger felszínét. A partot nem csapkodták a hullámok. Valami más történt. A part felől egyre erősödött a fény. Ahol a tenger és az ég találkoznak, a horizont mint halvány csík vált láthatóvá. Színes árnyak lebegtek keletnek a még nem látható nap felé. A szárazföld belsejéből fénysugarak törtek elő. A dombok tetején egyszerre megjelent a nap és szikrázó fényt szórt a tengerre. A város félénken tükrözte vissza az első hajnalpírt. Egyre határozottabban tűntek elő a szürkületből a város utcái: a templom és a zsinagóga, a zsidók és a pogányok házai, mindent beragyogott a hajnali fény. Isten felkeltette napját jókra és gonoszokra, az igazakra és a hamisakra. Melegség és fény árasztott el engem.

Az éjszaka zűrzavaros rémei eltűntek. Nem féltem többé az élet keménységétől. Az állatok uralmának is vége lett. Az igazi ember

jelent meg előttem. Benne Jézus vonásait ismertem fel. Visszaadott engem ismét a földnek.

Igaz, a föld tegnap óta nem vált jobbá. Tovább megy rajta az életért folytatott küzdelem. De a harc nem veszi többé igénybe minden erőmet és egész lényemet. Új szövetséget kötöttem az élettel.

Világosan éreztem, hogy mindenből hang érkezik el hozzám, és új életszövetséget kínál fel nekem. Soha többé nem fogom megátkozni már ezt a földet, nem akarom többé eldobni magamtól az életet! Nem hagyom, hogy a mélység állatai, szörnyei eluralkodjanak rajtam.

Hallottam a hangot, és ez Jézus hangjával egyezett. Biztos voltam benne, bárhová megyek, ez a hang nyomon kísér. Sehol sem tudnék tőle elszakadni. Válaszoltam hát rá és ezt imádkoztam:

„Uram, te megvizsgálász és ismersz engem,
tudod, hogy ülök-e vagy állok.
Gondolataimat látod messziről,
látsz, ha megyek vagy pihenek.
Minden utam világos előtted.
A szó még nincs nyelvemen,
s lám, az Úr már tud mindent.
Elölről és hátulról közrefogsz,
s a kezed fölöttem tartod.
Csodálatos ezt tudnom.
olyan magas, hogy meg sem értem.
Hová futhatnék lelked előtt?
Ha felszállnék az égig, ott vagy.
Ha az alvilágban tanyáznék, ott is jelen vagy.
Ha föltenném a hajnalszárnyait,
és a legtávolabb partokon szállnék le,
ott is a te kezed vezetne,
és a te jobbod tartana.
Ha azt mondanám: Borítson el a sötétség,
és az éj úgy vegyen körül, mint máskor a fény:
neked maga a sötétség sem homályos,
s az éj világos neked, mint a nappal
Te alkottad veséimet,
anyám méhében te szőtted a testem.
Áldalak, amiért csodálatosan megalkottál.”⁹

Sokáig álltam így házunk tetőteraszán és hagytam, hogy álmom erről az emberről még hosszan visszhangozzék bennem. Nem tarthat örökké a vadállatok uralma. Egyszer valamikor meg kell jelennie az embernek — az igazi embernek. Jézus arcvonásait ismeri fel mindenki majd rajta.

Aztán lementem az alsó szobába és felkeltettem Bárukot. Együtt reggeliztünk, megosztottuk a kenyeret, egyazon kehelyből ittunk, és boldogok voltunk, hogy együtt lehettünk.

UTÓSZÓ HELYETT

Igen tisztelt Kratzinger Úr!

Könyvem befejezése után azt kérdi: tudnék-e Önnek néhány irodalmi utalást adni. Kíváncsi rá, milyen tudományos művekből való az a kép, amelyet Jézusról és koráról adtam.

Éppen csak a legfontosabb könyvcímeket szeretném felsorolni.

Megítélésem szerint a legjobb Jézus-ábrázolás: G. Borrkamm műve: *Jesus von Nazareth*, Stuttgart 1980¹². Nagyon fontos volt számomra: E. P. Sanders műve. *Jesus and Judaism*, Philadelphia 1985. Igen sokat tanultam belőle. Nagyon jó összefoglalás az ősi zsidóságról, B. Otzen: *Den antike jodedom*, Kopenhagen 1984. Nála a vallástörténet és a társadalomtörténet összefonódik egymással. Palesztina kortörténetéhez nélkülözhetetlenek M. Hengel írásai. „Die Zeloten” című könyvére gondolok, Leiden/Köln 1961, 1976.² Továbbá a zsidóság és hellénizmusról szóló összefoglaló munkájára gondolok: *Judentum und Hellenismus*. Tübingen 1969, 1973.² Bizonyára nem kerülte el figyelmét, hogy lecsapódott és megtalálható ebben a könyvben számos megfontolás, amely a Jézus-mozgalommal és az őskereszténységgel foglalkozó szociális történeti munkáimból származik. Egyáltalán sokat tanultam a kollégáknak és kolléganőknak a társadalomtudomány terén végzett kutatásaiból.

Hálás köszönetet mondok azoknak az olvasóknak is, akik kritikus szemmel olvasták Jézus-könyvem első tervét, így Daniel Burchard, Gerhard és Ulrike Rau, Elisabeth és Katharina Seebaß, Gunnar és Oliver Theissen és mindeneke előtt a feleségem, Wega Schmidt-Thomé. Ők a kéziratomat ismételten elolvasták és komoly kritikával kísérték. David Trobisch pedig sok értékes stiláris és az elbeszélés gördülékenységéhez szükséges javítást ajánlott.

Természetesen Önnek is Kratzinger úr köszönetet mondok, hogy fantáziától vezetett elbeszélő kedvemet írásom készítése közben újra meg újra szembesítette a történet-kritikai kutatás szigorú tudományos etikájával. Ön állandóan arra sarkallt, hogy a történetit és a kitaláltat,

a költöttet és a valóságosat ne keverjem össze. Gondolom, az is az Ön elgondolásai szerint való lesz, ha most végül azt is elárulom az olvasóknak, hogy Ön is a fantáziám szülötte — és jó példa arra, hogy miként tudják elképzelt alakok a valóságot megtestesíteni.

Sok szerencsét kíván:

Gerd Theissen

JEGYZETEK

1. Vö. Jn 11, 47—50.
2. Vö. az őskeresztény közösség bemutatásával: ApCsel 2, 42—47, 4, 32—37 és egyáltalán az ApCsel 1—6. fejezetével.
3. A legősibb hagyomány a megjelenésekről 1 Kor 15, 3—7-ben található. Pál idéz egy neki továbbadott hagyományt. Az ott idézett tanúkat, Pétert és Jakabot megtérése után három évvel ismerte meg személyesen — tehát a harmincas években. A megjelenésre vonatkozó hagyomány személyes hiteléhez semmi kétség nem férhet.
4. Jézussal együtt két „latort” is keresztre feszítettek (Mk 15, 26 k).
5. ApCsel 5, 1 kk.
6. Préd 4, 1—4.
7. Ez az álom Dániel 7. fejezetének nagyon szabad átköltése. Az ott felsorolt négy vadállat, a négy nagyhatalmat jelenti: Babilont, a médeket, a perzsákat és a görögöket. Az első század végéről származó zsidó apokaliptikus írás — az ún. Ezdrás IV. könyve — újra elmondja ezt az álmot. Nála a rómaiakkal fejeződik be az álom.
8. Mt 5, 9 és 25, 34—36.
9. Zsolt 139, 1—14; Bibliatanács fordítása, Budapest 1979.

FÜGGELÉK

Jézus és korára vonatkozó legfontosabb források

1. Az evangéliumok és forrásaik

a) A Márk-evangélium a legrégebbi az evangéliumok közül. Mintául szolgált Máté és Lukács evangéliumához. A zsidó háború (Kr. u. 66—70) megindulása vagy röviddel befejezése után keletkezett, mert a templom lerombolására és a háborús eseményekre vonatkozó jövődölések együtt szerepelnek 13, 1 kk-ben. Keletkezésének helye bizonytalan. Az ősegyház hagyománya szerint Rómában, véleményem szerint inkább Szíriában íródott, éspedig abban a keresztény környezetben, amelyhez Pál is tartozott. Ugyanúgy, mint Pál az ételek általános tisztaságát vallja (7, 18 kk), az utolsó vacsoránál az Oltáriszentség alapításának elbeszélésénél hasonlóan mondható szavakat használ, mint az apostol (14, 22—24). Jézus tanítását ugyanúgy mint Pál (nyilván a már addig is szokásos szóhasználatot követve), de Pál teológiájától függetlenül, „euangelion”-nak nevezi. Olyan közösségektől származhat ez az írás, ahol „János-Márk” akkora tekintélynek örvendett, hogy bár nem volt apostol, mégis egy evangélium megírását tulajdoníthatták neki. János-Márk elsősorban Keleten tevékenykedett (vö. ApCsel 12, 12; 12, 25; 13, 5) és Barnabással együtt ahhoz a közösséghez tartozott, amelyhez kezdetben Pál is tartozott, de később Pál ezektől elvált (vö. ApCsel 15, 37; Gal 2, 11 kk). A Márk-evangélium közösségéhez nagyrészt pogányságból származó keresztényeknek kellett tartozniuk: zsidó szokásokat meg kell magyarázni nekik (7, 3), egy pogány százados tesz elsőnek hitvallást Jézusról mint „Isten Fiáról” (15, 39).

b) Logia-gyűjtemény (mondások gyűjteménye, rövidítése: Q). Ezt a gyűjteményt a Máté és Lukács evangéliumból állították össze. Ez a két evangélium a Márk evangéliummal közös anyagon kívül Jézusnak egész sor szavát örökíti meg. Ezek szószerintiségükben és sorrendjükben olyan feltűnően egyeznek, hogy két magyarázatra engednek következtetni: vagy valamilyen közös írott forrásra támaszkodnak, vagy pedig közös szóbeli áthagyományozásra mennek vissza. Az ilyen szóbeli közös hagyománynak viszont olyan szorosan rögzítettnek

kellett volna lennie, hogy feltételezése — véleményem szerint — valószínűtlen. A szavak nyelvi háttere arám, ezért könnyen lehet, hogy a logia-forrás az arám nyelvű szír—palesztin térségben keletkezett. A forrás azt az állapotot tükrözi, amikor a kereszténység még nem vált ki a zsidóságból. Az összes szavak mind úgy érthetőek, hogy a zsidósághoz szólnak. A Jézus-szavaknak ez a gyűjteménye még a zsidó háború előtt keletkezett. Békés világban várják Jézusnak, az Emberfiának eljövetelét. (Lk 17, 26 kk). A jövendölések nem a templom lerombolásáról szólnak, hanem arról, hogy Isten „elhagyja” a templomot (Lk 13, 34 k; Mt 23, 37 kk). Viszont a megkísértés története és a kafarnaumi századosról szóló történet — ez a két hely egyébként az egész logia-forrásban, ahol elbeszélés van —, Gaius Caligula császár (Kr. u. 37—41) önistenítését feltételezi. Ő a világ Istennel szembehelyezkedő uralkodója, aki térdhajtást követel alattvalóitól. Így a logia-forrásnak Kr. u. 40 és 65 között kellett keletkeznie. A gyűjtemény keletkezésének időpontját ennek az időszaknak az elejére helyezhetjük, mert még nem veszi tekintetbe a pogányok közötti misszionálást, ami az Apostoli zsinat (Kr. u. 46—48) óta már hivatalosan elismert volt.

c) A Máté-evangélium a legnagyobb valószínűség szerint Szíriában keletkezett. Arról beszél, hogy Jézus híre elterjedt egész „Szíriáig” (4, 24). A szerző északkeletről nézi Palesztinát. Júdea neki a „Jordánon túl” fekszik (19, 1). Ez az evangélium Márk evangéliuma után keletkezett. A templom akkorra már elpusztult, amint erre 22, 7-ben a királyi lakomáról szóló példabeszédben a Máté-féle betoldás utal. A Máté-evangélium a szíriai Antiókiában 110-ben már használatban van. Az Antiókiából származó Ignác püspök idéz belőle. Tehát 80 és 100 között keletkezhetett. Az evangelista egy zsidó-keresztény hagyományokkal rendelkező közösségnek ír. Számos rész, amelyet Márk és a források anyagán kívül hoz (saját anyag), zsidó-keresztény jellegű. Mt 5, 17—19-ben például a tóra (az ószövetségi törvény) el nem-múló érvényességét állítja. Ezek a zsidó-keresztény közösségek nyitottak a pogányok misszionálása felé anélkül, hogy mint Pál ezt az utat a tóra bírálgatásával járnák. A pogányok felé való nyitottságukat a könyv egész felépítése tükrözi: Életideje során Jézus elutasítja a pogányok misszionálását (10, 6), feltámadása után pedig az összes népekhez küldi tanítványait (Mt 28, 18 kk). Máté apostol aligha lehet a szerző. Akkorra már nagyon

öregnek kellett volna lennie. Csak amikor már több evangélium állt készen, akkor kezdték megkülönböztetésül ezeket különböző szerzők nevéhez kapcsolni. Azokban a körökben, ahol az evangéliumok elnevezése történt, Máté evangélista a szinoptikusok között (Mt, Mk, Lk) közkedvelt lehetett, hiszen János apostol írásán kívül egyedül ezt az evangéliumot kapcsolták apostol nevéhez.

d) A Lukács-evangélium aligha származik Keletről. A szerző a forró pusztai szelet nem nevezi „keleti szélnek”, ahogyan ezt Palesztinában mondják, hanem „déli szélnek”, ahogy azt Palesztinától nyugatra az összes földközi-tengeri vidéken hívják (vö. Lk 12, 55). Az író valószínűleg sokat utazott. Az Apostolok Cselekedetének egyik többes számban megírt útleírása Kis-Ázsiában kezdődik (16, 11 kk), majd Jeruzsálemen át Rómába vezet. A templomot a szerző csodálatra méltóan jól ismeri. Egy alkalommal Cesareából érkezve valószínűleg átszelte Szamariát és úgy jutott el Jeruzsálembe. Így magyarázható a samariaiakhoz fűződő jó viszonya (vö. 9, 51 kk; 10, 30 kk; 17, 11 kk). Hogy Pál kísérője lett volna, az az általa Pálról adott leírásból nehezen képzelhető el, de nem teljesen lehetetlen. Az írás keletkezésének időpontja vitatott. Az biztos, hogy Jeruzsálem pusztulása ismeretes előtte. Az erre vonatkozó jövendölés (Lk 21, 20—24) sokkal részletesebb, mint a többi evangéliumokban. A szerzőt Jeruzsálem sorsa mélységesen megdöbent. Ő írja meg, hogy Jézus megsiratja Jeruzsálemet (19, 41) és nála szólítja fel Jézus Jeruzsálem asszonyait, hogy a város sorsa fölött sírjanak (23, 27 kk). Ez arra mutat, hogy időben nincs messze Kr. u. 70-től. Ugyanabban az időben keletkezhetett, mint a Máté-evangélium (Kr. u. 80—100). Míg azonban a Máté-evangélium olyan zsidó-keresztény közösséget mutat be, amely megnyílt a pogányok befogadására, addig a Lukács-evangélium olyan írás, amely pogányságból megtért keresztény közösségeket emlékeztet zsidó eredetükre.

e) A szinoptikusok előtti hagyomány (szinoptikusoknak nevezzük az első három evangélium szerzőit), Lk 1, 1—3 és a kisázsiai Papiász püspök (2. sz. eleje) egyaránt bizonyítja, hogy létezett Jézusra vonatkozó szóbeli hagyomány. Az evangéliumok ezeket a szóbeli hagyományokat rögzítették írásban, amennyiben nem írásbeli forrásokra (Mk; Q) nyúltak vissza. Minden ilyen hagyományt át kell vizsgálni kora, lelőhelye és tárgya szerint. A következőkben felho-

zok néhány olyan érvet, amelyek megindokolják, hogy miért nem szabad a Jézus-hagyományok történeti hitelességét elvitatni.

aa) A Jézus-hagyományok helyileg rögzíthetők. Sokat közülük palesztinai környezet jellemez. Példák a palesztinai helyi színezetre (lokalkolorit): Keresztelő Jánosról a pusztában (Mk 1, 5) csak akkor beszélhetünk, ha tudjuk, hogy a Jordán közvetlenül a pusztán folyik keresztül. Enélkül nehezen volna elképzelhető, hogy miként lehet a pusztában keresztelni! A szír-föníciai (kánaáni) asszonyról szóló elbeszélés feltételezi a Galilea és Tirusz közötti határvidék ismeretét és az ottani körülményeket. A kutyákra (pogányok) vonatkozó kemény szavak, akiknek nem dobják oda a gyermekek (zsidók) elől elvett kenyeret (Mk 7, 27) érthetőbbé válik, ha tudjuk, hogy a galileai zsidók szállították a gazdag tirusziaknak a kenyeret.

bb) A Jézus-hagyományok elhelyezhetők időben: Sok Jézus-hagyomány korára visszakövetkeztethetünk az elérhető, a legrégebb írásos forrásokon túlmenően. Az „ingadozó nád” kifejezés (Mt 11, 7) feltételezi a Kr. u. 19/20-ban, Heródes Antipász idejében vert pénzérme motívumát, amelyet később soha nem ismételt meg. A Márk-evangéliumban közölt szenvedéstörténet olyan olvasókat tételez fel, akik pontosan tudhatták, hogy ki volt Alexander és Rufus (Mk 15, 21). Hogy álltak a másik Mária családi körülményei, akit 15, 40 említ? Úgy mutatja-e be ezt a Máriát, mint Jakab és József anyját vagy csak mint Jakabét? Melyik volt az „a” lázadás, amelynél Barabást elfogták (Mk 15, 6)?

cc) Jézus szavainak továbbadói részben olyan vándor-misszionáriusok és szónokok voltak, akik Jézus otthontalan életstílusát folytatták. Ezek tartották meg számunkra Jézus igazi szellemében az ő gyökeres változást sürgető parancsait. Otthon, család és vagyon nélküli vándor-prédikátorok, mint maga Jézus is volt, tudták csak hitelesen képviselni és továbbadni az ő tanítását. Nekik nem kellett szükségszerűen a „nyárspolgári” életmódhoz alkalmazkodniuk! A helyi közösségek igényei másrésztől kevésbé befolyásolták a Jézus-hagyományok továbbadását, mint azt gondolnánk. Helyi hatóságok (papok, püspökök, diakónusok) sehol nem kapnak hitelesítetést Jézustól eredő szóval! A keresztséget mint a közösséghez való tartozásnál megkövetelt „belépési szertartást” sehol nem találjuk úgy, mint Jézusnak földi életéből való szavát! Sehol nem találkozunk azzal sem, hogy elutasította volna a körümetéledést mint követelményt a pogányok felvételénél.

dd) A Jézus-hagyomány egymásra hangoltsága! Feltehető, hogy a Q és a Márk anyagából, Máté és Lukács külön anyagából, valamint a Tamás-evangéliumból eredő Jézus-hagyományok más és más hagyományozó csatornákból jönnek. Ennek ellenére egységes képet közvetítenek. Ugyanez vonatkozik Jézus nyelvezetének kifejezőmódjaira is. A szinoptikusok által használt Jézus-szavak kifejezésénél általában csak egy-egy szónál tudjuk kimutatni, hogy „hitelesen” Jézustól származik, mégis eléggé bizonyos előttiünk, hogy az áthagyományozott szókincs formanyelvezetét Jézus használta, vagyis hogy intelmek, közmondások, áldások, panaszos felkiáltások, hasonlatok stb. formájában beszélt. A bölcs mondások, költészet és prófétai beszéd ilyen összefűzése sehol mást nem található. Összefüggésükben jellegzetes és egybehangzó egészet nyújtanak.

ee) A János-evangélium Jézus beszédeinek stílusában és működésének bemutatásában erősen különbözik a három másik evangélium előadásmódjától. Itt nem az általánosan ismert Jézus-képet kapjuk, hanem egy külön csoporttól nyújtott, erősen stilizált Jézus-képet. A szinoptikusok elbeszéléseit például ismertnek tételezik fel. Így Keresztelő János fogságát (3, 24) vagy a tizenkettő kiválasztását (6, 70) esetleg egész evangéliumokat (Lk ev.?) A János-evangélium elején (1, 14 kk) és végén (21, 24) többes számban jelentkező csoport („Mi”) Jézus elmélyült megértéséhez akarja elvezetni a közösséget. Jézust mint az Atya öröktől létező követét tekintik, aki az Atyától jött és hozzá tér vissza. — A János-evangélium az első és második évszázad fordulóján keletkezett. A 2. sz. elején Egyiptomban már ismerték, ahogy ezt egy papirusztöredék (P52) mutatja. Péter halálát (Kr. u. 64) feltételezi (vö. 21, 18 kk). Az a „tanítvány”, akiről az a hír járta, hogy nem fog meghalni, mígnem Jézus újra eljön, messze túlélte Pétert. De ő is meghalt (21, 20—23). Mindez az 1. sz. végére utal. A keletkezés helye alig megállapítható. Az ősegyház hagyománya Efezust nevezi meg. De nehezen elképzelhető, hogy ebben a tengerparti városban a kis galileai tóról, mint „tenger”-ről beszélne valaki (Jn 6, 16 kk; 21, 1 kk). Így sokan Szíriát tekintik keletkezési helynek. Az örömhírnek Szamariában kapott kedvező fogadtatásai alapján viszont a samariai misszióval is összefüggésben lehet. Ez azonban már a János-evangélium történeti előzményeihez tartozik.

2. Josephus

Palesztina történetének legfontosabb forrása Josephus, 37/38-ban Jeruzsálemben született. 64—66 között Rómában volt. Visszatérése után mint Galilea katonai kormányzója az észak-palesztinai zsidók felkelését vezette, így került 67-ben a rómaiak fogságába. Itt kíméletesen bántak vele, mert Vespasianusnak, a római hadsereg főparancsnokának megjövendölte a császári méltóságot. Amikor Vespasianus valóban császár lett, Josephus visszakapta szabadságát. Legfontosabb írásai a következők:

a) „Bellum Judaicum” (=bell) „A zsidó háború”. Ezt a művét csak 73-ban adta közre. Benne bemutatja a Kr. u. 66—70 közötti zsidó felkelést és egyben elmondja a Kr. e. 2. század zsidóságának történetét. A könyv azt akarja igazolni, hogy értelmetlen dolog a római világhatalommal szembehelyezkedni. A Bellum Judaicum-ban szó van ugyan Pilátusról, Jézust azonban nem említi. Jézusról és a keresztényekről hallgat. Ez érthető, mivel a keresztények üldözése Róma állítólagos felgyújtása miatt éppen megkezdődött Kr. u. 66-ban. Ugyancsak messzemenőleg hallgat Josephus a palesztinai messiási mozgalmakról is.

b) Antiquitates Judaicae (=ant) „A zsidóság ókora”. Ez a Kr. u. első évszázad 90-es éveiben megjelent műve, a zsidó népnek a története, amely a teremtéssel kezdődik és a zsidó háború előtt fejeződik be. A Jézusról szóló egyetlen bekezdést (ant 18, 63 k) vagy Josephus írásának keresztény másolói toldották be, vagy pedig (ami számomra valószínűbb) keresztény értelemben átdolgozták. Ant. 20, 200-ban Josephus megemlíti Jakabot, Jézusnak, az úgynevezett „Krisztusnak” a testvérét, akit Kr. u. 62-ben Jeruzsálemben kivégeztek. Ez egy egészen gyanútlan megjegyzés Jézusról, ami annál is inkább megbízható, mivel Josephus jeruzsálemi származása folytán hitelesen bizonyíthatja Jakab kivégzését.

c) Vita. „Josephus élettörténete.” Benne rövid fejezet szól Josephus fiatal koráról és beszámol mindenekelőtt arról a tevékenységéről, amelyet mint katonai kormányzó folytatott Galileában a zsidó háború alatt.

Védekezik az ellene felhozott szemrehányások ellen. Ez az írás azért olyan érdekes, mert benne első kézből kapunk értesülést a Kr. u. első század Galileájáról. Ezek a feljegyzések ugyan Krisztus halála

után 40 évvel későbbi időből származnak, az általános viszonyok azonban nagyrészt már Jézus korában is úgy álltak.

d) „Contra Apionem” (Apion ellen) című írás azok ellen a támadásokkal szemben védi a zsidókat, amelyeket egy Apion nevű író terjesztett.

Josephus írásainak történeti forrásértéke igen különböző, aszerint, hogy milyen források álltak rendelkezésére. Ahol szemtanú vagy kortárs volt, ott gyakran első kézből ad közvetlen jelentést. Sok adatát (így pl. Maszadáról) ásatások igazolják. Természetesen az őt megelőző koroknál ő is forrásokra van utalva. Különösen a zsidó ókorról (Antiquitates) szóló írása sok értékes adatot közöl a Pilátus idejében lejátszódott összetűzésekről. Ezek a Pilátusról szóló egyéb források (Philo; Újszövetség; érmék és feliratok) adataival jól megegyeznek. Josephusnál mindig tekintetbe kell venni, hogy római párti volt (a Bellum-ban még erősebben, mint az Antiquitates-ban). Mivel Josephus érdekes elbeszélő, ajánlatos olvasmány lehet. Művei a legjobb magyarázat a szinoptikus evangéliumokhoz.

3. Philo

Philo magas képzettségű zsidó teológus és filozófus volt. Kb. Kr. e. 15/10 és Kr. u. 40 között élt. Mélyértelmű magyarázatokat írt az Ószövetséghez. Bennük az ókori filozófusok nézeteit magyarázta bele a Bibliába. De mint politikus is működött. Ő vezette az alexandriai zsidók küldöttségét Kr. u. 40-ben Gaius Caligula császárhoz azzal a kéréssel, hogy szüntesse meg Alexandriában a zsidóellenes kilengéseket. Erről a küldöttségről roppant érdekes írást fogalmazott meg. „Legatio ad Gaium” (Küldöttség Gaiushoz). Philonak köszönhetünk az esszénusokról írt híreken kívül egy Pilátusról szóló fontos feljegyzést is. Jézust nem említi, de említ igazságtalan kivégzéseket Pilátus idejéből. (Ezekhez számította volna bizonyára Jézus kivégzését is, ha tudott volna róla.) Hallgatása Jézussal kapcsolatban még nem sokat mond, mert hallgat például Keresztelő Jánosról is.

4. A qumráni iratok

1947-ben a Holt-tenger melletti barlangban ősrégi írás-tekerceket fedeztek fel, amelyek a később folytatott ásátások során Qumrán közelében feltárt településről származnak. Esszénus településről van szó („esszénusok” valószínűleg „jámborok”), akik ott a pusztában egy remeteségszerű közösséget alkottak. Az iratok idézési módja: az iratokat a sorszámokkal ellátott barlangok szerint, Q betűvel (Qumrán) és a nevük kezdőbetűjével idézik.

a) 1QS az első barlangban talált szekta-szabály (S = szekta), amely a qumráni közösség szigorú előírásait tartalmazza a közösségbe való felvételre vonatkozólag, közte különböző büntetéseket a közösségből való kizárásig. A qumráni közösség önmagát „Isten templomának” tekintette. Mindig olyan szentül akartak élni, mintha állandóan a templomban lennének az Isten közvetlen közelében.

b) 1QM: az első barlangban talált háborús tekercs. (M = mil-hama = háború). Nagy háború álmképét ecseteli: a qumrániak harcát a rómaiak és a sátán ellen, Isten és az ő angyalai támogatják.

c) CD: kairói okmányok (C = Cairó, D = Documents) vagy Damaszkuszi iratok. A qumráni leletek megtalálása előtt Kairó egyik zsinagógájában találták ezeket. Ezek mindenekelőtt életszabályokat tartalmaznak olyan esszénusok részére, akik nem a qumráni közösségben élnek, és nincsenek alávetve olyan egészen szigorú előírásoknak.

d) 1QpHab az első barlangban talált magyarázat Habakuk próféta könyvéhez (p = peser = magyarázat). Ebből a Habakuk kommentárból megtudunk valamit az „Igazság tanítójáról”, aki Kr. e. a 2. században a qumráni közösséget alapította.

A qumráni íráskok semmit nem emlitenek Jézusról vagy a keresztényekről. (Éppen úgy, mint Heródesről vagy fiairól és Pilátusról sem.) Fontosak mégis ezek az iratok a Jézus-kutatás szempontjából, mert ellenpontot képeznek a Jézustól hirdetett tanításhoz. Úgy mint Qumránban tették, Jézus is kemény szigorral hangsúlyozta az ószövetségi törvény egyes parancsait, de minden szigorúság mellett prédikációjában az Isten jóságos kegyelmét hirdeti, amellyel éppen a bűnös felé fordul. A qumráni íráskokban ezzel szemben a törvény szigorának következetes kihangsúlyozásával találkozunk.

5. Tacitus

Tacitus római történetíró kb. 55/56-ban született és a 2. évszázadban élt még. Történelem c. művében beszámol a zsidó felkelésről is. A zsidókra vonatkozó általános megjegyzései igen fontosak az első századi zsidóság megítélésénél. Annales (Évkönyvek) c. művében a keresztényekről is tudósít a Kr. u. 66-ban kitört római tűzvérssel kapcsolatosan. „Krisztust, azt az embert, akitől a keresztény név ered, Tiberius uralkodása alatt Poncius Pilátus helytartó rendeletére kivégezték. A keresztényeket pillanatnyilag elnyomják, de az ezzel kapcsolatos babona újra és újra felüti a fejét, nemcsak Júdeában, ahol elkezdődött ez az átok, hanem Rómában is, ahol a világ minden borzalma, és undoksága összefut és ünneplésre talál.” (ann XV, 44, 3)

Egyetemi Nyomda — 90.1026 Budapest, 1990
Felelős vezető: Sümeghi Zoltán igazgató

Gerd Theissen Jézusról és koráról elbeszélő formában vázol föl olyan képet, amely a forráskutatások jelenlegi álláspontját tükrözi s ugyanakkor közérthető. A szerző azért választotta ezt a formát, hogy az ismereteket és érveket a történelmi tanulmányokban járatlan olvasóhoz is közel hozza.

Az elképzelt keretelbeszélés szerint Pilátus egy zsidó fiatalembert, Andrást arra kényszerít, hogy az új vallási mozgalmakról adatokat gyűjtsön. András ennek során bukkan Jézusra. Nyomába szegődik és a Jézusról szóló történetek alapján mintázza meg képét.

A szerző közérthető módon rajzolja meg Jézus igehirdetését és sorsát: zsidó kortárs szemszögéből, a zsidóság társadalmi és vallási világának keretében. Az elbeszélést úgy alakította, hogy az eredmény mellett a kutatás folyamata is feltárul.

A szerző: Gerd Theissen az Újszövetségi Szentírás-tan professzora a heidelbergi egyetemen.